

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця

на правах рукопису

УДК 94:327]:659.4](477:497.2)"1991/2018"(043.3)

ТЕРТИЧНА Анна Вікторівна

ДИСЕРТАЦІЯ

«ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ

В УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

(1991–2018 рр.)»

07.00.02 – Всесвітня історія

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

А. В. Тертична

Науковий керівник:

МАТЯШ Ірина Борисівна,

доктор історичних наук, професор

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ I. Історіографія, аналіз джерельної бази та теоретичні засади дослідження.	
1.1. Стан наукового дослідження теми.	25
1.2. Аналіз джерельної бази.	49
1.3. Теоретичні засади дослідження.	67
РОЗДІЛ II. Формування інструментів публічної та культурної дипломатії: історичний досвід українсько-болгарських відносин і роль громадськості.	
2.1. Інформаційна, видавнича та культурно-просвітницька робота посольства УНР в Царстві Болгарія (1918–1921).	75
2.2. Роль об'єднань української еміграції у формуванні інструментів культурної дипломатії в українсько-болгарських взаємин (1920–1940).	91
РОЗДІЛ III. Інструменти публічної і культурної дипломатії в діяльності дипломатичних і консульських установ у Болгарії.	
3.1. Діяльність посольства України в Болгарії у сфері публічної та культурної дипломатії (1991–2018).	119
3.2. Вплив штатних та позаштатних консульських установ України в Болгарії на формування іміджу України в болгарському суспільстві (2002–2018).	154
РОЗДІЛ IV. Українська діаспора Болгарії та болгарська національна меншина в Україні як чинник активізації сучасної публічної та культурної дипломатії.	
4.1. Внесок українських громадських організацій Болгарії у популяризацію України.	168
4.2. Болгарська національна меншина в українсько-болгарських відносинах: вплив на імідж України.	188
ВИСНОВКИ	204
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	209
ДОДАТКИ	265

АНОТАЦІЯ

Тертична А.В. Публічна дипломатія в українсько-болгарських відносинах (1991–2018 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 7.00.02 – всесвітня історія. Інститут історії України НАН України, Київ, 2020.

Дисертаційне дослідження присвячене становленню публічної дипломатії України та культурної дипломатії як її складової у відносинах з Болгарією після відновлення незалежності України. Хронологічні межі 1991–2018 рр. обумовлені розглядом динаміки українсько-болгарських взаємин через призму публічної дипломатії від встановлення/відновлення дипломатичних відносин до 2018 р., відзначення 100-річчя визнання Царством Болгарії незалежності Української Народної Республіки.

Вивчення процесу еволюції інструментів культурно-гуманітарної українсько-болгарської співпраці, формування іміджу України в Болгарії у 1990-х рр., механізмів публічної дипломатії у 2000-х рр., аналіз реакції болгарського суспільства, засобів масової інформації Болгарії на популяризацію України, її політики, цінностей, культури зумовлені зростанням важливості публічної дипломатії в сучасних міжнародних процесах. У цих умовах зростає і роль інструментарію «м'якої сили» у досягненні зовнішньополітичних цілей дипломатичної служби України, особливо у контексті ефективного їхнього використання в умовах російської збройної агресії. Передусім, йдеться про протидію антиукраїнській інформаційній війни та потенційним загрозам погіршення іміджу України.

Джерельну базу дослідження складають нормативні акти України і Болгарії, пов'язані з розвитком українсько-болгарських відносин; архівні документи, що відклалися у фондах українських і болгарських архівів; збірники архівних документів; періодика; спогади учасників подій; науково-довідкові видання та сучасні інформаційні ресурси.

Методологічне підґрунтя дослідження складають наукові принципи, зокрема загальнонаукові принципи історизму, об'єктивності, науковості, всебічності, комплексності, системності, детермінізму та конкретно-наукові принципи й підходи архівознавства, джерелознавства, політології, культурології та інших гуманітарних наук. Для дослідження понять «публічна дипломатія», «культурна дипломатія» застосовувався метод термінологічного аналізу. Теоретичною базою для дослідження цих понять та публічної дипломатії в українсько-болгарських відносинах стали напрацювання українських та зарубіжних науковців з історії та теорії міждержавних відносин, політології та культурології щодо промоції держави як складової зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності.

Наукова новизна дослідження полягає у розробці актуальної для міжнародних відносин теми, яка досі не була предметом спеціального вивчення в українській історичній науці. Застосовано комплексний підхід до вивчення розвитку інструментів та форм публічної дипломатії в сучасних українсько-болгарських відносинах.

У рамках дисертаційного дослідження реконструйовано загальні тенденції становлення міжкультурного обміну та публічної дипломатії українсько-болгарських дипломатичних взаємин після відновлення незалежності України у 1991 р. Аналітичне осмислення напрямів та інструментів культурної дипломатії дозволило встановити спадкоємність діяльності перших українських дипломатів в Царстві Болгарія та дипломатичного представництва сучасної України в Республіці Болгарії. У якості історичних засад формування української культурної дипломатії досліджено культурно-інформаційний напрям зовнішньої політики Української Народної Республіки, Української держави, Уряду УНР на еміграції у відносинах з Царством Болгарія у I пол. XX ст.

Історіографія стосовно окремих аспектів культурної, гуманітарної, освітньої, мистецької співпраці України і Болгарії свідчить про достатній аналіз розробки проблеми міжкультурного обміну. Втім дослідження історії формування іміджу України в Болгарії як державної політики не знайшло належного висвітлення, а наявні напрацювання стосовно українсько-болгарських взаємин через призму культурної та публічної дипломатії розглядається побіжно лише у найновіших працях українських

вчених. Виявлено значну диспропорцію у кількості досліджень українських і болгарських науковців сфери культурно-гуманітарних контактів, із домінуванням дослідницьких інтересів вітчизняних вчених.

Аналіз джерел та спогадів перших українських дипломатів дав змогу реконструювати процес становлення культурного та інформаційно-роз'яснювального напрямку діяльності початку ХХ ст.. Контент-аналіз періодичних видань посольства в Софії, публікацій у болгарській пресі на українську тематику, а також вивчення спогадів перших українських дипломатів дозволили розкрити еволюцію становлення українських брендів та засад репрезентації української держави в Болгарії дипломатами: історію використання зв'язків між Київською Руссю та Першим Болгарським царством, внесок українців у визволення Болгарії від османського ярма використання наукових і літературних взаємовпливів тощо. Опрацьовані архівні документи першого посольства УНР в Болгарії та публікації болгарської преси у комбінації із спогадами співробітників дипмісії дозволили виявити перші антиукраїнські інформаційні кампанії збоку русофільських кіл Болгарії у міжвоєнний період.

Офіційно зареєстровані у Болгарії товариства «Українська Громада» та Українська культурна організація продовжили справу популяризації українського питання в Болгарії у 1920–1940 рр., після припинення діяльності посольства УНР. Підтримання тісних зв'язків товариства «Українська громада» з Державним Центром УНР, Українською еміграційною радою, українськими осередками у Парижі, Празі, Відні дозволяло проводити скоординовані акції через інструменти культурної репрезентації для досягнення одночасно кількох цілей. По-перше, пропагування української державницької ідеї. По-друге, об'єднання українства в Болгарії та підвищення їхнього рівня національної самосвідомості. По-третє, продовження культурної та інформаційної політики Уряду УНР в еміграції.

Попри заборону на політичну діяльність у Болгарії українські емігранти міжвоєнного періоду в рамках культурної діяльності популяризували Україну [458], роз'яснювали ситуацію в радянській Україні, інформували про політичні репресії проти української інтелігенції, організовували благодійні акції для допомоги жертвам

Голодомору в Україні 1932–1933 рр., що здійснювалися у координації з Українською Головною еміграційною радою та ДЦ УНР. У практичній площині для подальшої популяризації давніх традицій українсько-болгарських міждержавних зв'язків здобутком є підтвердження номінальної присутності ДЦ УНР в Болгарії через своїх офіційних представників до середини 1930-х рр., а також встановлення точних адрес розміщення осередків українських організацій. Це становить інтерес з точки зору увічнення у подальшому пам'ятних місць, пов'язаних із українською присутністю в Болгарії.

Після відновлення незалежності України у 1991 р. українські дипломати опинилися перед викликом, що полягав у недостатній інформованості болгарського суспільства про молоду державу та завданням посилення комунікативної взаємодії для представлення держави. Попри значний потенціал культурно-гуманітарної українсько-болгарської взаємодії в рамках болгарсько-радянської дружби українське посольство мало репрезентувати Україну, українську культуру як самобутню і самодостатню, протидіючи усталеним штампам про тотожність з Росією та російською культурою. Перші українські дипломати вдалися до ідеї видання щомісячного «Інформаційного бюлетеня «Україна» (1994–1998). Розвиток комунікативних технологій призвів до створення у 2000 р. веб-сайту посольства, що згодом трансформувалася на ресурс платформи МЗС України та аккаунт у соціальній мережі Facebook, які розширили комунікаційні можливості дипустанови з болгарською громадськістю.

Сучасні українсько-болгарські дипломатичні відносин та практичний вимір публічної дипломатії перебувають у стадії динамічного розвитку. Втім, аналіз дозволяє виокремити три ключові етапи еволюції публічної дипломатії України в Болгарії. *Перший* етап – становлення та напрацювання практик культурної та інформаційної репрезентації України в Болгарії у рамках успадкованої від радянської системи співпраці в культурно-гуманітарній галузі, який тривав упродовж 1990-х рр. Початком *другого* етапу можна вважати підписання у 2003 р. рамкового Протоколу про співпрацю між Міністерствами культури України і Республіки Болгарія, який регламентував конкретні питання практичної взаємодії у популяризації мистецтва і

культури двох країн. Важливою подією, яка мала вивести на новий рівень інституційного формування іміджу України в Болгарії, стало відкриття у 2006 р. Культурно-інформаційного центру у складі посольства України в Софії, а також проведення Днів української культури (2013). Третій, якісно новий етап, було започатковано у 2014 р. із реформуванням МЗС України та запровадженням моделі публічної дипломатії, яка вимагала докорінної зміни системи. Зокрема у структурі МЗС України було створено окремий структурний підрозділ – «Управління публічної дипломатії», який об'єднував напрямки роботи «іміджеві програми», «культурну дипломатію» та «зв'язки з медіа».

Своєрідним «золотим фондом» сучасних культурних українсько-болгарських взаємовідносин та формування позитивного іміджу України в Болгарії є постаті видатних українців М. Драгоманова, Лесі Українки та М. Паращука. Їхній творчий спадок «болгарського періоду» активно популяризувався українськими дипломатами, що сприяло формуванню сприятливого іміджевого клімату та розширенню кола болгарських друзів України.

Аналіз діяльності на культурному напрямку штатного консульства у м. Варна та почесних консульств України у містах Бургас, Пловдив та Русе свідчить про значні напрацювання у розвитку міжкультурного обміну між Україною та Болгарією.

В умовах неоголошеної українсько-російської війни взаємодія українського посольства із осередками українців в Болгарії має пріоритетне значення для забезпечення впливу на місцеву громадську думку. Зростання активності українських активістів, їхні заходи на підтримку державного суверенітету та територіальної цілісності є впливовим інструментом публічної дипломатії у протидії російській гібридній агресії. Ще одним важливим інструментом публічної дипломатії є популяризація української мови та літератури. Відтак розширення мережі викладання української філології та українознавчих студій в Болгарії мають одне з ключових значень для утвердження позитивного іміджу держави та розширення кількості симпатиків України.

Болгарська національна меншина в Україні була і залишається невід'ємним чинником формування іміджу нашої держави в Болгарії як у період діяльності

першого посольства УНР, так і на сучасному етапі. Завдяки активному політичному діалогу та відкритості вищого українського керівництва до конструктивного діалогу з питань прав болгарської національної меншини впродовж 2000-х років Україні вдалося уникати небажаного негативного впливу на її імідж в Болгарії. Контрастна толерантність України стосовно національних меншин у порівнянні з репресивною політикою СРСР сприяла появі сприятливих оцінок болгарських політиків стану задоволення культурних, освітніх та інформаційних потреб українських етнічних болгар. Це позитивним чином відбилося і на підтримці Болгарією євроінтеграційних і євроатлантичних прагнень України, а також на її послідовній позиції стосовно підтримки територіальної цілісності Української держави через російську збройну агресію.

Загалом, після відновлення незалежності у 1991 р. державна політика України у сфері популяризації української культури та формування позитивного іміджу демонструє відставання у реагуванні на сучасні запити та реалії. Так, ініціативу відкриття Культурно-інформаційного центру України в Болгарії висловлювали українці Болгарії ще у 1990-х рр., а її втілення в життя відбулося лише у 2006 р. На сучасному етапі нагальною потребою є оновлення концепції діяльності цієї інституції у відповідності до нових реалій та зміцнення ролі Українського інституту як державної установи при МЗС України.

Ключові слова: публічна дипломатія, культурна дипломатія, Україна, Болгарія, дипломатичні відносини, українсько-болгарське співробітництво, позитивний імідж України, українська громада в Болгарії, болгарська національна меншина в Україні.

ABSTRACT

Tertychna, A. V. Public Diplomacy in Relations between Ukraine and Bulgaria (1991–2018). — Qualifying Research Paper as Manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in History, Speciality 07.00.02 World History. Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2020.

The thesis is dedicated to the establishment of Ukraine's public diplomacy and cultural diplomacy as a part thereof in the relations with Bulgaria following the restoration of Ukraine's independence. The time period from 1991 till 2018 has been chosen as the dynamics of relations between Ukraine and Bulgaria are considered from the perspective of public diplomacy from the establishment/ resumption of diplomatic relations till 2018 when the 100th anniversary of recognition of the independence of the Ukrainian People's Republic (UPR) by the Kingdom of Bulgaria was celebrated.

Studying the evolution of instruments of cultural and humanitarian cooperation between Ukraine and Bulgaria, creation of Ukraine's image in Bulgaria in the 1990s, public diplomacy mechanisms in the 2000s, analysing the response of the Bulgarian people and media to the popularisation of Ukraine, its policy, values and culture are relevant due to growing importance of public diplomacy in modern international processes. Against this background, the role of soft power instruments in achievement of the Ukrainian diplomatic service's foreign policy objectives is also increasing, especially in terms of their most efficient use, particularly in the context of the Russian armed aggression. First of all, it concerns the response to the anti-Ukrainian information war and potential threats to Ukraine's image.

The source base of the study includes legal acts of Ukraine and Bulgaria relating to the development of relations between Ukraine and Bulgaria; archival documents in Ukrainian and Bulgarian archives; collections of archival documents; periodicals; memoirs of the parties involved in the events; scientific and reference publications and modern information resources.

The methodological framework of the study consists of scientific principles, in particular the general scientific principles of historicism, objectivity, scientificity, comprehensiveness, complexity, systemacity, determinism as well as special scientific principles of archival science, source studies, political studies, cultural studies and other humanities. The method of terminological analysis was used to study the concepts of “public diplomacy” and “cultural diplomacy”. The theoretical framework for studying these concepts and public diplomacy in the relations between Ukraine and Bulgaria includes the findings of research by Ukrainian and foreign scientists in history and theory of interstate relations, political and cultural studies relating to promotion of the State as a part of foreign policy and diplomatic activities.

The scientific novelty of the study lies in research into the topic which is relevant to international relations and which has not been specifically studied in Ukrainian historical science so far. The integrated approach was used to study the evolution of public diplomacy instruments in modern relations between Ukraine and Bulgaria.

Within the framework of the thesis research, there have been reconstructed general trends in the establishment of intercultural exchange and public diplomacy in diplomatic relations between Ukraine and Bulgaria following the restoration of Ukraine’s independence in 1991. The analysis of cultural diplomacy areas and instruments allowed for identifying the continuity in the activities of the first Ukrainian diplomats in the Kingdom of Bulgaria and those of the modern Ukraine’s diplomatic mission in the Republic of Bulgaria. The cultural and information area of the foreign policy of the Ukrainian People’s Republic, the Ukrainian State, the Government of the UPR in exile in the relations with the Kingdom of Bulgaria in the first half of the 20th century has been studied as a historical basis for the development of Ukraine’s cultural diplomacy.

The historiography of some aspects of cultural, humanitarian, educational, artistic cooperation between Ukraine and Bulgaria shows that the findings of the research into intercultural exchange have been subject to a sufficient analysis. However, the findings of the research into the history of creation of Ukraine’s image in Bulgaria as a state policy have not been properly covered, and existing insights into the relations between Ukraine and Bulgaria from the perspective of cultural and public diplomacy were briefly reflected only

in the latest works of Ukrainian scientists. There has been identified a substantial disproportion in the number of studies by Ukrainian and Bulgarian scientists in the field of cultural and humanitarian contacts, where the research interests of national scientists seem to prevail.

The analysis of sources and memoirs of the first Ukrainian diplomats allowed for the reconstruction of the process of development of cultural and outreach activities at the beginning of the 20th century. The content analysis of periodicals of the Embassy in Sofia and Ukraine-related publications in the Bulgarian press as well as the study of the memoirs of the first Ukrainian diplomats helped provide insight into the evolution of Ukrainian brands and fundamentals of diplomatic representation of the Ukrainian state in Bulgaria, i.e. the history of relying on the ties between Kyivan Rus and the First Bulgarian Empire and on the contribution of Ukrainians to the liberation of Bulgaria from Ottoman yoke, exploiting mutual scientific and literary influences, etc. The processed archival documents of the first UPR Embassy and Bulgarian press publications as combined with the memoirs of the diplomatic mission employees helped identify anti-Ukrainian information campaigns of the Russophilic community in Bulgaria during the interwar period.

The Ukrainska Hromada (Ukrainian Community) and the *Ukrainian Cultural Organisation*, the societies officially registered in Bulgaria, continued popularising the Ukrainian issue in Bulgaria in 1920–1940, after the UPR Embassy ceased its activities. Close ties among the *Ukrainska Hromada* and the State Centre of the UPR, the Ukrainian Emigration Council, the Ukrainian communities in Paris, Prague and Vienna enabled them to run coordinated campaigns using cultural representation instruments to achieve multiple objectives at a time. First, promoting the idea of Ukrainian statehood. Second, uniting Ukrainians in Bulgaria and raising the level of their national self-consciousness. Third, continued implementation of cultural and information policies of the Government of the UPR in exile.

Despite the prohibition on political activity in Bulgaria, Ukrainian interwar emigrants, within the framework of cultural activities, explained the situation in the Soviet Ukraine, informed of political persecution of Ukrainian intellectuals, and organised charity events to help the victims of the Holodomor (Famine-Genocide) in Ukraine in 1932–1933, which

were held in coordination with the Ukrainian Main Emigration Council and the State Centre of the UPR. In practice, confirming the nominal presence of the State Centre of the UPR in Bulgaria through its official representatives till the mid-1930s will contribute to further popularisation of ancient traditions of interstate relations between Ukraine and Bulgaria, while establishing exact addresses of local units of Ukrainian organisations will help perpetuate the historic sites related to Ukrainian presence in Bulgaria in the future.

After Ukraine's independence was restored in 1991, Ukrainian diplomats faced a challenge - Bulgarians had little awareness of the young state, which required strengthening communication activities to properly represent Ukraine. Despite the substantial potential of cultural and humanitarian interaction between Ukraine and Bulgaria within the framework of the friendship between Bulgaria and the Soviet Union, Ukraine's Embassy had to represent Ukraine and Ukrainian culture as authentic and self-existent, while challenging stereotypes of identity with Russia and Russian culture. The first Ukrainian diplomats decided to issue the *Ukraine Newsletter* monthly publication (1994–1998). The development of communication technologies led to creation of the Embassy's website in 2000 that later transformed into the resource of the platform of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and a Facebook account, which enhanced the diplomatic mission's capacity to communicate with the Bulgarian people.

Modern diplomatic relations between Ukraine and Bulgaria and the practical dimension of public diplomacy are dynamically developing. However, the analysis allows for distinguishing three key phases of evolution of Ukraine's public diplomacy in Bulgaria. The *first phase* is related to establishing and developing practices of cultural and information representation of Ukraine in Bulgaria within the framework of cultural and humanitarian cooperation as inherited from the Soviet system, and it continued in the 1990s. The start of the *second phase* may be attributed to signing of the Framework Protocol of Cooperation between the Ministries of Culture of Ukraine and of the Republic of Bulgaria in 2003, which governed specific issues relating to practical interaction in popularising the arts and culture of both countries. The important event that was supposed to take institutional creation of Ukraine's image in Bulgaria to the next level was opening of the Culture and Information Centre within Ukraine's Embassy in Sofia in 2006. A *third* and qualitatively new *phase*

started in 2014 with reforming the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and implementing the public diplomacy model that required a fundamental change of the system. In particular, a separate structural subdivision, the Public Diplomacy Office, was established within the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, which coordinated the areas of “image programmes”, “cultural diplomacy” and “media relations”.

A sort of the “gold pool” for modern cultural relations between Ukraine and Bulgaria and creation of Ukraine’s positive image in Bulgaria includes such prominent Ukrainians as M. Dragomanov, M. Paraschuk, and Lesia Ukrainka. Their artistic legacy of “Bulgarian period” was intensely popularised by Ukrainian diplomats, which contributes to creating a favourable image and enhancing the network of Ukraine’s friends in Bulgaria.

The analysis of cultural activities of the regular Consulate in Varna and Ukraine’s Honorary Consulates in Burgas, Plovdiv and Ruse shows substantial achievements in the development of intercultural exchange between Ukraine and Bulgaria.

In the context of a non-declared war between Ukraine and Russia, the interaction between Ukraine’s Embassy and the Ukrainian communities in Bulgaria is crucial for influencing the local public opinion. Increased activities of Ukrainian activists, their measures aimed at supporting Ukraine’s state sovereignty and territorial integrity are a powerful public diplomacy instrument in counteraction to Russian hybrid aggression. Another important instrument of public and cultural diplomacy is popularisation of Ukrainian language and literature. Therefore, extending the network of Ukrainian language teaching centres and Ukrainian studies in Bulgaria is of key importance to strengthening Ukraine’s positive image in Bulgaria and increasing the number of pro-Ukrainians.

The Bulgarian ethnic minority in Ukraine has been and remains an inherent factor of creation of our country’s image in Bulgaria both during the period of activity of the first UPR Embassy and nowadays. Due to intense political dialogue and openness of Ukrainian top officials to a constructive dialogue on the Bulgarian ethnic minority’s rights in the 2000s, Ukraine has managed to avoid an undesired negative impact on its image in Bulgaria. The contrast between Ukraine’s tolerant attitude to ethnic minorities and the Soviet Union’s oppressive policy contributed to Bulgarian politicians’ positive assessments of the general state of satisfaction of cultural, educational and information needs of ethnic Bulgarians in

Ukraine. It also positively influenced both Bulgaria's support for the European Integration and Euro-Atlantic aspirations of Ukraine and Bulgaria's consistent stance on the support for territorial integrity of the Ukrainian state in the context of Russian armed aggression.

In general, after our independence was restored in 1991, the state policy in the field of popularisation of Ukrainian culture and creation of Ukraine's positive image seems to lag behind in addressing modern requirements and realities. For instance, the initiative for opening the Culture and Information Centre of Ukraine in Bulgaria was expressed as early as the 1990s. Nevertheless, the Culture and Information Centre was opened within Ukraine's Embassy in Sofia only in 2006. However, at present, there is a critical need for updating the concept of activity of this institution taking account of new realities, i.e. the strengthening of the Ukrainian Institute as a public institution within the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

Key words: *public diplomacy, cultural diplomacy, Ukraine, Bulgaria, diplomatic relations, cooperation between Ukraine and Bulgaria, positive image of Ukraine, Ukrainian community in Bulgaria, Bulgarian ethnic minority in Ukraine.*

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
«ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ В УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКИХ
ВІДНОСИНАХ (1991–2018 рр.)»,**

опубліковані в українських фахових та зарубіжних рецензованих виданнях:

1. Тертична А. Внесок українських організацій у Республіці Болгарія в розвиток сучасних українсько-болгарських відносин // *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2019. Вип. 28. С. 144-173.
2. Тертична А. Болгарська національна меншина в Україні в українсько-болгарських відносинах // *Україна дипломатична*. 2019. Вип. 20. С. 520-538.
3. Тертична А. Штатні і позаштатні консульські установи України в Болгарії: внесок у розвиток публічної дипломатії // *Європейські історичні студії*. 2019. № 14. С. 147-169.
4. Tertychna A. Activities of the Embassy of the Ukrainian People's Republic to Bulgaria: Origins of Public Diplomacy in the Course of Establishing Diplomatic Relations / *Intercultural communications / Межкультурные коммуникации*. 2019. № 32. p. 138-145.
5. Тертична А. Публічна дипломатія в історії українсько-болгарських відносин. Інформаційна складова: витоки та перспективи // *Зовнішні справи*. 2019. № 6–7. С.49-53.
6. Tertychna A. The Ukrainsko-Bulgarski Pregled (Ukrainian-Bulgarian Review) as a Tool of Cultural Diplomacy in the Relations between Ukraine and Bulgaria (1919–1920) // *Bulgarian Historical Review – Revue Bulgare d'histoire*, 3-4/2019, p. 233-242.
7. Тертична А. Культурна комунікація України з Болгарією у світлі публічної дипломатії 1990-х рр. // *Український історичний журнал*. 2020. Число 1. С. 112-125.

**Публікації, що додатково відображають
результати дослідження та його апробацію:**

1. Тертична А. Постать М. Драгоманова в європейському часопросторі // *Матеріали восьмої, дев'ятої та десятої міжнародних наукових конференцій «Драгоманівські студії»*. Софія. 2016. С. 78-81.
2. Тертична А. Значение на списание «Украинско-български преглед» за укрепването на куртурните връзки по време на установяване на дипломатическите отношения между Украйна и България // *България и Украйна. Култура на преломите (XIX-XXI век)*. Софія. 2019. С. 210-218.
3. Тертична А. Съвременна дипломация: 25 години от установяването на украинско-българските отношения // *Матеріали одинадцятої, дванадцятої, тринадцятої та чотирнадцятої міжнародних наукових конференцій «Драгоманівські студії»*. Софія. 2020. С. 8-10.
4. Тертична А. Українці Болгарії: внесок у розвиток культурної дипломатії в українсько-болгарських відносинах // *Матеріали одинадцятої, дванадцятої, тринадцятої та чотирнадцятої міжнародних наукових конференцій «Драгоманівські студії»*. Софія. 2020. С. 62-71.
5. Тертична А. Сторіччя встановлення українсько-болгарських дипломатичних відносин // *Матеріали одинадцятої, дванадцятої, тринадцятої та чотирнадцятої міжнародних наукових конференцій «Драгоманівські студії»*. Софія. 2020. С. 139-142.
6. Тертична А. Інформаційний бюлетень Посольства України в Болгарії (1994-1998 рр.) як прототип сучасної цифрової інформаційної платформи дипломатичного представництва // *Матеріали одинадцятої, дванадцятої, тринадцятої та чотирнадцятої міжнародних наукових конференцій «Драгоманівські студії»*. Софія. 2020. С. 153-169.
7. Тертична А. Часописи Посольства УНР в Софії: інструмент промоції України в Болгарії // *Списание «Украинско-български преглед: културна дипломация на Посолството на Украинска Народна Република в София (1919-1920)»*. Софія. 2020. С. 13-18.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БАН -	Болгарська Академія Наук
БКП –	Болгарська комуністична партія
ГКУ –	Генеральне консульство України
ДА –	Державний архів
ДЦ УНР –	Державний центр Української Народної Республіки
ЗМІ	Засоби масової інформації
ЄКУ –	Європейський конгрес українців
КІЦ –	Культурно-інформаційний центр
МОН	Міністерство освіти і науки
НА –	Науковий архів
НРБ –	Народна Республіка Болгарія
НРЕДП –	Національна рада з етнічних і демографічних питань
ПКУ -	Почесне консульство України
СКУ –	Світовий конгрес українців
СоУОБ –	Союз українських організацій Болгарії
СУОБ –	Спілка Українських організацій Болгарії
ТОТ –	Тимчасово окуповані території
УБТ -	Українсько-болгарське товариство
УГЕР –	Українська Головна еміграційна рада
УКО –	Українське культурне об'єднання
УНАКОТО -	Українське національне козацьке товариство
ЦДА –	Центральний державний архів

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасних умовах важливим методом реалізації зовнішньополітичних завдань України є публічна дипломатія – міжнародна діяльність, спрямована на публічне представництво інтересів держав або легітимних інституцій, покликана через поєднання інформаційної та культурно-освітньої діяльності впливати на сприйняття нашої держави іншими країнами. Інформаційний складник публічної дипломатії для української дипломатичної служби має особливе значення через розв'язану в лютому 2014 р. Російською Федерацією гібридну війну проти України, до елементів якої належить пропаганда, що базується на брехні та підміні понять. З подібним викликом зустрілася і дипломатична служба УНР/Української Держави.

Дослідження історії становлення та розвитку публічної дипломатії в українсько-болгарських відносинах є актуальним з огляду на необхідність подальшого утвердження іміджу України, а також з точки зору розроблення ефективного інструментарію для формування позитивного сприйняття й розуміння зовнішньої політики України в Болгарії з урахуванням актуального міжнародного комунікативного середовища. Процес трансформації інформаційного забезпечення політики України через здобуття сприятливого ставлення до неї в світі, її ідей та цінностей на прикладі відносин з Болгарією становить практичний інтерес у контексті реформування зовнішньополітичної служби та інституалізації української публічної дипломатії у відповідності до сучасних міжнародних практик. Дослідження сфокусовано на становленні української публічної дипломатії у відносинах з Болгарією після відновлення незалежності України у 1991 р., еволюції інструментів розвитку культурно-гуманітарної українсько-болгарської співпраці та вивченні її сприйняття болгарським суспільством на різних етапах такої співпраці. З метою дослідження становлення національних інструментів публічної і культурної дипломатії проаналізовано інформаційну та роз'яснювальну діяльність посольства УНР в Царстві Болгарія у 1918–1921 рр.

Окрему увагу приділено болгарським організаціям українців, які відігравали важливу роль у міжнародних контактах сучасної України після відновлення її

незалежності. Попри той факт, що українська громада в Болгарії є порівняно нечисленною, вона зробила значний внесок у популяризацію України, формування позитивного іміджу держави, розбудову партнерських і взаємовигідних стосунків з Болгарією, а також впливала на формування сприятливої громадської думки про Україну державу в болгарському суспільстві, особливо в період після Революції Гідності, в умовах російської збройної агресії та антиукраїнської діяльності проросійського чинника. Проблема значення української діаспори як елемента реалізації публічної дипломатії України у відносинах з країнами світу не є новою, водночас ґрунтовні історичні дослідження цієї теми у площині розвитку українсько-болгарських відносин практично відсутні.

Комплексне дослідження форм і методів донесення інформації про формування позитивного іміджу України у Болгарії відсутнє. Його новизна полягає в узагальненому погляді на витоки публічної дипломатії, особливо з точки зору її важливості для реалізації зовнішньополітичних завдань, які постають перед Україною на сучасному етапі.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася в рамках науково-дослідницької теми відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України «Україна в міжнародних відносинах: історичний досвід і трансформаційні процеси сучасності» №0117U000050. Тривалість дослідження 2015–2020 рр. Тема затверджена Вченою радою Інституту історії України НАН України 26 вересня 2019 р., протокол № 10.

Мета роботи полягає у комплексному висвітленні формування інструментів публічної дипломатії України у відносинах з Болгарією, форм і методів дипломатичної роботи в забезпеченні позитивного іміджу України у Болгарії та реакції болгарського суспільства на події в Україні. Для досягнення цієї мети були поставлені такі наукові завдання:

- проаналізувати джерельну базу та історіографію публічної дипломатії в українсько-болгарських відносинах;

- дослідити процес формування інструментів сфери публічної дипломатії України у відносинах з Болгарією в 1991–2018 рр.;
- здійснити комплексний аналіз напрямків роботи різних установ та громадських об'єднань у сфері публічної дипломатії України у Болгарії;
- встановити форми і методи дипломатичної роботи в забезпеченні позитивного іміджу України у Болгарії;
- з'ясувати особливості інформаційно-роз'яснювальної роботи посольства України в Республіці Болгарія;
- дослідити роль штатних і позаштатних консульських установ України в Болгарії у 2000-х рр. у забезпеченні українсько-болгарського міжкультурного обміну;
- розкрити роль української громади Болгарії у формуванні пріоритетних завдань сучасної публічної дипломатії України в Болгарії;
- дослідити об'єднавчий процес українства в Болгарії на сучасному етапі у порівнянні з діяльністю українських емігрантських організацій першої та другої хвилі еміграції, які продовжували обстоювати українську ідею в Царстві Болгарія до моменту своєї ліквідації у 1940-х рр.;
- з'ясувати вплив чинника проживання болгарської діаспори на території України на імідж країни в Болгарії;
- здійснити ретроспективний аналіз інформаційної діяльності першого посольства УНР в Царстві Болгарії крізь призму формування інструментів публічної дипломатії України;
- проаналізувати реакцію болгарського суспільства на події в Україні.

Об'єктом дослідження є процес формування інструментів публічної дипломатії України у відносинах з Болгарією в 1991–2018 рр., розвиток методів дипломатичної роботи в забезпеченні позитивного сприйняття України у болгарському суспільстві, особливості формування та міжкультурного обміну між Україною та Болгарією.

Предметом дослідження є форми, методи, напрями, інструментарій публічної дипломатії в діяльності посольства України в Республіці Болгарія, генерального і почесних консульств у 1991–2018 рр., роль діаспори та громадських організацій

України і Болгарії у розвитку українсько-болгарських зв'язків та популяризації інформації про Україну в болгарському суспільстві.

Хронологічні межі теми охоплюють період розвитку українсько-болгарських офіційних міждержавних взаємин після відновлення державної незалежності України 1991 р., фазу активного розвитку міжкультурного обміну та популяризації України як незалежної держави від перехідного етапу після розпаду Радянського Союзу до сучасних міждержавних взаємин між Болгарією, як членом ЄС та НАТО, та Україною, яка визначила членство в цих організаціях своїм пріоритетом. Нижня межа дисертаційного дослідження пов'язана з визнанням 5 грудня 1991 р. Республікою Болгарією України як незалежної держави та встановлення 13 грудня 1991 р. з нею дипломатичних відносин. Верхня межа дослідження зумовлена відзначенням на державному рівні століття міждержавних відносин України і Болгарії. У зв'язку з цим поза вказаними межами дисертаційного дослідження проаналізовано інформаційну діяльність посольства УНР у Царстві Болгарія у 1918–1921 рр. через призму формування публічної дипломатії України та збереження української культурної присутності Державного Центру (ДЦ) УНР за посередництва українських еміграційних організацій у 1920–1940 рр.

Географічні межі наукового пошуку охоплюють у часовий період 1991–2018 рр. географічні межі територій України та Республіки Болгарія.

Методологічну основу дисертації складають загальнонаукові принципи історизму, об'єктивності, науковості, всебічності, комплексності, системності, детермінізму. Застосовані конкретно-наукові принципи архівознавства, джерелознавства, політології, культурології та інших гуманітарних наук. Відповідно до системного підходу та похідних від нього принципів цілісності, примату цілого над складовими частинами, ієрархічності, структурності та самоорганізації публічна дипломатія в українсько-болгарських відносинах досліджувалася як цілісна система, що складається із взаємопов'язаних між собою елементів (окремих підсистем). Методи джерелознавства (наукової евристики, класифікації і критики джерел та ін.) застосовано до виявлення та аналізу джерельної бази дослідження.

Для дослідження понять «публічна дипломатія», «культурна дипломатія» застосовано метод термінологічного аналізу. Теоретичною базою стали напрацювання українських та зарубіжних науковців з історії та теорії міждержавних відносин, політології та культурології щодо промоції держави як складової зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності.

Наукова новизна дослідження полягає у розробці актуальної для історії міжнародних відносин теми, яка досі не була предметом спеціального вивчення в українській історичній науці.

У дисертації *уперше*:

- залучено до наукового обігу нові дані про публічну діяльність посольства України в Болгарії у 1990-х рр., від видання власного інформаційного бюлетеня до створення цифрової інформаційної платформи – власного сайту та сторінки в соціальних мережах;

- виокремлено основні етапи розвитку форм і методів публічної дипломатії України у відносинах з Болгарією як важливої складової двосторонніх відносин;

- визначено інструменти комунікаційної роботи, формування позитивного іміджу України та просування інтересів на міжнародній арені в умовах зовнішньої гібридної агресії проти України;

- з'ясовано форми діяльності українських дипломатів та болгарських українських організацій у сфері популяризації інформації про Україну, її історію, культуру, традиції, налагодження українсько-болгарських міжінституційних контактів в гуманітарній сфері, формування в Болгарії сприятливої громадської думки про Українську державу;

- проаналізовано внесок штатних і позаштатних консульських установ України у Болгарії у розвиток публічної дипломатії, міжкультурних контактів та протидію гібридній інформаційній війні проти України;

- встановлено адреси осередків «Українська хата», «Українська громада», «Українська культурна організація», «Українсько-болгарське товариство», української хати-читальні тощо у м. Софія, що дозволить розширити маркування українських «місць сили» у Болгарії.

Уточнено:

- громадську активність української громади у ХХ-ХХІ ст. у Болгарії та зростання її впливу на болгарське суспільство, зокрема у контексті захисту територіальної цілісності та державного суверенітету України й протидії російській агресії;

- значення болгарської національної меншини в Україні для іміджу нашої держави в Болгарії та загального розвитку українсько-болгарських політичних відносин.

Набуло подальшого розвитку:

- дослідження архівних та опублікованих матеріалів, які стосуються історії української публічної дипломатії у відносинах з Болгарією, зокрема архівів пов'язаних із культурно-інформаційним напрямком роботи першого посольства УНР в Болгарії, випуску власного дипломатичного видання «Украинско слово» та «Украинско-български преглед»;

- вивчення культурно-інформаційної діяльності першої дипмісії УНР в Царстві Болгарія та українських емігрантських організацій міжвоєнного періоду як витоків публічної та культурної дипломатії;

- підтвердження збереження номінальної присутності ДЦ УНР в Болгарії через своїх офіційних представників та співпрацю з українськими емігрантськими організаціями у міжвоєнний період.

Практичне значення дисертації полягає в узагальненні напрацювань української дипломатії у відносинах з Болгарією впродовж 1991–2018 рр. Результати дослідження можуть бути використані для подальших студій українсько-болгарських відносин. Матеріали та висновки роботи можуть становити інтерес для розробки практичних програм підтримки розширення інформаційної, освітньої та культурної присутності України на міжнародній арені. Фактологічний матеріал дисертації може використовуватися під час викладання сучасної історії міжнародних відносин, історії українсько-болгарських відносин, культурної та громадської діяльності української громади в Болгарії.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійних досліджень з історії українсько-болгарських дипломатичних відносин, міжкультурного обміну, а також об'єднавчого процесу української громади в Болгарії. Висновки та практичні пропозиції, викладені в дисертації, належать авторці. Публікації за темою дисертаційного дослідження є одноосібними.

Апробація роботи відбулася під час проведення міжнародних конференцій, зокрема виступів здобувачки на X-ій Міжнародній науковій конференції «Драгоманівські студії» (Софія, 23 жовтня 2015 р.), XI-ій Міжнародній науковій конференції «Драгоманівські студії» (Софія, 14 жовтня 2016 р.), XII-ій Міжнародній науковій конференції «Драгоманівські студії» (Софія, 23 жовтня 2017 р.), Міжнародній науковій конференції з нагоди 100-річчя встановлення дипломатичних відносин «Болгарія і Україна в історії Європи» (Софія, 18-19 червня 2018 р.), XIII-ій Міжнародній науковій конференції «Драгоманівські студії» (Софія, 5 жовтня 2018 р.), Міжнародній конференції «Болгарія – Україна – культура на розломах (XIX–XXI ст.)» (Софія, 12 травня 2019 р.), засіданні Комісії істориків Інституту історії НАН України та Інститут історичних досліджень Болгарської академії наук (Софія, 15 жовтня 2019 р.), XIV-ій Міжнародній конференції «Драгоманівські студії» (Софія, 16 жовтня 2019 р.), VIII-ій Міжнародній науковій конференції «Українська діаспора: проблеми дослідження» (Острог, 23–24 вересня 2020 р.).

Публікації. Основний зміст та результати дисертаційного дослідження викладено у 14 публікаціях: з них 5 – у фахових виданнях, 2 – в міжнародних наукових виданнях, 6 – у збірниках матеріалів міжнародних конференцій, 1 – у збірнику документів.

Структура роботи підпорядкована меті та завданням дослідження. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, чотирьох, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг дисертації становить 274 сторінки машинопису, з яких основний текст – 191 сторінка, додатки – 10 сторінок, список використаних джерел і літератури – 56 сторінок (661 бібліографічна позиція, з яких 99 вперше залучені у науковий обіг джерела).

РОЗДІЛ I. Історіографія, аналіз джерельної бази та теоретичні засади дослідження.

1.1. Стан наукового дослідження теми.

В історіографії питання про публічну дипломатію в українсько-болгарських відносинах протягом 1918–2018 рр. слід виокремити два напрями. Перший напрям пов'язаний з теоретичними та прикладними дослідженнями сутності публічної та культурної дипломатії, другий з формуванням їх засад та інструментарію в процесі розвитку міждержавних відносин України і Болгарії від часу започаткування дипломатичних відносин на підставі Брестського мирного договору.

Перший набув розвитку впродовж останнього десятиліття, хоч автором ідеї «м'якої сили» в українській суспільно-політичній думці вважають В. Липинського [122, с. 29], який обстоював думку, що політика суверенної держави має бути вигідною не лише собі, а й сусідам, відтак слід звертати увагу на зовнішньополітичне партнерство, двосторонні взаємини, переговори з використанням досвідчених арбітрів у спірних ситуаціях, залучення на бік України громадян інших держав [153]. Ще одним ідеологом української культурної концепції українські науковці [40; 94] вважають С. Томашівського [11]. Через багато років на іншому континенті подібні ідеї було покладено американським фахівцем у сфері міжнародних відносин Дж. Наєм [70-73] в основу теорії публічної дипломатії. В засобах досягнення зовнішньополітичних результатів він виокремив три складові (культура як сукупність значущих для суспільства цінностей; політична ідеологія; дипломатія в широкому сенсі слова), що провадяться завдяки узгодженню зовнішньополітичних акцій і співпраці широкого характеру на основі спільних цінностей [71].

Комплексні дослідження становлення публічної дипломатії України в українській історіографії практично відсутні, бракує системного осмислення процесу розвитку міжкультурного обміну з державами, які є найближчими сусідами, а народи яких мають ментальну і духовну спорідненість з українським. Проте останнім часом дедалі більшу увагу дослідників міжнародних відносин привертають інструменти публічної дипломатії та її складової – дипломатії культурної, що дозволяють методами м'якого впливу, через поєднання інформаційної та культурно-освітньої

діяльності, формувати сприйняття образу однієї країни політикумом та громадськістю другої країни.

Питання публічної дипломатії України розглядають українські вчені в сфері політології, історії, теорії і практики міжнародних відносин, культурології. Розвиток публічної дипломатії як пріоритет зовнішньої політики держави досліджували С. Гуцал [126], М. Процюк [197], М. Трофименко [221], В. Циватий [223-226], С. Гловацька та О. Іваницька [120], І. Жалоба [133], О. Кучмій та Н. Сербіна [155] політику «м'якої сили» – М. Цюрупа [227], І. Слісаренко [206], О. Тищенко-Тишковець [84], О. Семченко [62], А. Луценко [50], Н. Белоусова [92], нормативно-правову базу провадження сучасної української публічної дипломатії – Я. Гапонова [119], а теоретичні засади застосування нової інформаційно-комунікаційної технології – В. Руднева [202]. Прикладним аспектам формування міжнародного іміджу України приділяли увагу В. Антонюк [85], Г. Вербицька [514], О. Кулеба [154], О. Семченко [203] та ін. Особливості культурної дипломатії України на сучасному етапі та процес інституалізації української культурної дипломатії через консолідацію роботи державних структур, громадських ініціатив досліджували Г. Луцишин та А. Гончарук [156]. Автори констатували створення 2015 р. державної інституції з функціями культурної дипломатії – Українського інституту та окреслили першочергові завдання сучасної української дипломатичної служби.

Активний інтерес сучасних дослідників до теоретичних та прикладних питань культурної дипломатії загалом не компенсований історичними дослідженнями. Інституалізацію української культурної дипломатії досліджувала Т. Пересунько [191-192], яка однією з перших в українській науці звернула увагу на створення державної інституції за сприяння Директорії УНР – Української республіканської капели як інструменту протидії російській пропаганді і просування легітимності української держави в Західній Європі, оскільки «завдяки гастролям було зібрано сотні позитивних відгуків про українську культуру та на користь української державності» [191, с. 105].

У контексті дослідження проблем зовнішньої політики УНР/Української Держави та формування її дипломатичної і консульської служби 1917–1924 рр.

приділяли увагу питанням формування іміджу держави Д. Веденєєв [36-38; 94-95], І. Дацків [44; 81; 127; 128], М. Держалюк [45], В. Матвієнко [52], І. Матяш [174], П. Гай-Нижник [116], В. Головченко [121], В. Павленко [59], О. Павлюк [2], В. Соловійова [207-208] та ін. Їхній науковий доробок є підґрунтям для аналізу процесу формування інструментів та форм публічної дипломатії, контактів у культурній, освітній, мистецькій, науковій сфері, починаючи з діяльності перших українських дипломатичних представництв у зарубіжних державах.

Серед праць, присвячених історії українсько-болгарських дипломатичних взаємин та процесу формування окремого напрямку, який згодом набув визначення «публічна дипломатія» та її складової «культурної дипломатії», можна умовно виокремити три блоки: а) дослідження українських істориків; б) розвідки болгарських істориків; в) праці представників української діаспори. Відповідно, в кожному з цих блоків слід розрізняти тематичні групи, що в той чи інший спосіб висвітлюють дипломатичні заходи культурно-гуманітарної та інформаційної сфери, які на сучасному етапі науковці відносять до сфери публічної дипломатії, а саме: а) діяльність першого посольства УНР в Царстві Болгарія періоду 1918–1921 рр. б) робота українських емігрантських організацій, які продовжували популяризацію української культури в болгарському суспільстві першої половини ХХ ст.; в) розвиток українсько-болгарських культурних зв'язків радянського періоду другої половини ХХ ст.; г) міждержавні культурні контакти України і Республіки Болгарія на сучасному етапі та становлення української публічної дипломатії (1991–2018 рр.); г) діяльність культурних організацій українських етнічних болгар, що є невід'ємним компонентом формування іміджу України в Болгарії; д) інформаційно-роз'яснювальна та культурна робота української діаспори в Болгарії на сучасному етапі. Жодна з цих груп не представлена спеціальними дослідженнями ані в українській, ані в болгарській історичній науці.

Перший блок складають праці українських науковців радянської доби і сучасних, ключова відмінність яких полягає в методології досліджень. Через ідеологічні постулати радянської методології, як і через відсутність цього поняття в історіографії того часу, в працях істориків періоду СРСР питання про формування

інструментарію культурної дипломатії періоду УНР не висвітлювалися. Такі контакти трактувалися як «культурні зв'язки» і розглядалися виключно у контексті радянсько-болгарських відносин.

Започаткуванню вивчення тисячолітніх культурних взаємозв'язків українців та болгар прислужився П. Сохань, який, за визначенням С. Віднянського та В. Павленко, вперше розпочав «комплексне розкриття всього їх спектру, починаючи з Першого Болгарського царства і Київської Русі й закінчуючи сучасністю» [189, с. 222]. Витоки культурного обміну болгарського і українського народів проаналізовано в його працях «Вогонь вічної дружби» [39] та «Нариси історії українсько-болгарських зв'язків» [57; 58]; колективній двомовній монографії «Дорогами дружби» [47; 61]. Особливість цих видавничих проєктів полягала в тому, що праці виходили у світ в Українській РСР і Народній Республіці Болгарія обома мовами, і це сприяло формуванню взаємному ознайомленню між українським і болгарським народами. Важливими елементами тогочасної наукової взаємодії була співпраця П. Соханя з болгарськими вченими В. Хаджиниколовим, П. Панайотовим, Ц. Геновим, Н. Тодоровим, Т. Добрияновим, П. Атанасовим, М. Ісусовим та ін.; створення у червні 1968 р. радянсько-болгарської комісії, українським підвідділом якої керував П. Сохань [189]; участь українських науковців у міжнародних з'їздах істориків-славістів та конгресах з болгаристики.

З огляду на важливість для сучасної української дипломатії в Болгарії протидії російській пропаганді та спробам Російської Федерації привласнити собі перемогу над Османською імперією у російсько-турецькій війні 1877–1878 рр., не втратило актуальності дослідження П. Соханя про внесок українського народу у визволення болгарського народу [209]. «В боротьбі за свободу братнього болгарського та інших південно-слов'янських народів ... у складі Дунайської російської армії... брали участь десятки тисяч воїнів – вихідців з українських губерній, оскільки територія України була однією з головних баз формування російської діючої армії» [209, с. 67], – стверджували П. Сохань та В. Жук у спільному дослідженні, спираючись на опрацьований корпус архівних джерел. Порушена вченим проблема донині належить до ключових тем у формуванні позитивного іміджу України в Болгарії. Наведені

дослідниками відомості є контраргументом проти постулатів сучасної російської гібридної кампанії, яка має на меті нав'язати державам колишнього «соціалістичного табору» власне бачення історичних подій, відповідно й нівелювати роль інших народів у визвольній боротьбі болгарського народу за свою незалежність. Наукове дослідження П. Соханя та В. Жук, що містить докази безпідставності сучасних спроб РФ наполягати на «виключній ролі Росії» у визволенні Болгарії, становить цінність для сучасних українських дипломатів як змістовна база для ознайомлення болгарського суспільства з внеском українців – військових, медиків і добровольців – у процес звільнення тогочасної Болгарії від турецького ярма.

Культурну взаємодію українців і болгар висвітлювали інші праці П. Соханя [64; 188], тематичні монографії В. Дмитрука [46], Д. Степовика [66-67], М. Бичварова і В. Горського [45] з ґрунтовним аналізом мистецьких контактів та культурної секторальної взаємодії II-ї пол. XX ст. Українсько-болгарські культурні відносини повоєнного періоду 1945–1985 рр. як складову частину болгарсько-радянських взаємин та діяльності товариств дружби предметно вивчали М. Знаменська [138], О. Шевченко та Г. Писарева [229]. Авторки висвітлили важливість для розвитку українсько-болгарської співпраці започаткування 1959 р. «Днів болгарської культури в Україні і «Декади української культури в Болгарії», а також простежили активізацію культурних взаємин у 1980-х рр.

Дослідження П. Соханя в галузі українсько-болгарських відносин та персоналій болгар знайшли продовження в працях заснованої ним школи істориків-болгаристів, провідними представниками якої можна вважати С. Віднянського [189], М. Дихана, Г. Чернявського [131], В. Павленко [59; 82; 184-188], М. Станчева [211]. Також слід відзначити діяльність Центру болгаристики і балканських досліджень ім. М. Дринова, створеного у Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна.

Внесок Української РСР у радянсько-болгарські відносини у період 1920–1930-х рр. дослідила історикиня В. Павленко, приділивши увагу передусім літературним і мистецьким контактам, а також становленню перекладацької справи та популяризації української літератури в Болгарії й болгарської – в Українській РСР [186], що можна

вважати витоками українсько-болгарського міжкультурного обміну радянського періоду.

З відновленням незалежності України В. Павленко продовжила дослідження українсько-болгарських відносин, але з фокусом на міжвоєнному періоді, який був фактично під забороною у радянський період. В. Павленко вперше в Україні вивчала українсько-болгарські відносини крізь призму реальних складних процесів у житті українського і болгарського народів: відновлення та втрати української державності внаслідок встановлення радянської влади в Україні, утвердження тоталітарного режиму в Радянському Союзі та поразки демократичного уряду в Болгарії [59]. Зокрема в її монографії «Українсько-болгарські взаємини 1918–1939 рр.» йдеться про започаткування дипломатичної присутності УНР в Царстві Болгарія, контакти українських дипломатів з болгарськими посадовцями та іноземними дипломатами, спроби налагодити торговельні відносини, консульську допомогу співвітчизникам, сприяння повернення військовополонених в Україну тощо. Завдяки її дослідженням [82; 184-188] вперше в українській історичній науці розглядалася «ініціатива українського представництва у поглибленні українсько-болгарського взаєморозуміння» через видання збірника «Украинско слово» та періодичного журналу «Украинско-български преглед» [184, с. 22]. Твердження авторки про сприяння цих видань «ознайомленню болгарської громадськості з історією і культурою» [184, с. 23] можна розглядати як першу згадку про процес популяризації України в Болгарії та налагодження культурного обміну УНР. В. Павленко, також належить першість серед українських істориків у вивченні української міжвоєнної еміграції в Болгарії [59], зокрема взаємовідносин між лідерами українських громад, політичного і культурного життя емігрантів. Через призму українсько-болгарських міждержавних відносин В. Павленко вперше згадала чинник впливу болгарської діаспори в Україні на формування її іміджу в Болгарії.

Згадки про видання збірника «Украинско слово» та журналу «Украинско-български преглед» містить розвідка І. Петренка про політико-дипломатичну діяльність Уряду УНР в Болгарії [193].

На особливу увагу заслуговують дослідження з історії міжвоєнної української еміграції та української преси в Болгарії сумського науковця В. Власенка [96-114]. Дослідник проаналізував три хвилі української еміграції до Болгарії, спростувавши традиційне домінантне в болгарській науці твердження про українців як частину російської білої еміграції. Історик розглянув діяльність окремих українських емігрантських організацій як складову українсько-болгарських взаємин, що на практиці продовжилися і після припинення діяльності українського посольства в Царстві Болгарія, а також намагався реконструювати складні взаємовідносини між провідними діячами української еміграції тощо .

В. Власенко зауважив, що поширення інформації про Україну у періодичній болгарській пресі розглядалося як завдання посольства Української Держави в Царстві Болгарія, згодом виникла ідея видання спеціального часопису як ефективнішої форми популяризації України; акцентував увагу на ролі в його виданні посла О. Шульгіна, дипломатів Ф. Шульги, В. Драгомирецького та Д. Шелудька; висвітлив детальний зміст чисел журналів та процес творчої роботи «дипломатичної редколегії»: консультації з болгарськими друзями України, зробив спробу розкрити псевдоніми дописувачів видань, деталі підготовки до друку і зміни видавництва тощо. Перелік тематичного наповнення журналу, наведений В. Власенком, дає достатню уяву про тематичну спрямованість журналів, цілі українського диппредставництва в інформуванні болгарських читачів про тогочасну Україну, методи формування її позитивного іміджу та висвітлення давніх дружніх українсько-болгарських взаємозв'язків. Водночас, видання «Украинско слово» та «Украинско-български преглед» В. Власенко кваліфікує як «свідчення різнобарв'я громадського та культурного життя української еміграції в Болгарії» [110, с. 36], що не відображає їхньої сутності. Видання першої української дипмісії в Болгарії слід вважати унікальною на той час формою інформаційно-роз'яснювальної та культурної роботи, якої не практикувало жодне інше дипломатичне представництво в Софії.

Низку праць В. Власенка присвячено культурно-інформаційній діяльності українських організацій, зокрема відзначенню Шевченківських днів (свят), організації емігрантами культурних, освітніх і наукових заходів, інформаційно-

видавничої справи. У доробку автора є праці про персоналії, які відіграли особливу роль у становлення українсько-болгарських взаємин, зокрема про Л. Драгоманову-Шишманову та В. Филоновича. В. Власенко у співавторстві з В. Гузуном [113] здійснив аналіз багаторівневої взаємодії українських емігрантських організацій з болгарськими владними структурами, суспільством, провідними діячами культури і науки, Державним Центром УНР, Українською головною еміграційною радою, політичними центрами української еміграції в Празі, Парижі та Відні, частково розкривши питання фінансування культурної й інформаційної діяльності української еміграції в Болгарії з боку Уряду УНР в еміграції.

Роль дипломатичної служби в період 1917–1923 рр. у захисті державності дослідив І. Дацків [44; 81; 127-128]. Окремі його роботи присвячені Брест-литовському мирному договору як початку встановлення дипломатичних відносин між Україною і Болгарією. В дослідженнях українсько-болгарських державних і дипломатичних відносин П. Гай-Нижника [41; 115-116] тема культурної, інформаційної чи публічної діяльності першого українського посольства в Болгарії не висвітлена, втім досліджено процес призначення українських і болгарських дипломатів, політичні форми діяльності, спроби налагодити економічні взаємовідносини між Україною та Болгарією, а також виконання консульських функцій із захисту українців в Болгарії та болгар в Україні.

Внесок перших дипломатичних установ в Софії та в Києві у встановлення дипломатичних контактів і міждержавної співпраці предметно висвітлено у працях дослідниці історії української дипломатії І. Матяш [170-175]. На тлі аналізу корпусу відомостей про власне політичну діяльність українських і болгарських дипломатичних представників особливий інтерес становлять твердження про причетність болгарського посла у Києві І. Шишманова до обговорення питання створення Української автокефальної церкви, його сприяння перекладу Святого письма і богослужбових текстів українською мовою, обстоювання автономії православної церкви в Україні, спілкування з гетьманом П. Скоропадським. Українсько-болгарська співпраця у релігійній та духовній сфері набуває особливого значення у світлі процесу міжнародного визнання Болгарською православною

церквою автокефалії Православної Церкви України. Стосовно діяльності першого складу українського диппредставництва в Софії за напрямом, який сучасна наука кваліфікує як публічну дипломатію, І. Матяш констатує, що «ключове завдання посольства полягало у представництві інтересів Української Держави та правдивому інформуванні переважно русофільського болгарського суспільства про боротьбу українців за державну незалежність та національну самостійність» [174, с. 66-67]. Аналізуючи діяльність перших українських дипломатів у Болгарії та їхню ініціативу з видання неперіодичного часопису «Украинско слово» подано анотацію основного змісту чотирьох чисел, а також більш детально висвітлено підготовчу роботу над періодичним виданням журналу «Украинско-български преглед», до укладання якого залучалися місцеві письменники та журналісти. Виокремлено роль першого секретаря посольства Д. Шелудька в інформаційно-пропагандистській діяльності та його контактів з пресою, що сприяло правдивому інформуванню болгар про право українського народу на незалежну і суверенну державу.

Малодослідженому в українській історіографії питанню про діяльність нештатних консульських установ та їхнього внеску в культурно-гуманітарну сферу присвячено праці І. Матяш (про історію заснування почесних консульств УНР) [175], Т. Грачевської (внесок інституту нештатних консулів у розвиток двосторонніх відносин) [123], К. Балабанова та М. Трофименка (окремі аспекти діяльності нештатних консульських установ України та їхнього внеску у публічну і культурну дипломатію за кордоном) [89].

Гуманітарне та культурне співробітництво як складова міждержавних відносин між Україною та Болгарією після проголошення незалежності окремо не досліджувалося в українській науці. Єдиним загальним дослідженням періоду 1990-х рр. стала дисертаційна робота Ю. Тимошенка, в якій автор аналізує відносини «двох країн у широкому контексті міждержавного співробітництва в нових історичних умовах» [219, с. 4]. Окремо розглянуто розвиток українсько-болгарських взаємин у галузі науки, освіти та мистецтва та подано огляд етносоціальних процесів у болгарській діаспорі України. Втім, результати дослідження більше стосувалися двостороннього співробітництва в умовах трансформації соціально-економічної

сфери, звільнення обох народів від тоталітарних режимів і проголошення ними курсу на розбудову громадянського суспільства, прагнень входження до ЄС тощо. Гуманітарну співпрацю автор представляє через призму налагодження контактів між вищими навчальними закладами, науковими і мистецькими установами. Дослідник констатує активізацію науково-технологічного співробітництва в галузі екології, біотехнології, морських досліджень, астрономії, розширення співпраці закладів вищої освіти обох країн. Справедливо виокремлено роль впровадження болгарської мови у шкільництво у регіонах компактного проживання болгарської етнічної спільноти як важливого чинника інтенсифікації двосторонніх відносин у галузі освіти. У дослідженні чинник болгарської національної меншини розглядається як важливий елемент українсько-болгарського політичного порядку денного. Основний акцент здійснено на етнонаціональних особливостях збереження болгарами національних традицій, культури й духовності, впливу процесу асиміляції, усвідомлення громадянської приналежності Україні. Автор зробив висновок про відчуття етнічними болгарами їхньої причетності до розбудови Української держави та пов'язування ними свого майбутнього з Україною. Проте, дослідження не відображає реальної ситуації із русифікованістю болгар Одещини, попри констатацію браку інформації про життя України в місцях їхнього компактного проживання. Це питання набуло особливої ваги на тлі подій Революції Гідності, триваючої російської антиукраїнської кампанії, а також антиболгарських провокацій в південних регіонах України. Саме недостатність українського інформаційного контенту в місцях компактного проживання болгар на Півдні України дозволили зовнішній силі розгорнути антиукраїнську діяльність та вдаватися до провокацій довкола питання етнічних болгар з метою ускладнення українсько-болгарських відносин. Результати дослідження цього сегменту є цінними для подальшого вивчення історії культурної і публічної дипломатії України в Болгарії. Однак вони не відображають всього обсягу сутності проблем, завдань та перших здобутків української дипломатії на гуманітарному напрямку, як і уваги української дипломатичної служби до розбудови договірно-правової бази двосторонніх відносин у сфері культури, мистецтва, освіти та науки [219].

Через призму українсько-болгарських відносин зовнішньополітичні пріоритети Болгарії у 1989–2013 рр. розглядав у дисертаційному дослідженні Б. Грушецький [80]. Аналізуючи гуманітарну сферу двосторонньої співпраці, автор зосередився переважно на болгарській діаспорі в Україні та центрах болгаристики, що є лише окремими елементами широкої гуманітарної взаємодії. Дослідник констатує, що «питаннями культурної, наукової та освітньої співпраці між двома країнами опікуються Центр болгарської мови, літератури і історії (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка), Центр болгаристики та балканських досліджень ім. Марина Дринова (Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна)» [125, с. 192]. Це твердження відповідає дійсності, однак може створити спрощену уяву про широкий спектр українсько-болгарських культурних взаємин загалом та пріоритети культурної дипломатії України в Болгарії зокрема. Очевидно, через складність доступу до відповідних джерел поза увагою залишилися комплексні заходи з налагодження міжкультурних взаємин, зокрема й проведення Днів України в Болгарії та Болгарії в Україні, діяльність українських дипломатів з презентації української літератури, історії, вшанування пам'яті видатних українців тощо.

Першу спробу системного підходу до вивчення гуманітарної та культурної українсько-болгарської співпраці на сучасному етапі здійснили історики П. Черник та П. Лозинський [228]. Вони проаналізували правові засади взаємодії у галузі науки, освіти, культури, а також співпрацю в питаннях збереження національних меншин. Автори вперше звертають увагу на чинну договірно-правову базу українсько-болгарського співробітництва в гуманітарній сфері, виокремивши основні міжнародні договори: міжурядові та міжвідомчі угоди й протоколи, які регулювали науково-технічне співробітництво, взаємодію в галузях освіти, науки і культури, взаємне визнання документів про освіту, наукові ступені і вчені звання. Розглядаючи особливості українсько-болгарських взаємин у сфері культури (культурних обмінів, проведення Днів України в Болгарії у 1996 р. та Днів Болгарії в Україні у 1997 р., контакти між академіями наук, засобами масової інформації, діяльність товариства «Україна-Болгарія» в Україні, Українського культурно-інформаційного центру у Варні та ін.), автори враховували чинник чисельної болгарської національної

меншини та її організованого культурно-освітнього життя. Не оминули увагою і сучасну українську громаду в Болгарії, роль діяльності шести українських організацій, а також електронного видання «Українські вісті». Дослідники вказують на активізацію контактів діаспори зі світовим українством як перспективний напрямок роботи, необхідність відкриття культурно-інформаційного України в Софії [228, с. 247] і стверджують, що болгарські громадяни українського походження «не схильні брати активну участь у діяльності українських осередків». Водночас, ця теза втратила свою актуальність з початком російської агресії проти України у 2014 р. та на тлі зростання патріотичних настроїв серед українців Болгарії, які демонстрували активну громадську позицію та розпочали протидію інформаційній антиукраїнській війні з боку РФ.

Питання двосторонніх зносин в сферах науки, освіти, культури туризму розглянуто в ґрунтовній розвідці кївських істориків О. Машевського та Г. Мінгазутдінової [176]. Розглядаючи площину українсько-болгарських міждержавних взаємин у культурно-гуманітарній сфері автори вперше відзначають внесок Почесного консульства Болгарії у Львові та Почесних консулів України в Русе, Пловдиві та Бургасі у гуманітарні проекти з допомоги постраждалим від військових дій внаслідок тимчасової окупації АР Крим та окупації Донбасу. Вперше привернуто увагу до зловживання чинником національних меншин України як дестабілізуючого елементу політичних відносин з Болгарії та створення штучного негативного іміджу – «хибної картинки» проросійським елементом у Болгарії. Слід зауважити, що у аналізі стану міжрегіональної співпраці О. Машевський та Г. Мінгазутдінова випустили з уваги тимчасове призупинення за згодою української і болгарської сторін до реінтеграції ТОТ Криму та Донецької і Луганської областей міжрегіональних угод українських міст та областей з болгарськими контрагентами, що внаслідок агресії РФ перебувають на непідконтрольній території України. Правомірно констатується зростання активності української діаспори на території Болгарії. Г. Мінгазутдінова стверджує, що соціальне співробітництво та культурна взаємодія, зокрема на рівні діаспор, є активним та глибоким видом співробітництва між двома країнами [180].

У контексті розвитку українсько-болгарських відносин О. Машевський та Г. Мінгазутдінова аналізують фактор болгарської національної меншини в Україні, як найбільшої історичної діаспори Болгарії за кордоном, діяльність Всеукраїнського культурного центру болгар в Одесі, Обласного центру болгарської культури в м. Болград Одеської області, заходи з популяризації болгарської культури в Україні; виокремлюють роль лідерів болгарських осередків та утворених культурно-просвітніх організацій. Автори вперше констатували нерозривний зв'язок вільного збереження болгарської самосвідомості українських етнічних болгар з процесом відновлення незалежності України.

Дослідники розглядають культурно-освітню діяльність організацій українських етнічних болгар через призму українсько-болгарських міждержавних відносин, як і вплив чинника болгарської діаспори в Україні на формування її іміджу в Болгарії. У переліку чинних лідерів болгарської спільноти у дослідженні згадано І. Абажера [176, с. 544]. Однак, через його підтримку анексії Криму та легітимізації злочинної окупації півострова, тісну співпрацю з окупаційною російською владою після 2014 р з. постать І. Абажера має потенційно негативний вплив на українсько-болгарські відносини. Він фактично підбурює до антиукраїнських настроїв етнічних болгар на непідконтрольній території в АР Крим, а також закликає болгарську офіційну владу визнати тимчасову збройну окупацію півострова. Тому у болгарсько-українському діалозі І. Абажера слід розглядати як посібника агресивної політики Кремля, а не громадського діяча, який представляє інтереси українських етнічних болгар.

Внесок болгарської національної меншини у розвиток українсько-болгарських взаємин розглядав у своїх роботах Є. Іванов [140-141], який доводить, що «за незалежності України політична і національна свідомість болгар значно зросла» [140, с. 242]. Державну політику Болгарії стосовно закордонних болгар та проблеми національної ідентичності досліджували С. Коч [152] та О. Ганчев [117-118], праці яких присвячені питанням еволюції державної політики Болгарії щодо закордонних болгар та проблемам самоідентифікації представників болгарської національної меншини, які емігрують на історичну батьківщину.

Спробу систематизувати процес утворення громадських організацій різних хвиль українських емігрантів у Болгарії, форми громадсько-політичної та культурно-освітньої роботи української громади здійснила О. Каковкіна [143]. Авторка першою серед українських науковців констатувала зміни в житті української громади у 2000-х рр.: заснування нових товариств, розширення освітянських і наукових зв'язків, а також їхню інтеграцію до світового українства. Слушною є думка О. Каковкіної про те, що «українська діаспора, виконуючи культурно-просвітницьку місію, відкриває Україну для сучасних болгар». Дослідниця акцентує увагу на необхідності виокремлення українства з російсько-радянського загалу у свідомості більшості болгар та особливостях існування українства Болгарії в умовах домінування уваги до болгарсько-російських взаємин [143, с. 117].

Цілісний погляд на актуальний стан громадської, інформаційної і політичної діяльності українців Болгарії знаходимо в останніх дослідженнях керівниці Науково-дослідного центру «Інституту досліджень української діаспори імені професора Любомира Винара» А. Атаманенко [86-87]. Історикиня доводить, що формування української громади в Болгарії має відмінності від подібного процесу в більшості країн Західної Європи, а також дає предметний аналіз внеску спеціалізованих болгарознавчих наукових центрів при університетах та дослідницьких інститутах. Передусім акцентується роль Центру болгаристики і балканських досліджень ім. Марина Дринова Харківського університету ім. В. Н. Каразіна та шкіл болгаристики у м.м. Дніпро, Запоріжжя, Одеса, Київ, Маріуполь. Окрім цього, відзначено внесок видання Асоціації болгаристів «Българите в Северното Причерноморие: изследвания и материали», журналу «Слов'янський світ» Інституту мистецтвознавства, фольклористики ім. М. Т. Рильського НАН України, альманаху «Българска украинистика» Софійського університету імені Климента Охридського та збірника «Драгоманівські студії» за підсумками щорічних однойменних конференцій. А. Атаманенко вперше робить спробу класифікувати культурно-мистецьку діяльність української громади в Болгарії, розглядаючи сучасні друковані й електронні видання української діаспори, а також відео-канал журналіста В. Жуківського як засоби популяризації інформації про Україну. Дослідниця

відзначає позитивну роль Культурно-інформаційного центру в Софії й українських недільних шкіл в Софії та Варні як важливих компонентів формування національної ідентичності українців, акцентуючи на необхідності фінансової підтримки з боку держави культурно-освітньої та інформаційної діяльності українців у Болгарії.

Основи процесу популяризації України в Болгарії розглянуті у брошурі В. Дмитрука [46] та монографії В. Москаленка [55], який серед іншого розглядає роль суспільно-політичних і наукових діячів (М. Драгоманов, І. Шишманов, І. Франко, М. Павлик) та літераторів двох країн (І. Франко, Леся Українка, А. Костадинов, П. Тодоров) у контексті міжкультурних взаємин того часу, їх взаємопроникнення та взаємозбагачення. Започатковане В. Москаленком дослідження історії українсько-болгарських літературних і освітніх контактів продовжила В. Піскіжова [3; 195-196]. Заслуговують на увагу її розвідки щодо українсько-болгарських зв'язків у галузі образотворчого мистецтва кінця XIX – поч. XX ст., а також ролі родини Драгоманових-Шишманових у встановленні системних українсько-болгарських контактів цього періоду [195].

Загальні питання співробітництва України та Болгарії в контексті міждержавних політичних відносин розглядав у своїх роботах О. Силка [204-205]. Особливості міжкультурної взаємодії болгарського та українського народів аналізували С. Мельник та І. Чуркіна [177], спираючись на наукову спадщину Ю. Венеліна, О. Бодянського, Я. Головацького, І. Срезневського, С. Дмитрука, М. Малярчука, О. Шпильової, П. Соханя, С. Захаржевської, В. Москаленка, І. Конєва, Б. Нічева. Авторки застосовують персоніфікований підхід, відзначаючи роль постатей видатних українців М. Драгоманова, Лесі Українки, М. Парашука, та болгар – І. Шишманова, М. Дрінова, В. Каразіна у зміцнення українсько-болгарських взаємин, напрацювання основ наукового обміну й взаєморозуміння між двома народами. У розвідці виокремлено такі ключові кроки української сторони, спрямовані на посилення інформаційно-культурної присутності України в Болгарії: тематичний «український» випуск іміджевого видання «Європа 2001»; проведення «Тижня українського кіно»; здійснення перекладів болгарською мовою творів українських поетів М. Вінграновського, І. Драча, Б. Олійника, П. Засенка; видання

«Антології української поезії ХХ ст.». Культурні взаємини розглядаються через призму гастролей українських митців, хореографічних ансамблів, проведення в Софії виставок художніх робіт та фотографій. Окрему увагу присвячено дням української культури в Болгарії у 2013 р., а також заходам, які проводило посольство Болгарії в Україні з метою представлення болгарської культури українцям. С. Мельник і В. Чуркіна роблять спробу проаналізувати окремі аспекти діяльності культурно-освітніх товариств українських болгар у контексті їхнього впливу на двосторонню співпрацю в культурній сфері. Висвітлено зусилля українських дипломатів у Болгарії на напрямку правдивого інформування про події Революції Гідності та наслідки російської агресії проти України засобами публічної дипломатії. Виокремлено важливість представлення документального кіно «Сильніше ніж зброя» в софійському кінотеатрі «Одеон» та стрічки «Плем'я» режисера О. Сенцова в рамках найпрестижнішого болгарського міжнародного кінофестивалю «СофіяФилмФест» впродовж 2014–2015 рр. Попри оптимістичне твердження про «подібності між культурами та українською й болгарською спільнотами...», які «дозволяють налагоджувати комунікацію між громадянами об'єднаними цінностями, інтересами» [177, с. 274] у підсумковому розділі праці бракує системних висновків стосовно пріоритетів подальшого розвитку міжкультурної взаємодії між Україною та Болгарією.

У контексті формування позитивного іміджу України в Болгарії як держави, що гарантує право на вивчення рідної мови та збереження національної ідентичності болгарській національній меншині, важливе значення має монографія Ю. Грищенко [42]. Можна погодитися з оцінкою історика В. Мільчева, що дослідниці вдалося створити панорамне відображення історичної долі громад болгар-переселенців та їхніх нащадків упродовж XVIII – початку ХХ ст. й тих історичних реалій, в яких відбулося формування болгарської діаспори на півдні України [124].

Окрему вагу для дослідження українсько-болгарських відносин, їхньої культурної та публічної складової має «Збірник наукових праць Україна і Болгарія в історії Європи» за підсумками Міжнародної наукової конференції (м. Софія, червень 2018 р.) [79], в ході якої було підписано угоду про створення Комісії

істориків України і Болгарії в рамках співпраці Інституту історії України НАН України та Інституту історичних досліджень Болгарської академії наук спільно з Науковим товариством історії дипломатії та міжнародних відносин [215, с. 141]. З точки зору вивчення історичних та культурних зв'язків заслуговують на увагу опубліковані у Збірнику праці українських вчених, передусім С. Віднянського та О. Іваненко, І. Матяш, М. Станчева, І. Дацківа, Ю. Грищенко, І. Хоменської, В. Левчука. Серед болгарських авторів необхідно відзначити сучасні розвідки Т. Готовска-Хенц, А. Стрєзова, А. Стоянович, І. Манголова та Н. Караїванова.

Другий блок історіографії проблеми культурно-гуманітарної складової українсько-болгарських двосторонніх відносин як витоків культурної та публічної дипломатії становлять праці болгарських істориків. До питання культурної діяльності першого посольства УНР в Болгарії зверталася невелика кількість болгарських дослідників. Одним з перших досліджень українсько-болгарських дипломатичних відносин стала робота К. Пенчикова [190]. Болгарські історики у більшості вивчали російську еміграцію й у своїх роботах розглядали українських емігрантів як частину білогвардійської еміграції. Такий підхід знаходимо у працях Ц. Кьосевої [49], Л. Спасова [65], Д. Даскалова [43].

Публіцистично-документальна праця П. Манганчева «Українската емиграция в България през периода между двете световни войни (1918 г.–1944 г.)» [51] є першим дослідженням, присвяченим питанню діяльності українських емігрантів у Болгарії. Робота становить інтерес з точки зору опису змісту друкованих видань «Українско слово» та «Українско-български преглед». Однак автор, не володіючи інформацією про спогади перших українських дипломатів (Д. Шелудька, Ю. Налісника), робить абсолютно хибні висновки, класифікуючи їх як непов'язані між собою видання української еміграції, і констатує відсутність інформації про склад редакції, мету, тираж тощо. Водночас, становлять великий інтерес його висновки стосовно змісту журналів, оцінки сприйняття болгарською сучасною аудиторією інформації про Україну як незалежну державу і самобутність українського народу. Окрім цього, дослідження П. Манганчева є надзвичайно цінним джерелом фактологічного матеріалу щодо діяльності українських емігрантських організацій, взаємовідносин

між лідерами українських осередків та інформаційно-роз'яснювальної роботи, яка проводилася емігрантами з метою пропагування української ідеї в Болгарії.

Найновішою болгарською розвідкою вивчення інформаційних видань українського посольства в Софії 1919 р. «Украинско слово» та «Украинско-български преглед» є робота Д. Діневої [130], втім вона також базується на не зовсім актуальних дослідженнях українських вчених та українського журналіста В. Жуківського. Відтак, авторка лише робить припущення, що авторами цих видань були дипломатичні співробітники.

Найбільш предметно серед болгарських істориків діяльність українського посольства та втілення концепції незалежності України на початку ХХ ст. дослідила І. Манасієва [157-164], однак сфера діяльності на культурному напрямі залишилися поза її увагою. В центрі наукових інтересів – політична проблематика періоду утворення дипломатичних місій, встановлення перших контактів та вирішення першочергових завдань. Вартують уваги її наукові статті щодо діяльності болгарського Союзу визволення України в Болгарії в період Першої світової війни [163], враховуючи важливість теми для цілісного усвідомлення витоків сучасних українсько-болгарських міждержавних взаємин, а також формування інформаційного підґрунтя у болгарському суспільстві для подальшого визнання незалежності УНР Царством Болгарія у 1918 р.

Болгарська дослідниця російського походження Л. Ревякіна [198] вивчає ключові постаті українських емігрантських організацій міжвоєнного періоду ХХ ст., посилаючись на каталог архівних документів «Украинската емиграция в България след Първата световна война», підготовлений В. Москаленком та Е. Хаковою [12]. Авторка вперше в болгарській сторичній науці розглядає діяльність М. Попруженка як українця, розвінчуючи домінуючу в болгарських науковому обігу тезу про його російське походження, а також вперше з-поміж колег приділяє увагу постаті видатного українця, активного громадського діяча Болгарії і видатного скульптора М. Парашука. Аналізуючи діяльність українських організацій «Українське культурно-благодійне братство», «Український гурток», «Громада», «Гетьман Іван Мазепа», «Українське культурне об'єднання» болгарська історикиня

неодноразово заперечує твердження українських колег про те, що українська громада міжвоєнного періоду мала «обережне ставлення до російської еміграції». Вона погоджується, що це мало місце на рівні «керівництва... між козацькими українськими і російськими організаціями, між видавцями української і російської преси, але й не між звичайними людьми, які ледве зводили кінці з кінцями» [198, с. 391]. Характеризуючи взаємовідносини між українцями і росіянами Болгарії дослідниця робить суб'єктивне припущення, що на сучасному етапі спекулюють з питанням відносин між українською та російською еміграцією, що мало місце і в минулому. На її думку, «дистанціювання якщо існує, то лиш на рівні політичних представників і офіційних кіл, але не між звичайними представниками двох діаспор, а перенесення складних міждержавних відносин між Україною та Російською Федерацією на стосунки між двома діаспорами суперечить інтересам Болгарії» [198, с. 393]. Така позиція може мати негативний вплив на болгарську наукову і громадську думку, а також на інтереси України й українську громаду, особливо в умовах традиційного домінування русофільських настроїв у Болгарії.

Питання збереження культурної та етнічної самобутності українських болгар докладно розкриті у працях М. Іванова [139], М. Мізова [53], Е. Миланова [178-179], І. Мінкова [54], Т. Танева [212], С. Петкова [60] та ін. Сучасні дослідження Т. Матанової [165-169; 237], присвячені темі збереження культурної спадщини та самоідентифікації болгарських українців, розкривають особливості національної самоідентифікації народжених у Болгарії дітей з українським походженням, специфіку комунікаційного простору української громади, традиції збереження атрибутів українського національного побуту в родинях болгарських українських емігрантів та становлять цінність для вивчення процесу популяризації ними України в Болгарії.

Компаративний аналіз державної етнічної політики України і Болгарії міститься у працях Б. Нягулова [182-183], в яких автор здійснює порівняння законодавчої бази Болгарії і України, аналізує процес трансформації сприйняття проблем національних меншин у двосторонніх українсько-болгарських відносинах наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., робить огляд етнічних моделей в болгарській та українській державах. Відзначаючи утвердження України як національної держави

після розпаду СРСР та досліджуючи процес українізації, Б. Нягулов розглядає нову болгарську державну політику та становище національних меншин через призму міждержавних відносин між Україною та Росією. Він констатує опір етнічних росіян та російськомовного населення України утвердженню української мови як офіційної, а також інструментарій шантажу з боку РФ. Йдеться про статус військово-морського флоту в Севастополі, газове питання, економічний тиск, імперські історичні інтерпретації, статус російськомовного Кримського півострова тощо. Аналізуючи трансформацію українського законодавства у сфері прав нацменшин автор відзначає, що законодавча база з одного боку «надає широкі права меншинам, а з іншого – посилює процес українізації та централізації як противагу насадженого в минулому процесу русифікації» [182, с. 50]. Б. Нягулов відстоює тезу, що сучасна роль чинника болгарської меншини в українсько-болгарських відносинах є проекцією не стільки попередніх двосторонніх зв'язків, скільки ролі Росії в процесі євроінтеграції, що відповідно впливає на традиційні протиріччя в болгарському суспільстві довкола оцінок політики Москви. Автор також стверджує, що політичні сили Болгарії не є єдиними у питаннях відносин з Москвою і Києвом, та звертає увагу, що деякі з них намагаються використовувати українську кризу у відповідності до своїх інтересів та суспільних настроїв, переважно на користь Росії. Відповідну тенденцію він прослідковує і у зловживанні темою закордонних болгар болгарськими ЗМІ. Так, негативну реакцію Болгарії на Закон України «Про освіту» (2017), її приєднання до позиції Угорщини і Румунії, Б. Нягулов вважає «надто перебільшеною». Відзначаючи успішний розвиток українсько-болгарського діалогу та підписання двосторонньої Декларації двох міністерств освіти про викладання болгарської мови (2018), автор вбачає перспективи продовження «доброзичливого співробітництва». Він переконаний, що довгострокова еволюція питання національних меншин у діалозі між Україною та Болгарією веде до інтернаціоналізації політики щодо меншин, а також інтенсифікації двосторонньої співпраці [182, с. 253-254].

Еволюцію державної політики Болгарії щодо закордонних болгар і їхньої найстарішої спільноти в Україні після демократичних змін 1989 р. проаналізувала членкиня Центру бессарабських болгар у Софії М. Білга. Вона дослідила роль

державної агенції з питань болгар за кордоном, міністерства закордонних справ, міністерства освіти, міністерства культури, адміністрації президента Болгарії у формуванні та імплементації пріоритетів підтримки закордонних болгар загалом, і зокрема – стосовно задоволення потреб українських етнічних болгар через призму українсько-болгарських відносин після підписання Договору про дружні відносини і співпрацю (1992). Окремо авторка виділяє період Революції Гідності та початок російської агресії проти України як такий, що актуалізував для болгарської сторони питання підтримки євроінтеграційних амбіцій України, її державного суверенітету і територіальної цілісності. На підставі ґрунтовного аналізу інструментів підтримки освітньої і культурної політики стосовно збереження національної самобутності етнічних болгар в Україні М. Білга робить висновок про зростання суспільного інтересу до болгарської діаспори за кордоном та «надбудови адекватної політики як держави-матері болгарських спільнот в Україні та в інших пост-радянських державах» [93, с. 469]. Авторка констатує, що незважаючи на нові зміни законодавства України у сфері національних меншин, вони не порушують прав етнічних болгар, однак Болгарія наполягає і наполягатиме на тому, що шлях України до ЄС має залежати від врахування прав болгар, їхніх національно-культурних свобод [93, с. 471].

До дослідження українсько-болгарських літературних зв'язків доклалися у ХХ ст. і болгарські україністи із Софійського університету ім. Климента Охридського, зокрема П. Атанасов [88], Х. Дубевський [132]. Нині цю справу продовжують Р. Камберова [145-147], А. Стаменова [210], які досліджують витoki іміджу України в болгарській пресі, викладання українознавчих студій, вплив українських освітніх закладів на формування освітянської еліти в Болгарії у період після визволення після Османського ярма. У 2012 р. україністи Софійського університету започаткували електронний альманах «Българска украинистика», де публікують матеріали про різноманітні аспекти українсько-болгарських відносин.

Таким чином, порівняно з кількісним показником праць у сфері українсько-болгарських відносин українських науковців, дослідження болгарських істориків сфери міждержавних взаємин, діяльності української громади в Болгарії та діяльності

болгарської національної меншини в Україні не є багаточисельними. Така ситуація, серед іншого, пояснюється й тривалою відсутністю діяльності спільної комісії істориків Інституту історії НАН України та Інституту історичних досліджень Болгарської академії наук.

До третього блоку історіографії досліджуваної проблеми можна віднести так само не надто численні праці представників української еміграції. Загальні аспекти двосторонніх відносин України і Болгарії в період 1918–1920 рр. висвітлювали такі дослідники української еміграції та діаспори, як Д. Дорошенко [19], В. Трембіцький [220], М. Королишин [148], Г. Зленко [8]. Слід зауважити, що деякі сучасні українські вчені, наприклад Є. Петренко [193], називають вітчизняними дослідників Болгарії, не розрізняючи за приналежністю до української еміграції/діаспори, незалежної України та Болгарії, що може створити спотворене уявлення про типологію та періодизацію історіографії українських та іноземних авторів з цього питання.

Теоретичні засади, завдання і хронологія розбудови української дипломатичної служби у ХХ ст. міститься у працях першого українського посла в Болгарії О. Шульгина [31-34]. У роботі «Без території» він аргументує важливість культурної та інформаційної діяльності представників МЗС УНР в країнах Європи для збереження номінальної присутності та зв'язків з емігрантськими осередками українців, зокрема в Болгарії [31, с. 251]. У книзі С. Наріжного з історії української еміграції [29] є згадки про освітні заходи української еміграції в Болгарії. При її підготовці автор намагався здобути більше інформації про тамтешню еміграцію в одного з її лідерів болгарських українців М. Паращука [16, с. 303].

Серед сучасних болгарських українців дослідженнями культурно-інформаційної діяльності першого українського посольства займалися В. Жуківський [134-137; 546-547] та А. Якімова [68-69; 233-235]. В. Жуківський вперше опублікував на сторінках газети «Українски вести/Болгарські вісті» низку статей про українське пресу, еміграцію, сучасну діаспору в Болгарії. Там же здійснив републікацію статей болгарських авторів Д. Страшимирова та Н. Балабанова зі збірника «Українско слово» (1919 р.) щодо Української революції 1917–1921 рр. та прагнень українців дати відсіч імперським амбіціям Росії. Окрім цього виголосив кілька доповідей про

українців у Болгарії на традиційних міжнародних конференціях «Драгоманівські студії» [74-78]. Окремі сторінки організованої роботи української громади, внесок окремих персоналій в українську справу в Болгарії розкриває у своїх статтях А. Якімова [68; 232-235]. Фактологічний матеріал про об'єднаний процес української діаспори Болгарії міститься у виступах та публікаціях голови Спілки українських організацій Болгарії О. Коцевої [150-151] й викладачки-україністки В. Драгулевої [20]. Цінними з фактологічної точки зору є матеріали міжнародних конференцій «Драгоманівські студії», представлені у відповідних збірниках 2008 [74], 2011 [75], 2013 [76], 2016 [77] та 2020 рр. [78], що видавалися у співпраці Української недільної школи товариства «Мати Україна» та посольства України в Болгарії. Опубліковані спогади і свідчення активістів української громади дають можливість прослідкувати процес згуртування українства Болгарії у 1990–2000-х рр.

Таким чином, аналіз стану наукової розробки проблеми засвідчує, що в сучасній українській та болгарській історіографії питання культурних взаємин між Україною та Болгарією як складової дипломатичних та міждержавних відносин, попри відсутність комплексних досліджень, знайшли своє відображення у низці праць з історії української дипломатії, українсько-болгарських відносин у ХХ і ХХІ ст. Характерною рисою публікацій про українсько-болгарські взаємини у культурній сфері є тематична різнонаправленість, інтердисциплінарність та посилення на глибинний пласт історичних витоків, які сягають доби Київської Русі та Першого Болгарського царства. При цьому українсько-болгарські взаємини через призму культурної та публічної дипломатії розглядаються побіжно лише у найновіших працях українських дослідників. Актуальність цього пріоритету зовнішньополітичної служби України зростає на тлі необхідності остаточного утвердження іміджу українців в Болгарії як народу з власною, культурою, історією, мовою, традиціями (на противагу спробам російського чинника представити українців як субетнос російського народу). Існує потреба здійснення порівняльного аналізу інформаційно-роз'яснювальної політики українських посольств у 1918–1920 рр. та 1991–2018 рр., з'ясування впливу української громади Болгарії на формування пріоритетних завдань сучасної публічної і культурної дипломатії

України в Болгарії, практичного внеску штатних і позаштатних консульських установ України в Болгарії у 2000-х рр. у міжкультурний українсько-болгарський обмін, систематизації відомостей про діяльність дипломатичного представництва і громадських організацій українців щодо підтримки основоположних форм української присутності в культурному житті Болгарії.

Співвідношення кількості праць українських і болгарських науковців, які досліджують українсько-болгарські відносини є непропорційним, з домінуванням за кількісними показниками української сторони. Помітним є брак досліджень знакових персоналій – співробітників першого українського посольства в Болгарії, ролі й місця української еміграції у процесі формування іміджу України, впливу сучасних геополітичних обставин на процес сприйняття України і зміцнення її ролі через інструменти публічної дипломатії. Отже, історіографічний аналіз довів, що нині проблема культурної та публічної дипломатії в українсько-болгарських відносинах у 1918–2018 рр. досліджена недостатньо та потребує додаткового поглибленого вивчення.

1.2. Аналіз джерельної бази.

Джерельну базу дослідження публічної дипломатії в історії українсько-болгарських міждержавних відносин, зокрема вивчення діяльності першого посольства Української Держави/УНР та української громади в Болгарії в міжвоєнний період; українсько-болгарських міжкультурних взаємин у рамках радянсько-болгарської співпраці; розвитку українсько-болгарських взаємин у культурно-гуманітарній сфері та у сфері публічної дипломатії після відновлення незалежності України у 1991 р., складають нормативні акти, пов'язані з розвитком українсько-болгарських відносин; архівні документи, що відклалися у фондах українських і болгарських архівів; збірники архівних документів; періодика; спогади учасників подій; науково-довідкові видання. Щодо територіальної належності документів в складі джерельної бази варто розглядати український і болгарський комплекси, причому до українського комплексу слід відносити документи, утворені в діяльності посольства України в Болгарії, а до болгарського – документи, пов'язані з діяльністю української громади в Болгарії.

Український комплекс джерельної бази. До першої групи джерел українського комплексу відносимо двосторонні та багатосторонні договори, законодавчі та інші нормативні акти в сфері розвитку українсько-болгарських відносин. Її складають Брестський мирний договір від 9 лютого 1918 р.; двосторонні договори, укладені між Україною та Болгарією після 1991 р. з метою регулювання зокрема культурних і публічних взаємовідносин. Основоположним є Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною та Республікою Болгарія від 5 жовтня 1992 р., Угода між Урядом України та Урядом Республіки Болгарія про співробітництво в галузі освіти, науки і культури, підписана 5 жовтня 1992 р., Протоколи між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством культури Республіки Болгарія про співробітництво на окремі періоди й інші документи, що стосуються регулювання відносин у сфері забезпечення болгарської меншини в Україні та української – в Болгарії. Тексти документів є доступними на офіційному веб-порталі парламенту України [515], перелік чинної договірно-правової бази українсько-болгарських відносин – на сайті посольства України в Республіці Болгарія [595].

У царині нормативного регулювання культурно-гуманітарного співробітництва пріоритетне місце займає питання реалізації прав болгарської національної меншини в Україні та української громади у Болгарії. Дотримання прав і свобод людини, гарантії поваги до прав національних меншин та принципів гуманізму й демократії були закріплені одразу у першому підписаному двосторонньому документі, Протоколі про встановлення дипломатичних відносин від 13 грудня 1991 р. [329]. Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною та Республікою Болгарія, підписаний в Софії 5 жовтня 1992 р. президентами України Л. Кравчуком та Болгарії Ж. Желевим, закріпив зобов'язання сторін створити згідно з міжнародними стандартами «необхідні умови і вживати спеціальних заходів щодо збереження та розвитку етнічної, мовної, культурної та релігійної самобутності, гарантованого здійснення прав усіх осіб української національності, які постійно проживають на території Республіки Болгарії, і осіб болгарської національності, які постійно проживають на території України» (стаття 9). Також Україна і Болгарія домовилися сприяти вивченню мови представниками таких груп, ознайомленню з культурою, традиціями одна одної, полегшувати в рамках свого законодавства заснування та діяльність таких організацій [317; 318].

Іще одним документом, в якому закріплено заохочення викладання болгарської мови в учбових закладах України та української у Болгарії стала Угода між Урядом України та Урядом Республіки Болгарія про співробітництво в галузях освіти, науки і культури, підписаної 5 жовтня 1992 р. Стаття 6 цієї Угоди передбачає державну підтримку та взаємодію «для збереження та розвитку національної, мовної та культурної самобутності осіб української національності, що постійно проживають у Республіці Болгарії, а також осіб болгарської національності, що проживають на території України – бессарабських, кримських та приазовських болгар і гагаузів» [332]. Угода між Міністерством освіти України й Міністерством науки і освіти Республіки Болгарія, підписана 9 грудня 1994 р. у м. Києві [331], під час першого візиту президента Болгарії Ж. Желева, стала продовженням фіксації зобов'язань двох держав та їхньої подальшої деталізації. Зокрема передбачалося: а) ініціювання вивчення української мови та літератури в Республіці Болгарія і болгарської мови та

літератури в Україні, розвиток україністики та болгаристики (стаття 6); б) сприяння відкриттю Болградської гімназії як навчального закладу з болгарською мовою викладання (стаття 9); в) відкриття шкіл і дитячих садків в Україні з болгарською мовою навчання та шкіл і дитячих садків в Республіці Болгарія з українською мовою навчання (стаття 13); г) щорічний обмін делегаціями для підготовки щорічного протоколу, в якому уточнюватимуть квоту еквівалентного обміну з різних форм співробітництва, фінансові та інші умови навчання і стажування, а також обмін і співробітництво в галузі навчання і стажування українських громадян болгарської національності (стаття 15). У відповідності до положень цієї міжвідомчої Угоди започатковано процедуру укладення окремих Протоколів про співробітництво та обмін на окремі періоди, значну увагу в яких приділено питанням навчального процесу українських громадян болгарської національності.

Реалізація прав на збереження національної самобутності болгарської меншини в Україні, їхньої власної культури регулюються положеннями Протоколу між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством культури Республіки Болгарія про співробітництво, підписаного 30 січня 2003 р. у Києві. Зокрема стаття 6 закріплює готовність двох країн сприяти «створенню умов для національної самобутності осіб української національності, що є громадянами Республіки Болгарія, та, відповідно, осіб болгарської національності, що є громадянами України», а також підтримку діяльності українських культурних спілок в Болгарії та болгарських культурних спілок в Україні [327].

Високу оцінку створеним Україною умовам для збереження та розвитку національної ідентичності та культури етнічних болгар, які є «важливим чинником розвитку двосторонніх стосунків» закріплено в прикінцевих положеннях Декларації про подальший розвиток та поглиблення співробітництва між Україною та Республікою Болгарія, підписаній під час офіційного візиту президента України Л. Кучми до Болгарії 24 березня 1998 р. [314].

У липні 2000 р. під час офіційного візиту прем'єр-міністра України В. Ющенка до Болгарії було підписано окремий міжвідомчий Протокол про статус та умови діяльності Болградської гімназії ім. Г. С. Раковського. Документ було укладено в

розвиток попередніх зобов'язань України згідно з Угодою між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти і науки Республіки Болгарія щодо відкриття навчального закладу [328]. Українська сторона зобов'язалася відродити гімназію як престижний учбовий заклад для задоволення освітніх і мовних потреб громадян України болгарського походження, з його підпорядкуванням управлінню освіти Одеської обласної державної адміністрації та фінансуванню з українського державного бюджету. Поруч з навчанням болгарською мовою у гімназії передбачено поглиблене вивчення української мови, історії та культури. Болгарська сторона взяла на себе зобов'язання сприяти підвищенню кваліфікації педагогічного складу гімназії, а також забезпечити направлення досвідчених викладачів з болгарської мови, літератури, історії, музики та інших навчальних предметів.

Сфера міждержавного культурного обміну між двома країнами регулюється Угодою між Урядом України та Урядом Республіки Болгарія про співробітництво в галузі освіти, науки і культури [332] та Протоколом між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством культури Республіки Болгарія про співробітництво [327].

Архівні документи українського комплексу, пов'язані з досліджуваною проблематикою, зосереджено у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Державного архіву Одеської області. Сучасні архівні документи, що розкривають діяльність посольства України в Болгарії зберігаються в архіві міністерства закордонних справ України та у бібліотеці дипломатичної установи.

Документи, що відображають історію формування та діяльності посольства Української Держави в Царстві Болгарія та посольства Царства Болгарія в Українській державі, листування послів О. Шульгина та І. Шишманова з болгарським та українським зовнішньополітичним відомством, дипломатами та державними діячами з питань інформаційної діяльності посольства щодо державного визнання УНР, організації допомоги українським військовополоненим відклалися у ЦДАВО України, у фондах органів управління у сфері зовнішніх зносин: «Народне

міністерство закордонних справ Української Народної Республіки, 1917–1918 рр.» (ф. 2592) [243-247], «Міністерство закордонних справ Української Держави, 1918 р.» (ф. 3766) [253], «Міністерство закордонних справ Української Народної Республіки, 1918–1924 рр.» (ф. 3696), який містить списки співробітників диппредставництва в Софії [251], а також огляд міжнародної політики УНР [252]. Копії підготовчих матеріалів та тексту Брестського мирного договору українською і болгарською мовою, додаткового договору між УНР і Царством Болгарією, обкладинка ратифікаційної грамоти Брестського мирного договору Царем Болгарії збереглися у ф. 1115 «Українська Центральна Рада, м. Київ, з 08.02.1918 р. – м. Житомир, з березня 1918 р. – м. Київ». Вони важливі з точки зору встановлення правових основ для дипломатичних зносин УНР і Царства Болгарії, а також розвитку культурного співробітництва між двома державами.

У ф. 269 «Колекція документів «Український музей в Празі» Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України відклалася інформація про діяльність українських емігрантів у Болгарії. Зокрема документи оп. 3 представлені часописами, газетами, бюлетенями та іншими друкованими виданнями української еміграції за 1919–1945 рр. [4; 17], які містять цінну інформацію про культурно-інформаційну діяльність українських емігрантських організацій в Болгарії міжвоєнного періоду.

У Державному архіві Одеської області збереглося листування Болгарського консульства за вересень 1919 р. щодо евакуації болгарських біженців і військовополонених у Болгарію [256]. Окрім цього, у фондах дорадянського періоду наявні архівні матеріали стосовно діяльності одного з громадських діячів української еміграції в Болгарії міжвоєнного періоду М. Попруженка (ф. 159). З точки зору культурно-гуманітарної взаємодії інтерес може становити вивчення діяльності Одеського слов'янського добродійного товариства ім. Кирила і Мефодія (ф. 273). Джерелом досліджень життєдіяльності болгарської етнічної меншини УСРР у 20–30-ті роки ХХ ст. є фонди радянського періоду, зокрема Канцелярії Одеського градоначальника (Ф. 2), Одеського губерньського комітету незаможних селян (ф. Р-14), Одеської губерньської комісії з допомоги голодуючим виконавчого комітету

Одеської губернської ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (ф. Р-87), Одеського окружного комітету незалежних селян (ф. Р-97), Виконавчого комітету Одеської губернської ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (ф. Р-99), Одеської окружної інспектури народної освіти (ф. Р-134), та ін.

У контексті досліджуваної проблематики інтерес має фонд № 1295 «Паращук Михайло Іванович (1878–1963), скульптор і громадсько-культурний діяч» Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України), сформований переважно з копій документів за 1914–1972 рр. Документи фонду містять інформацію про дипломатичну діяльність М. Паращука та його роботу як представника Українського комітету Червоного Хреста в Болгарії.

Документи офіційного походження, що містять інформацію про українсько-болгарські відносини після 1944 р., зберігаються у Галузевому державному архіві МЗС України. Фонди ГДА МЗС України цієї тематики до наукового обігу не залучені. Для досліджуваної проблематики інтерес мають зокрема двосторонні договори, укладені між Україною та Болгарією після 1991 р. з метою регулювання в т.ч. культурних і публічних взаємовідносин: Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною та Республікою Болгарія від 5 жовтня 1992 р., Угода між Урядом України та Урядом Республіки Болгарія про співробітництво в галузі освіти, науки і культури, підписана 5 жовтня 1992 р., протоколи між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством культури Республіки Болгарія про співробітництво; депоновані укладені двосторонні документи, які стосуються регулювання відносин у сфері забезпечення болгарської меншини в Україні та української – в Болгарії. Тексти документів є доступними на офіційному порталі Верховної Ради України [515]. У фондах ГДА МЗС збереглося нотне листування болгарських консульських установ з МЗС УРСР, списки співробітників консульств Болгарії в Києві та Одесі, плани культурних заходів для іноземних представництв, біографії генеральних консулів, звернення українських громадян, пов'язані з діяльністю консульств, записи бесід посадових осіб МЗС із іноземними консулами та інформації про зустрічі тощо. Ці документи складають джерельну основу для відтворення особливостей застосування інструментарію культурної та публічної

дипломатії в українсько-болгарських відносинах після Другої світової війни та за доби незалежності України. Матеріали, які стосуються українсько-болгарської співпраці в гуманітарно-культурній сфері після встановлення дипломатичних відносин у 1991 р., зберігаються у ГДА МЗС України у Фонді 1, документи з основної діяльності: опис 4 (хронологічний період з 1990–1998 р.), опис 5 (1999–2002 рр.), опис 6 (2003–2006 рр.), опис 7 (2007–2008 рр.).

Деякі документи щодо діяльності українського дипломатичного представництва в Софії, діяльності представників української еміграції в Болгарії залучено до наукового обігу в документальних виданнях «Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.)» [9], «Дипломатія УНР і Української Держави в документах і спогадах сучасників» [18], «Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали» [13].

Важливе значення для відтворення діяльності посольства Української Держави/УНР у культурно-інформаційній сфері мають автокомунікативні джерела. Формування практичних засад публічної дипломатії УНР висвітлюють спогади О. Шульгина [31-34] та Д. Шелудька [487-488]. Спогади секретаря посольства Ю. Налісника про організацію культурно-інформаційного напрямку діяльності дипустанови у 1918–1920 рр. [27-28], окрім фактологічного матеріалу про роботу дипмісії, розкривають роль та внесок українських інтелектуалів на дипломатичній ниві в умовах відсутності належного інформаційного та фінансового забезпечення з Києва, в тому числі у справі популяризації України і гуртування болгар з проукраїнськими симпатіями. Спогади Ю. Налісника є також джерелом до вивчення взаємовідносин перших українських дипломатів у Болгарії під час виконання службових обов'язків, їхнього побуту та підтримання контактів з болгарськими партнерами. Враховуючи, що в тогочасних умовах була відсутня класифікація напрямків зовнішньополітичної діяльності, автор спогадів поділяв роботу українських дипломатів на «офіційне заступництво інтересів молоді держави» та «неофіційну роботу» [27, с. 254], яка саме полягала в інформуванні болгар про Україну, її історію та культуру, що заклало основи української дипломатичної культурної й інформаційно-популяризаторської присутності в Болгарії. Ці спогади не

були доступними для ознайомлення за радянського часу як для українських, так і для болгарських вчених, що призвело до деяких хибних висновків, зокрема стосовно видань українського диппредставництва «Украинско слово» та «Украинско-български преглед».

Журнальна і газетна періодика українського комплексу джерельної бази має в дослідженні додаткове значення. Так, газета «Одесские новости» містить інформацію про подорож з Софії до Києва О. Шульгина разом з консулом Нідерландів Т. Фоккером, та його інтерв'ю одеській пресі про політичну ситуацію в Царстві Болгарія та становище царя Бориса в листопаді 1918 р. [441]. У львівській газеті «Діло» опубліковано інтерв'ю з болгарським послом І. Шишмановим. Інтерес становить також публікації про діяльність українських емігрантів міжвоєнного періоду в часописах «Гуртуймося» [346; 482] та «Тризуб» [342-344; 347-349; 368-369; 422; 435; 453; 483-484].

Отже, інформація про публічну дипломатію в українсько-болгарських відносинах у 1991–2018 рр. в українському комплексі джерельної бази представлена документами центральних та галузевих державних архівів, приватними документальними зібраннями, законодавчими та іншими нормативними актами в сфері українсько-болгарських відносин. Джерельною базою для вивчення витоків української публічної дипломатії у 1918–1921 рр. є спогади тогочасних українських дипломатів, документи центральних державних архівів, українська зарубіжна періодика, опубліковані документи. Існує потреба в подальшому виявленні джерел цієї проблематики з метою збагачення джерельного комплексу історії українсько-болгарських відносин упродовж сторіччя, протягом 1918–2018 рр., їхньої систематизації та комплексного вивчення.

Болгарський комплекс джерельної бази. До болгарського комплексу джерельної бази належать законодавчі акти у сфері державної політики Болгарії стосовно болгар за кордоном, зокрема: Закон щодо болгар, які проживають поза межами Болгарії, Закон про болгарське громадянство, Закон про іноземців у Республіці Болгарія, Законом про дипломатичну службу, Постанова № 103/1993 р. Міністерської ради про здійснення освітньої діяльності серед болгар за кордоном, Постанова № 334/2011 р.

Міністерської ради про болгарські недільні школи за кордоном та новою постановою № 90/2018 р., Рішення № 465/2011 р. Міністерської ради про створення Постійної міжвідомчої комісії з питань освітньої діяльності серед болгар за кордоном; Національна стратегія щодо болгарських громадян та історичних болгарських спільнот, Національна стратегія в сфері міграції, надання притулку й інтеграції (2011–2020) [506]. Ці нормативні акти регулюють імплементацію державної політики як стосовно болгарської діаспори за кордоном, так і щодо етнічних спільнот в Болгарії, включно й української.

Документи, що містять інформацію, пов'язану з українсько-болгарськими відносинами, в Болгарії збереглися в Центральному державному архіві (ЦДА) Республіки Болгарія та Науковому архіві Болгарської академії наук (НА БАН). Огляд архівної україніки в цих архівах подала О. Косенко [149]. Цінним джерелом архівної евристики щодо фондів українського походження є документальний каталог «Украинската емиграция в България след Първата световна война» (2000) [12], та документально-інвентарний опис архіву Михайла Паращука (2007) [15], укладені Е. Хаковою та В. Москаленком. Систематизовані описи архівних матеріалів є путівниками у роботі з корпусом матеріалів про діяльність українських осередків у Болгарії міжвоєнного періоду та громадську, службову, суспільно-політичну діяльність українського скульптора Михайла Паращука, який у 1921–1963 рр. проживав у Болгарії.

Прикладом плідної українсько-болгарської співпраці в науковій сфері є цінний для дослідження культурної репрезентації українців в Болгарії збірник документів «Проф. Михайло Иванович Парашчук украински скулптор и виден обществен деец (1878-1963)» [16], виданий у 2016 р. болгарською архівісткою Е. Хаковою та українським літературознавцем і дипломатом В. Москаленком. У виданні опубліковано документи біографічного характеру, матеріали про творчість у Болгарії, службову діяльність як представника Міжнародного Червоного Хреста та суспільно-політичну роботу як діяча українських емігрантських організацій, особисте листування з Ц. Пекаревою-Паращук, відгуки про М. Паращука в болгарській і українській пресі, матеріали, що стосуються українських мігрантів Болгарії у 1918–

1920 рр. (у тому числі – М. Попруженка та Д. Шелудька) та їхніх організацій (роботи українських товариств і об'єднань, побуту, святкування урочистих подій, просвітницьких заходів). Важливий з точки зору досліджуваної теми сегмент збірника становлять документи, які репрезентують роботу Українсько-болгарського товариства в Софії на чолі з І. Шишмановим (1926 р.) та М. Арнаудовим (1932 р.) (протоколи установчих зборів, статут); документи, які висвітлюють ініціативу присвоєння одній з вулиць в Софії імені Тараса Шевченка з нагоди 120-річчя його народження; постановку української оперети «Наталка Полтавка» в болгарській столиці та виставу «Наймичка» за мотивами творів Т. Шевченка в Софії та у Варні 1935 рр.; лекції в Державній музичній академії про українську народну музику тощо. До збірника увійшло листування першого болгарського посольства в Києві щодо налагодження культурної і освітньої співпраці, українського посольства в Софії щодо підготовки видань «Украинско-български преглед», вшанування пам'яті М. Драгоманова, Т. Шевченка, С. Петлюри, М. Грушевського, Л. Шишманової-Драгоманової. Не менш важливими є документи, які відтворюють громадську та інформаційну діяльність українських емігрантів з метою допомоги Україні в період штучного Голоду 1933 р., що зберігаються у фонді ЦДА (ф. 1717К), зокрема звернення Комітету з питань збору допомоги до міністерства внутрішніх справ і народного здоров'я Болгарії про направлення допомоги голодуючим через міжнародний червоний хрест (ЦДА, ф. 1717К, оп.1), проведення Українського благодійного вечора на допомогу голодуючим в Україні 8 січня 1934 р., лист М. Парашука міністру внутрішніх справ і народного здоров'я Болгарії про отримання дозволу на проведення збору допомоги голодуючим протягом трьох місяців в найбільших містах Болгарії від 5 лютого 1934 р. Загалом збірник є найбільш репрезентативним документальним виданням з історії українсько-болгарських контактів у першій половині ХХ ст. у різних сферах. Представлені в ньому документи відображають вплив українських емігрантських організацій на болгарську суспільну думку про Україну, взаємовідносини лідерів української громади, а також контакти з емігрантськими організаціями Європи, видатними українськими вченими.

У контексті проблематики нашого дослідження цінну інформацію в ЦДА Республіки Болгарія містять фонди Міністерства закордонних справ та віросповідань (ф. 176К) та Міністерської ради (ф. 284К) та ін. Зокрема у фонді 284К «Министерски съвет» відклалися текст Брестського мирного договору між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною, Царством Болгарія та Українською Народною Республікою, укладеного 9 лютого 1918 р., Додатковий протокол до Брестського мирного договору між УНР та Царством Болгарія від 12 лютого 1918 р. про встановлення дипломатичних відносин, грамота щодо ратифікації договору українською стороною за підписом гетьмана Павла Скоропадського. У фонді Міністерства закордонних справ і віросповідань ЦДА зберігається Дипломатичний архів Болгарії (1856–1973), у тому числі дипломатичне листування між Українською Державою і Царством Болгарія, фотодокументи учасників мирних переговорів у Брест-Литовську, відомості про експорт продовольчих товарів з України, документи про репатріацію біженців та болгарських і українських військових; документи про діяльність Комітету Українського комітету Червоного Хреста у 1920-х рр., українських організацій емігрантів та українсько-болгарських товариств 1920–1930-х рр. (Українського гімнастичного товариства «СіЧ», «Українсько-болгарського товариства», філій «Української громади» в мм. Пловдив, Русе, Варна, Відін, Севлієво, Ловеч, організації українських націоналістів «Провод», «Українського культурного об'єднання», Варненської української організації «Тарас Шевченко», товариства «Український сокіл», Українського національно-козацького товариства, Товариства запорізьких козаків ім. гетьмана Сагайдачного, «Союзу українських організацій Болгарії» та ін.).

Для дослідження формування засад публічної дипломатії в діяльності посольства Української Держави/УНР у Болгарії, культурно-просвітницьку діяльність української еміграції та сприйняття українців у Болгарії важливу інформацію містять фонди особового походження: дипломата і літературознавця Д. Шелудька (ф. 1179К); скульптора, дипломата, представника УНР та члена Головної еміграційної ради українців М. Паращука (ф. 1717К); болгарських діячів, які співпрацювали з активістами українських емігрантських організацій, зокрема

письменника та історика С. Чилингирова (ф. 108К); літературознавця П. Атанасова (ф. 1710К).

Найбільшим за обсягом та багатоаспектністю представлення інформації є фонд М. Паращука, який прибув до Болгарії у 1921 р. як представник Міжнародного Червоного Хреста для здійснення нагляду за становищем російських і українських військовополонених. Він брав активну участь у політичному та культурному житті української громади Болгарії: у встановленні пам'ятника проф. М. Драгоманову на його могилі на Софійському центральному кладовищі, сприяв проведенню українських культурних заходів, виданню першого випуску часопису «Украинско-български вести» (1935 р.). Тут збереглася копія замальовки М. Паращука портрету О. Шульгина, який він використав як основу для виготовлення бюсту першого міністра закордонних справ УНР у 1934 р. [16, с. 834]. Частина документів свідчить про складні процеси всередині емігрантського середовища, боротьбу за лідерство серед емігрантів, у якій брав участь М. Паращук. Велику частину фонду складають документи українських громадських організацій, примірники українських періодичних видань, епістолярій М. Паращука. Особливу цінність мають документи та матеріали про творчий спадок в Болгарії М. Паращука, який позиціонував себе українцем, список його творів, каталоги, альбоми, контракти, фотографії робіт, ескізи тощо.

У Науковому архіві Болгарської академії наук у фонді дипломата, вченого і громадського діяча І. Шишманова (ф. 11К) відклалися документи про його дипломатичну діяльність у Києві: призначення надзвичайним посланником і повноважним міністром, тексти статей та листування з українськими і болгарськими діячами, зокрема О. Шульгиним, Т. Баламезовим, М. Драгомирецьким, О. Лотоцьким, П. Сікорою та ін., примірник першого збірника «Украинско слово», який відсутній у бібліотеках. У фонді М. Попруженка (ф. 61К) є документи, які засвідчують його участь у роботі тимчасового комітету Українського Червоного Хреста в Болгарії. Цінність для дослідження діяльності української еміграції в Болгарії мають фонди істориків М. Арнаудова (ф. 58К); В. Златарського (ф. 9К) та ін.

У Державному архіві Софії (ДА Софія) наявні матеріали Софійського обласного суду у справі щодо українського культурно-просвітнього товариства «Українська громада» в Болгарії (ф. 3К). У фонді Софійського університету ім. Св.Климента Охридського (ф. 994К) зберігаються документи, що відображають наукові та культурні контакти представників українського і болгарського народів, передусім про роль українських освітян у розвитку болгарської науки та освіти міжвоєнного періоду.

У дисертаційному дослідженні використано документи Спілки українських організацій Болгарії «Мати Україна» [304-307], Українського об'єднання м. Варна та Варненської області [309], товариства «Балканська Січ» [308], українсько-болгарського товариства «Пловдив» [307] та приватні документальні зібрання активістів українського руху в Болгарії О. Коцевої і В. Жуківського, а також дипломата В. Москаленка, який у 1993–1998 рр. відповідав за розвиток українсько-болгарського культурного та гуманітарного співробітництва. До цієї підгрупи належать й архіви нештатних консульських установ України в Болгарії та почесних консулів України в Болгарії П. Бобокова [310], Д. Георгієва [311] та Д. Караненова [312], зокрема щодо заходів з промоції української культури.

Для з'ясування питання впливу на імідж України міграційних процесів та переселення українських етнічних болгар на історичну батьківщину, процесу формування болгарської державної політики щодо болгар за кордоном були використані спогади засновника Центру бессарабських болгар в Софії Е. Миланова [26; 178-179] та журналістки Р. Манжукової [25].

Важливим джерелом для дослідження культурно-інформаційної роботи перших дипломатів в Софії є болгарська газетна і журнальна періодика. Зокрема опубліковане в болгарському віснику «Камбана» 13 квітня 1918 р. [489] інтерв'ю першого Посла Царства Болгарії в УНР І. Шишманова є унікальним свідченням розуміння глибини українсько-болгарських історичних і культурних контактів, обізнаності з українською літературою, мистецтвом та наукою, а також перспектив українсько-болгарської міждержавної співпраці. Оригінал часопису зберігається у Національній Бібліотеці ім. Св.Кирила та Мефодія у Софії. Там-таки збереглося 17 чисел журналу

«Українсько-български преглед», який видавали дипломати посольства УНР у 1919–1920 рр., відреставровані у 2018 р. на прохання посольства України в Болгарії. У каталозі бібліотеки є інформація про 4 випуски іншого журналу, що видавався диппредставництвом з ініціативи О. Шульгина, – двотижневика «Українсько слово», однак у фондах книгозбірні його виявити не вдалося. Българський історик П. Манганчев та український дослідник В. Власенко вказують на наявність примірників часопису в Літературному музеї в м. Софія. Однак у 2018 р. дирекція музею повідомила про відсутність видання. Вдалося встановити, що перший випуск «Українського слова» зберігається в фондї І. Шишманова в НА БАН [261], копії другого, третього і четвертого чисел – в приватному документальному зібранні Посла України в Республіці Болгарія В. Москаленка. Підготовка посольством часописів «Українсько слово» та «Українсько-български преглед» було виправданим на той час кроком для поширення інформації про культуру, історію, літературу і суспільне життя України та адаптації її для різних верств българського суспільства. Фотопринтне видання усіх випусків «Українсько слово» та «Українсько-български преглед» [14] вийшло друком у Софії у 2020 р. як іміджевий проєкт українського диппредставництва.

Після припинення діяльності посольства УНР видання українських часописів у Болгарії продовжили українські емігранти. Рада Української Громади в Софії 1922 р. почала видавати інформаційний листок «Українська громада», згодом вийшло 4 числа газети «На сторожі» (1931) [255], двомовний журнал «Украино-български вести – Українсько-българські вісті» (1935). У 1937 р. вийшло два числа (XIX та XX–XXI) журналу «Гуртуймося» за редакцією В. Филоновича та П. Романюка. На сторінках ще одного видання української еміграції «Воля» публікувалися відомості про утворення в Софії першого українсько-българського товариства на чолі з проф. І. Шишмановим, контакти перших українських дипломатів з діячами культури і мистецтва Болгарії та культурні заходи українських емігрантів.

У българській пресі міжвоєнного періоду, зокрема в газетах «Варненски новини», «Зора», «Дневник», «Независимост», «Слово», «Утро» та ін. також з'являлися матеріали про культурно-освітню й інформаційну діяльність українських

емігрантських організацій. Публікації про українську пролетарську літературу та поезію [186] почали виходити після встановлення дипломатичних відносин між Болгарією та СРСР, однак вони ґрунтувалися на радянській ідеології та мали на меті її пропаганду, а не ознайомлення болгарського суспільства з українською ідеєю. Лише спеціальне число газети «Литературен глас» від 10 червня 1934 р. було присвячене 120-літтю від дня народження Т. Шевченка і позбавлене прорадянської агітації.

Важливою подією міжкультурного українсько-болгарського обміну у другій половині ХХ ст., до підготовки якого активно залучався проф. М. Паращук, стало проведення Днів Болгарської культури в Києві та Декади української культури в Болгарії (1956 р.). Подія знайшла відповідне відображення в тогочасній пресі, зокрема газеті «Народна култура» [433], як і подальші заходи українсько-болгарської культурної співпраці до кінця 1980-х рр.

Цінним джерелом для вивчення діяльності українського дипломатичного представництва в Болгарії є Інформаційний бюлетень посольства України в Республіці Болгарія «Україна» [372-422]. У 1994–1998 рр. на його сторінках висвітлювалися заходи з популяризації української ідеї, культури, літератури, мистецтва. Посольство України в Болгарії першим серед українських диппредставництв після відновлення незалежності України почало видавати інформаційний бюлетень. Усі випуски зберігаються у Національній бібліотеці Болгарії ім. Св.Кирила і Мефодія, у посольстві України в Болгарії та приватних документальних зібраннях журналіста В. Жуківського і дипломата В. Москаленка. У дисертаційному дослідженні інформацію про видання українського посольства взагалі, а й у розрізі культурного напрямку діяльності тогочасної української дипломатії зокрема, вперше запроваджено до наукового обігу.

Іншим важливим джерелом стала газета «Україна–прес» (Българо-украински вести: Частно издание за бизнес, политика, история, култура и спорт), що виходила у друкованому вигляді упродовж 1994–2002 рр. в Софії за редакцією активіста української громади В. Жуківського. Журналіст висвітлював діяльність української дипмісії, публікував рефлексії про Україну в болгарських ЗМІ, самостійно готував

блоки інформаційно-роз'яснювальних, історичних публікацій, а також статті про видатних українських письменників, громадсько-політичних діячів, головні віхи історії України та українсько-болгарські взаємин. Повний комплект усіх випусків часопису зберігається у Національній бібліотеці ім. Св. Кирила і Мефодія, посольстві України в Болгарії й приватному документальному зібранні В. Жуківського. Від 2002 р. матеріали видання доступні в цифровому форматі (www.ukrpressbg.com). Це джерело та бюлетень дипмісії України завдяки детальному висвітленню життя української громади в Болгарії та заходів посольства становлять надзвичайну цінність для дослідників зарубіжної україніки та життя української діаспори в Болгарії.

У болгарській пресі 1990-х рр. культурно-мистецькі заходи диппредставництва України в Болгарії висвітлювалися не достатньо широко. Двосторонню українсько-болгарську співпрацю провідні болгарські періодичні видання подавали до конкретних інформаційних приводів: проведення важливих заходів розвитку політичного діалогу між Україною та Болгарією, офіційних візитів тощо. Про брак інформації стосовно болгарсько-українських культурних контактів свідчить публікація дописувача І. Котуша у рубриці «Репліка» газети «Україна–прес», який обурився «майже повною інформаційною завісою, яка супроводжувала Дні України в Болгарії у грудні 1996 р. Для центральних друкованих видань вони (Дні України) не існували. Мовчання зберігала і новинна програма «У світі і у нас» (Болгарського національного телебачення), стверджує автор, і цікавиться «як би відображалися Дні Росії в Болгарії і як будуть почуватися болгари, якщо Дні Болгарії у травні 1997 р. також будуть вкриті інформаційною імлою» [471, с. 6].

На тлі обмеженого представлення заходів посольства України в Софії на культурному та інформаційному напрямі в болгарській пресі репрезентативними прикладами публічної та іміджевої роботи українських дипломатів на більш пізньому етапі є тематичні випуски болгарського періодичного видання – журналу «Європа–2001». Так, у 2004 р. друге число видання було присвячено культурі й історичним та культурним зв'язкам [364], у 2010 р. шосте число – видатним постатям, презентації інвестиційного клімату та туристичної привабливості України [365], у 2014 р. перше

число – 200-річчю з Дня народження Тараса Шевченка [366], у 2017 р. третє-четверте число – 100-літтю українсько-болгарських дипломатичних відносин [367].

Для розуміння складності процесу формування іміджу України в Болгарії цінними джерелами є опубліковані послів України в Болгарії В. Воробйова [372, с. 1], В. Похвальського [422, с. 1], М. Балтажи [91; 499; 573; 584; 593], В. Москаленка [181] у ЗМІ, а також українських дипломатів середньої ланки, які регулярно публікувалися у виданні українського журналіста «Українсько-болгарські вісті» / «Україна-прес» [469-479].

Культурна та публічна дипломатія на початку ХХІ ст. переважно представлена в болгарських ЗМІ в електронному форматі на сайтах відповідних видань та порталів. У сучасних умовах цифрового світу сайти установ та організацій варто розглядати як повноцінне історичне джерело. Дослідження тяглості процесу розвитку українсько-болгарських культурних і міждержавних контактів з офіційних веб-сайтів посольств України в Софії та Болгарії в Києві ускладнене періодичною зміною доменів, що призводить до непоправних втрат попередньої інформації. Наприклад, диппредставництво України в Софії розміщало матеріали та інформаційні повідомлення про свою поточну діяльність у період 2000–2013 рр. на сайті www.ukramb.bol.bg, який нині недоступний. Після закриття у 2014 р. консульства України у м. Варна припинив існування сайт www.consul-ua.com. З 2013 р. посольство України в Софії здійснює інформаційно-комунікативну діяльність через власну сторінку на домені www.mfa.gov.ua та через відповідний акаунт у соціальній мережі *Facebook*, аналіз яких дозволив встановити інтенсивність та пріоритети культурної і публічної української дипломатії в Болгарії останнього періоду.

Важливу інформацію із досліджуваної теми містять сайти нештатних (почесних) консульств України в мм. Бургас, Пловдив, Русе та їхні акаунти у соціальних мережах (www.consulukr-plovdiv.bg, ukrconsulate-burgas.bg, www.facebook.com/consulukr), як і публікації в цифровому форматі національних і регіональних болгарських мас-медіа.

Діяльність українських організацій Болгарії представлена в їхніх соціальних акаунтах, зокрема СУОБ Мати Україна – www.facebook.com/MatiUkraine, Українсько-

болгарського товариства «Пловдив» – www.facebook.com/groups/consulukr, Української діаспори м. Варна та Варненської області – www.facebook.com/groups/536471743133902. Українознавчі студії в Болгарії висвітлені на інформаційному порталі «Българска украинистика» Софійського університету ім. Климента Охридського – www.uni-sofia.bg.

Серед найбільш активних у висвітленні заходів української публічної дипломатії в Болгарії, націлених на захист територіальної цілісності та державного суверенітету України, є болгарські електронні видання «Фактор. Бг», «Медиапул», «Терминал.3», «КлубZ», «Дневник», «Капитал» та ін. Цінні матеріали в друкованому вигляді, а також у відео- та аудіоформатах розміщені на вебсайтах радіо та телебачення, зокрема Болгарського національного радіо (www.bnr.bg), Болгарського національного телебачення (www.bnt.bg), інформаційного телеканалу «Європа» (www.tvevropa.com) та ін.

Отже, аналіз джерельної бази дослідження засвідчив, що вона є достатньою для реалізації поставлених у дисертації завдань. Український і болгарський комплекс джерельної бази, представлений нормативними та законодавчими актами, архівними зібраннями, газетною періодикою, спогадами учасників досліджуваних подій та сайтами дипломатичних установ і громадських організацій, дає підстави для комплексного дослідження формування засад застосування інструментарію публічної дипломатії посольством України в Республіці Болгарія. Джерельна база є репрезентативною для висновків про особливості культурно-інформаційної діяльності української дипломатії в Болгарії після відновлення державної незалежності України та застосування методів публічної дипломатії в сучасних умовах протидії російській збройній агресії й необхідності захисту державного суверенітету та територіальної цілісності держави сучасними дипломатичними методами. Вивчення джерел, що презентують напрацювання молоді української дипломатії періоду УНР та Української Держави, а також культурну спадщину української еміграції в Болгарії у міжвоєнний період, дозволило з'ясувати типологічні найбільш вдалі форми пропагування української культури та української ідеї в Болгарії.

1.3. Теоретичні засади дослідження.

Теоретичну базу для дослідження публічної дипломатії в українсько-болгарських відносинах становлять напрацювання українських (В. Горбатенка [122], С. Гуцал [126], М. Процюк [197], В. Ціватого [223], М. Трофименко [90], О. Розумної [201], М. Рижкова і Г. Піскорської [200]) та зарубіжних (Дж. Ная [56; 70-73], К. Росса [238]) науковців з історії та теорії міждержавних відносин, політології та культурології щодо промоції держави як складової зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності.

Згідно з концепцією «м'якої сили» Дж. Ная [72] публічна дипломатія розглядається в дослідженні як сукупність трьох складових: культурних цінностей, політичної ідеології та дипломатії в широкому сенсі слова. Культурна дипломатія є невід'ємною складовою державної дипломатії, політики «м'якої сили» для представлення традицій, ідей, переконань, цінностей та інших культурних аспектів формування взаєморозуміння між народами. Основними завданнями «м'якої сили» є інформування іноземної громадськості про позицію держави, отримання зворотного зв'язку від іноземної аудиторії та участь у формуванні зовнішньополітичної позиції з урахуванням думки зарубіжної громадськості. Об'єктами публічної дипломатії традиційно вважаються культура, цінності, зовнішня і внутрішня політика держави. Згідно з концепцією американського дипломата К. Росса [238] до ключових принципів публічної дипломатії та стратегії просування національного бренду належать забезпечення розуміння іноземною аудиторією політики держави, роз'яснювальна робота з обґрунтуванням фундаментальних цінностей, комунікація із використанням зрозумілих і послідовних меседжів, адаптація звернень до окремих цільових аудиторій, широкі контакти з іноземними ЗМІ, взаємодія з різними іноземними партнерами та активна участь у міжнародному спілкуванні.

Українська дипломатична енциклопедія визначає поняття публічної дипломатії як «міжнародну діяльність, спрямовану на публічне представництво інтересів держав або легітимних інституцій (урядових установ, недержавних громадських організацій та окремих індивідів) у міжнародних відносинах» [1]. В сучасній українській дипломатичній практиці публічну дипломатію розглядають як синергію основних

трьох напрямків: іміджевої діяльності, культурного представництва України за кордоном та зв'язків з мас-медіа [567], які підпорядковані, ключовому елементу – формуванню позитивного іміджу держави [223]. Культурна ж дипломатія як презентація країни на міжнародній арені та встановлення міжкультурних зв'язків вважається одним з напрямів публічної дипломатії, її складовою частиною. Сучасні глобальні процеси актуалізують значення публічної дипломатії, відповідно «м'яка сила» стає дедалі вагомішим чинником міжнародних процесів. У цих умовах зростає і роль публічної дипломатії України, максимального використання її потенціалу, особливо в умовах російської збройної агресії. Передусім, йдеться про методи протидії антиукраїнській інформаційній війні та потенційним загрозам погіршення іміджу України. Системне вивчення державної інформаційної політики УНР та засад культурної й роз'яснювальної діяльності українських емігрантів міжвоєнного періоду у Болгарії має важливе значення для осмислення засад формування національної політики міжнародного іміджевого позиціонування України. З іншого боку дослідження заходів сучасної публічної дипломатії України є необхідними для удосконалення стратегії нейтралізації потенційних джерел погіршення іміджу держави. Зокрема у площині українсько-болгарських відносин інтерес становлять заходи публічної дипломатії з представлення толерантної державної політики України до національних меншин, як інструменту реагування на спроби політизації питання захисту прав і свобод національної болгарської меншини, що суттєвим чином впливає на сприйняття політики України та визначає її імідж у болгарському суспільстві.

Методологічну основу дисертаційного дослідження склали фундаментальні загальнонаукові принципи (історизму, об'єктивності, науковості, всебічності, комплексності, системності, детермінізму тощо) як світоглядне підґрунтя вирішення поставленої у праці мети та конкретно-наукові принципи і підходів гуманітарних наук (архівознавства, джерелознавства, політології, культурології) у якості інструментів реалізації окремих завдань. За справедливим зауваженням Я. Калакури [144, с. 520], питання, пов'язані з методологією дослідження української дипломатії, правил наукового пізнання та принципів з'ясовані недостатньо, водночас пізнання

історії української дипломатії можливо лише на засадах історичного підходу та з дотриманням принципу історизму. В цьому сенсі історія публічної та культурної дипломатії в українсько-болгарських сучасних відносинах досліджується з позиції дотримання принципу історизму як інструменту, який у свою чергу передбачає встановлення умов їх появи, визначення основних етапів становлення та основних характерних рис, набутих форм та вимірів у сьогоденні.

Принцип історизму пов'язаний з такими філософськими категоріями, як простір, час, рух, причинність і передбачає аналіз подій, явищ та процесів у історичному розвитку, історичному взаємозв'язку та історичному контексті, в якому вони відбувалися [48]. Як інструмент цього принципу в дисертації використано генетичний підхід, орієнтований на дослідження еволюції предмета від його виникнення до сучасного стану. Відтак важливо було дослідити формування методів і прийомів впливу засобами культури на ставлення болгарського суспільства до України, які застосовувалися під час становлення українсько-болгарських дипломатичних відносин у 1918–1921 рр., а в сучасній дипломатії набули значення інструментарію культурної та публічної дипломатії.

Проникнення в сутність явищ і процесів, що вивчаються, можливо лише за умови дослідження об'єкта у розвитку на підставі інтерпретації почерпнутої із достовірних джерел інформації зі встановленням причинно-наслідкових зв'язків, їх неупередженого аналізу і синтезу з відповідним ступенем узагальнення. Використання принципу історизму та детермінізму, який ґрунтується на визнанні об'єктивної причинної обумовленості явищ, дало можливість дослідити передумови і чинники реалізації культурної та публічної дипломатії в українсько-болгарських відносинах, прослідкувати її еволюцію впродовж досліджуваного періоду, встановити періодизацію відповідно до критеріїв тематичної спрямованості, пріоритетності, форм і напрямків впровадження й у тісному взаємозв'язку з оформленням нормативної бази регулювання культурної та іміджевої політики України за кордоном, дослідити конкретні історичні факти українсько-болгарських відносин.

Український теоретик міжнародних відносин В. Хонін [222] розглядаючи міжнародні відносини як природно-історичний процес, вважає, що теорія зобов'язана враховувати специфіку функціонування в його рамках подібного безлічі відносно відокремлених, структурно складних і якісно неоднорідних соціальних суб'єктів. Це твердження значною мірою стосується й дослідження історії культурної та публічної дипломатії. Відповідно до системного підходу та похідних від нього принципів цілісності, примату цілого над складовими частинами, ієрархічності, структурності та самоорганізації публічна дипломатія в українсько-болгарських відносинах досліджувалася як цілісна система, що складається із взаємопов'язаних між собою елементів (окремих підсистем), які слід розглядати комплексно та з різних ракурсів. Зокрема, концептів репрезентації культурних цінностей, політичної ідеології, комплексних дипломатичних заходів для промоції України, її історії, культури, формування позитивного іміджу в Болгарії.

Витоки української культурної дипломатії періоду 1918–1921 рр., розвиток культурно-гуманітарної українсько-болгарської співпраці та реакція болгарського суспільства на різних етапах такої співпраці досліджувалися через аналіз культурно-інформаційного напрямку діяльності першого посольства УНР/Української держави, а також культурної та громадської роботи української еміграції в Болгарії міжвоєнного періоду. Становлення та розвиток культурної й публічної дипломатії України у Болгарії нової доби розглядаються через окремі підсистеми – діяльність посольства, роботу штатних і позаштатних консульських установ, взаємодію з українською громадою та вплив болгарської національної меншини як інструмент формування іміджу України в Болгарії.

Принципи системності, комплексності та об'єктивності були визначальними в аналізі історіографії та виокремленні підсистеми джерельної бази дослідження – архівні та опубліковані джерела, законодавчі акти і нормативні документи, матеріали періодики та мемуари. З урахуванням принципу об'єктивності зіставлено інформацію, що міститься у виявлених джерелах, з іншими документами і матеріалами, що відображали ті самі факти, події та явища, які інколи інтерпретувалися науковцями з інших позицій. Йдеться зокрема про ставлення до

певної події з боку українських або російських емігрантів, українських емігрантів різної політичної орієнтації, болгарської влади чи поліції та болгарських інтелектуалів та ін. Критичний аналіз документального матеріалу надавав можливість зберігати неупереджений підхід.

Для дослідження публічної та культурної дипломатії в українсько-болгарських відносинах після відновлення незалежності України у 1991 р. застосовано інформаційний та соціокультурний підходи. З позицій інформаційного підходу в розвитку публічної дипломатії виявлялися найхарактерніші для цього нового явища інформаційні аспекти. З позицій соціокультурного підходу, базовими поняттями якого вважають особистість, суспільство і культуру, розглядався вплив інструментів культурної дипломатії на формування іміджу України в болгарському суспільстві.

Важливим у дослідженні історії культурної та публічної дипломатії у практичному вимірі був міждисциплінарний підхід. Упродовж останніх десятиліть інтердисциплінарність є невід'ємною характеристикою соціально-гуманітарних дисциплін, і т.ч. відбулися зміни в конфігурації міждисциплінарної взаємодії та у підходах до вивчення минулого. Відтак, у дисертаційному дослідженні поряд із загальнонауковими методами (аналіз і синтез, індукція та дедукція, аналогія, абстрагування, моделювання, системний аналіз тощо) використано специфічні методи як сукупність способів, принципів пізнання досліджуваних прийомів і процедур, що застосовуються в конкретній науці. Зокрема, методи, характерні для політологічних наук, філології, культурології, мистецтвознавства, джерелознавства та ін.

Застосування методу діалектики до пізнання багатопланової та багатовимірної діяльності української дипломатії на напрямку культурного обміну та позиціонування України на міжнародній арені полягає у сприйнятті міждержавних відносин як динамічної системи, що перебуває у процесі розвитку, зумовленого її внутрішніми суперечностями, зміні її форм та типів. Метод аналізу застосовано під час розподілу предмету дослідження на окремі складові частини – законодавчу і нормативну базу українсько-болгарських відносин, інформаційно-роз'яснювальну та культурно-просвітню роботу українського посольства, українську еміграцію та українську

діаспору як чинники публічної і культурної дипломатії тощо, які розглядаються окремо. Метод синтезу дозволив, встановлюючи зв'язки між складовими частинами, досліджувати предмет комплексно та цілісно.

Методи джерелознавства (наукової евристики, класифікації й критики джерел та ін.) застосовано до виявлення та аналізу джерельної бази дослідження. Особлива увага приділялася внутрішній критиці джерела, що передбачає з'ясування достовірності інформації, яку воно містить.

Застосування методу компаративного аналізу дало можливість зіставити форми та інструменти культурної промоції України дипломатів першого посольства в Царстві Болгарії та українських дипломатів періоду 1991–2018 рр., а також виявити ознаки принципу наступності у донесенні ключових українських культурних особливостей та формування сприятливого сприйняття молододержави болгарським політикумом і суспільством. Цей метод застосовано у сфері законодавства щодо національних меншин України і Болгарії, етнополітики як елементу формування міжнародного іміджу держави, політики держав у сфері публічної дипломатії та інструментів її реалізації, а також заходів спрямованих на підтримку вивчення і популяризації української та болгарської мови і літератури відповідно.

Застосування історико-генетичного методу дозволило послідовно розкрити властивості, функції, зміни культурної та публічної дипломатії у процесі її становлення, через пізнання від окремих конкретних заходів до узагальнення цілісної картини промоції України та формування її іміджу в Болгарії.

За допомогою історико-хронологічного та історико-ситуаційного методів були розкриті причини та передумови необхідності застосування культурної та публічної дипломатії як одного з пріоритетів зовнішньополітичної присутності України в Болгарії, а також з'ясовано реакцію болгарського суспільства на факт відновлення незалежності України й українські культурно-дипломатичні заходи. Метод історико-ситуаційного пізнання застосовано до аналізу культурно-інформаційної та видавничої діяльності першого українського диппредставництва, організованої культурно-просвітницької діяльності українських емігрантських об'єднань, які

продовжили справу офіційного представництва УНР в Болгарії у міжвоєнний період ХХ ст.

Важливе значення в цьому контексті мав метод періодизації, що дозволив виокремити певні етапи в розвитку публічної та культурної дипломатії в українсько-болгарських відносинах, а також з'ясувати його особливості на різних часових відтинках. Формування культурної та публічної дипломатії у відносинах з Болгарією досліджено, починаючи з культурно-інформаційної складової діяльності першого дипломатичного представництва України в Софії, організованої культурної діяльності української еміграції у міжвоєнний період в Болгарії та завершуючи заходами у цій галузі українського посольства незалежної України.

Застосування біографічного методу дозволило включити джерела особового походження – автобіографії, листування, спогади, інтерв'ю – для реконструкції мотивів реалізації конкретних заходів з популяризації України.

Важливим є використання методу персоніфікації, оскільки в радянські часи Україна не була самостійним суб'єктом зовнішньої політики, а функції дипломатів МЗС УРСР були орієнтовані на виконання вказівок тогочасної Москви і не передбачали вияву креативності та власної ініціативи. З відновленням незалежності України з'явилася потреба у новій генерації національної української дипломатії, здатних творчо формувати імідж молодого держави інструментами культурно-гуманітарного співробітництва, що згодом почало розглядатися як методи та інструменти «м'якої сили».

Як допоміжний спеціальний метод було застосовано контент-аналіз [142; 230-231] у розумінні кількісно-якісного аналізу текстової інформації та текстових масивів з метою подальшої змістовної інтерпретації отриманих кількісно-якісних закономірностей, що дозволило розглянути основні семіотичні сегменти донесення інформації про Україну, її історію, культуру, літературу болгарському суспільству у друкованих виданнях українських посольств «Украинско слово» (1919), «Украинско-български преглед» (1919–1920) [14], «Информарционен бюлетин «Украйна» (1994–1998) [372-422], видань української еміграції «Украинско-български вести» (1935) [440; 448], «Украйна-прес» (1994–2002) [468-479], а також повідомлень болгарської

преси про важливі події культурної і публічної дипломатії України та ін. Метод контент-аналізу було використано при вивченні законодавчої та нормативної бази українсько-болгарських відносин з боку двох держав та інформативно-роз'яснювальних і культурно-просвітніх заходів дипломатичних представництв, громадських організацій української еміграції та діаспори крізь призму української та болгарської преси.

Загалом, застосовані у дослідженні наукові підходи, принципи і методи визначили структуру роботи, виклад матеріалу, обґрунтованість та достовірність досягнутих результатів, висновків щодо процесу становлення, утвердження та подальших перспектив розвитку культурної і публічної дипломатії як складової українсько-болгарських міждержавних відносин. Міждисциплінарний підхід та використання методів, притаманних для політологічних, філологічних, культурологічних наук і мистецтвознавства, дозволили комплексно дослідити процес формування іміджу України в Болгарії.

РОЗДІЛ II. Формування інструментів публічної та культурної дипломатії: історичний досвід українсько-болгарських відносин і роль громадськості.

2.1 Інформаційна, видавнича та культурно-просвітницька робота посольства УНР в Царстві Болгарія (1918–1921).

Застосування можливостей культури до презентації України як держави та формування її позитивного іміджу в Болгарії стало можливим після започаткування українсько-болгарських міждержавних відносин відповідно до підписаного 27 січня (9 лютого) 1918 р. у м. Брест-Литовськ Мирного договору між УНР та представниками країн Четверного союзу [244], зокрема Царства Болгарія, який фактично означав визнання правосуб'єктності УНР на міжнародній арені та передбачав негайне встановлення дипломатичних і консульських зносин. Делегацію Болгарського Царства на переговорах у складі послів Андрея Тошева та Івана Стояновича, військового представника, полковника Петра Ганчева та Теодора Анастасова очолював прем'єр-міністр Васил Радославов, який і підписав документ. УНР представляли члени Української Центральної Ради Олександр Севрюк, Микола Любинський та Микола Левицький. 12 лютого 1918 р. очільники делегацій Царства Болгарія й Української Народної Республіки підписали Додатковий протокол до Брест-Литовського мирного договору, яким передбачалося, що сторони «згодилися негайно унормувати встановлення публічних і правних відносин» [243; 269].

Наступного дня голова 17-их Народних Зборів Царства Болгарія Димитр Вачов надіслав до Української Центральної Ради вітальну телеграму з нагоди підписання мирного договору і визнання УНР, в якій повідомляв про вельми позитивне сприйняття в Болгарії звістки про підписання «благодатного миру між Центральними силами і братньою Україною». За дорученням болгарського уряду він привітав представників УНР та побажав братній державі «швидкого заспокоєння задля блага народу», розглядаючи підписаний мир як початок завершення жажливої світової війни [241].

Болгарське дипломатичне представництво в УНР було скеровано до Києва у квітні 1918 р. Цар Фердинанд I призначив очільником місії Болгарського Царства в

ранзі Повноважного Міністра відомого науковця і провідного фахівця з українсько-болгарських культурно-наукових та літературних зв'язків, экс-міністра освіти Болгарії (1903–1907 рр.), учня і зятя М. Драгоманова професора Івана Шишманова [174, с. 53], який прибув до Києва 21 квітня 1918 р. 8 травня його прийняв міністр закордонних справ М. Василенко. Офіційна церемонія вручення вірчих грамот Гетьману П. Скоропадському відбулася 12 червня 1918 р. У промові болгарський посол висловив сподівання на тривалі стосунки з «дорогою, рідною нам, вільною, незалежною Україною» [19, с. 52].

У відповідь, у липні 1918 р. на посаду посла в ранзі надзвичайного посланника й уповноваженого міністра при королівському болгарському урядові та при його величності королеві Болгарії було затверджено О. Шульгина. Відповідний агреман на призначення О. Шульгина надійшов 21 червня 1918 р. телеграмою від очільника болгарського уряду В. Радославова. Постановою Ради Міністрів від 21 червня 1918 р. на утримання тимчасового представництва в Болгарії з часу утворення було виділено 245.600 карб. [7, с. 14].

До Софії українська дипломатична місія прибула 28 липня 1918 р., після обміну грамотами між Українською Державою (гетьман П. Скоропадський прийняв зобов'язання щодо виконання положень Брестського мирного договору) і Царством Болгарія про ратифікацію Брестського мирного договору, що відбувся у Відні 15 липня. Офіційне вручення оригіналів вірчих грамот дещо відклалося через відсутність Фердинанда I у Софії, сама церемонія та аудієнція відбулися 7 вересня [253]. Про церемонію вручення вірчих грамот першим українським послом інформувала болгарська преса, зокрема – газета «Държавен вестник» у рубриці «Вісті з двору» [264].

За спогадами Ю. Налісника, фактично з самого початку важливим завданням українського дипломатичного представництва стало відокремлення у свідомості болгар України від Росії, «до якої Болгарія та її нарід почували деякий сентимент за поміч при добуванні незалежності» [27, с. 254]. За свідченнями Д. Шелудька, після приїзду до Софії влітку 1918 р. посольство не зустріло супротиву з боку офіційних кіл та громадськості. Міністерство закордонних справ та віросповідань Царства

Болгарії вітало українське диппредставництво, оскільки держава мала дотримуватися спільної позиції з країнами Четверного союзу, які визнали незалежність УНР [487, с. 129]. Водночас, в болгарському суспільстві побутували різні настрої щодо українського питання. Українські дипломати сегментували болгарську громадськість на дві основні групи за їхнім ставленням до незалежності молодої держави. Велика частина болгар сприймали українську ідею через те, що вона могла стати чинником міжнародних відносин. Менша ж частина вітала українських дипломатів як перших представників з території Росії, сподіваючись на продовження добрих болгарсько-російських відносин та вбачаючи в Брестському мирному договорі шанс на встановлення міждержавних відносин Царства Болгарії з Росією.

Після кількомісячного вивчення внутрішньополітичної ситуації та налагодження основних контактів українське посольство в Софії опинилося у нових політичних обставинах. 3 жовтня 1918 р. внаслідок поразки Царства Болгарії у Першій світовій війні цар Фердинанд I зрікся престолу на користь свого сина, царевича Бориса III. З огляду на геополітичні зміни в Європі перед українськими дипломатами постало завдання не лише представлення інтересів Української Держави, а й забезпечення її визнання, створення підґрунтя для сприйняття української ідеї болгарськими громадянами. Тобто поряд з дипломатичною роботою на першому плані опинилася пропагандистська, роз'яснювальна та популяризаторська діяльність.

У другій половині жовтня 1918 р. О. Шульгин дізнався від посла США у Болгарії Чарльза Дж. Воупіки про те, що Антанта не підтримує самостійності Української Держави, надаючи перевагу її федеративному об'єднанню з Росією [19, с. 282]. Проведені переговори з іноземними дипломатами у Царстві Болгарія лише підтвердили таку інформацію. Саме на цей період і припало відкликання О. Шульгина та оголошення гетьманом Грамоти про федерацію з Росією від 14 листопада 1918 р. [248]. Український посол поінформував царя Бориса III та МЗС Болгарії про те, що залишає посаду «з причин хорости» [10, с. 179]. 13 листопада 1918 р. він разом з консулом Нідерландів у Софії проф. Т. Фоккером відбув з Варни до Одеси, де на них очікували представники місцевої преси. О. Шульгин

поінформував, що напередодні від'їзду він мав аудієнцію у Царя Бориса III, однак відмовився від коментарів щодо інших питань. Утім, сам факт прибуття нідерландського консула разом з українським послом з Софії сприймався як сигнал про підтримку Української Держави з боку нейтральних країн [174, с. 69-70].

Загалом після вручення вірчих грамот дипломатичний мандат О. Шульгина тривав лише два повних місяці. Звичайно, на етапі розгортання діяльності дипмісії та ще й під час складних політичних і економічних викликів важко було очікувати значних досягнень на інформаційному та культурному напрямі. Втім, як констатувала українська історикиня В. Павленко, саме О. Шульгин відіграв значну роль у втіленні ідеї друкування болгарськомовних видань українського диппредставництва в Софії [184, с. 23]. Організаторські здібності та авторитет посла сприяли згуртуванню частини болгарської інтелігенції, налаштованої на тісну співпрацю з дипмісією.

Діяльність тогочасної української дипломатії на культурницькому напрямі була сфокусована на популяризації українського питання за кордоном шляхом ознайомлення з кращими зразками культури, мистецтва, літератури, а також через встановлення контактів дипломатів з інтелігенцією та політичною елітою у країні перебування [184, с. 23]. Нормативною базою для міжнародно-інформаційної роботи став ухвалений Радою Міністрів УНР у квітні 1919 р. Закон «Про зміну і доповнення Закону про штати посольств», який основним завданням тогочасних диппредставництв визначав «правильне інформування європейської спільноти в українських справах для досягнення позитивного впливу на вироблення європейської opinio як до українського народу, так і до відбудови його держави» [247]. Відповідно до цього закону у складі посольств мали сформуватися підрозділи з інформаційної роботи. На тому етапі, як наголошує український дослідник Д. Веденєєв [37, с. 48], культурна дипломатія стала важливим інструментом зовнішньополітичної діяльності УНР, а культурний продукт, як складова інформаційно-культурної роботи, розглядався як спосіб поліпшення міжнародного іміджу України. У складі зовнішньополітичного відомства було створено відповідний інформаційно-культурний підрозділ. Окремо у складі Загального департаменту МЗС УНР діяв відділ преси, який систематизував поточну інформацію диппредставництв, інформував

закордонні установи про внутрішню ситуацію і політику керівництва УНР, надсилав інструктивні документи стосовно проведення пропаганди тощо [94]. Висновок про «усвідомлення необхідності посилення пропагандистської діяльності дипломатичних представництв як засобу ствердження української ідеї» було зроблено під час наради послів і голів дипломатичних місії, що відбулася у Відні 18-22 червня 1919 р. Відтак інформаційну діяльність було віднесено до головних завдань української дипломатії [173, с. 107].

На той час українські дипломати в Болгарії розрізняли функції диппредставництва на офіційну (заступництво інтересів держави, консульські справи, торгівельні зносини, репатріація військовополонених) та неофіційну роботу, яка полягала в інформуванні болгар про прагнення українців до самостійності та право на існування як самостійної нації [27, с. 254]. До неофіційного напрямку діяльності зараховували інформування про українське життя, історію, культуру як форму комплексного створення прихильного образу України в болгарському суспільстві. З метою стимулювання інтересу до української ідеї було заплановано поширення друкованої інформації та налагодження особистих зв'язків і знайомств з представниками болгарської культури, освіти і науки. Також було розроблено спеціальну програму, проєкт якої було надіслано через українського посла в Бухаресті К. Мацієвича до уряду УНР, однак пропозиції дипломатів у Софії залишилися без відповіді.

Після від'їзду О. Шульгина керівництво дипломатичним представництвом в Софії було покладено на радника Ф. Шульгу. Його діяльність молодші дипломати посольства УНР характеризували як негативну для української справи через незнання іноземних мов, небажання опанувати болгарську мову, відсутність контактів з дипломатами, болгарськими офіційними та впливовими особами. Загалом, підготовчий процес до налагодження інформаційної роботи першого офіційного українського диппредставництва в Болгарії не можна розглядати окремо від аналізу особливостей діяльності співробітників після від'їзду О. Шульгина.

Контролювати діяльність місії в Болгарії уряд УНР доручив О. Лотоцькому [24, с. 118], голові дипломатичного представництва УНР в Стамбулі, однак виконувати ці

функції йому майже не вдавалося, оскільки періодичне (за okazji) листування не було ефективним. П. Сікора повідомляв О. Лотоцькому про ситуацію в місії в Софії. Радник Ф. Шульга приїздив до столиці Туреччини і мав зустріч з О. Лотоцьким. Згодом посол завітав до української місії в болгарській столиці під час своєї подорожі до Кам'янця-Подільського та на зворотному шляху. Реагуючи на доповіді представництва в Софії, уряд УНР вдруге доручив О. Лотоцькому ознайомитися із ситуацією та «увійти в безпосереднє порозуміння з урядом» Болгарії [246]. Атмосфера, яка панувала в українському диппредставництві в Софії, не сприяла успішній роботі. Це підтвердила і ревізія діяльності посольства в період керування Ф. Шульги, яку в середині листопада 1919 р. здійснив ревізор українських військових і дипломатичних представництв О. Жуковський. Так, дипломати стверджували, що «замісник ... запропонував навіть розігнати посольство, штат намагався почати інформаційну діяльність, але на це замісник не виділив ніяких коштів. Коли вони були привезені діяльність не почалася, бо Шульга приказав берегти гроші на утримання» [247].

Працівники дипустанови в Болгарії підписали колективну петицію з проханням направити нового керівника, висловлюючи незгоду з методами роботи радника Ф. Шульги. Йшлося про відсутність контактів з болгарським урядом, проблеми з оформленням віз, компрометуючі контакти з чорносотенцями та білоемігрантами, а також його спротив заходам культурно-іміджевого характеру, зокрема перешкоджання організації панахиди в пам'ять про М. Драгоманова, яку в червні 1919 р. українські дипломати все ж таки зорганізували [247]. Ф. Шульга був відсторонений від посади 6 вересня 1919 р., керівництво місією покладалося на секретаря В. Драгомирецького, якого втім не оминули звинувачення у русофільській політиці в публікації у віденському часописі «Воля». Однак В. Драгомирецький спростував такі закиди, визнаючи частково свої помилки, але категорично заперечив свою роль як зрадника українських інтересів: «в справах службових, а особливо дипломатичних, я керуюсь виключно тільки наказами мого Уряду, законним представником якого вважаю Директорією і її голову отамана Петлюру... Я не стою в числі визначних українських діячів, я простий шеренговий, але я гадаю і в цьому я

певен, що українську справу в Болгарії веду гідно» [421].

Незважаючи на внутрішні протиріччя та різні бачення своєї місії, молодші дипломати вживали заходів для поширення в болгарській пресі статей про Україну «інформативного і принципіального характеру» [488]. Відчуваючи потребу бути незалежними в своїй роботі від редакційної політики окремих болгарських видань та необхідності вчасного реагування на розвиток подій в Україні та навколо неї, українські дипломати вирішили започаткувати власне друковане видання – неперіодичний часопис «Украинско слово». Перший випуск журналу побачив світ, імовірно, у липні 1919 р., дата не вказувалася. Він вийшов болгарською мовою «у форматі вісімки». Спочатку на 32 сторінках, згодом обсяг збільшився до 44 сторінок. Другий випуск побачив світ 1 серпня 1919 р., третій – 1 вересня, а останній, четвертий – 15 жовтня. Видавці журналу «Украинско слово» висвітлювали найважливіші сторінки української історії, взаємовідносини УНР з Росією, а також актуальні проблеми буття українців як самостійної нації. Розуміючи прихильність болгар до слов'янофільства та зважаючи на цільову аудиторію та способи «боротьби за симпатії і прихильність» дипломати відповідним чином підбирали зміст та формулювання заголовків публікацій. «Украинско слово» надсилалося до впливових на той час болгарських громадських та культурних діячів за вказівками сина Івана Шишманова та Лідії Драгоманової – Димитра Шишманова.

На сторінках усіх випусків часопису публікувалися огляди останніх подій в Україні, повідомлення про найважливіші публікації іноземної преси на українську тему, новини з «дипломатичного життя», підтвердження визнання самостійності УНР. У передмові концепція видання пояснювалася так: «Гурт українців, натхнений привітним прийомом, який вони зустрічають з боку болгарських громадян, надумали видавати час від часу спеціальний збірник статей, які матимуть на меті познайомити споріднених з ними болгар з воскресаючою зараз для нового життя Україною» [110, с. 36]. Як згадує Ю. Налісник, статті писали майже всі дипломати [27, с. 254], але через брак джерел інформації їх рівень був не завжди високий [239].

Віденське видання «Воля» позитивно характеризувало часопис за «чепурний вигляд», ознайомлення болгар з українською граматиною, історією, культурою,

сучасною закордонною та внутрішньою політикою, визнаючи його корисним для популяризації України за кордоном [452]. Утім, негативну оцінку редакційний комітет журналу отримав через розміщення статті Д. Прилучанина «Україна і слов'янство» (вип. 1). Критики зазначили «баламутний» виклад історії України, спростували твердження автора про ненависть Тараса Шевченка до німців і його самозабутню любов до слов'ян, заперечили представлення українців як найчистішої крові слов'ян, звинувативши автора у слов'янофільстві. Вони зауважували, що публікація подібних статей і «думок мастодонтів» примушує українську публіцистику «паленіти із сорому» [452, с. 93].

Поряд з цим не пройшли не поміченими зусилля дипломата Д. Шелудька, який, попри завантаженість через укладання та видання «Українського слова», знаходив час публікуватися протягом 1919 р. в інших болгарських періодичних виданнях, зокрема «Мир чрез съюзяване» (березень), «Славянски Глас» (перше півріччя), «Современна Мисль» та «Читалещен преглед» (липень) на тему «українського питання» [341]. Редакція віденського часопису «Воля» позитивно відзначила статтю Д. Шелудька «Україна і союз народів» на шпальтах газети «Мир чрез съюзяване», у якій доводилося, що український національний рух не є шовіністичним, а таким, що спирається на ідеї національного визволення та союзу народів як форми міжнародного політичного співжиття. У статті «Ідея незалежної України» в газеті «Читалещен преглед» автор знайомив болгарських читачів з процесом розвитку ідеї самостійності та суверенності України. Українські критики з Відня відзначили, що стаття «писана інтересно і приступно для чужинців» [341].

Інформаційна робота українських дипломатів була сприйнята болгарським колом симпатиків України, які порадили зробити видання періодичним й урізноманітнити його за рахунок залучення матеріалів місцевих поетів, письменників та журналістів. Так народилася ідея видання нового періодичного журналу – «Украинско-български преглед». З метою підвищення якості друкованих матеріалів та змістовного наповнення часопису Ю. Налісника було відряджено до Відня, оскільки на той час в австрійській столиці було достатньо видань та літератури українською мовою [27, с. 256].

Перший випуск журналу «Українсько-български преглед» датований 15 жовтня 1919 р., останній – 1 червня 1920 р. Всього було видано 17 чисел загальним обсягом 157 сторінок. У звітних документах посольства згадується видання 18-го числа в червні того ж року. Можливо, він не зберігся або нумерація видань зсунулася через те, що 15 жовтня 1919 р. вийшли друком одночасно останній номер «Українсько слово» та перший випуск журналу «Українсько-български преглед». Наклад останнього випуску становив 500 примірників. Річний абонемент вартував 10 болгарських левів, а один випуск – 50 стотінок. Журнал спочатку друкувався у софійській друкарні С. М. Стайкова (за адресою: вул. «6 септември», 33). Із фінансового звіту диппредставництва УНР за 1920 р. випливає, що у червні на інформацію та пресу було витрачено 1 550 левів, а на друк 17, 16 та 18 чисел журналу «Українсько-български преглед» – 3 800 левів. Окрім цього, у проекті кошторису на 1921 р. установа просила зберегти фінансування видання у розмірі 6 тис. левів [249]. Болгарські й українські дослідники робили хибні припущення щодо упорядника та видавця часопису, помилково вважаючи його виданням української еміграції. Можливо, причиною такого висновку була публікація у віденському часописі «Воля», де «Українсько слово» позначили як «неперіодичний орган української колонії в Болгарії» [452]. Але співробітник посольства Ю. Налісник однозначно стверджував, що видання мало офіційний редакційний комітет, редагування текстів здійснювали дипломати під керівництвом П. Сікори, який налагодив співпрацю з болгарськими письменниками та журналістами, залучивши їх до написання матеріалів [27, с. 257]. За редакцією П. Сікори вийшло й 10 номерів журналу «Українсько-български преглед», а після його від'їзду останні 7 чисел укладав Ю. Налісник. До роботи активно долучався Д. Шелудько. Дописувачами були відомі болгарські літератори Д. Страшимиров, С. Чилингиров та Хр. Цанков-Дерижан, професори Ст. Младенов та І. Шишманов, молоді болгарські письменники Д. Шишманов та Н. Балабанов. Ціль видання була так само інформаційно-публіцистична, однак зміст двотижневика був значно ширшим, аніж в «Українсько слово», оскільки редакційний комітет ставив за мету ґрунтовне інформування болгар про історію, культуру та літературу України, поширення думки авторитетних болгарських поетів та письменників про українсько-

болгарські зв'язки. Крім того, в умовах недостатньої уваги болгарських ЗМІ до українського питання збільшувався обсяг новинного блоку. Подавалися огляди останніх подій в Україні та ключові повідомлення зарубіжної преси про Україну [110].

Редакційний колектив журналу «Українсько-български преглед» розраховував на дві чітко визначені категорії читачів – інтелектуальну аристократію з «академічними вимогами» та читачів «живого й вразливого темпераменту», які надають перевагу актуальній політичній інформації [463]. У прагненні здобути симпатії болгарської читацької аудиторії, поруч з публікаціями про культуру і мистецтво України, упорядники шукали прагматичні аргументи для створення доброзичливого сприйняття нової інформації про УНР. У першому випуску журналу в публікації «Замість програми» редактори відзначили: «Якщо великі й майже всесильні народи на Заході невтомно вивчають та цікавляться близькими і далекими державами, для утворення індустріальних та інших матеріальних зв'язків на свою користь, ще більше малі, і ледь впевнені в своєму існуванні держави як Україна та Болгарія, можуть і мають прагнути знайомства та спільних точок дотику між собою в ім'я своїх численних потреб» [463]. Вони заявляли, що «якщо не враховувати вузьку берегову лінію коло гирла Дунаю, яка належить Румунії» Україна є найбільш близьким сусідом Болгарії, а розвиток відносин політично і економічно пов'язаних сусідів кваліфікують «як громадянський борг для політиків та суспільств» [350].

З точки зору міжкультурного обміну матеріали журналу створювали у читачів уяву про українців як народ з багатою літературою і фольклором, що заслуговує на увагу на рівні з польським, словацьким, сербським, румунським та чеським письменством. Важливими були роз'яснення термінів «Русь», «Малоросія» (Малая Русь) і «Україна» та природного зв'язку України з Давньоруською державою з центром у Києві [240]. Тогочасним ключовим брандом молоді української держави у контексті представлення українсько-болгарських зв'язків було твердження, не позбавлене своєї актуальності і сьогодні: «Київ – провідник християнства і слов'янської писемності й освіти для східних слов'ян» [340, с. 40].

На сторінках журналу друкувалися твори Олександра Олеся, Івана Франка, Михайла Коцюбинського. В окремих рубриках розміщувалася інформація про життя українців в Європі – виступи Української республіканської капели О. Кошиця у Парижі та у Лондоні у 1919 р., вихід 10 січня 1920 р. в Парижі у світ нового українсько-французького вісника, презентацію 22 листопада 1919 р. у Римі реферату з історії українського мистецтва», відкриття в італійській столиці вечірніх курсів української мови та ін. Публікувалися й оголошення про продаж софійським книговидавництвом «Слово» 8 номерів вибраних українських пісень (ціна 1 лев за примірник) та книги С. Єфремова «Українська література» у перекладі Д. Шишманова (ціна – 6,50 лева). Періодично видавалися тематичні випуски журналу. Так, числа від 15 березня та 1 квітня 1920 р. були присвячені творчості Тараса Шевченка, його впливу на болгарську літературу та загальним болгарсько-українським літературним взаєминам. Велика частина 17-го випуску від 1 червня 1920 р. була приуроченою до річниці М. Драгоманова, а також його впливу на формування наукової думки в Болгарії.

Вже на початковому етапі українська дипломатія не могла оминати питання національних меншин в Україні. Зокрема на сторінках «Українсько-български преглед» йшлося про відновлення дії закону про персональну національну автономію. Редакція стверджувала, що лише в самостійній Україні може встановитися справжній демократичний режим, оскільки ні денікінська «єдина и неделимая Россия», ні більшовицька радянська республіка не принесуть порядку, а лише посилять жахіття чорної реакції [462]. Важливість теми прав болгарської національної меншини в Україні на тодішньому порядку денному українсько-болгарських відносин підтверджує й інтерв'ю першого Посла Царства Болгарії в Україні І. Шишманова віснику «Камбана», яке він дав напередодні від'їзду на дипломатичну роботу в Київ 13 квітня 1918 р. Коментуючи питання болгарських колоній в Україні, проф. І. Шишманов зазначав, що «багатомільйонна держава немає потреби знеособлювати один відносно малий процент свого населення для збільшення своєї чисельності. Сама страждаючи від гніту безоглядної знищувальної політики Україна безсумнівно буде толерантною до болгарських колоній» [277; 489].

Як правомірно стверджує дослідниця історії української дипломатії І. Матяш, «наприкінці 1919 р. посольство фактично перейшло на нелегальне становище: у спеціальному комюніке МЗС Болгарії наголошувалося, що українського посольства у цій країні не існує, лише діють приватні особи» [174, с. 53]. Спогади Д. Шелудька свідчать про організовану антиукраїнську діяльність з метою дискредитації українського диппредставництва. Зокрема восени 1919 р. проти дипломатичного представництва УНР русофільські сили організували мітинг («відкритий прохід»), а згодом болгарське бюро преси опублікувало повідомлення про те, що українське посольство не є офіційно визнаним [487]. Болгарський уряд скасував усі права, які виникали з характеру служби українських дипломатів [260]. Втім, дипломати продовжували перебувати в Софії, здійснювали різноманітні заходи та видавали двотижневий часопис, який припинив своє існування лише 21 червня 1920 р. [27, с. 258]. Станом на 1 жовтня 1920 р. українське посольство мало борг у розмірі 30 тис. болгарських левів через відсутність регулярних асигнувань з центру.

За твердженнями Д. Шелудька [487], українську дипмісію в Болгарії за таких обставин не сприймали як представництво української самостійної нації, тому українським дипломатам на цьому етапі довелося зосередитися на пропаганді задля інформування про історичну долю українського народу, його право на самовизначення і незалежність, його унікальність і самобутність. При цьому вони наражалися або на байдужість, або на негативне ставлення до української ідеї. Після капітуляції Болгарії, військового краху країн Четверного союзу та завершення Першої світової війни болгарський політиком перестав орієнтуватися на зовнішні впливи та диференціювався на групи залежно від власних політичних уподобань. Русофільська інтелігенція, яка входила до лав «Народної партії» або «Демократичної партії», зайняла відверто ворожу позицію, вбачаючи як благо для Болгарії наявність великої та єдиної Росії. Вони розглядали Україну як антагоніста Росії, що на їхню думку шкодило інтересам Болгарії. Болгарські комуністи, Болгарська робітничка соціал-демократична партія, які в болгарському парламенті складали 1/5 депутатів, теж неприхильно поставилися до українського питання, оскільки воно розглядалося у контексті протистояння з більшовиками. Невеликі політичні партії, у складі яких

переважали представники інтелігенції, зокрема Радикал-демократична партія, послідовники політики С. Стамболова – члени Прогресивно-ліберальної партії зайняли нейтральну до України позицію, очікуючи подальшого розвитку подій. Стриману тактику демонструвала й селянська партія – Болгарський землеробський народний союз [16, с. 233; 294].

Разом з тим, робота українського посольства на культурному та популяризаторському напрямі за таких обставин не обмежувалася виключно інформаційно-видавничою справою або пропагандою. Попри відсутність належної організаційної, логістичної і фінансової підтримки від Уряду УНР, українські дипломатичні представники намагалися розширити взаємодію з болгарською громадськістю у культурно-освітній галузі, формувати позитивний імідж України та її народу. Організовувалися заходи з нагоди ювілеїв видатних українських діячів, творчі вечори та концерти, розширювалися і поглиблювалися зв'язки з провідними діячами болгарської науки та культури. Популяризація української культури силами дипмісії в Софії була значною мірою пов'язана з авторитетом та ініціативністю окремих дипломатів, передусім Д. Шелудька та П. Сікори. Так, секретар болгарського посольства Д. Шелудько займався підготовкою заходів, присвячених пам'яті М. Драгоманова, організацією панахиди та покладання квітів до його могили на софійському цвинтарі влітку 1919 р. [303] й у червні 1920 р. [466]

11 березня 1920 р. з ініціативи диппредставництва в софійській церкві «Св. Седмочисленици» була влаштована панахида на роковини смерті Тараса Шевченка, яку відслужили 5 болгарських священників та 1 український духовник. Серед присутніх болгарських шанувальників Кобзаря захід відвідали видатний болгарський поет І. Вазов та проф. І. Шишманов [258]. Ця велелюдна подія сприяла згуртуванню українців, які на той час проживали в Софії [464].

21 березня 1920 р. у Військовому клубі з нагоди 59-тих роковин смерті Тараса Шевченка відбувся «Вечір української пісні» [465, с. 111]. Непересічна подія викликала значний інтерес місцевої інтелігенції та представників іноземних дипломатичних місій. З промовою про творчість Кобзаря виступив проф. І. Шишманов, окресливши його вплив на болгарських поетів П. Славейкова,

Р. Жинзифова та Л. Каравелова. Співаки Софійської опери А. Тодорова та Ц. Каролев виконали найвідоміші твори на слова поета. «Вечір української пісні» пройшов з великим успіхом, справив глибоке враження на присутніх завдяки відомій своєю темпераментністю українській пісні. Як згадував Д. Шелудько, захід виглядав дивно, оскільки керівництво старих, консервативних політичних груп і організацій проігнорували акцію, натомість прийшла молодь, робоча інтелігенція, демократія в кращому розумінні цього слова [488].

Практично усі культурні заходи української місії не відбувалися без сприяння й участі І. Шишманова. Про ставлення посольства до його ролі та внеску у розвиток українсько-болгарської співпраці свідчить факт направлення за дорученням Уряду УНР 6 травня 1920 р. листа-вітання професору від керуючого справами В. Драгомирецького з нагоди 30-річчя «багатокорисної наукової діяльності» болгарського вченого [258]. Професор, попри короткотривале перебування на дипломатичній роботі в Україні, продовжував підтримувати українську ідею у себе на батьківщині навіть в умовах нелегальної чи напівлегальної діяльності українського диппредставництва в Софії. Так, 26 березня 1920 р. у «Градско казино» під час Шевченківських днів було створене Українсько-болгарське товариство, головою якого обрали професора І. Шишманова. Членами і фундаторами товариства стали болгарські громадські діячі, а також науковці, письменники, адвокати, журналісти тощо. До його складу увійшли й українські дипломати. Товариство мало на меті передусім культурні цілі – взаємне ознайомлення й зближення між Болгарією і Україною. Наявність серед фундаторів поважних, знаних діячів болгарської культури і науки мало стати гарантією успішної діяльності. Окрім цього, враховуючи відмову болгарського уряду визнавати УНР, саме через культурно-просвітницьку роботу українські дипломати розраховували продовжити українську справу у співпраці з болгарськими друзями через культурне зближення та взаємоознайомлення між двома народами. Було засновано власну бібліотеку. З метою наповнення бібліотечного фонду було оприлюднено відповідний заклик надсилати книжки з українознавства в Софію, на адреси І. Шишманова (*вул. Гурко 44*), Д. Страшимирова (*вул. Славянська 27*) і редакції часопису «Українсько-български преглед» (*вул. Любен Канавелов, 29*).

У Відні книги або кошти на їхнє придбання приймала редакція часопису «Воля» (за адресою: *Linke Wienzeille 40*).

Таким чином, як згадує Д. Шелудько, створення «Українсько-болгарського товариства» дало змогу українським дипломатам пересвідчитися в тому, що їхня робота не була безрезультатною. На думку дипломата, «крига у русофільській Болгарії була пробита», знайшлися болгарські серця, які відгукувалися на українське слово, і стали українофілами. Він був переконаний, що це була лише незначна частина того, що посольство мусило зробити, хоча амбітним планам насправді стали на заваді практично перерваний зв'язок з українським урядом та деструктивна позиція радника Ф. Шульги в умовах відсутності посла [488].

Окрім Д. Шишманова, щирим другом України та української ідеї був видатний болгарський поет І. Вазов, з яким українські дипломати підтримували тісні контакти. І. Вазов зі свого боку відвідував організовані ними заходи. Керівник дипмісії (дипломатичний агент) В. Драгомирецький восени 1920 р. взяв участь в урочистому зібранні з нагоди 50-річчя творчості поета та передав вітання від імені Народного міністерства освіти УНР, Кам'янецького державного університету та всього українського громадянства [360, с. 409]. Такі привітання зазвичай мали позитивне сприйняття і публікувалися в українській емігрантській пресі. У відповіді І. Вазов висловив вдячність за увагу від учених та літераторів України, а також за вітання від міністерства народної освіти УНР [360, с. 526].

Рішення про ліквідацію української дипмісії в Софії було ухвалено у листопаді 1920 р., а голову диппредставництва УНР в Бухаресті К. Мацієвича призначили керуючим справами українського представництва в Софії [250]. 6 березня 1921 р. він прибув до Болгарії, 10 березня вручив вірчі грамоти прем'єр-міністру Олександру Стамболійському. Обов'язки дипломатичного агента в Болгарії на той час виконував В. Драгомирецький [252]. Окрім офіційної частини візиту до Софії програма К. Мацієвича передбачала й відвідання могили М. Драгоманова. Він особисто пересвідчився в необхідності її впорядкування, нагальній потребі встановлення ґратів та пам'ятника. За результатами перебування в Софії міністерству закордонних справ УНР було рекомендовано підтримати ініціативу збору коштів для

цієї справи [98]. Короткотривале перебування К. Мацієвича в Софії було спробою поживити українсько-болгарські стосунки, актуалізувати питання допомоги українській еміграції в Болгарії. Навесні 1921 р. в Софії за його сприяння був створений тимчасовий комітет Українського Червоного Хреста [282], до складу якого увійшли М. Паращук, професори М. Попруженко, В. Зав'ялов, дипломати Ф. Шульга, В. Драгомирецький та інші [279]. Уряд УНР, усвідомлюючи ускладнення геополітичної ситуації для питання української державності, докладав зусиль для протидії антиукраїнським тенденціям та шукав можливі форми збереження присутності в європейських столицях, зокрема й у Софії для продовження діяльності, започаткованої першими дипломатичними представництвами.

Отже, в умовах інституалізації дипломатичної служби загалом і закордонних установ Української Народної Республіки зокрема перші українські дипломати в Болгарії за час своєї короткотривалої місії заклали фундамент для формування сприятливої громадської думки про Україну й український народ. Найбільшим успіхом можна вважати заснування власного неперіодичного видання «Украинско слово» та двотижневого часопису «Украинско-български преглед», інноваційного для тих часів інструменту популяризації української державності, культури, літератури, мистецтва, українсько-болгарських дружніх зв'язків тощо. Незважаючи на нетривалий період виходу у світ, ці видання мали важливе значення для формування суспільної думки про Україну серед болгарських інтелектуалів, а також спричинили зростання інтересу місцевої преси до молодої Української держави. Довкола редакції журналу згуртувалися болгарські вчені, публіцисти, поети, впливові діячі, які більш детально ознайомилися з українською ідеєю, переймалися нею та взяли її відстоювати й поширювати. Підтверджено фінансування цих видань з бюджету українського диппредставництва, що свідчить про розуміння Урядом УНР пріоритетності інформаційної роботи. Іншою важливою формою популяризації української ідеї в Болгарії стала спроба заснування Українсько-болгарського товариства на чолі з проф. І. Шишмановим, постать і авторитет якого дозволяли розраховувати на об'єднання симпатиків України.

2.2. Роль об'єднань української еміграції у формуванні інструментів культурної дипломатії в українсько-болгарських взаємин (1920–1940 рр.)

Діяльність українських емігрантів у Болгарії на початковому етапі становлення дипломатичних українсько-болгарських взаємин у 1918–1921 рр. стала частиною офіційного діалогу між Києвом та Софією. Українці брали участь у культурних заходах посольства й гуртувалися довкола українського диппредставництва. Після фактичного припинення його діяльності останній представник посольства В. Драгомирецький¹ став дипломатичним агентом Державного Центру УНР (ДЦ УНР) у Болгарії.

У роботі з українською еміграцією ДЦ УНР керувався законами «Про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці» та «Про Державну Народну Раду Української Народної Республіки», схваленими Радою Народних Міністрів та затвердженими Головою Директорії УНР С. Петлюрою 12 листопада 1920 р. [113]. Брак коштів, виїзд з країни і до того невеликої кількості національно свідомих українців, невизначений статус самого Уряду УНР після виходу на еміграцію, особливо після підписання у березні 1921 р. Ризького мирного договору, не давали підстав до активності еміграційного уряду на зовнішній арені. За цих обставин розвиток української справи у Болгарії продовжили українські емігранти, пройшовши складний процес об'єднання в культурно-просвітницькі організації та мистецькі колективи, поступового інтегрування в болгарське суспільство та розгортання активної публічної роботи й забезпечення присутності в інформаційному просторі своєї нової батьківщини. Організована діяльність та згуртування їх довкола української ідеї склали передумови для формування сприятливої громадської думки в Болгарії про український народ та його право на державність.

За сприяння дипломатичного агента В. Драгомирецького у квітні 1921 р. в Софії відкрився притулок «Українська Хата» на 120 місць [302] (за адресою

¹ Прим. В. Драгомирецький обіймав цю посаду до 1925 р., його змінив М. Паращук (впродовж 1926 – 1929 рр.). 1929 р. через перерву в комунікації з М. Паращуком міністр закордонних справ О. Шульгін призначив своїм представником Б. Цибульського¹.

вул. Гробарська в баракі без номера)². Поява спеціального приміщення мала винятково важливе значення для української справи, оскільки перед тим українські старшини і козаки жили в російських притулках, де національно свідомі українці зазнавали утисків. Болгари не відокремлювали українців від росіян, а без російських емігрантських організацій отримати допомогу вони не могли [301]. Власними силами українські емігранти облаштували в «Українській хаті» сцену для вистав, кухню-їдальню та бібліотеку-читальню, яку прикрашав портрет М. Драгоманова.

Активісти української громади продовжили традицію догляду за могилою М. Драгоманова на Софійському цвинтарі та проведення заходів на його честь, започатковану першим посольством УНР в Болгарії. Вже у квітні 1921 р. В. Драгомирецький обговорив питання встановлення пам'ятника на могилі професора з його онуком Д. Шишмановим [259]. У червні того ж року українці влаштували урочистості на могилі М. Драгоманова, встановили новий хрест, пофарбований у національні синьо-жовті кольори, провели церемонію покладання квітів. Військові, які проживали у притулку «Українська хата», підготували спеціальний вінок у формі українського тризуба, хор виконав гімн «Ще не вмерла Україна» та піснеспів «Вічна пам'ять». Від родини Шишманових-Драгоманових у заході взяв участь Д. Шишманов і виступив з короткою промовою українською мовою [259].

Формою публічного самовиявлення українців стала участь активістів та лідерів українських організацій у важливих для болгарського суспільства заходах. Так, українці-емігранти були присутніми на похованні болгарського письменника, друга України І. Вазова наприкінці вересня 1921 р. За спогадами активіста-громадівця Г. Крупицького, організована чисельна участь українців (понад 80 осіб, під національними стягами) у церемонії прощання з видатним болгарським письменником затьмарила присутність представників російських емігрантських організацій [288].

² Прим. Нині це сучасний квартал Софії «ДРАЗ Махала» поблизу площі «Львов мост». Одна з вулиць, яка вела до новоствореного Софійського християнського цвинтаря. Нинішня назва вулиці - «Козлодуй».

Тогочасні болгарські уряди Т. Теодорова та А. Стамболійського не перешкождали українським емігрантам створювати свої організації [187]. Першим офіційно зареєстрованим товариством українців у Болгарії стала культурно-просвітня організація «Українська Громада» (УГ), заснована 6 вересня 1922 р. До її складу її правління входили полковник В. Филонович, сотник Г. Крупицький та чотовий М. Храпко. Статут УГ допомагав укласти М. Паращук [296], документ затверджено рішенням Міністерства народної освіти Болгарії. Ключове завдання УГ полягало в об'єднанні українців у Софії та загалом у Болгарії. Згодом філії організації створювалися в мм. Пловдив, Варна, Бургас, Відін, Русе, Севлієво, Слівен, Ловеч, Айтос, Велико Тирново, Казанлик, Перник, Стара Загора, Нова Загора, Ямбол та ін. Деякі з них припиняли своє існування, а інші перетворювалися на самостійні організації [109, с. 82]. У 1922-1925 рр. управа УГ працювала у притулку «Українська хата» [96, с. 339]. Там-таки розташувалася редакція інформаційного листка «Українська громада» – неперіодичного видання накладом 1 тис. примірників, у форматі четвірки. Рада УГ розпочала видання інфолистка невдовзі після свого створення, тираж поширювався серед членів організації в Софії та у її регіональних філіях.

У перші місяці існування УГ виокремилися військова організація «Січ» та Культурно-просвітній гурток на чолі з М. Храпком. З метою розширення культурно-просвітньої роботи було створено раду гуртка в складі 75 осіб, що були «прихильні до національного руху УНР» [301]. Гурток мав на меті підвищення культурного рівня своїх членів шляхом самоосвіти, репрезентації духовних скарбів українського народу та інформування болгарської громадськості про національні прагнення українського народу. Основними формами реалізації поставлених завдань були вечори-читання української літератури, вокально-музичні вечірки, лекції, виголошення доповідей [288]. У рамках гуртка діяла початкова школа для неосвічених, а також курси «Українознавство» за програмою середньої школи з лекціями з української граматики, історії письменства, географії, етнографії. Було засновано аматорський гурток, хор та струнний оркестр, бібліотеку. Своім завданням УГ вважала й сприяння формуванню позитивного ставлення болгарської громадськості до українського

визвольно-національного руху [16, с. 240; 292]. При гуртку було створено молодіжну організацію «Українське студентство», члени якої очікували сприяння В. Драгомирецького та МЗС УНР у отриманні можливості завершити вищу освіту в Софії або у Берліні, Відні, Празі. До складу правління організації з невеликою чисельністю (14 осіб) увійшли М. Храпко, писар В. Пилипченко і Д. Копаниця [295]. Молодь підтримувала заходи УГ з ушанування пам'яті Т. Шевченка, впорядкування місця могили М. Драгоманова (допомагали у встановленні огорожі).

Через скрутне матеріальне становище емігрантів керівництво УГ зверталось до Уряду УНР з проханням надати фінансову допомогу для культурно-просвітницької роботи та забезпечити книгами й підручниками за різними напрямками науки і мистецтва [16, с. 327-329; 301]. ДЦ УНР намагався виділяти кошти на проведення інформаційної та пропагандистської компанії УГ у Болгарії. 1922 р. М. Паращук пропонував уряду УНР створити загальний фонд для фінансування інформаційної, видавничої та культурної роботи українських емігрантів, хоча ця ідея не була підтримана.

У 1923–1924 рр. активність УГ знизилася, що зумовлювалося припиненням функціонування українського дипломатичного представництва та виїздом на навчання до Чехословаччини молоді – найактивнішої частини громади. Культурній праці в Болгарії, на думку С. Наріжного, найбільше шкодили брак відповідних діячів і засобів та інтриги й перешкоди з боку більшовицьких елементів [29, с. 120]. Крім того, на заваді українській справі ставали й російські-емігранти врангелівці, як і зміна політичної кон'юнктури в Болгарії. За свідченням одного з лідерів української еміграції Г. Крупицького, керівник більшовицької організації «Союз возвращения на родину», представник «Российского Красного Креста» І. Корешков вживав заходів впливу на болгарську владу для обмеження прав українського дипломатичного представництва. В болгарській пресі публікувалися статті антиукраїнського характеру з провокаційними твердженнями на адресу дипломатичного агента УНР В. Драгомирецького. Незважаючи на заборону політичної діяльності актив УГ виступив на захист офіційного статусу українського дипломата. В листі від 10 травня 1923 р. до болгарського прем'єр-міністра А. Стамболійського висловлювалося

прохання і надалі визнавати єдиного представника України В. Драгомирецького як особу, що має відповідні права та повноваження українського уряду. У зверненні підкреслювалося, що Болгарія однією серед перших країн Європи визнала у 1918 р. Україну як незалежну та самостійну державу. Підписанти апеляції нагадували, що багатомільйонний український народ впродовж п'яти років вів криваву боротьбу за самостійність та проти спроб ворогів «розбити єдність народних селянських сил, які прагнуть мати національний уряд, визнання права власності, збереження прав людини, свободи слова і друку» [268].

Представники УГ вдавалися й до публічного реагування на антиукраїнські публікації врангелівців в болгарській пресі, наполягаючи на спростуванні образливих кваліфікацій стосовно дипломатичного агента В. Драгомирецького на кшталт «розвінчаний український консул». 29 травня 1923 р. громадівці надіслали редактору газети «Русь» лист з вимогою опублікувати спростування статті «Жовто-блакитна демагогія» від 28 травня 1923 р. невідомого автора. Українські емігранти апелювали, що «як окрема українська нація» українці не належали до російської колонії та не втручалися у її справи». Виловлювалося сподівання, що представники російської колонії, бажаючи щастя власному народові, зрозуміють прагнення українського народу до свободи [51, с. 241-242].

Активна роз'яснювальна діяльність новоствореної української організації, рішучий опір антиукраїнським проявам в Болгарії привернули увагу проросійських кіл, які вдавалися до дискредитації УГ, її активістів, а також представника Міжнародного і Українського Червоного Хреста М. Парашука. Останнього навіть намагалися представити як «більшовицького агента» для дезорієнтування і роздроблення українського осередку. Для цих цілей використовувалися й окремі козацькі товариства [16, с. 239; 288].

Після державного перевороту в Болгарії 9 червня 1923 р. і приходу до влади уряду А. Цанкова³ розпочалися переслідування прихильників української ідеї з боку урядових болгарських інституцій. М. Парашук називав міністра закордонних справ

³ Прим. 9 червня 1923 р. Прем'єр-міністра С.Стамболійського було вбито, а уряд А.Цанкова ототожнювали з чорним терором.

А. Бурова та міністра внутрішніх справ І. Русева⁴ непримиренними ворогами українців [296].

Непорозуміння між активістами спричинило виокремлення у 1923 р. у складі УГ «Гуртка імені М. Драгоманова» та об'єднання «Вільне козацтво». У жовтні 1924 р. «Гурток імені М. Драгоманова» було закрито, його членів заарештували за доносом росіян та українських «вільних козаків» [16, с. 329]. За повідомленнями болгарської преси, поліція викрила «Гурток імені Драгоманова» у складі близько 30 українських емігрантів, який замість культурної роботи займалася політичною пропагандою [370]. Але навіть за цих умов українці Софії продовжували згуртовувати українство в болгарських регіонах. З цією метою проводилися «ланцюгові» тематичні заходи. Активну участь у цьому процесі брав позбавлений дипломатичного статусу В. Драгомирецький. Подорожуючи Болгарією, він читав цикл лекцій «Українська література» в місцях компактного проживання українських емігрантів [16, с. 238].

Під час тематичних громадсько-політичних заходів чи зібрань для вшанування видатних українців та пам'ятних дат української історії [111, с. 39] проводилися концерти з різноманітною програмою. Українські хорові колективи існували в різних містах та населених пунктах Болгарії. Хор та ансамбль струнних інструментів діяв при УГ у 1921–1922 рр. [111, с. 39], які виступали на імпровізованій сцені «Української хати», український хор було створено в с. Кочериново поблизу м. Благоевград.

Поширення серед українських емігрантів Болгарії набула сценічна самодіяльність. Аматорські драматичні гуртки почали створюватися з 1922 р. у Софії, Варні, Севлієво та Кочериново. Наприкінці того ж року в «Українській хаті» в Софії поставили уривок драми «Кара совісті» Г. Цеглинського за поемою Т. Шевченка «Сліпий» [111, с. 42]. При Українському гуртку ім. М. Драгоманова розпочав діяльність створений 13 квітня 1924 р. у м. Перник Український гурток аматорів

⁴ Прим. І. Русев відмовив у реєстрації статуту Українського громадського комітету на чолі з М. Паращук, який було ухвалено на з'їзді 72-х представників з різних регіонів Болгарії, що відбувся 3 січня 1926 р. в Софії. [16, с. 250].

драматичного мистецтва (УГАДМ). У жовтні 1924 р. гурток поставив п'єси «Невольник» І. Карпенка-Карого та «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, згодом – водевіль «Пропечатали» І. Тогобочного, п'єсу «По ревізії» М. Кропивницького, комедію «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка, драму «Борці за мрії» І. Тогобочного. Вистави проходили у приміщенні фабрики підприємця Н. Балабанова, дирекція підприємства сприяла самодіяльності українських емігрантів, в т.ч. забезпечувала сценічними костюмами. Театральну літературу гурток отримував від уряду УНР через В. Филоновича [111, с. 43].

У квітні 1924 р. Комітет допомоги українським біженцям підготував художній вечір Української народної пісні «Під небосхилом України». 21 грудня 1924 р. у софійській залі «Славянська бесіда» було проведено концерт Українського народного хору під керівництвом І. Сеславіна (ранній псевдонім І. Орлова). Солісти та хоровий колектив виступали в українських національних костюмах, а до програми були включені народні пісні та твори українських композиторів М. Лисенка, С. Гулака-Артемовського, П. Бажанського, С. Заремби та ін. Сольні номери виконували артисти Національної опери Болгарії М. Василева, А. Краєв, Н. Воденичарова. Окрім цього в окремому відділенні концерту виконувалися українські народні танці «Гопак» та «Козачок». Цей захід став одним із перших проявів взаємодії українських самодіяльних колективів з болгарськими професійними артистами та гідно презентував українське хорове мистецтво і українські народні пісні в Болгарії, особливо враховуючи той факт, що Українська республіканська капела під орудою О. Кошиця не приїздила до Болгарії в рамках європейських гастролей.

Важливим напрямом діяльності української громади стало пропагування Української автокефальної церкви. Намагаючись задовольнити духовні потреби українських емігрантів 1922 р. В. Филонович створив Об'єднану раду українських організацій в Софії, яка заопікувалася питанням створення власної парафії Української Автокефальної Церкви в болгарській столиці. Розглядалася можливість висвячення студентів-богословів із середовища української громади та отримання літератури від Української Автокефальної Церкви. В той же час відбулися перші

спроби домовитися з болгарськими священиками про використання української мови під час поминального богослужіння на честь Тараса Шевченка [242].

Восени 1925 р. члени Гуртка ім. М. Драгоманова заснували в Софії «Комітет будови пам'ятника на могилі М. Драгоманова», до складу якого увійшли Б. Цибульський (голова), та І. Вонарха-Варнак, І. Маслюк, П. Романюк, та І. Коршун. Кошти збиралися як серед українців в Болгарії – всього 11 336 левів, так і в європейських країнах. Зокрема українці Чехословаччини передали 3775 чеських крон або 15 156 болгарських левів. Загалом було зібрано 26 492 болгарських левів. З цієї суми було здійснено видатків на суму 25 970 левів, решту було передано в касу Комітету. Автором пам'ятника був М. Парашук, який одночасно виконував роль скарбника Комітету [16, с. 361-366; 30].

Не полишаючи спроб легітимізувати свою роботу, емігрантські активісти створили Українсько-болгарське товариство (УБТ), яке погодився очолити І. Шишманов. Перше засідання УБТ відбулося 17 лютого 1926 р. у софійській прогімназії «Граф Игнатиев» [283]. У протоколі засідання та статуті УБТ ціллю його роботи визначено зближення болгарської і української інтелігенції та взаємного ознайомлення з духовною та матеріальною культурою [257]. Однак через ворожість до ідеї УНР з боку окремих українських емігрантів та їхній спротив установче засідання УБТ виявилось єдиним [296].

Чергова зміна уряду та прихід до влади болгарського прем'єр-міністра А. Ляпчева дещо покращила ситуацію для українських емігрантів. З середини 1920-х рр. провідну роль в українському емігрантському середовищі намагалися перебрати на себе прихильники І. Полтавця-Острияниці, які створили в Болгарії осередок очолюваного ним Українського національного козацького товариства» (УНАКОТО). Саме вони офіційно заснували Українське культурне об'єднання (УКО) в Болгарії. Відповідне рішення міністерства внутрішніх справ Болгарії було підписано 18 червня 1926 р. [51, с. 229]. Головою УКО було обрано В. Колісніченка. У різні періоди організацію очолювали І. Орлов (з 1928 р. з перервами), колишній співробітник посольства УНР Д. Шелудько (з 1934 р.), П. Литвиненко (з 1938 р.), Д. Майстренко

(1940–1942 рр.) [107, с. 90]. На початку 1930-х рр. УКО перебувало під впливом Організації українських націоналістів (ОУН) [16, с. 278-282; 274].

1926 р. після приходу до влади в Польщі Ю. Пілсудського (внаслідок травневого перевороту) дещо змінилася фінансова ситуація ДЦ УНР: Польща розпочала організаційну та фінансову підтримку Уряду УНР. МЗС УНР в екзилі того ж року очолив О. Шульгин. Співпрацю з українською еміграцією координувала 2-га експозитура II відділу Генерального штабу Військового міністерства Польщі. Допомога здійснювалася за посередництвом уряду через міністерства закордонних і військових справ, зокрема в Болгарії – через полковника В. Филоновича, призначеного 1927 р. представником військового міністерства УНР на Балканах та в Туреччині, та його наступника – полковника Б. Цибульського [289]. Через персональні виплати представник Міністерства військових справ у Болгарії Б. Цибульський отримував кошти у сумі 600 крон, на видавничий фонд часопису «Гуртуймося» – 600 крон, а на поточні справи українства в Болгарії – 600-800 крон [113, с. 37]. Поруч з фінансовою допомогою Польща сприяла й легалізації УГ в Болгарії. 1927 р. Б. Цибульський звертався до військового аташе Польщі в Болгарії з цього питання. З лідерами УГ мав неодноразові зустрічі Посол Польщі в Софії В. Барановський [113, с. 37].

Прихильники ДЦ УНР домоглися від болгарської влади відновлення повноцінної діяльності й легалізації УГ. У січні 1929 р. відбулися установчі збори УГ, а її статут було затверджено міністерством внутрішніх справ і народного здоров'я 19 липня. Мета та завдання УГ визначалися як об'єднання українців-емігрантів, взаємодопомога в утвердженні національно-культурної свідомості, збереження національних та культурно-суспільних інтересів, захист членів громади, проведення зборів, конгресів, організації різноманітних курсів, бібліотек, закупівлі суспільно корисних видань, організації виставок, видання журналів та ін. [265]. Канцелярія УГ спочатку працювала в будинку М. Паращука (за адресою м. Софія, вул. «11 август» будинок 13)⁵, потім в орендованому приміщенні, а з кінця 1930-х рр. – у будинку на

⁵ Прим. Нині ця вулиця існує в Софії з такою ж назвою, але тогочасний будинок № 13 не зберігся.

вул. Веслец 20 [16, с. 283]. У різний час Громаду очолювали Б. Цибульський, Г. Крупицький, М. Паращук. З 1935 р. М. Паращука обрали почесним головою УГ [16, с. 279]. Активісти організації обговорювали питання про створення періодичного популярного видання «Тобі Україно!», однак задум залишився не реалізованим через низьку рентабельність проекту, брак фінансових ресурсів й інтелектуальних сил [110, с. 38]. Передбачалося продовження традиції популяризації творчості Т. Шевченка та проведення шевченківських свят. Наприкінці 1920-х рр. з доповідями про Тараса Шевченка в ході різноманітних заходів емігрантів виступав Д. Шелудько, який після завершення дипломатичної роботи почав досліджувати українсько-болгарські літературні взаємини [275]. З метою інформування про Шевченкіану в Болгарії М. Паращук надсилав до Українського національного інституту у Варшаві матеріали болгарських дослідників про творчість Т. Шевченка та найкращі переклади його творів болгарською мовою, зібрані за сприяння М. Арнаудова, С. Чилингирова та ін. [16, с. 298; 298].

На початку 1930-х рр. посол Польщі А. Тарновський систематично спілкувався з Б. Цибульським та М. Паращуком, інформуючи в подальшому про результати бесід керівництво ДЦ УНР – А. Ливицького та В. Сальського. 1931 р. УГ через військового представника Б. Цибульського отримала книги для Української бібліотеки, а також кошти у розмірі 2 500 левів для підтримки її діяльності, про що М. Паращука інформував В. Сальський з побажанням «гідно тримати прапор наших визвольних змагань та з успіхом репрезентувати перед чужинцями нашу національну справу» [289]. Однак через непорозуміння між головою управи УГ М. Паращуком та полковником Б. Цибульським матеріальну допомогу розділили. Кошти на потреби УГ виділялися М. Паращуку, який опікувався українським рухом у Софії, а провінційних осередків еміграції – Б. Цибульському, котрий координував їхню діяльність [254; 299]. Обидва ці діячі мали титул «представник Уряду УНР в Болгарії». Їхні завдання полягали в організації зв'язку з осередками українців, поширенні і популяризації української літератури, створенні бібліотек-читалень, проведенні культурних заходів, створенні гуртків українознавства, проведенні роз'яснювальної роботи щодо подій 1917–1921 рр. в Україні та інформуванні емігрантів про важливі міжнародні заходи.

Оскільки протистояння двох уповноважених осіб загрожувало єдності еміграції в Болгарії, до Софії прибув 28 червня 1931 р. міністр військових справ УНР В. Сальський, якому Б. Цибульський доповів про громадсько-політичну ситуацію в УГ, а 29 червня міністр зустрівся з членами громади. Наступного дня він виступив з лекцією на тему «Перспективи збройної боротьби за незалежність України». 2 липня В. Сальський у супроводі Б. Цибульського виїхав до Варни для зустрічі з активом Культурно-просвітнього товариства ім. Шевченка, 4 липня зустрівся з українцями у Русе [113, с. 30]. За результатами поїздки В. Сальського в Болгарію Уряд УНР розмежував повноваження М. Парашука і Б. Цибульського. М. Парашук був підпорядкований міністру закордонних справ УНР О. Шульгину і призначений «пресовим представником» МЗС УНР в Болгарії [255]. Він мав регулярно інформувати про «українські справи пресовий відділ міністерства закордонних справ» УНР [296]. Б. Цибульський залишався у підпорядкуванні міністра військових справ з компетенцією щодо координації діяльності УГ та Союзу українських організацій в Болгарії. Після від'їзду Б. Цибульського з Болгарії за дорученням начальника розвідки і контррозвідки Генштабу УНР В. Змієнка до країни прибув співробітник 2-гої секції Генштабу Я. Малиновський, який невдовзі став представником військового міністерства УНР в Болгарії і опікувався українською еміграцією [255].

Важливою для української справи в Болгарії була координаційна роль Головної Української еміграційної ради (ГУЕР)⁶, яка фактично продовжувала політику ДЦ УНР. В якості представників від українських емігрантів Болгарії у конференціях ГУЕР у Празі брали участь Б. Цибульський (1929 р.) і М. Парашук (1932 та 1934 рр.) [113, с. 28]. До пріоритетних завдань ГУЕР належало посилення «організаційної праці» та інформування європейських держав про визвольну боротьбу українського народу, про «національні цілі, про нашу країну, про наш нарід, про його минуле і

⁶ Прим. Головна Українська Еміграційна Рада – представницький федеративний орган різних установ, організацій і політичних партій української еміграції в Європі й Азії. Створена у 1929 р. на 1-й емігрантській конференції у Празі (Чехословаччина). Постійна президія містилася в Парижі (Франція). Перший голова О.Лотоцький, згодом – О.Шульгин. Перебувала під впливом уряду УНР на еміграції.

сучасне» [21, с. 141]. Найуспішнішими інструментами ГУЕР вважала пропаганду, зустрічі з видатними представниками різних країн, публічні виступи та публікації в іноземній пресі, видання власної періодики, поширення книг іноземних авторів про Україну [21, с. 142]. З цією метою ГУЕР ініціювала створення національного Фонду для пропаганди за кордоном шляхом акумуляції національного податку – добровільних щомісячних/щорічних пожертв свідомих українців-емігрантів [21, с. 144]. ГУЕР ініціювала проведення інформаційних заходів з метою розкриття репресивної політики СРСР стосовно українського народу. Здійснювалася злагоджена робота з інформування та реагування на Голодомор в Україні 1932 рр. У жовтні 1933 р. в Парижі було проведено День національної скорботи за жертвами голоду, що знайшло відгук в емігрантських осередках українців в інших країнах, у т.ч. й у Болгарії [96, с. 336].

Зовнішньополітичний напрям роботи ДЦ УНР провадився і через Українське товариство (прихильників) Ліги Націй та його філії, в т.ч. й через громадські організації в Болгарії з метою обстоювання інтересів ДЦ УНР і української еміграції у Дорадчому комітеті Верховного комісара у справах біженців при Лізі Націй [113, с. 28]. 1932 р. М. Паращук підготував доповідь про українських емігрантів для Міжнародного офісу Нансена у справах біженців. Він просив виділити позику для потреб УГ за зразком позики російським організаціям, аби «врятувати українську еміграцію від голодної смерті» [290]. М. Паращук пропонував створити спеціальні робочі майстерні та організувати магазини для реалізації різноманітних товарів та послуг. Поручителем позики пропонувалося визначити Українсько-болгарське товариство. Доповідь включала детальний опис можливостей створення малих спеціальних виробництв для українських емігрантів у різних галузях (текстильна, риболовецька, фермерська, деревообробна, будівельна, каменеобробна, транспортні перевезення та ін.).

Важливим елементом об'єднання емігрантів було підтримання зв'язків з болгарською інтелігенцією, що прихильно ставилася до ідеї української незалежності. Українські емігранти, зокрема М. Паращук, сприяли створенню у 1932 р. та діяльності Українсько-болгарського товариства (УБТ) на чолі з

проф. М. Арнаудовим [284], який називав себе учнем М. Драгоманова. Саме УБТ було передано право на проведення офіційного відкриття пам'ятника М. Драгоманову⁷. Українська спільнота Болгарії доклала максимальних зусиль, аби ця подія було організована на максимально високому рівні. Зареєстроване за наказом міністерства внутрішніх справ Болгарії від 22 лютого 1932 р. (з офіційною адресою м. Софія, бульвар Дондуков № 69, телефон: 76-59) [440] УБТ продовжило місію попередніх об'єднань на чолі з І. Шишмановим, що здійснювали виключно культурну та гуманітарну роботу. Для участі в заходах щодо заснування УБТ у лютому 1932 р. в Софію прибув член Уряду УНР Р. Смаль-Стоцький. Його приїзд засвідчив участь ДЦ УНР у налагодженні ширших контактів з впливовими болгарськими інтелектуалами та сприянні трансформації інформаційно-пропагандистської роботи з площини суто емігрантських організацій у формат болгарського товариства «дружби». Подальше листування між Р. Смаль-Стоцьким та болгарським ученим, прихильником української державності, головою УБТ М. Арнаудовим сприяло українській справі в Болгарії [285]. Створення УБТ привітав Український науковий інститут у Варшаві та запропонував налагодити співпрацю [16, с. 399; 262]. У 1935–1936 рр. у рамках діяльності УБТ М. Паращук прочитав шість доповідей у Софії, Ломі та Відіні, було влаштовано академію з нагоди 120-річчя від дня народження Т. Шевченка [16, с. 404; 286], до мерії м. Софія надіслано лист-звернення щодо присвоєння імені Т. Шевченка одній зі столичних вулиць [16, с. 403], в Кооперативному театрі Софії представлено мелодраму «Наймичка» [16, с. 409], підготовлено до друку (але не видано через брак коштів) Шевченківський збірник, організовано Шевченківський радіовечір [16, с. 401-402].

На початку 1930-х рр. у Болгарії посилювався об'єднавчий рух емігрантів. УГ та УКО спільно відзначали національні свята, брали участь у вшануванні пам'яті проф. І. Шишманова (11 червня 1930 р.) [484], в урочистостях з нагоди одруження царя Бориса III з царицею Йоанною (31 жовтня – 2 листопада 1930 р.). Отримавши спеціальні дозволи українські організації об'єдналися у єдину групу, близько 70-

⁷ Прим. Пам'ятник мав вигляд мармурової плити розміром 190 см на 75 см із бронзовим барельєфом з посмертної маски роботи скульптора М. Паращука.

80 осіб. Одягнені в національне вбрання, з шовковим жовто-блакитним прапором українці привернули увагу мешканців болгарської столиці [435].

Знаковим для українства Болгарії та болгарської інтелігенції став приїзд у 1932 р. міністра закордонних справ УНР О. Шульгина. Протягом 29 жовтня – 4 листопада 1932 р. він мав насичену заходами і зустрічами програму в болгарській столиці та регіонах. 30 жовтня міністр був присутнім на урочистому засіданні, присвяченому М. Драгоманову. У великій залі Болгарської академії наук зібралося близько 300 осіб, зокрема міністр освіти К. Муравієв, президент БАН Л. Мілетич, ректор Софійського університету Б. Філов, викладачі, дипломати, українські емігранти. Основну доповідь про наукову діяльність українського вченого виголосив М. Арнаудов, а про життєвий шлях вченого французькою мовою розповів О. Шульгин [99]. Після зібрання відбулося освячення пам'ятника на могилі М. Драгоманова. В наступні дні О. Шульгин зустрівся з керівництвом УГ та УБТ, провів зустрічі з болгарськими політичними та громадськими діячами, науковцями, а також представниками дипломатичного корпусу. 3 листопада голова УБТ проф. М. Арнаудов провів прийняття на честь міністра Шульгина, в якому взяли «участь послы Польщі та Чехословаччини в Болгарії, колишні міністри Г. Василев і Д. Казасов, професори Софійського університету І. Георгов, О. Балабанов, Б. Йоцов, Б. Філов, С. Младенов, директор Етнографічного музею С. Костов, літератор Д. Немиров, літературний критик Й. Бадев, Л. і Д. Шишманови, М. Парашук, Г. Крупицький та інші. О. Шульгин виступив з промовою, в якій розповів про український національно-визвольний рух та сучасне становище в УРСР» [113, с. 31]. У приміщенні УГ в ході зустрічі О. Шульгина з українськими емігрантами обговорювалося створення Союзу українських організацій та проблемних питань надання допомоги емігрантам з боку Міжнародного офісу Нансена у справах біженців [369].

Важливим напрямком діяльності українців у сфері популяризації української культури стало проведення Шевченківських свят. У березні 1933 р. в Софії у церкві Св. Кирила і Мефодія відбулася панахида в пам'ять Т. Шевченка, в рамках якої декламували вірші, а болгарський священик прочитав проповідь про місію Кобзаря

[349]. У квітні того ж року шевченківське свято організували і українські емігранти у Рущуку [344]. Декламування творів поета стало обов'язковим елементом проведення більшості заходів різної тематики, в т.ч. відзначення річниць проголошення незалежності УНР.

14-15 жовтня 1933 р. в Софії відбувся з'їзд, в якому взяли участь 23 представники, що мали 26 мандатів від 10 українських організацій, зокрема УГ в Софії та її філій у Відині, Пловдиві, с. Бараково, Слівені, УКО, Українського культурно-просвітнього товариства ім. Т.Шевченка у м. Варна, Українського гімнастичного товариства «Січ», Українського культурно-благодійного братства в м. Русе, Українського культурного об'єднання в м. Бургас та ін. Делегати проголосили створення Союзу українських організацій Болгарії (СоУОБ), ухвалили статут і сформували управу. Першочерговими завданнями СоУОБ було визначено оформлення українським емігрантам різних документів та надання матеріальної допомоги. Делегати взяли участь у молебні в церкві Св. Кирила і Мефодія та святковій зустрічі [103, с. 116-117]. З ініціативи М. Паращука болгарському царю Борису III та Раді міністрів Болгарії були надіслані вітальні телеграми [368]. Слід при цьому зазначити, що консолідація українців Болгарії та створення першого всеболгарського об'єднання СоУОБ відбулися переважно завдяки зусиллям ДЦ УНР. Під час проведення установчого з'їзду однією з домінантних тем стала ситуація в радянській Україні та репресії сталінського режиму. Учасники зібрання висловили протест проти «фізичного нищення українського народу та його культури опонентами» [103, с. 116-117].

29 жовтня 1933 р. у м. Пловдив М. Паращук виступив з доповіддю про голод і ситуацію в Україні та інших республіках СРСР. Культурно-просвітнє товариство «Українська громада» в Пловдиві ухвалила резолюцію-протест проти нелюдських знущань «червоної Москви» над змученими і пограбованими народами в Україні, Кубані і Доні. Документ надрукувала газета «Българска независимост» 10 листопада 1933 р. У Резолюції українці Болгарії висловили протест проти штучно створеного Москвою голоду й безглуздої колективізації. Співчуваючи братам в Україні вони закликали цивілізований світ об'єднатися у допомозі українському народові в його

боротьбі за звільнення від «Московського іга». У документі українські емігранти звернули увагу на неприродні, створені московською владою причини голоду. Було висловлено вдячність прем'єр-міністру Норвегії і Голові Ліги націй за виступи у справі захисту вмираючого від голоду українського народу. Окрему подяку було адресовано Кардиналу Ініцієру у м. Відень за створення міжконфесійного комітету допомоги і порятунку помираючого від голоду населення в Україні. У резолюції згадано про вдячність болгарському урядові за наданий притулок. Було відзначено зусилля міністра закордонних справ УНР О. Шульгина і Головної еміграційної ради в Парижі у справі захисту голодуючих в Україні. Резолюцію підписав голова товариства І. Кравченко [447].

Постаттю, яка сприяла консолідації українців у 1930-х рр., залишався Тарас Шевченко. Традиційно відзначаючи його день народження в березні 1934 р. відбувся Шевченківський вечір за участі С. Чилингирова, який був головним доповідачем про творчість Кобзаря і його впливу на болгарську літературу [267]. М. Парашук опублікував тематичну статтю про життя і творчість Т. Шевченка в газеті «Литературен глас» [439].

Об'єднуючий українських емігрантів процес тривав і у 1934 р., 4-5 листопада в болгарській столиці відбувся Перший делегатський з'їзд СоУОБ. У ньому взяли участь члени УГ в Софії, її філій в Пловдиві, Відині, Слівені, Українського гімнастичного товариства «Січ», Українського культурно-благодійного братства у м. Русе, Комітету порятунку України в м. Русе. Були виголошені доповіді «Становище в Україні», «Міжнародне становище та українська еміграція», «Становище української еміграції в Румунії». З'їзд сприяв інформуванню лідерів регіональних осередків про актуальну ситуацію на українських землях, роботу емігрантських організацій в Європі, а також дозволив координувати дії активістів української громади у проведенні громадської, інформаційної та культурної роботи в Болгарії.

Серед просвітницьких заходів української громади помітне місце посіли заходи з ушанування видатних діячів УНР М. Грушевського та С. Петлюри, покликані інформувати болгарську громадськість про їхній внесок у розбудову української державності. Українці Болгарії влаштовували поминальні заходи до роковин

вбивства *С. Петлюри*, виступали ініціаторами панахид в його пам'ять у церкві «Св. Седмочисленици» та богослужінь у церкві «Св. Кирила і Мефодія» у 1926 [16, с. 355], 1928 [371]; 1935 [345], 1936 [361] та 1937 рр [16, с. 390]. Проводилися комеморативні зібрання в «Українській хаті». Доповіді про діяльність *С. Петлюри* під час таких заходів виголошувалися не лише українською, а й болгарською мовою, з поваги до гостей – болгарських друзів України. В концертній програмі окрім українських емігрантів брали участь й болгарські митці [292]. У червні 1935 р. на одному з таких заходів українські емігранти зібрали 180 левів на пожертву для Української бібліотеки ім. *С. Петлюри* в Парижі [345]. Подібні заходи проводилися й філіями УГ в інших містах Болгарії.

Тематичні статті з повідомленням про смерть *М. Грушевського*, його роль як політичного і наукового діяча публікували болгарські газети «Зора», «Дело», вісник «Литературен глас», головним редактором якого був прихильник України *Д. Мітов*. 4 грудня 1934 р. Союз українських організацій Болгарії провів зібрання з метою підготовки тематичних заходів для вшанування пам'яті *М. Грушевського*. До організаційного комітету були залучені *Л. Драгоманова-Шишманова*, проф. *М. Арнаудов* та інші українців і болгар, які були небайдужими до української ідеї. Технічні питання підготовки поминального заходу було покладено активіста СоУОБ *І. Орлова*. Панахиду було проведено в Софії 16 грудня у приміщенні Слов'янського братства, де окрім болгарських громадян і українських емігрантів, були присутнім також уповноважений міністр Чехословацької Республіки проф. *Макса* та академік БАН *С. Ватев*. Основну промову виголосили *С. Чилингиров* та *Д. Шелудько*, які звернули увагу на всеслов'янське значення вченого та його діяльність як історика, громадського діяча і політика. Культурно-мистецьку програму забезпечив болгарський хор «Родина» виконанням українських і болгарських ритуальних пісень [453].

Здійснювалася й популяризація заслуг *Ю. Венеліна*⁸ саме як українця, який очолив болгарське відродження у середині XIX ст. [450; 454]. Найбільш активним на цьому напрямі було УБТ, яке організувало тематичні доповіді Г. Омельченка у 1934 р. [287] за сприяння українства в Чехії.

Союз українських організацій Болгарії приділяв значну увагу популяризації України та українсько-болгарських історичних зв'язків. У березні 1935 р. у співпраці з УБТ було засновано друкований орган – двомовний часопис «*Украино-български вести = Українсько-болгарські вісті*» з наміром видавати його щомісячно або хоча б щоквартально. Редакція журналу розміщувалася в Софії за адресою УБТ (бульвар «*Дондуков*», 69). Вартість річної передплати передбачалося у розмірі 60 левів, одного примірника – 15 левів. За кордоном передплата встановлювалася у розмірі 25 французьких франків на рік, вартість одного примірника 2,5 франка [460, с. 9]. До редколегії журналу увійшли члени правління Українсько-болгарського товариства – М. Арнаудов (голова), М. Паращук, Ст. Чилингиров, Р. Алексієв, І. Пенаков.

Представляючи концепцію друкованого органу та пояснюючи мотиви діяльності у програмному зверненні «Нашата задача» [460, с. 1], редакція звертала увагу читачів, що болгарський народ завжди шукав миру і взаєморозуміння з своїми слов'янськими братами. Апелюючи до «родової, мовної й культурної спорідненості» між болгарами і українцями, автори нагадували про допомогу синів українського народу в період національного відродження Болгарії. Своїм завданням редакція вбачала підтримку взаємних симпатій та інформування освіченої громадськості про національне і культурне життя українців в «дусі слов'янської ідеї та слов'янської спільності, провідниками яких були українці-болгарофіли Ю. Венелін і М. Драгоманов». До першого і єдиного номера журналу увійшли статті члена редакції, проф. М. Арнаудова про роль Ю. Венеліна у болгарському процесі національного відродження; Т. Влайкова та С. Чилингирова про поширення української літератури в Болгарії; О. Шульгина про М. Грушевського і трагедію

⁸ Прим. *Юрій Венелін /1802-1823/, отримав освіту у Львові очолив процес болгарського відродження. Написав першу болгарську граматику, зародив інтерес до болгарської історії, етнографії*

України (передрук із журналу «Тризуб»); І. Пенакова «Українці і ми» про симпатію між українським і болгарським народами; Д. Шелудька болгарською мовою про М. Грушевського. У контексті популяризації української літератури було надруковано уривки з «Кобзаря» Т. Шевченка у перекладі болгарською, три вірші О. Олеся українською мовою, а також уривок невідомого до того часу листа Т. Шевченка, що зберігався в одній родині українського емігранта, який особисто приятелював із поетом. У виданні було надруковано спільне фото членів правління Українсько-болгарського товариства та світлину церемонії освячення новозбудованої будівлі ректорату Софійського університету, до оздоблення фасаду якого залучався М. Паращук. Концепція журналу була близькою до видань «Украинско слово» и «Украинско-български преглед» (1919–1920). Окрім статей про важливі постаті та віхи українсько-болгарських історичних і культурно-літературних взаємин, друкувалися новини про найважливіші події в житті українців в Болгарії, ситуацію в радянській Україні (репресії щодо української інтелігенції), як і короткі інформації про важливі заходи в культурному та громадському житті Болгарії, в яких брали участь представники українських організацій, передусім М. Паращук [460, с. 30-32]. Як член редкомітету він надіслав по 20 примірників журналу до філій УГ в Болгарії з метою продажу їх у місцевих книгарнях та по одному примірнику відомим болгарським й українським культурним діячам і науковцям (Д. Антонович, Й. Безпалко, Є. Вировий, І. Косенко, О. Лотоцький, О. Шульгин), Українській головній еміграційній раді та ін. [110, с. 38]. Редакція часопису ініціювала передплату (58 левів з послугами пересилки) на монументальне видання творів Тараса Шевченка, яке планував видавати Український науковий інститут у Варшаві з нагоди 75-х роковин смерті поета [460, с. 32]. Часопис не став періодичним очевидно як через причини недостатнього фінансового забезпечення, так і через подальші проблеми між лідерами УГ та СоУОБ, однак навіть перший випуск відіграв важливу інформаційно-пропагандистську роль в тогочасному болгарському суспільстві.

У березні 1935 р. Український загальногромадський комітет у Софії організував спеціальну програму до 74-х роковин пам'яті поета [486]. Лідери української громади широко використовували у своїй інформаційній роботі публікації різної тематичної

направленості в провідних і регіональних засобах масової інформації. Організовану діяльність українських емігрантів висвітлювали тогочасні газети «Слободна реч», «Слово», «Днес», «Дневник», «Зора», «Утро», «Слово», «Мир», «Дьга», «Варненска пошта», які повідомляли про: створення українського культурно-просвітнього товариства «Українська громада» [481]; проведення панахид та зібрань в Софії в пам'ять про Симона Петлюру [371], проведення молебнів та інших заходів з нагоди річниць проголошення «єдиної і неподільної Української держави» [459]; показ української мелодрами «Наймичка» [436]; публічну лекцію на тему української народної музики Х. Пенчева в Державній музичній академії [449]; вшанування 75-х роковин смерті Т. Шевченка в товаристві «Славянска беседа» [338-339]; виставку «Україна в картах і діаграмах», організовану «Українсько-болгарським товариством» [467]; урочисті збори українських культурно-освітніх товариства з нагоди 20-ї річниці оголошення незалежності України [455]; радіопередачу в ефірі радіо «Софія», присвячену Тарасу Шевченку – «борцю за незалежність України» [485] тощо.

Окрім розширення інформаційної присутності України в болгарській пресі роз'яснювальна робота здійснювалася шляхом розповсюдження літератури про Україну серед впливових громадських і політичних діячів Болгарії. Зокрема позитивним було сприйняття поширених серед болгарських франкофонів М. Парашуком книг Е. Евена «Проблема незалежності України і Франція» [16, с. 251; 296], яку з пропагандною метою придбала ГУЕР, витративши 600 франків за 1 000 примірників. Загалом всередині 1930-х рр. українцям Болгарії вдалося досягнути збільшення присутності української тематики в болгарському інформаційному просторі. Як зауважував М. Парашук, «дуже часто у всій болгарській пресі пишеться про українські справи. Жаль тільки, що за цією українікою нема кому слідкувати» [16, с. 251; 296].

Державне значення надавалося українськими емігрантами відзначенню річниць проголошення акту про Злуку УНР і ЗУНР. Так, 2 січня 1933 р. «Українська громада» разом з УКО організували службу у церкві Св. Кирила і Мефодія з нагоди проголошення соборності УНР. 29 жовтня 1933 р. у Софії Союз українських організацій Болгарії у церкві Св. Кирила і Мефодія ініціював панахиду, після якої у

церковній залі проведено віче протесту проти штучного голоду в Україні. Виступили С. Чилингіров, М. Ніцкевич, І. Орлов та інші активісти українства. Організатори зібрали 900 левів пожертвувань на допомогу голодуючим. 18 листопада 1933 р. в Болгарії за активної участі М. Паращука було створено Український комітет для допомоги голодуючим в Україні на чолі з С. Чилингіровим [109, с. 85]. 27 грудня 1933 р. з ініціативи М. Паращука члени Комітету надіслали лист до міністерства внутрішніх справ і народного здоров'я Болгарії з проханням про «направлення пожертви через Міжнародний червоний хрест в Женеві чи за посередництва Болгарського червоного хреста в Софії». Комітет усвідомлював складну економічну ситуацію в країні, однак сподівався на виконання урядом Болгарії морального обов'язку [16, с. 348; 281]. Організацію допомоги планувалося налагодити після реєстрації Комітету, шляхом добровільних благодійних внесків, продажу спеціальних білетів та через отримання коштів від різноманітних розважальних заходів протягом трьох місяців у найбільших містах Болгарії [16, с. 349; 280].

8 січня 1934 р. Комітет організував Українську благодійну вечірку для допомоги голодуючим. Захід пройшов у салоні «Учительської каси» на площі «Славейков» [16, с. 348; 291]. На зібранні у світський залі церкви з промовами виступили М. Паращук як почесний голова «Української громади», а також голови інших українських структур Софії [347]. Одночасно велася робота й щодо інформування про репресії радянського режиму проти української інтелігенції. «Українсько-болгарські вісті» у статті «Розстріл українців в Києві» інформувало про сфабриковані справи проти 28 українських письменників, публіцистів і громадських діячів, розглянутих комісією військової колегії вищого суду СРСР під головуванням В. Ульриха [448]. Таким чином у Болгарії здійснювалася активна робота, яку координували ДЦ УНР та УГЕР, для інформування міжнародної спільноти «про знущення, які зазнавала Україна від окупантського режиму» [31, с. 92].

Ініціатором зібрання до річниці проголошення УНР 22 січня 1934 р. у залі при церкві Св. Кирила і Мефодія виступив Союз українських організацій Болгарії. Промови виголосили Д. Майстренко та Я. Малиновський, а на завершення було виконано український гімн, усього на заході були присутні понад 200 осіб [342].

Популяризації українських традицій прислужилися культурно-розважальні вечори та вечорниці до Різдва та інших релігійних свят. 1935 р. у Софії громадивці вперше разом святкували Новий рік в «Українській хаті». Одночасно у 1930-х рр. традицією стало відзначення свята Покрови Богородиці в Софії та регіонах [348], на яке запрошувалися й видатні болгарські діячі.

Активну роль у підготовці українських свят відігравали творчі колективи. Найбільш відомим став Український народний хор під керівництвом І. Орлова, до його складу входило 40-50 виконавців. З 1926 р. колектив діяв при Українському культурному об'єднанні (УКО), оскільки І. Орлов був одним із очільників цієї організації. У 1928 р. хор налічував 35 виконавців. Протягом 1932–1934 рр. хор діяв під проводом «Української громади», а після повернення І. Орлова у 1934 р. до громадської діяльності колектив знову повернувся у підпорядкування УКО [111, с. 40].

У 1930-х рр. хоровий колектив було створено у Варні при Українському культурно-просвітньому товаристві ім. Т. Шевченка, а у 1935 р. – при філії «Української громади» у Пловдиві. У травні 1935 р. Українське об'єднання в Бургасі організувало концерт-вечорниці в салоні Alliance Francaise за участі бандуриста Ю. Клевчуцького. Про особливості українського національного струнного інструменту доповідав варненський активіст М. Григорієв. Окрасою концерту стало виконання українських музичних творів у поєднанні скрипки і бандури [343], що вразило місцеву публіку.

Наслідуючи приклад інші регіональні організації емігрантів влаштовували аматорські вистави. У 1930-х рр. Українське культурно-просвітнє товариство підготувало вистави «Катерина» М. Аркаса (старшого), «Наймичка» І. Карпенка Карого у Муніципальному театрі Варни у 1933 р. [16, с. 408-409; 436] та у Театральному гуртку м. Софія у 1935 р. [444], «По ревізії» М. Кропивницького, «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка та ін.

У другій половині 1930-х рр. провідну роль у громадській та культурно-інформаційній роботі в Болгарії перебрало на себе УКО. Причина недовготривалого існування СоУОБ полягала в протистоянні провідників еміграції М. Паращука та

Я. Малиновського, які представляли ДЦ УНР. Антагонізм між ними призвів до виходу УГ зі складу СоУОБ. Для врегулювання конфліктної ситуації до Болгарії приїздили Р. Смаль-Стоцький та В. Филонович, однак справа дійшла до болгарського суду. Тривала тяганина призвела до ліквідації СоУОБ та занепаду УГ в Софії.

Попри нетривале існування СоУОБ ця організація відіграла значну роль в утвердженні української ідеї та популяризації України в Болгарії. Боротьбу за міжнародне визнання української державності попри несприятливу для України геополітичну ситуацію продовжувало УКО, проводячи заходи до річниць утворення УНР, які називали «відзначеннями дня незалежності України» і проводили аж до лютого 1942 р. включно [272]. Таке свято, яке слід вважати прототипом дипломатичного прийняття, у 1938 р. провели Українсько-болгарське товариство та Український загально-громадський комітет [346]. З промовами, окрім активістів-українців, виступили болгарські інтелектуали – професор Софійського університету С. Ватев, та громадський діяч Д. Ризов. Артисти болгарської опери С. Петрова, П. Люцканов та М. Столярчук виконали українські композиції «Садок вишневий», «Гандзю», «Морозенко», «Гуляли, гуляли», «Закувала зозуленька», «Де ти бродиш». Акомпанувала на фортепіано професор Державної Музичної Академії Ст. Кірянова-Столярчук [293; 346]. 21-у річницю «проголошення незалежності України» організувало 29 січня 1939 р. УКО у співпраці з Українсько-болгарським товариством у приміщенні «Славянська бесіда» [457]. Зібрання відкрили болгарські діячі проф. С. Ватев та Д. Ризов, а концертну програму забезпечив болгарський хор під керівництвом І. Орлова.

Українці Софії брали участь у святкуванні 70-річчя від дня народження та 50-річчя публіцистичної діяльності Л. Драгоманової-Шишманової (17 жовтня 1935 р.) та церемонії нагородження її Дамським Хрестом I ст. за заслуги [422]. Також вони віддали шану доньці видатного вченого під час церемонії її поховання у лютому 1937 р. [483].

Протягом 1936–1937 рр. у Софії здійснювалася підготовка перенесеного з Праги видання Української головної еміграційної ради – журналу «Гуртуймося», редакція розміщувалася (за адресою вул. «Алеко Костатинов», 47) [110, с. 39].

Продовжувалася традиція проведення Шевченківських днів. 9 березня 1936 р. панахиду до Шевченківських днів організувала УГ, а після молебню із тематичною доповіддю виступили М. Паращук, Г. Крупицький, пролунали «Ще не вмерла Україна» та «Заповіт». Захід відвідали представники усіх організацій, козаки-самостійники, а також болгарські друзі [338]. З нагоди 75-х роковин смерті Т. Шевченка УБТ організувало 25 березня урочисті збори в приміщенні «Славянська бесіда». Головну доповідь виголосив призначений ректором Софійського університету М. Арнаудов, українські народні пісні виконував П. Райчев, соліст Народної опери Болгарії, декламував твори Кобзаря у болгарському перекладі артист Народного театру Болгарії В. Трендафилов, а українські та болгарські народні пісні виконав хор «Гусла» під керівництвом С. Димитрова [16, с. 404; 263]. З ініціативи УБТ 1936 р. міська влада Софії присвоїла одній з вулиць столиці ім'я Тараса Шевченка [16, с. 401-402; 278]. На позитивне рішення мерії вплинув авторитет голови УБТ проф. М. Арнаудова. Спілка слов'янських письменників, членом якої був С. Чилингиров, один з колишніх учасників ради правління УБТ, 1938 р. організувала вечір пам'яті Т. Шевченка з тематичною програмою за участі українсько-болгарського хору під керівництвом І. Орлова [16, с. 407-408; 266]. У травні 1938 р. з ініціативи М. Паращука було організовано спеціальну радіопрограму на Радіо «Софія», в ефірі якої пролунали твори Шевченка у виконанні болгарсько-українського хору під орудою диригента І. Орлова, також болгарський вчений Д. Ризов розповів про вплив Т. Шевченка на епоху болгарського відродження [293, 485].

Українські емігранти в Софії спробували свої сили і в організації виставкової діяльності. УБТ виступило співорганізатором виставки «Україна в картах і діаграмах» спільно з НТШ у Львові. Захід став можливим завдяки участі делегації львівського товариства у Четвертому конгресі слов'янських картографів у серпні 1936 р. [297]. Подібна виставка попередньо демонструвалася у Львові, Варшаві, Празі і Римі. Експонати до Софії привіз на початку серпня доцент В. Кубійович. Виставку було відкрито 19 серпня у салоні «Аксаков». Було представлено 50 карт території України, її розділу між СРСР, Польщею, Румунією і Чехословаччиною, продемонстровано

густоту населення, українську колонізацію Азії, українську економіку і культуру. Одна з карт відображала болгарські колонії на чорноморському узбережжі. Інформація про відкриття виставки публікувалася в газеті «Зора» [456; 467]. У матеріалі про виставку на шпальтах газети «Утро» цитувалися слова В. Кубійович про необхідність кращого взаємного ознайомлення України і Болгарії [451]. 22 серпня українська делегація поклала вінок до пам'ятника болгарського національного героя Василя Левського з надписом «Борцю за свободу від української делегації 4-го конгресу географів і етнографів». З промовою виступив В. Щербаківський, а член правління Українсько-болгарського товариства С. Чилингиров подякував українцям за вияв уваги до болгарського апостола свободи [456].

У 1930-х рр. українці Софії гуртувалися довкола церкви Св. Кирила і Мефодія, де болгарський священник о. Димитр Василев, економ храму, служив українські молебні та панахиди, а також виголошував проукраїнські патріотичні промови, демонструючи глибоке знання української історії [292]. Українці мали можливість збиратися в салоні-трапезній церкви Св. Кирила і Мефодія для проведення різних тематичних зібрань після завершення релігійних служб.

Черговий державний переворот у Болгарії 19 травня 1934 р. та прихід до влади нового уряду К. Георгієва призвів до зміни зовнішньополітичних пріоритетів Болгарії. У липні того ж року Болгарія встановила дипломатичні відносин з СРСР. Уряд Болгарії зобов'язався не підтримувати антирадянські сили, а це негативно вплинуло на українське емігрантське середовище та роботу емігрантських осередків з популяризації України й української ідеї [96, с. 334]. Наприкінці 1930-х – початку 1940-х рр. заходи культурно-освітнього характеру здійснювалися з дозволу поліції й за умови обов'язкової присутності таємних агентів [271].

Початок Другої світової війни зумовив політичну активність емігрантів. Одна їх частина сподівалася, що за допомогою Німеччині буде відновлена незалежна Україна, друга розглядала війну як загарбницьку. До другої групи належав і М. Парашук, хоча болгарські спеціальні служби підозрювали його у симпатіях до Німеччини [59, с. 178-179]. Попри приєднання до гітлерівської коаліції у 1941 р., Болгарія не розірвала дипломатичних відносин з СРСР і не воювала проти нього. На цьому тлі зберігалася

інформаційна та культурницька діяльність українських емігрантів. У грудні 1941 р. УКО отримало дозвіл на проведення лекції/казки «Шляхи української національної церкви» в приміщенні товариства (за адресою «Цар Симеон» 69). На заході за участі 15 осіб виступив о. Андрій. Болгарська поліція слідкувала, щоб не проводилася політична або комуністична агітація [273].

15 лютого 1942 р. УКО вдалося організувати в залі «Славянська бесіда» урочисте святкування «24-ї річниці проголошення незалежності України». В програмі: виконання національних гімнів України та Болгарії, виступи українців та видатних болгар на такі теми: «Українська проблема», «Українська музика», «Українська література». Виконувалися українські народні пісні та мелодії артистами Народної Опери Болгарії та українсько-болгарським хором під керівництвом І. Орлова [16, с. 323-324; 272]. 17 березня 1942 р. відбувся український вечірній радіоконцерт в етері «Радіо Софія». Слухачі мали змогу прослухати виступи українсько-болгарського хору під управлінням І. Орлова, соло виконання Н. Карової, М. Люцканова і М. Столярчука, артистів Народної опери Болгарії. Професор Е. Димитров розповідав про особливості української мови, а Д. Ризов про історію України та «українське питання». Анонс радіоконцерту публікувався в болгарській газеті «Мир» [16, с. 417]. Як член правління Українсько-болгарського товариства М. Парашук клопотав перед львівським митцем М. Матвійчуком про придбання збірників народних пісень для підготовки вечора української музики [111, с. 44]. 26 квітня 1942 р. у Військовому клубі Софії відбувся благодійний захід – Шевченківське свято [270], що зібрало близько 200 осіб [271]. Вечір розпочався виконанням болгарської пісні «Шуми Марица» та гімну Царю. З промовою виступив професор Софійського університету Е. Димитров, прозвучали українські пісні у виконанні артистів Національного театру [16, с. 323-324; 272].

Після перевороту 9 вересня у 1944 р. і приходу до влади Вітчизняного фронту за підтримки Червоної армії на підставі звинувачень у профашистській орієнтації було ліквідовано українські осередки та арештовано їх лідерів. Знищення українських емігрантських організацій, що відбувалася на виконання ст. 7 Угоди про перемир'я, підписаної між Болгарією та СРСР, Великобританією і США 28 жовтня 1944 р., стало

причиною припинення громадсько-суспільної діяльності патріотичного українства в Болгарії [198, с. 391]. За результатами Ялтинського саміту у лютому 1945 р. до СРСР було репатрійовано усіх осіб, які емігрували до країн-союзників Німеччини. Ця вимога стосувалася і нейтральної Болгарії. Після входження на територію Болгарії 9 вересня 1944 р. радянське військове командування, включно головне управління радянської контррозвідки СМЕРШ, розслідувало діяльність іноземців, в.ч. й українських емігрантів. Імперативне повернення в СРСР у 1945–1947 рр. означало для репатріантів примусові роботи у трудових таборах, шахтах, на будівництві промислових об'єктів на Півночі СРСР. Більшість активістів УКО й інших українських організацій заарештували та відправили до СРСР. Уникнути репресій та репатріації вдалося лише М. Парашуку та Д. Шелудьку, які після тривалих перевірок спецслужб зосередилися на науковій та творчій діяльності в Болгарії, а також С. Юзефовичу⁹, котрий за свою діяльність секретарем в УКО відбув покарання у болгарських таборах у 1945–1947 рр.

Таким чином, упродовж 1920–1930-х рр. українські емігранти, незважаючи на внутрішньополітичні обставини та зовнішні чинники, продовжували в Болгарії пропагувати українську національну ідею, право українського народу на незалежність, популяризували українську культуру та намагалися розширити коло симпатиків української ідеї в болгарському суспільстві. Опинившись у вигнанні після більшовицької окупації України ДЦ УНР розглядав українські осередки в еміграції як ресурс для продовження своєї зовнішньополітичної діяльності. Враховуючи, що українські емігранти в Софії розпочали гуртуватися довкола першого українського диппредставництва, а колишні дипломати В. Драгомирецький, Д. Шелудько, М. Парашук брали активну участь у об'єднанні українства Болгарії та громадській роботі, уряду УНР на еміграції вдалося зберегти свою номінальну присутність в цій балканській країні у міжвоєнний період ХХ ст.

⁹ Прим. Сергій Юзефович (1915–2015) – громадський діяч, славіст, богослов, член ОУН з 1941 р. Закінчив Краківський та Софійський університети. В Болгарії мешкав з 1942 р., був секретарем Українського культурного об'єднання в Софії. Працював перекладачем і викладачем у навчальних закладах м. Велико-Тирново. Володів болгарською, польською, сербською та російською мовами. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. - дуайєн української громади в Болгарії.

Форми та інструменти інформаційно-пропагандистської та культурно-просвітньої роботи української еміграції в Болгарії міжвоєнного періоду були різноманітними: друк інформаційних вісників, публікація іміджевих матеріалів про Україну в місцевій пресі, організація концертів, лекцій, вистав, урочисте відзначення святкування національних свят та збереження народних традицій, вшанування пам'яті видатних українців, підтримання зв'язків із впливовими болгарськими друзями тощо. Організація українськими емігрантами тематичних публічних заходів також була широко представлена у Болгарії. Як констатував М. Паращук, українська спільнота підтримувала контакти з різними спорідненими товариствами, в т.ч. болгарськими, надсилала привітання й співчуття, готувала вечори, вистави, до програми яких включалося виголошення доповідей, інформації, проводилися панахиди, огляд історичних дат, розповіді про видатні постаті української історії [16, с. 251]. Таким чином, лідери громади у публічній діяльності застосовували еkleктичний підхід до змістовного наповнення заходів з популяризації української ідеї в Болгарії. Найбільш ефективним у плані культурної діяльності українських емігрантів Болгарії можна вважати період 1930-х рр., особливо після створення УБТ 1932 р. та СоУОБ 1933 р., які мали авторитетний вплив на громадську думку завдяки активній співпраці з болгарською інтелігенцією. Надзвичайно важливе значення мала й робота з інформування болгарської громадськості про сталінські репресії та штучний голод в Україні 1932–1933 рр.

Зв'язки «Української громади» з ДЦ УНР, Українською еміграційною радою, осередками українства в Парижі, Празі, Відні, скоординовані заходи для пропагування українських державних засад – української справи або ж української ідеї, є підтвердженням продовження культурної політики української держави в Болгарії у першій половині ХХ ст., до остаточної ліквідації українських національних товариств після зміни політичного режиму в цій країні 9 вересня 1944 р.

РОЗДІЛ III. Інструменти публічної і культурної дипломатії в діяльності дипломатичних і консульських установ в Болгарії.

3.1 Діяльність посольства України в Болгарії на напрямку публічної та культурної дипломатії (1991–2018).

Дипломатичні відносини між Україною і Болгарією було встановлено після відновлення державної незалежності України. Посол України О. Воробйов вручив вірчі грамоти президенту Болгарії Ж. Желеву 18 травня 1993 р. За культурний напрям діяльності посольства відповідав у новоутвореному диппредставництві перший секретар В. Москаленко¹⁰. Посольство Болгарії в Україні розпочало роботу в Києві у 1992 р., після перетворення на дипмісію Генерального консульства Народної Республіки Болгарія. Установою на початковому етапі керував тимчасовий повірений Д. Церов, згодом було акредитовано посла П. Маркова (1992–1998). Питання культурного співробітництва у першому складі болгарського посольства в Києві входили до компетенції радника з політичних питань Д. Данчева.

Українське посольство розпочинало свою роботу в позитивній атмосфері доброзичливого ставлення до України болгарського політикуму та громадськості. Це пояснювалося попереднім досвідом співпраці з представниками Української РСР, що активізувалася під час «перебудови» та «гласності» другої половини 1980-х рр. Вплив на формування болгарської суспільної думки про Україну на тому етапі мали результати візиту української урядової делегації на чолі з Головою Ради Міністрів УРСР А. Масолом у квітні 1989 р., його зустрічей з Головою Міністерської Ради НРБ Г. Атанасовим та Генеральним секретарем БКП Т. Живковим [443; 445], а також започаткована наприкінці 1980-х рр. українсько-болгарська співпраця в науковій сфері. Під час візиту до Болгарії у лютому 1989 р. президент Академії Наук УРСР Б. Патон підписав угоду про співробітництво з БАН, яка передбачала розвиток науково-дослідних та виробничо-промислових контактів. У лютому того ж року було підписано План роботи між Українським відділенням Товариства радянсько-

¹⁰ Прим. З часу заснування посольства України в Болгарії за культурний, гуманітарний та інформаційний напрям співробітництва відповідали В.Москаленко (1993-1998), Г.Гімюш (1997-2001), М.Ярмолюк (1998-2003), Т.Кулик (2003-2007), В.Пейчев (2007-2011), І.Козік (2008-2012), Д.Кримов (2012-2016), Т.Кононова (2016-2020).

болгарської дружби, Міністерством освіти УРСР та Генеральним консульством НРБ у Києві в особі Генконсула І. Ружева [445].

Новоутворені організації українсько-болгарської дружби активізували напрацьовані за радянського періоду культурні та гуманітарні контакти між двома народами, очікуючи відкриття дипломатичного представництва України в Болгарії. Перше таке товариство поза рамками «радянського формату», організацію «Болгарія – Україна», було зареєстровано у Софії у 1991 р. За словами його керівника проф. Атанаса Тасева, ще на початку 1990 р. стало зрозумілим, що Рух за болгарсько-радянську дружбу, який обслуговував інтереси Болгарської комуністичної партії, потребував реформування через появу тенденцій до відокремлення радянських республік [391, с. 1-2]. Окрім цього, на початку 1990-х рр. було засновано товариство «Друзі України в Болгарії» на чолі з відомою болгарською перекладачкою української літератури П. Киневою, що створювало підґрунтя для майбутнього інформаційно-гуманітарної діяльності українського дипломатичного представництва.

Питання культурно-гуманітарної співпраці, попри фінансові та кадрові складнощі розгортання українською зовнішньополітичною службою дипломатичної присутності за кордоном, посіли важливе місце в українсько-болгарському політичному діалозі та визначали напрями формування двосторонньої договірно-правової бази [218, с. 114-115]. Однак, окремий комплексний міжвідомчий документ, який регулював практичні кроки розвитку та фінансового забезпечення культурного співробітництва у відповідності до Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Болгарія про співробітництво в галузі освіти, науки і культури був укладений лише через десятиліття. Протокол між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством культури Республіки Болгарія про співробітництво підписано 30 січня 2003 р. [327]. Упродовж 1990-х рр. заходи в сфері міжкультурних взаємин, що реалізовувалися українськими дипломатами, переважно здійснювалися за фінансової підтримки меценатів.

Можна виокремити три ключові етапи становлення української культурної та публічної дипломатії у відносинах з Болгарією. *Першим етапом* можна вважати перше десятиліття двосторонніх відносин, період переформатування взаємовідносин

між Україною та Болгарією після започаткування встановлення дипломатичних відносин. Він позначався складністю перехідного періоду політичних систем і національних економік від успадкованої соціалістичної/радянської моделі до демократичного устрою держав з ринковими економіками. Діяльність українського посольства у період 1993–2003 рр. у сфері популяризації України, її культури, традицій, мови, проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи здійснювалося у рамках реалізації успадкованої від СРСР концепції зовнішньополітичної діяльності, у формі розвитку культурно-гуманітарного співробітництва [567]. За відсутності інституційного досвіду вона знаходила своє втілення переважно завдяки ентузіазму українських дипломатів через сприяння окремим двостороннім проектам або митцям, які мали бажання представити свою творчість у Болгарії. Організація міжкультурних обмінів вимагала державного фінансування, яке в умовах перехідних економік України і Болгарії було недостатнім. Одночасно перед українським дипломатичним представництвом поставали такі завдання: а) пояснення українських національних ідей та устремлінь; б) презентація історії та культури; в) тлумачення національних інтересів. Вони були практично невідомі широкій болгарській громадськості, враховуючи нав'язане радянською ідеологією ототожнювання представників українського народу з росіянами.

Ключовим заходом цього етапу можна вважати проведення Днів України в Болгарії, які тривали з грудня 1996 по травень 1997 рр. і проходили під патронатом президента країни Ж. Желева. Дні України в Болгарії стали своєрідною спробою системного підходу до культурного обміну, утім вони залишилися єдиним у своєму роді комплексним заходом презентації культурного розмаїття нашої країни протягом 1990-х рр. Упродовж першого десятиліття української дипломатичної присутності в Болгарії розвиток гуманітарної співпраці гальмувала відсутність чіткого механізму підтримки культурно-мистецьких заходів з боку Міністерства культури України, певне зволікання з укладенням регламентуючого двостороннього протоколу з болгарським Міністерством культури, відсутність належного державного фінансування цієї сфери, а також зволікання зі створенням Українського культурно-інформаційного центру в Болгарії. Питання про відкриття Українського КІЦ

неодноразово порушувалося представниками української діаспори [473, с. 3]. І хоча вирішити його одразу не вдалося, посольство України сприяло активізації співпраці в освітній та науковій сферах, проведенню виставок, появі творів української літератури у перекладі болгарською мовою, виданню підручника з історії України болгарською мовою та ін.

Другим етапом можна вважати період з 2003 по 2014 рр. Найважливішими його віхами стали відкриття українського Культурно-інформаційного центру в Софії у складі диппредставництва відповідно до Указу президента України від 20 лютого 2006 р. [335]. Незважаючи на те, що Український КІЦ спершу повноцінно не міг працювати (не було відкрито окремого приміщення з виставковим приміщенням, не було окремого бюджету), в ці роки відбувався розвиток українсько-болгарських культурних, освітніх, наукових, літературних, мистецьких контактів та популяризації України в Болгарії.

Одним з найбільш масштабних заходів КІЦ стало проведення днів української культури в Болгарії у березні 2013 р., підтримка видавничої справи з метою популяризації української літератури, проведення виставок тощо. На цьому етапі діяльність Українського КІЦ в Софії, як і культурно-інформаційний напрям діяльності посольства в цілому, регулювалася Держаними програмами забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003–2006 рр. [315], Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на період до 2011 р. [316]. Інституційна залежність КІЦ (функціонування у складі посольства), відсутність чітких цілей і завдань, окремого бюджету, приміщення та штату не дозволили центру заявити про себе як про окрему культурну установу. Це в свою чергу актуалізувало необхідність створення Українського інституту, Інституту української книги тощо, а також нагальність затвердження державної стратегії забезпечення іміджу України на міжнародній арені.

Третій, якісно новий етап розпочався 2014 р. з реформуванням МЗС України та запровадженням моделі публічної дипломатії. В структурі МЗС України було створено окремий підрозділ – «Управління публічної дипломатії». Це дозволило забезпечити синергію «трьох ключових напрямках: іміджеві програми (конференції,

круглі столи, публічні акції, взаємодія з експертами та громадянським суспільством у цілому), культурна дипломатія (реформа системи культурного представництва України за кордоном, реалізація українських культурних проєктів за кордоном, сприяння залученню найкращих зарубіжних культурних практик до України) та зв'язки з медіа (проактивна робота з медіа, управління системою дипломатії в соціальних мережах, управління блогами МЗС, виготовлення контенту та реалізація онлайн-кампаній)» [567].

У жовтні 2016 р. було затверджено Концепцію популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі [601]. У 2017 р. було прийнято постанову Кабміну «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки забезпечення міжнародного позитивного іміджу України та здійснення заходів щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України», а також затверджено наказ МЗС «Про затвердження Порядку організації поїздок іноземних та українських експертів», який мав на меті спростити процедуру підготовки іміджевих заходів за кордоном.

Зміни та реформи знайшли своє відображення й у роботі посольства України в Болгарії, зокрема завдяки розширеним можливостям бюджетної програми 1401110 «Фінансова підтримка забезпечення міжнародного позитивного іміджу України», видатки за якою у період з 2016 по 2018 рр. загалом збільшилися майже у 10 разів [319]. Водночас, негативним моментом, що гальмує повноцінні та якісні зміни підходів до здійснення публічної дипломатії є незавершеність процесу підготовки державної Стратегії публічної дипломатії України [601].

У роботі посольства України в Болгарії у сфері культурної та публічної дипломатії можна виокремити такі напрями:

Забезпечення інформаційної присутності України в Болгарії. Цей напрям вимагав від українських дипломатів креативності у донесенні до болгарського суспільства різнобічної інформації про Україну. Системним інструментом публічної комунікації диппредставництва у 1990-х рр. стало видання щомісячного інформаційного бюлетеня «Україна» болгарською мовою. Перший випуск побачив

світ у січні 1994 р. та мав чотири сторінки. З часом обсяг бюлетеня зріс до дванадцяти сторінок, а наклад становив 1000 примірників, які надсилалися до президентської адміністрації, уряду, парламенту, МЗС Болгарії, Національної бібліотеки ім. Св. Кирила й Мефодія, університетських і регіональних бібліотек, освітніх установ. Бюлетень поширювалися серед впливових друзів України в політичних, ділових, наукових, культурних кіл балканської країни. Крім того, існувала можливість передплатного абонементу для постійних читачів. Обсяг видання з часом суттєво зріс. Автором ідеї виступив перший секретар посольства В. Москаленко у співпраці з українським журналістом В. Жуківським, власником фірми «Толока», котра видавала перші випуски. За визначенням посла України в Болгарії О. Воробйова цей часопис планувався як «міст між Україною та Болгарією» [372, с. 1].

Аналіз добірки бюлетеня свідчить, що першими заходами з представлення своєрідності української культури стали брифінги з нагоди Дня незалежності у серпні 1993 р.; співпраця дипломатів з товариством «Україна – Болгарія», яке діяло в рамках фундації «Слов'яни»; організація зустрічей і літературних вечорів за участі болгарських інтелектуалів із нагоди 180-річчя від дня народження Т. Шевченка; переговори з Союзом болгарських перекладачів про переклади творів українських авторів; сприяння процесу викладання української мови, історії та етнографії у Софійському університеті ім. Св. Климента Охридського та Південно-Західному університеті ім. Неофіта Рильського у м. Благоевград. На тому етапі важливо було вийти за межі протокольного спілкування, поширити інформацію про Україну в болгарському суспільстві. За чотирирічний період свого існування видання української дипмісії отримало відгук як у середовищі болгарських політиків та інтелектуалів, так і провідних журналістів того часу. Високо оцінив таку форму публічної комунікації української дипломатичної місії президент Болгарії Ж. Желев, який у своїх зверненнях до читачів часопису у серпні та грудні 1994 р. відзначив давню історію дружніх відносин між українським і болгарським народами та наголосив, що його країна одна серед перших визнала незалежність України. Позитивні оцінки українсько-болгарської співпраці містили також інтерв'ю голів

Народних зборів Болгарії А. Сендова [391, с. 24; 403, с. 1-2] у серпні 1995 та серпні 1996 рр., Й. Соколова [414, с. 1-2] у серпні 1997 р., міністра освіти й науки Болгарії І. Димитрова [403, с. 1-2] у серпні 1996 р. Це сприяло формуванню умов для розвитку успішних контактів між українцями та болгарами.

Ефективним журналістським прийомом впливу на громадську думку в Болгарії стала публікація на шпальтах бюлетеня коментарів політиків, науковців, журналістів провідних болгарських засобів масової інформації того часу: телебачення, радіо, друкованих видань, зокрема віце-прем'єр-міністра В. Карабашева [376, с. 2], депутатів Ф. Бокова, І. Костова (майбутнього прем'єр-міністра в 1997–2001 рр.), І. Палчева, Д. Йончева [379, с. 2], А. Панова, С. Продева, Н. Слатинського, І. Пушкарова, З. Захарієва, Е. Константинової, В. Вилканова [387, с. 2].

У випусках бюлетеня повідомлялося про поточну діяльність посольства України та спроби започаткувати системний міжкультурний обмін. Зокрема, про перший брифінг з нагоди Дня незалежності у серпні 1993 р.; про зустрічі посла з болгарськими митцями: поетом Л. Левчевим, письменником Д. Фучеджієвим, філософом П. Бичваровим, славістом І. Коневим, композитором П. Джуровим. Розміщувалися тематичні статті про історію, культуру, літературу, мистецтво України. В інтерв'ю Посла України О. Воробйова в першому випуску бюлетеня подано коротку хронологію української державності з часів Київської Русі, а також інформацію про всесвітньо відомих видатних українців на підтвердження тисячолітньої історії України та значного внеску українського народу у розвиток світової цивілізації [372, с. 1]. У подальших випусках, поруч із публікаціями про процес зміцнення української державності, статистичні дані про економіку України, потенціал окремих регіонів, подавалися матеріали про мистецтво, літературу, боротьбу українського народу за свою державність, про видатних синів українського народу та ін. Протягом усього періоду виходили статті про: Київських князів Володимира Великого [402, с. 7] та Ярослава Мудрого [402, с. 4], «будівничого Української держави» Б. Хмельницького, таємницю козацької Січі [392, с. 6], духовний зв'язок між Болгарією та Україною [392, с. 7], Хрещення Київської Русі та діяльність Центральної Ради [391, с. 6], першого президента УНР М. Грушевського

[403, с. 7], про гетьманів – борців за українську незалежність [391, с. 7], козацький собор 2 травня 1996 р. в Хортиці та звичаї й традиції війська козацького [413, с. 4-5], про Козацьку республіку як символ свободоловства [420, с. 16], про Києво-Печерську Лавру в Києві як пам'ятку світової культури під захистом ЮНЕСКО [390, с. 16] та ін. Останній випуск бюлетеню вийшов у світ у серпні 1998 р. до Дня незалежності України, в якому містилося інтерв'ю новоприбулого Посла України В. Похвальського [420, с. 1].

Усвідомлюючи важливість присутності українського телевізійного продукту в болгарському телебаченні посольство України допомагало проведенню переговорів між Болгарським національним телебаченням та українською компанією «Рось» про трансляцію Тижня українського художнього фільму в Болгарії у травні 1994 р. [377, с. 1].

У лютому 1996 р. під час перебування президента УНТ О. Савенка в Софії було підписано угоду про співробітництво між Українським національним телебаченням та Болгарським національним телебаченням [397, с. 1]. У лютому 1998 р. було налагоджено співпрацю між Державним інформаційним агентством України – ДІНАУ і Болгарським телеграфним агентством – БТА [333]. Якісного прориву на болгарський ринок телевізійних послуг вдалося досягти у січні 1999 р., коли українське телебачення «СТБ» стало доступним для телеглядачів Софії, які користувалися послугами софійських телеоператорів фірми «Елкостар» та «Евротур SAT TV» [475, с. 1]. Згодом географію покриття було розширено на м. Варна, де місцеві телеоператори включили канал «СТБ» у пакетні послуги на некомерційній основі [477, с. 9]. Системну співпрацю між Національною телекомпанією України і Болгарським національним телебаченням було налагоджено у червні 2012 р. після підписання оновленої угоди [334].

Нові інформаційні можливості відкрилися для посольства України в Болгарії 2000 р. після запровадження сторінки дипустанови в мережі Інтернет – www.ukramb.bol.bg, що в новий спосіб продовжила інформаційно-комунікативну функцію «Інформаційного бюлетеня». Інтернет-сторінка посольства з'явилася завдяки зусиллям першого секретаря з питань науково-технічного співробітництва

Н. Задорожнюк. На сайті діяли рубрики про державний устрій України, історію, природу, духовне життя українців, персональний склад колективу дипмісії, а також консульські послуги. Дизайн сторінки виконав В. Амуров з фірми «BOL.BG», яка була однією з провідних провайдерських компаній в Болгарії [479, с. 12]. Цей цифровий інформаційний ресурс проіснував до 2013 р. і був відключений після переведення усіх українських дипмісій на єдину платформу www.mfa.gov.ua. Починаючи з 2014 р. додатковим каналом донесення інформації [214, с. 53] про діяльність посольства, українсько-болгарські взаємини, інформування про важливі події в Україні стала його власна сторінка у соціальній мережі *Facebook* [594].

Окрім традиційних форм співпраці українського диппредставництва із редакціями болгарських ЗМІ, теле- та радіопрограм, використовувалося як форма популяризації України в Болгарії видання тематичних номерів журналу «Європа–2001». Так, редакція та українські дипломати підготували відповідні випуски, присвячені Україні, у 2004 р. (друге число) [364], у 2010 р. (шосте число) [365], у 2014 р. (перше чисто присвячене Т. Шевченку) [366], у 2017 р. (3-4 число з нагоди 100 річчя українсько-болгарських відносин) [367].

Другим напрямом діяльності диппредставництва у сфері культурної і публічної дипломатії стало увічнення пам'яті видатних українців, творчість яких духовно зближувала український та болгарський народи. Вплив М. Драгоманова, його софійського періоду творчості (1889–1895) на болгарську науку й освіту майже одразу привернув увагу українських дипломатів як важливий інформаційний привід для популяризації України та українсько-болгарських взаємин. У 1994 р. Посольство України ініціювало встановлення меморіальної дошки професору М. Драгоманову в м. Софія, на що було отримано згоду міністра культури Болгарії І. Знепольського [377, с. 1]. 20 червня 1995 р. українські дипломати на чолі з Послом О. Воробйовим та разом українськими емігрантами вшанували пам'ять М. Драгоманова до сторіччя його поховання. Відбулася панахида та покладання квітів до його могили¹¹. Могилу впорядкували українці С. Поліщук та В. Тарасов. Співачка С. Поліщук виконала

¹¹ Прим. М. Драгоманов похований на Софійському центральному цвинтарі, ділянка 18 (парцел 18), вхід з вул. Каменоделска, перша алея праворуч.

піснеспів «Боже великий, єдиний, нам Україну храни». Про організовані заходи повідомляли болгарські провідні газети «Континент» і «Труд» [134, с. 194].

Урочисте відкриття пам'ятної дошки М. Драгоманову на будинку, де проживав вчений (за адресою: вул. Денкоглу 40) відбулося в рамках Днів України в Болгарії у грудні 1996 р. і стало одним із ключових елементів програми. Із вітальними промовами на церемонії виступили віце-прем'єр-міністр І. Курас та мер Софії С. Соф'янський, поет І. Драч. Спеціальне привітання до цієї події надіслала з Будапешта онука професора – Н. Драгоманова-Бартаї. Українська делегація поклала квіти до могили М. Драгоманова на Софійському центральному цвинтарі, де 1927 р. було встановлено пам'ятний надгробний пам'ятник роботи М. Паращука [135, с. 36].

У 2005 р. до 110-х роковин вшанування пам'яті М. Драгоманова вийшов збірник статей, щоденників та листування, упорядкований перекладачкою П. Киневою [6]. З 2006 р. українське диппредставництво виступило як співзасновник міжнародної конференції «Драгоманівські студії» та надавало фінансового сприяння у виданні збірника матеріалів з метою зміцнення українсько-болгарських наукових зв'язків. «Драгоманівські студії» упродовж свого існування до сьогодні перетворилися на платформу для дискусій, наукових пошуків та сприяли зібранню різноманітної фактологічної бази для подальших досліджень наукових, літературних і культурних контактів між українцями та болгарами [74-79].

Восени 2010 р. у контексті підготовки до відзначення 170-річчя з дня народження М. Драгоманова в Болгарії перебував заступник Голови Верховної Ради України М. Томенко, який взяв участь у 5-ій міжнародній конференції «Драгоманівські студії» та представив книгу «Михайло Драгоманов: Автожиттєпис» [627]. Він провів переговори із керівництвом Народних Зборів Болгарії для окреслення спільних заходів з вшанування пам'яті М. Драгоманова на міжпарламентському рівні. [365, с. 21] До 170-річчя професора та у рамках святкування 15-річчя відкриття відділення україністики в Софійському університеті ім. Климента Охридського у 2012 р. україністичний кабінет офіційно був названий іменем видатного українця Михайла Драгоманова [145].

Знакові місця, пов'язані із перебуванням М. Драгоманова в Софії стали частиною брошури «Сліди видатних українців», виданої 2017 р. коштом бюджетної програми МЗС України «Фінансова підтримка забезпечення міжнародного позитивного іміджу України, забезпечення діяльності Українського інституту, заходи щодо підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами України» [215, с. 140-141]. 2018 р. було розпочато підготовку до проведення виставки архіву М. Драгоманова в Болгарській академії наук [556].

Намагаючись виправити історичну несправедливість та повернути із несправедливого забуття видатного українського громадського і культурного діяча *М. Паращука*, посольство України розпочало популяризаторську роботу для відновлення його доброго імені. Першим масштабним заходом на цьому напрямі стала виставка робіт скульптора М. Паращука, яка відбулася в жовтні 1995 р. [448, с. 1] з ініціативи українських дипломатів. Захід було проведено в Будинку архітекторів у рамках міжнародного форуму «Зустрічі європейських культур» для популяризації видатного українського митця, творчість якого належить до світової культури. Значну частину становили унікальні архівні документи. Підготовка виставки здійснювалася у співпраці з Головним управлінням архівів Болгарії, Центральним державним архівом, музеєм «Болгарія і слов'янський світ» – філіалом Національного історичного музею, Слівенською художньою галереєю¹², Національною художньою галереєю, фундацією «Європейський форум» та Будинком архітекторів Болгарії.

Автором концепції експозиції та куратором проекту виступила спеціаліст з архівної справи Е. Хакова, яка опрацювала особистий архів М. Паращука і надавала сприяння Д. Степовику у підготовці монографії про творчість скульптора [67]. Їй допомагали болгарські колеги-архівісти Н. Бошев та Ц. Кьосева. Скульптури вихованця сучасних європейських художніх академій в Європі, одного з учнів Огюста Родена, були надані родиною Пекаревих, серед них бюсти С. Петлюри, О. Шульгіна,

¹² Прим. Згідно із спогадами друга родини Пекаревих, К. Ніколова, частину бюстів було передано до Слівенської художньої гімназії в середині 1980-х р., яку згодом передано до Слівенської художньої галереї.

Г. Делчева, авторський бюст М. Парашука. Окрім скульптурних робіт відвідувачі ознайомилися з архітектурним доробком М. Парашука, композиційним оздобленням фасадів культових будівель столиці – ректорату Софійського університету, Болгарської Академії Наук, Судової палати, Народних зборів Болгарії, Національної бібліотеки ім. Св. Кирила і Мефодія, Болгарського народного банку, університету в м. Русе, Будинку культури в м. Перник та ін. [393, с. 1.]. Популяризації творчості М. Парашука, який залишив помітний слід в Болгарії, сприяло широке залучення різних болгарських наукових та культурних інституцій, що виявили інтерес до міжінституційної співпраці з українськими партнерами. З ініціативи посольства було організовано дискусію за участі провідних болгарських вчених та митців про збереження творчого спадку українського митця. Захід мав велике значення для популяризації творчості М. Парашука в Болгарії, а також реабілітації його імені після репресивного тиску комуністичного режиму через його активну громадянську позицію, любов до України та підтримку української незалежності [469, с. 6].

Як наслідок, було реалізовано ініціативу передачі окремих гіпсових скульптур роботи М. Парашука до українських музейних інституцій. Зокрема, гіпсовий бюст Симона Петлюри було передано до Тернопільського краєзнавчого музею, авторський бюст М. Парашука до Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, а бюст міністра закордонних справ О. Шульгина – до музею історії МЗС України. В ході проведення дослідження не вдалося встановити місце знаходження бюсту М. Драгоманова, який у 1970-х рр. зберігався у будинку дружини скульптора Ц. Парашук[300].

Після завершення мандату посла О. Воробйова, новоприбулий керівник дипмісії В. Похвальський продовжив традиції вшанування пам'яті українців, які об'єднують та культурно споріднюють Україну та Болгарію. У 1998 р. посол В. Похвальський спільно з мером м. Софія С. Софіянським до 120-річчя українського скульптора М. Парашука створили ініціативний комітет та оголосили збір коштів на відкриття меморіальної дошки на місці, де проживав видатний митець [472, с. 8]. Меморіальний знак було урочисто відкрито 26 листопада 1998 р. у Софії по вул. Дондуков 37. У церемонії взяли участь мер столиці С. Софіянський та

керівництво столичної общини А. Ніколов та А. Енгібаров [474, с. 13]. Одразу після цього було ініційовано встановлення пам'ятника на могилі М. Паращука, якого було поховано поруч з професором М. Драгомановим на Софійському центральному цвинтарі. Українські дипломати у вересні 1998 р. завдяки сприянню архівістки Е. Хакової домовилися із відомим болгарським скульптором Вежді Рашидовим про виготовлення скульптурної нагробної композиції [473, с. 9]. Меморіальний комплекс з бронзовим погруддям М. Паращука було відкрито на могилі українського митця у грудні 1998 р.¹³. Вражений величчю скульптора М. Паращука болгарський митець В. Рашидов погодився виготовити пам'ятник на безоплатній основі. Згодом В. Рашидов отримав високу державну нагороду України «Орден за заслуги І-го ступеня». У липні 2000 р. шану М. Паращуку та проф. М. Драгоманову віддав В. Ющенко, який з офіційним візитом в якості прем'єр-міністра перебував у Софії та поклав квіти до могил видатних українців [478, с. 1]. Впорядкування і оновлення могильного комплексу було здійснено за сприяння посольства України у 2005 р. [566]

Українське диппредставництво сприяло зйомкам документального фільму «Камінь лишається» про життя і творчість М. Паращука, автором сценарію й режисером якого є документаліст, етнічний болгарин В. Барков. Фінансове сприяння зйомкам стрічки надала українсько-болгарська фірма «Трафосервіз» та представництво «Авіаліній України». Неодноразова трансляція документальної стрічки в ефірі Болгарського національного телебачення допомагала ознайомленню широкої глядацької аудиторії із талантом українського скульптора, який більшу частину свого творчого життя віддав Болгарії [476, с. 9].

Результатом співпраці українського дипломата В. Москаленка з болгарською архівісткою Е. Хаковою стало видання каталогів документів з болгарських архівів «Українська еміграція після Першої світової війни» [12] та «Проф. Михайло Іванович Паращук: український скульптор та громадський і політичний діяч» [15], які популяризувало посольство у 2000 і 2007 рр. Згодом, у 2016 р. українське диппредставництво організувало в приміщенні Етнографічного музею при

¹³ Прим. У березні 1999 р. невідомі вкрали бронзову скульптуру лева, а вересні того ж року - бронзовий бюст М. Паращука Болгарський скульптор виготовив копії з каменю.

Болгарській академії наук презентацію Збірника архівних документів, які стосувалися діяльності М.Паращука та українських емігрантів у Болгарії у ХХ ст. [16; 600]. У жовтні 2018 р. до 140-ррчя з дня народження скульптора дипмісія у співпраці з Союзом архітекторів Болгарії представили фотовиставку «М. Паращук – український скульптор, що змінив Софію», яка широко висвітлювалася в болгарських ЗМІ. В експозиції були представлені близько 30 стендів на відкритому майданчику поблизу Будинку архітектора в м. Софія. У великій залі Будинку архітекторів окрім фотографій робіт були експоновані матеріали про життя і творчість М. Паращука, а також оригінали деяких його скульптур у гіпсі, які перебувають на зберіганні в посольстві України [574].

Відкриття *пам'ятника Тараса Шевченка* в Софії мало важливе значення для розширення української присутності в болгарській столиці. 2006 року спільно з фундацією «Мати Україна» було створено ініціативний комітет за участі активістів української громади та представників посольства. Частину коштів добровільно зібрали українці Болгарії (в розмірі 7 тисяч левів, 4 тисячі з яких надали варненські українці на чолі з Н. Голуб). До проекту долучилися кіровоградська науково-виробнича компанія «Радій», її керівники Є. Бахмач та Є. Юревич надали 67 тис. євро. Міністерство закордонних справ України виділило для встановлення пам'ятника 30 тис. доларів США. Завдяки сприянню з боку посольства України Софійська мерія надала згоду на встановлення бронзової скульптури Кобзареві у виконанні українського скульптора Ігоря Гречаника в адміністративному центрі столиці, на площі «Възраждане». Технічні роботи було завершено у 2009 р. Офіційне відкриття відбулося під час офіційного візиту президента України П. Порошенка до Республіки Болгарія 30 червня 2016 р. Урочистий захід відбувся за участі президента Болгарії Р. Плевнелієва, голови Народних Зборів Болгарії Д. Главчева, експрезидента Болгарії П. Стоянова, як і чисельної присутності українства та політичного істеблшменту Болгарії [510].

Серед щорічних заходів до Шевченківських днів у Болгарії та літературних заходів на честь Кобзаря окреме місце займає широке святкування 200-рччя українського поета. 12 березня 2014 р. у виставковій залі БАН відбулося урочисте

відкриття виставки «Тарас Шевченко та Болгарія», підготовленої Науковим архівом БАН [509]. Експозиція була проведена з використанням матеріалів, наданих Національним музеєм Т. Г. Шевченка, а також документів, які збереглися в особистих архівах науковців БАН і Національної бібліотеки ім. Кирила і Мефодія [625]. 19 березня того ж року кафедра слов'янських філологій Софійського університету ім. Климента Охридського провела міжнародну конференцію «Шевченківський ранок». У заході взяли участь ректор, викладачі та студенти університету, науковці Львівського національного університету ім. І. Франка, студенти Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, представники болгарської культурної громадськості, БАН, української діаспори. Були заслухані доповіді на теми: «Роль творчості Т. Г. Шевченка при викладанні української мови як іноземної», «Роль творчості Шевченка в розвитку літературної мови: П. Славейков і Т. Шевченко», «Тарас Шевченко і його переклади болгарською», «Документальні свідчення впливу Шевченка на болгарську літературу», «Традиції відзначення ювілею Т. Шевченка в Болгарії», «Дослідження творчості Тараса Шевченка в Хорватії», «Роль професора Драгоманова та його сім'ї у збереженні пам'яті та творчої спадщини Тараса Шевченка» та ін. [572]. Високу оцінку болгарської громадськості отримали й такі заходи, як проведена в посольстві з ініціативи Фундації «Мати Україна» одноденна виставка «Шевченко в нашому домі» (17 травня), виставка до ювілею Т. Г. Шевченка в Народній бібліотеці ім. І. Вазова м. Пловдив (14 березня), демонстрація науково-документальної стрічки «Шевченко. Експедиція» на місцевому телебаченні (24 серпня) та ін.

Окрім цього, зусиллями українського диппредставництва було *встановлено низку меморіальних плит* в Софії та регіонах, які увічнювали пам'ятні віхи спільної українсько-болгарської історії. Так, 22 квітня 2008 р. у Софії було відкрито пам'ятну дошку першому посольству УНР, яке діяло в Царстві Болгарія з 1918 по 1920 рр. на будівлі, що збереглася до наших днів (*за адресою Хан. Крум, 11*). Урочиста церемонія відбулася за участі міністра закордонних справ України В. Огризка [575].

10 грудня 2009 р. у м. Плевен було встановлено пам'ятну дошку на честь українських військових, які загинули у 1877 р. під час звільнення міста від

османського іга. Церемонія відбулася під час урочистого святкування 132-ї річниці Плевенської епопеї за участі голови Народних Зборів Болгарії Ц. Цачевої [531], що додатково сприяло підвищенню інтересу болгарського суспільства до теми внеску українського народу у Визвольну війну 1877–1878 рр.

Проведення Днів культури є одним із найбільш масштабних і результативних заходів напрямку культурної та публічної дипломатії. Цей інструмент українсько-болгарського міжкультурного обміну часто застосовувався у радянський період¹⁴ і є добре дослідженим українськими істориками-болгаристами [229, с. 314]. Аналіз українсько-болгарських відносин у період 1991–2018 р. свідчить, що така форма презентації України в Болгарії мала місце лише двічі. Перші в новітній історії Дні України в Болгарії відбулися під патронатом президента Болгарії Ж. Желева та тривали з грудня 1996 р. до травня 1997 р. Другим таким комплексним заходом стали Дні української культури у березні 2013 р. під патронатом міністерств культури двох країн. Урочисте відкриття перших Днів України в Болгарії відбулося у заповненій багатотисячній залі Національного палацу культури 13 грудня 1996 р. Офіційно захід відкрили увертюрою до оперети «Тарас Бульба» (диригент – В. Сіренко). Під час гала-концерту глядачів здивували співаки Дмитро Гнатюк, Марія Стефюк, Олександр Дяченко, піаністка Етела Чуприк, скрипаль Орест Шургот, вок-квартет «Гетьман». Болгарію представили ансамбль «Пірін», симфонічний оркестр м. Враца та ін. Митці з України виступили з концертами у Софії, Пернику та Благоевграді. Присутніх привітав президент Болгарії Ж. Желев, який дав високу оцінку творчості українських культурних діячів.

Згодом, болгарський президент прийняв чисельну українську делегацію, що стало виявом особливої поваги та інтерес до розвитку співпраці з Україною. Він нагородив найвищою державною нагородою – орденом «Мадарський конник» I ступеня видатного українського перекладача Дмитра Білоуса за «популяризацію української і болгарської поезії в обох державах» [408, с. 2]. Окрім цього, у приміщенні федерації «Дружби з народами Росії та СНД» відбулася виставка

¹⁴ Прим. Вперше Декада українського мистецтва і культури в Болгарії пройшла у листопаді 1959 р. за сприяння товариства радянсько-болгарської дружби та посольства СРСР в Софії.

сучасних книг українських видавництв. Одночасно в Софії було проведено тиждень українського кіно, які відкрив український режисер Григорій Кохан, представляючи художню кінострічку «Страчені світанки» про боротьбу українців Західної України проти комуністичного режиму. В ефірі Болгарського національного телебачення транслювався цикл документальних фільмів «Держтелерадіо Україна». У регіонах Болгарії пройшли концерти Запорізького фольклорного ансамблю «Пернач» [412, с. 1].

Урочисте завершення Днів України в Болгарії відбулося у травні 1997 р. Під час церемонії виступили посол О. Воробйов та голова Федерації дружби з народами СНД проф. З. Захарієв. Як констатував віце-прем'єр-міністр І. Курас, «Дні України в Болгарії стали Днями української культури, економіки й науки в Болгарії», а результати зустрічей різного рівня, у тому числі ділових кіл послужили основою для аналізу потенціалу українсько-болгарської співпраці [407, с. 6].

На основі принципу взаємності Дні Болгарії в Україні відбулися у вересні 1997 р., під патронатом віце-прем'єр-міністра України В. Смолія, голови організаційного комітету, та віце-президента Болгарії Т. Кавалджієва. Українська аудиторія мала змогу відвідати численні концерти, виставки живопису та книг, а також кінофестиваль болгарського кіно [412, с. 5].

Вдруге в Болгарії Дні культури України відбулися через сімнадцять років, 18-22 березня 2013 р. Комплексний захід за сприяння Міністерства культури України та мерії м. Софія було відкриті концертом Національного заслуженого академічного ансамблю танцю ім. П. Вірського у Національному палаці культури «НДК». Ансамбль також мав виступ у Палаці культури і спорту у м. Варна 21 березня [533]. У рамках Днів 20 березня було проведено виставку українських художників І. Пантелеймонової, Л. Нінової на Т. Мялковської у відомій софійській галереї «Форум» (вул. «Вашингтон», № 24). Відбувся показ вистави «Квартет для двох» (автор – А. Крим) у софійському театрі «Відродження». 21 березня проведено Вечір української поезії в Столичній бібліотеці (пл. «Славейков», №4). Українську літературу представляли поети Д. Павличко, Т. Зарівна та В. Давиденко, болгарські автори, перекладачі, артисти, викладачі та студентів факультету слов'янської

філології Софійського університету ім. К. Охридського. Болгарську поезію презентували поети З. Иванов, Е. Віденова, бард І. Діманов.

Спонсорську допомогу у проведенні Днів культури надали Почесний консул України в м. Русе П. Бобоков, Почесний консул України в м. Пловдив Д. Георгієв та власник компанії «PIA Груп» В. Демянюк [604]. Дні української культури в Болгарії стали помітним явищем культурного життя Болгарії, однак заявлена організаторами амбіція перетворити такі заходи у постійний діалог залишилася нереалізованою – заходів подібного рівня до 2018 р. не проводилося, що утворює незаповнену нішу високоякісного та комплексного представлення культури України на державному рівні.

Викладання української мови та літератури в навчальних закладах Болгарії посіло одне з ключових місць у культурно-гуманітарній діяльності дипломатичної місії України. Українсько-болгарське співробітництво в освітній сфері було унормовано в договірно-правовій базі підписанням у жовтні 1992 р. міжурядової Угоди про співробітництво в галузях освіти, науки і культури та Угодою між Міністерством освіти України і Міністерством науки і освіти Республіки Болгарія від 9 грудня 1994 р. Першим до поглибленого викладання української мови виявив інтерес Софійський університет ім. Св. Климента Охридського, де з 1963 р. працювала доцент Лідія Терзійська, випускниця філологічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Після повернення з України вона викладала на кафедрі російської і радянської літератур та домоглася включення дисципліни «українська мова» до навчальної програми як факультативного курсу, який відвідували не тільки студенти філологічного, а й історичного і географічного факультетів.

З огляду на політичні зміни та інтерес до розширення викладання українознавчих предметів у 1992 р. ректорат Софійського університету запросив з Києва професора Івана Стоянова в якості лектора української мови. В цей же час, доцент Л. Терзійська була направлена лектором болгарської мови на кафедру слов'янської філології КНУ ім. Тараса Шевченка, де вона працювала до 1994 р. Завдяки підтримці посольства України українська філологія як друга спеціальність на

факультеті слов'янських філологій почала викладатися у 1994 р. Для забезпечення навчального процесу було запрошено викладати місцевих філологів з українським походженням Т. Дімітрову та В. Драгулеву, які працювали під керівництвом Л. Терзійської. У 1996/1997 навчальному році було відкрито окрему спеціальність «Україністика». На урочистому заході з цієї нагоди були присутні радник посольства України Г. Максименко, представники Асоціації українців Болгарії, болгарської філії товариства «Просвіта», представник Південно-Західного університету ім. Неофіта Рильського доктор філологічних наук К. Дінчев, представник Головного архівного управління Е. Хакова [408, с. 1]. Українські дипломати проводили періодичні зустрічі з викладачами і студентами-україністами Софійського університету для обговорення потреб становлення навчального процесу, забезпечення українською пресою, підручниками, сучасною літературою, словниками, відеоматеріалами та ін. [418, с. 1-2] Упродовж перших чотирьох років українська філологія приймала студентів кожного року, а з 2000 до 2012 р. – через рік, з 2012 р. – набір студентів знову почав здійснюватися на щорічній основі. У квітні 2010 р. до ювілею Л. Терзійської, посольство виступило з ініціативою нагородження її відзнакою МЗС II-го ступеня за сприяння викладанню української мови і літератури в Болгарії (нагороду було вручено під час урочистого прийняття з нагоди 19-ї річниці Незалежності України).

У відповідності до Угоди між Міністерством освіти України і Міністерством науки і освіти Республіки Болгарія від 9 грудня 1994 р. українське посольство сприяло направленню лектором болгарської мови в КНУ ім. Тараса Шевченка головного асистента Південно-західного університету ім. Неофіта Рильського Стиліяна Стоянова, який працював у Києві протягом 1994–1998 рр. [378, с. 1].

Протягом 1994/1995 н.р. розпочалося викладання предмету «Українська мова» у Великотирновському університеті ім. Кирила і Мефодія завдяки викладачці Надії Бобух з Полтавського педагогічного інституту. За свідченнями проректора Великотирновського університету Н. Колева, інтерес до україністики був достатнім, українську мову в той період вивчали 15-20 студентів щороку. Посольство України сприяло також викладанню української мови, історії та етнографії в Південно-

Західному університеті ім. Неофіта Рильського, де читав лекції український лектор проф. І. Стоянов [378, с. 4]. Водночас викладання української мови та україністики як спеціальності зберіглося до нашого часу лише в Софійському університеті, де зусилля болгарських викладачів кафедри підтримували лектори, носії мови і фахівці різних українських університетів. Серед них були В. Червоножко (Київ, 1999–2003), О. Сливинський (Львів, 2003–2004), Н. Григораш (Львів, 2006–2008), Л. Куртова (Одеса, 2008–2009) та О. Сорока (Львів, з 2009–2019).

Інші осередки вивчення української мови і літератури без системної допомоги Міністерства освіти і науки було втрачено на початку 2000-х рр. Окрім цього, перебування лекторів української мови в Софійському університеті ускладнювалося недосконалою системою працевлаштування та оплати праці викладачів, які направлялися Міністерством освіти і науки України для забезпечення викладання української мови [145, с. 103]. У 2012 р. україністи столичного університету започаткували з метою активізації лінгвістичних, літературознавчих, фольклористичних, етнографічних, історичних, соціологічних та культурологічних досліджень україністів і славістів випуск електронного альманаху «Българска украинсистика» – www.bgukrainistika.com. З початку 2010-х рр. в університеті було створено клуб «Благодатна середина» для викладання української мови усім охочим, що проіснував кілька років.

Згорання українознавчих дисциплін у регіональних університетах Болгарії на початку 2000-х рр. є суттєвою іміджевою втратою для України, оскільки розширення викладання української мови в іноземних державах є одним з основоположних інструментів сучасної культурної дипломатії. В цьому сенсі заслуговує на вивчення та запозичення досвід Болгарії, яка прагне розширювати мережу лекторатів болгарської мови та літератури в українських вищих навчальних закладах. Окрім Київського національного університету ім. Тараса Шевченка болгарські лекторати було створено у Львівському національному університеті ім. Івана Франка, Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова та Мелітопольському державному педагогічному університеті ім. Богдана Хмельницького. Умови направлення болгарських лекторів на роботу за кордон є подібними до існуючих норм

направлення дипломатів у довготермінове закордонне відрядження і регулюється окремим наказом міністерства освіти і науки Болгарії [323].

Популяризації української літератури в Болгарії приділялася достатня увага як окремому напрямку культурно-гуманітарної діяльності українського посольства. Накопичений потенціал міжлітературного обміну між Україною та Болгарією у радянський період вимагав свого логічного продовження після встановлення українсько-болгарських дипломатичних відносин. У перші роки діяльності дипмісії основним інструментом ознайомлення болгарської громадськості з українською літературою стали публікації тематичних матеріалів на шпальтах «Інформаційного бюлетеня посольства «Україна» практично у кожному випуску. Так протягом 1994–1998 рр. було підготовлено і оприлюднено статті про видатного українського перекладача болгарської літератури Дмитра Білоуса [408, с. 2]; творчість українського поета І. Рильського та його зв'язки з Болгарією [386, с. 7]; вплив М. Драгоманова на наукову еліту Болгарії та внесок у науковий поступ країни його унікальної бібліотеки, переданої Болгарській академії наук [389, с. 1-2]; Болгарію в житті та творчості Лесі Українки, яка приїздила у Софію в гості до свого дядька М. Драгоманова [397, с. 4]. З нагоди річниць Великого Кобзаря публікувалися матеріали про вплив його творчості на болгарську літературу та традиції вшанування його пам'яті в Болгарії [398, с. 1]. Упорядники знайомили читачів з Григорієм Сковородою – «українським Сократом», діяльністю Олександра Довженка [381, с. 8], поетичним світом Андрія Малишка [418, с. 7], внеском українця Юрія Венеліна у дослідження болгарсько-українських культурно-історичних зв'язків [411, с. 1], науковим доробком Миколи Костомарова та його участі в діяльності Кирило-Мефодіївського товариства [412, с. 7], основоположником національної ідеї української державності М. Грушевським [404, с. 1] та ін.

Успішним кроком стало налагодження співпраці посольства із болгарською перекладачкою Пенкою Киневою, лауреаткою премії ім. Івана Франка 1993 р. Її багатий досвід перекладів українських поетів та письменників Павла Тичини, Платона Воронка, Володимира Сосюри, Бориса Олійника, Василя Симоненка, Дмитра Павличка, Івана Драча, Михайла Стельмаха, Олеся Гончара,

Григорія Тютюнника, а також щире бажання продовжувати улюблену справу стали запорукою втілення нового важливого проекту. У липні 1997 р. у видавництві «Петекстон» вийшла друком «Україна. Історія» О. Субтельного болгарською мовою у перекладі П. Киневої. Спонсором видання тиражем 1000 примірників стала болгарська фірма «Хронос–Р». Частина накладу була поширена серед вищих навчальних закладів Болгарії та бібліотек. Решта примірників з огляду на значний попит швидко знайшла місце в приватних колекціях, і стала раритетом [390, с. 1-2].

Іншим проектом перекладацької роботи П. Киневої у співпраці з посольством став трилер «Ключ» українського письменника Василя Шкляра, який вийшов друком у січні 2000 р. Спонсором в черговий раз виступила українсько-болгарська фірма «Трафосервіс». З огляду на те, що внаслідок політичних змін та складних економічних умов діяльності урядів в Болгарії і в Україні, державне планування перекладів іноземних літератур перестало існувати, у період протягом 1990-х рр. кількість виданих творів української літератури болгарською мовою була незначною. Як свідчить болгарська лінгвістка й пернекладачка Р. Камберова, у період з 1989 до 2005 р. у бібліотечних каталогах Болгарії можна знайти лише поодинокі видання, зокрема «Бузинового Царя» Ліни Костенко, у перекладі Х. Попова у 1990 р., «Україна. Історія» О. Субтельного у 1995 р та поетичної збірки «Відлуння» Бориса Олійника в перекладі З. Іванова [147, с. 66] та книга О. Забужко «Замітки польового сексу». У 2009 р. вийшов друком роман Ю. Андруховича «Московіада» у перекладі А. Стаменової, а у 2010 р. Ю. Винничука «Весняні ігри в осінніх садах» у перекладі А. Стаменової та Р. Камберової, а також чотири збірки поезій І. Драча, М. Вінграновського, Б. Олійника і П. Засенка у перекладі З. Іванова. У 2011 р. в Софії побачили світ дві антології «Українська поезія ХХ ст.» у перекладі З. Іванова та «Нова українська поезія – антологія» у перекладі Д. Хрїстова. У 2012 р. було перевидано книгу П. Загребельного «Роксолана» у перекладі М. Петкової через читацький інтерес (перше видання 1980 р.) У 2013 р. вийшла книга Ю. Андруховича «Дванадцять обручів» у перекладі А. Стаменової та Р. Камберової, яка отримала нагороду за найкращий переклад від Союзу перекладачів Болгарії.

Активізації перекладів українських авторів сприяє творчий тандем поетів А. Багряної та Д. Хрїстова, які протягом 2014–2018 рр. популяризували творчість В. Слапчука, В. Мельника, М. Мартинюка та ін. [147, с. 67].

Посольство розвивало системну інституційну співпрацю з Національною бібліотекою ім. Кирила і Мефодія, де у травні 1999 р. вперше були представлені українські стенди: понад 80 українських книг із бібліотечного фонду, в рамках виставки слов'янських книг [476, с. 9]. Подібний захід відбувся і у жовтні 2018 р., який представив наявні у болгарських фондах українські стародруки Києво-Печерської Лаври, серед яких перше видання твору «Життя і служба Св. Івана Рильського» (1671 р.) та ілюстрована книга архієпископа Андрія Кесарійського "Тлумачення апокаліпсису" (1625 р.), що є найстаровиннішим виданням Києво-Печерської Лаври [580].

У 2018 р. у співпраці між Інститутом літератури Болгарської академії наук та науковими установами України було реалізовано проект видання двомовної антології «Український поетичний авангард» та «Болгарський поетичний авангард». Видання побачило світ у рамках проекту «Болгарія і Україна – культура на зламі століть (XIX – XXI ст.)» за сприяння Інституту літератури при Болгарській Академії Наук, Інституту Літератури НАН України, Софійського університету ім. Св. Климента Охридського та Львівського національного університету ім. Івана Франка. Ще одним ефективним інструментом популяризації української літератури в Болгарії стала співпраця із спеціалізованими літературознавчими часописами «Факел», «Панорама», «Літературен весник», які періодично присвячували окремі випуски сучасним тенденціям в українській літературі, завдяки чому інтерес до української прози і поезії в Болгарії поступово зростає [631], попри довготривалу відсутність державної політики фінансової підтримки української літератури та її представлення у світі.

Популяризація української культури та мистецтва є невід'ємною складовою культурної та публічної дипломатії, і цей напрям українське диппредставництво в Софії також розпочало розвивати одразу після свого відкриття. Одним з каналів поширення інформації стало інформування про традиції та звичаї українського

народу через шпальти «Інформаційного вісника «Україна». Так, публікувалися матеріали з фотодобірками автентичних національних костюмів, чоловічих і жіночих строїв кінця XIX – початку XX століття з різних регіонів: Східного та Західного Закарпаття, Буковини, Львівської, Київської, Чернігівської, Дніпропетровської, Полтавської та Харківської областей [391, с. 8]. Розміщувалися статті про обряди та відзначення традиційних свят Івана Купала, Петра і Павла, Маковея, Великого спаса [391, с. 14], Різдва з українськими колядками і щедрівками [419, с. 7-8].

З метою *представлення українського живопису* українське диппредставництво налагодило співпрацю з київською галереєю «Ірена». Завдяки цьому у 1997 р. стала можливою участь українських художників Ірини Заставної, Владислава Шерешевського, Ольги Петрової, Георгія Чуєнка, Олексія Малиха [391, с. 6-9] у міжнародному трієнале у Болгарії, як проведення їхньої спільної виставки у софійському музеї «Болгарія і слов'янський світ». У червні 1994 р. у м. Русе було проведено експозицію картин українського художника Андрія Холоменюка, а у травні 1996 р. у софійському Будинку архітекторів – персональну експозицію художніх робіт Івана Шишмана, українця з етнічним болгарським походженням [401, с. 8]. У грудні 1997 р. у Плевені та Старій Загорі болгарські шанувальники мистецтва могли ознайомитися із виставкою українського живопису «25 картин з України» [419, с. 1-2].

Організація виставок стала все більш уживаним інструментом культурної дипломатії України у період 2000-х. У червні 2002 р. у виставковому залі «Средец» за адресою бульвар А. Стабомоблійський в Софії відбуло відкрито фотоекспозицію «Святині Києва» у співпраці посольства з Міністерством культури Болгарії, Київського музею історичних цінностей, заповідника «Києво-Печерська Лавра» та фундацією «Мати – Україна» (55 фоторобіт). В урочистій церемонії відкриття взяла участь заступник міністра культури Болгарії Б. Йосифова, яка підкреслила, що Україна та Болгарія мають багато спільного в минулому, сучасному і майбутньому» [617]. 2 вересня 2002 р. у столичній галереї «Сезони» відомий болгарський художник Іван Кинев представив власну виставку «Українські мотиви», яка стала результатом його творчих пошуків під час перебування в Україні у різні періоди протягом 1976–

2002 р. [507] У 2003 р. у приміщеннях Міністерства культури Болгарії та в Національній бібліотеці ім. Св.Кирила і Мефодія проведено виставки української мисткині Л.Нінової-Андрущук, яка після переїзду в Болгарію стала однією з найкращих болгарських ілюстраторок [634].

Упродовж 2002–2007 рр. значною подією міжкультурного обміну стали періодичні концерти у Софійській філармонії під управлінням українського диригента Національної філармонії України М. Дядюри [498]. У 2009 р. помітним явищем культурного життя Болгарії можна вважати виставки вишитих робіт А. Рудницької в мм. Софія та Русе [497], у 2010 р. – серію виставок української художниці болгарського етнічного походження Й. Людо у м. Софія, Русе та Пловдив [639]. У 2011 р. посольство виступило організатором фотовиставки заслуженого журналіста України В. Репіка на тему «Незалежна Україна – історія в обличчях», що з успіхом пройшла у містах Софія та Русе. Також у співпраці з Болгарською телеграфною агенцією було підготовлено виставку «Україна – Болгарія: 20 років довіри та партнерства» [553], до 20-річчя встановлення дипломатичних відносин [624], експоновану у приміщенні національного болгарського парламенту.

Футбольний чемпіонат «Євро-2012» став приводом не лише для презентації туристичного і економічного потенціалу України в Болгарії [654] спільно з диппредставництвом Польщі, як країною співорганізатором [573]. Ключовими елементами культурної промоції України з нагоди цієї спортивної події слід розглядати й виставку гобеленів українських художників Ольги та Євгена Пилюгіних, яку демонстрували в рамках державного прийняття посольства України в Софії. За твердженням посла України М. Балтажи, болгарська аудиторія була представлена представниками політичних, урядових, парламентських, експертних, наукових, неурядових, культурно-мистецьких кіл [543].

У 2012–2013 рр. відбулася низка виставок петраківського розпису Г. Назаренко у мм. Софія, Пловдив та Русе [638], у 2013 р. – виставки українського художника-графіка О. Денисенка в Етнографічному музеї при Болгарській академії наук [552]. Ефективній роботі на цьому напрямі сприяла і налагоджена співпраця українських дипломатів з болгарським художником І. Стояновим, власником картинної галереї

«Русі Карабіберов» (м. Стара Загора), який сприяв участі українських митців у фестивалях та бієнале. У 2012 р. за багаторічну плідну діяльність, спрямовану на забезпечення національно-культурної самобутності та етнічної ідентичності закордонних українців, зміцнення зв'язків з Україною та утвердження її позитивного іміджу І. Стоянову було вручено Почесну відзнаку МЗС України III ступеня.

Міністерства культури України і Болгарії співпрацювали й у сфері збереження культурних цінностей. Під час офіційного візиту міністра закордонних справ України П. Клімкіна до Болгарії у лютому 2015 р. відбулася урочиста церемонія повернення незаконно вивезених українських ікон «Свята Варвара» і «Собор Святих» (датуються приблизно кінцем XIX – поч. XX ст.). Унікальні експонати, які є надбанням українського народу, передав особисто болгарський міністр культури В. Рашидов [522].

Ключовою культурною подією українсько-болгарського культурного обміну 2015 р. стало проведення виставки «Рушники Подніпров'я» з нагоди 24-ї річниці Незалежності України у мм. Софія, Русе, Пловдів, Бургас [615]. Заходи відбулися завдяки співпраці посольства із Дніпропетровським будинком мистецтв, який у 2016 р. представив виставку українських витинанок в Етнографічному музеї БАН [527; 551]. Помітним явищем культурного життя Софії у жовтні 2016 р. стала фотовиставка «Києво-Печерська Лавра – святиня України» в Національній бібліотеці ім. Св. Кирила і Methodія, реалізована у співпраці з Національним історичним заповідником «Києво-Печерська Лавра». Захід урочисто відкрила мер м. Софія Й. Фандикова [581]. У 2017 р. до річниці незалежності України у галереї Дипломатичного інституту при МЗС Болгарії було проведено виставку петраківського розпису української художниці Г. Панько [651].

Значний еволюційний шлях пройшов процес *популяризації українського кіно* в Болгарії. Першою спробою представлення українського кінематографа можна вважати організовану у жовтні 1994 р. посольством України трансляцію фільму українського кінорежисера Олександра Довженка «Якщо ворог не здається» в приміщенні культурного дому РФ в Софії [381, с. 1]. У Російському культурно-інформаційному центрі також була організована фотовиставка «Миті війни» [381,

с. 2], присвячена внеску українського народу у перемогу над фашизмом. Прикметно, що незважаючи на потребу зміни ідентифікації українців у свідомості болгарських громадян як незалежного народу із самобутньою і відмінною від російської культурою, співпраця між посольствами України та Російської Федерації протягом 1990-х рр. була частим явищем, враховуючи, що у той період Україна пишалася безкровним виходом із СРСР.

У період стагнації українського кінематографа протягом 1990-х рр. відчувався брак якісного сучасного кінопродукту. Перші Дні кіно (Тиждень українських фільмів) відбулися у 1996 р. у рамках Днів України в Болгарії, який відкрив режисер Г. Кохан, представляючи художню кінострічку «Страчені світанки».

Суттєво активізувався кінематографічний обмін у 2000-х рр. У 2005 р. Софії пройшли Дні українського кіно в рамках Фестивалю європейського кіно, з 3 по 12 травня в болгарській столиці кіно проведено показ семи українських стрічок: «Молитва про гетьмана Мазепу» Ю. Ілленка, «Мамай» О. Саніна, і «Чехівські мотиви» К. Муратової. Окрім цього були представлені болгарські публіці короткометражні, документальні і анімаційні фільми [618]. Тиждень українського кіно у Болгарії у 2011 р. був представлений стрічками «Богдан-Зиновій Хмельницький», «Аврора», «За двома зайцями», «Голод-33» та «Тіні забутих предків», які демонструвалися в мм. Софія, Пловдив і Русе [587].

У квітні 2014 р. у кіноцентрі «Дом на кино» болгарської столиці пройшов Тиждень сучасного українського кіно за сприяння відомого болгарського продюсера і режисера В. Баркова. Участь у заході взяли Генеральний директор Національної кінематики України Д. Вулицький, актор і режисер фільму «Іван сила» В. Андрієнко, продюсер Ю. Колесников, режисер Р. Вишневська. Тиждень стартував показом науково-документальної стрічки «Шевченко. Експедиція». Також болгарські глядачі мали змогу ознайомитися з фільмами «Інсталгія», «Параджанов» та «Лука» [549].

У 2017 р. Дні українського кіно в Болгарії відбулися за сприяння Державного агентства України з питань кіно та «Київкінофільму». Програма включала останні роботи українських кіномитців – художні фільми різної жанрово-тематичної палітри: «Червоний», «Гніздо горлиці», «Припутні», «Білий птах з чорною ознакою» та

«Буфет» [537]. Покази відбулися у культурному центрі «G-8» Співпрацю у такому форматі було продовжено і у 2018 р., коли в Софії в Будинку кіно та центрі «G-8» представили найновіші фільми «Чужа молитва», «Прикордонна твердиня», «Благородні посіпаки» та серію короткометражних фільмів «Все починається в Києві» [538]. Таким чином, прослідковується позитивна динаміка та встановлення регулярного, щорічного представлення в Болгарії доробку сучасного українського різножанрового кінематографа, що дозволяє охоплювати поступово все більшу глядацьку аудиторію та об'єднувати симпатиків України.

Донесення *історичної правди про Голодомор в Україні 1932–1933 рр.* стало важливим завданням культурної та публічної дипломатії України після підписання Указу президента України «Про встановлення пам'яті жертв голодоморів» від 26 листопада 1998 р. [336]. Міжнародне відзначення роковин офіційно започатковане до 70-х роковин трагедії, спеціальним засіданням Верховної Ради України 14 травня 2003 р., на якому ухвалили Звернення до українського народу, в якому визнали, що «...Голодомор був свідомо організований сталінським режимом і повинен бути публічно засуджений українським суспільством і міжнародним співтовариством як один з найбільших за кількістю жертв факт геноциду у світовій історії» [526]. Втім, посольство України в Софії розпочало вшановувати пам'ять жертв голодоморів ще напередодні. У 2002 р. дипмісія виступила ініціатором показу документальної стрічки Болгарського національного телебачення «Прийшла осінь 1946-го» в Єврокультурному центрі Софії. Через популяризацію фільму про голод в Бессарабії українські дипломати намагалися донести до болгарської громадськості інформацію про наслідки злочинів більшовицького режиму проти українського народу у 1932–1933 рр., методи яких було повторно вжито і проти заможних етнічних болгар Одещини у 1946 р. для того, щоб примусити їх погодитися на колгоспне ведення господарства. До роботи на цьому напрямку долучився болгарський кінорежисер К. Чакиров, який понад два роки працював над стрічкою на Одещині, у тісній співпраці з фахівцями одеського архіву. До комеморативних заходів також долучився болгарський хор «Алілуя», який виступив з концертом-реквіємом [512].

Згодом доброю традицією стало проведення панахид в пам'ять жертв Голодомору в Соборі Софійської духовної семінарії або в Кафедральному соборі «Свята Неделя».

У 2007 р. українське диппредставництво представило в Софії виставку фотографій і архівних документів «Голодомор в Україні 1932–1933 рр.». 75-м роковинам Голодомору в Україні була присвячена Міжнародна конференція «Драгоманівські студії» у жовтні 2008 р. Цього ж року представники української громади та болгарських неурядових організацій збирали підписи під відкритим зверненням до Адміністрації президента та Народних Зборів із проханням визнати Голодомор актом Геноциду¹⁵. У 2009 р. фотовиставку «Execution by Hunger. The Unknown Genocide of Ukrainians 1932–1933» було проведено у містах Софія, Русе та Плевен [541].

У листопаді 2010 р. до роковин Голодомору було організовано виставку української художниці Й. Людо в приміщенні українського посольства у рамках відзначення Дня пам'яті жертв голодоморів. У 2011 р. роковинам трагедії було приурочено показ фільму «Голод-33», знятого за романом В. Барки, у рамках Тижня українського кіно в Софії. До 80-х роковин Голодомору диппредставництво організувало фотовиставку у залі Державного архіву Болгарії з одночасним показом кадрів тематичного відеофільму. У 2015 р. фільм «Голод-33» у перекладі болгарською мовою було представлено софійській аудиторії у співпраці дипустанови з Комп'ютерною академією «ITStep». У листопаді 2016 р. трагічну річницю було відзначено відкриттям фотовиставки «Знищені голодом: невідомий геноцид українців» в приміщенні Державної агенції «Архіви». Повторно матеріали фотовиставки було представлено і у 2017 р. у софійському Будинку кіно, де транслювався документальний фільм «Прийшла осінь 1946». Головним гостем урочистостей став президент Світового конгресу українців Є. Чолій, який перебував з візитом у Болгарії [508].

¹⁵ Прим. Подається згідно із спогадами голови СУОБ «Мати Україна» О. Коцевої. Ініціатива не знайшла продовження через перебування при владі русофільської Болгарської соціалістичної партії.

До 85-х роковин Голодомору українське диппредставництво спільно з українською громадою провело низку якісно інших змістовних заходів. Так, у листопаді 2018 р. після поминальної літургії за жертвами штучного голоду на одній з центральних площ – «Света Неделя» – влаштували флешмоб «Запали свічку» та тематичні арт-інсталяції. Усі бажаючі могли скуштувати «суп виживання», яким українці намагалися врятуватися від голодної смерті. Захід вразив новизною донесення істини про сталінські злочини проти українського народу, який чинив опір колективізації, і викликав резонанс у болгарській пресі та соціальних мережах [640]. У грудні 2018 р. спільно з Атлантичною Радою Болгарії СУОБ «Мати Україна» провело дискусійний форум «Пам'ять про українців і болгар – жертв Голодомору. Сучасне прочитання комуністичного геноциду», в якому взяли участь проф. В. Сергійчук з КНУ ім. Тараса Шевченка, І. Якубовський, секретар Міжнародної конференції «Штучні голодомори в Україні у 20 ст.», доценти Нового болгарського університету Л. Стоянов та М. Дойчев, історик Південно-Західного університету Болгарії С. Делчев. У рамках заходу було відкрито виставку «Нас вбивали, бо ми українці», представлено брошуру болгарською мовою «Голодомор в Україні 1932–1933 рр. – комуністичний геноцид». Також відбулася демонстрація документального фільму «Прийшла осінь 1946» про сталінський геноцид щодо етнічних болгар на Одещині [591]. Захід мав широке інформаційне висвітлення у болгарській пресі, а авторитетний український історик В. Сергійчук дав кілька інтерв'ю для провідних видань, в яких було зроблено акцент й на масштабах штучних голодоморів в Україні, які не оминули й етнічних болгар [608]. Таким чином прослідковується еволюція від проведення поодиноких поминальних панахид за жертвами голодоморів до проведення комплексних різножанрових заходів із залученням істориків та широкого інформування болгарської громадськості.

З початком російської агресії проти України у 2014 р. та формуванням окремого напрямку «Публічна дипломатія» в системі МЗС України помітною стала робота із захисту державного суверенітету та територіальної цілісності інструментами культурної та публічної дипломатії в Болгарії. Посилилася популяризація історії України, протидія інформаційній та гібридній війні, донесення

правди агресивну антиукраїнську імперську політику РФ, злочини комуністичного режиму СРСР тощо. Першими кроками на цьому напрямку можна вважати проведення фотовиставки української фотокореспондентки М. Харді «Майдан» в Національній бібліотеці ім. Кирила і Мефодія у Софії та у Художній галереї м. Русе восени 2014 р. [656], а також виставки болгарських фотографів Т. Методієвої та С. Антонова «Один рік Євромайдану» [657] у приміщенні Клубу фоторепортерів. У березні 2015 р. у галереї фоторепортерів «Богема» проведено фотовиставку «Крим. Донбас. Війна» [659]. З метою вшанування пам'яті Героїв Небесної Сотні та річниці Майдану, зокрема, в лютому 2015 р. в кінотеатрі «Одеон» та в Новому болгарському університеті (м.Софія) відбувся показ документального фільму «Сильніше ніж зброя», наданого творчим об'єднанням «BABYLON'13» [490].

У квітні 2016 р. до 30-х роковин Чорнобильської трагедії посольство спільно з Болгарською академією наук провели дискусію щодо злочину комуністичного режиму у замовчування правди про аварію на АЕС та відкрили виставку художніх робіт Р. Гуманюка «Вогні Прип'яті або Тіні Чорнобиля» в центральній залі БАН [621]. У жовтні того ж року у контексті імплементації ініціативи з де-окупації АР Крим у співпраці з Польським інститутом в Болгарії, було проведено фотовиставку «Мустафа Джемільєв – борець за свободу» [563]. Іншим важливим заходом публічної дипломатії стало проведення дискусії в приміщенні для дебатів «Червена кьща» на тему «Виклики перед сучасною Європою в контексті Революції гідності в Україні» за особистої участі Голови Меджлісу кримськотатарського народу М. Джемільєва, яка широко висвітлювалася болгарською пресою та викликала інтерес з боку провідних місцевих аналітичних центрів і неурядових організацій [559]. На напрямку привернення уваги міжнародної спільноти до питання незаконної окупації РФ АР Крим і порушення прав кримських татар у 2017 р. було проведено фотовиставку Е. Зіятдінової «Крим. По той бік...», яка пройшла у мм. Софії та Русе, де були присутніми представники болгарського товариства кримських татар с. Ветово «Асабай» [562]. У березні . в приміщенні Європейського дому в Софії було проведено публічну дискусію «Чотири роки окупації Криму: чи є вихід» за участі

Голови Меджлісу кримськотатарського народу Р. Чубарова, що мала суспільний резонанс у Болгарії завдяки закликам спікерів до посилення тиску на РФ [593].

Креативний підхід було застосовано до відзначення 20-ї та 25-ї річниці українсько-болгарських дипломатичних відносин: у Народних Зборах Болгарії було проведено тематичні зустрічі, що засвідчило важливе значення України для болгарського керівництва. У березні 2012 р. у болгарському парламенті проведено міжпарламентський діалог «Україна – Болгарія: 20 років дружби, довіри і партнерства», у співпраці з Атлантичним клубом Болгарії. Знаковою стала участь у заході першого демократично обраного президента Болгарії Ж. Желева, що підвищило медійним інтерес до події [624]. У грудні 2016 р. в Народних Зборах Болгарії було організовано дискусію під головуванням голів Комітетів у закордонних справах парламентів України і Болгарії Г. Гопко та Д. Грозданової, відкрито виставку «25 років дружби і партнерства у фотографіях», а також проведено презентацію книги «Сестра моя, Софія...» [63] серії «Україна Інкогніта» видавництва всеукраїнської газети «День», покликаної переосмислити тисячолітню історію взаємин українського і болгарського народів [504].

Лейтмотивом більшості акцій публічної дипломатії України в Болгарії у 2018 р. стала популяризація 100-річчя встановлення дипломатичних відносин між Українською Народною Республікою та Царством Болгарія. У лютому у Дипломатичній академії МЗС Болгарії відбулася конференція «100 років українсько-болгарських дипломатичних відносин: європейський контекст» під головуванням заступників міністра закордонних справ України і Болгарії В. Боднаря та Ю. Штерка. У рамках заходу відбувся показ документального фільму «Перший мирний договір світової війни» та відкрито виставку історичних документів – оригіналів Брест-Литовського мирного договору з УНР, Вірчої грамоти Посла УНР в Царстві Болгарія О. Шульгина та ін., наданих для експозиції Державним архівом Болгарії [215, с. 141].

Ключовим заходом святкування 100-річчя встановлення дипломатичних відносин стало проведення Міжнародної наукової конференції «Україна і Болгарія в історії Європи» в Софії 18-19 червня 2018 р. у Великому залі Болгарської академії наук. Науковий форум у рамках реалізації проекту «Болгарія і Україна в історії

Європи» відкрив президент Болгарської академії наук академік Ю. Ревальський, директор Інституту історичних досліджень БАН Д. Вачков та голова Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин І. Матяш. Учасники конференції мали змогу з фотовиставкою документів «Українська дипломатія 1917–1924 рр.: зародження національних традицій» підготовлену за сприяння МЗС та Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв в Україні. Протягом двох днів українські та болгарські науковці та дипломати проводили змістовну дискусію стосовно історичного розвитку дружніх зв'язків між нашими країнами і народами з часів Київської Русі та Першого Болгарського царства з наголосом на стосунках між УНР і Царством Болгарія та діяльності посольств двох держав, а також на сучасному етапі двосторонніх відносин. Було підписано угоду про співпрацю між Інститутом історії НАН України та Інститутом історичних досліджень БАН, як і засновано українсько-болгарську історичну Комісію [215, с. 141-142].

Українські науковці віддали шану пам'яті перших українських дипломатів і поклали квіти до меморіальної дошки посольству УНР в Болгарії (1918–1920 рр.), а також до могил видатних українців – Михайла Драгоманова та Михайла Парашука, похованих на Центральному цвинтарі Софії. Конференція та чисельна представницька делегація українських вчених-істориків стала першим заходом такого масштабу за роки незалежності України. Проведені дискусії засвідчили значний інтерес з боку науковців БАН до спільного дослідження історії України та Болгарії на початку ХХ ст., як і необхідність узгодження понятійних апаратів у новітній історіографії двох країн. Було домовлено про видання збірника наукових доповідей «Україна та Болгарія в історії Європи», що має стати важливим кроком реінституалізації роботи Комісії істориків України і Болгарії й розвитку традицій, започаткованих між двома науковими установами ще в радянські часи і продовжені протягом 1990-х років під керівництвом П. Соханя. Втім одним з головних завдань, які стоять перед сучасними українськими і болгарськими дослідниками, є вивчення маловідомих сторінок спільної історії двох народів та популяризації історичної правди про минуле, яке під тиском радянської ідеології подавалося або викривлено або ж перебувало у списку заборонених для вивчення. І це є одним з важливих завдань

української дипломатії у контексті протидії спробам зовнішніх сил нав'язувати власний, суб'єктивно і політично вмотивований погляд на історію України.

Після встановлення дипломатичних відносин перед дипломатичними службами як України, так і Болгарії постали складні завдання визначення нових зовнішньополітичних пріоритетів та шляхів їхньої реалізації в умовах складних трансформаційних процесів, які відбувалися в Україні та Болгарії протягом 1990-х рр., після переходу від однопартійної до багатопартійної системи, а також переведення національних пост-соціалістичних економік на ринкові засади. Можна стверджувати, що в цілому українському дипломатичному представництву вдалося закласти міцні підвалини українсько-болгарського культурно-гуманітарного співробітництва. Українські дипломати, володіючи проблематикою історичних та культурних зв'язків між українським та болгарським народом, які мають тисячолітню історію, успішно використали потенціал існуючої в радянський період секторальної та міжінституційної співпраці та продовжили її розвиток на якісно новому рівні.

Усвідомлення запиту на посилення комунікативної взаємодії між щойно відкритим українським диппредставництвом та болгарським суспільством втілювалося у ідеї видання щомісячного «Інформаційного бюлетеня», що стало своєрідним перевтіленням і продовженням двотижневого часопису посольства Української Народної Республіки в Царстві Болгарія «Українсько-болгарський огляд» (1919–1920 рр.) [461] як інструменту публічної дипломатії. Зміст Інформаційного бюлетеня добирався з урахуванням потреб представлення України як молодої незалежної держави та формування позитивного її сприйняття через міжкультурний українсько-болгарський обмін. Форма періодичного видання дозволяла інформувати якомога ширшу аудиторію про розвиток політичних процесів та демократичних перетворень в молодій державі, її економіку, історію, мову, національну символіку, культуру, літературу, мистецтво, повідомляти про перші міждержавні контакти. Дипломатична культурна присутність України в Болгарії спочатку забезпечувалася через публікації в Інформаційному бюлетені, а також проведенні перших культурно-мистецьких заходів під егідою посольства України. Динаміка розвитку сучасних комунікативних технологій цілком логічна призвела до своєчасної появи у 2000 р. веб-сайту установи

як платформи, що дозволила продовжити поширення інформації про Україну та діяльність диппредставництва серед більш широкої болгарської аудиторії.

Своєрідним «золотим фондом» та надбанням культурних взаємовідносин України з Болгарією є діяльність проф. М. Драгоманова, скульптора М. Паращука, письменниці та публіцистки Лесі Українки.

Загалом посольство України в Болгарії на початку своєї діяльності досить чітко визначило коло запитів болгарського суспільства на український культурний продукт та орієнтувалося у здійсненні публічної дипломатії на місцеві культурні практики й особливості сприйняття інформації про Україну. Було налагоджено плідні контакти дипмісії з відповідними болгарськими установами, надавалося сприяння їхній співпраці з українськими партнерами. Особливе місце та значення для подальшого утвердження позитивного іміджу України в Болгарії має розширення державної підтримки інструменту викладання української мови. Окрім підтримки українців у Софійському університеті ім. Св. Климента Охридського та Недільної української школи при СУОБ «Мати Україна» існує потреба у відкритті осередків викладання української мови в регіональних вищих навчальних закладах Болгарії, які гуртуватимуть не лише вихідців з України, а й болгар, котрі поширюватимуть проукраїнські настрої та симпатії.

В умовах недостатнього фінансового забезпечення та організаційної підтримки з боку держави у проведенні заходів культурно-мистецької сфери на зорі становлення українських органів влади посольство України в Болгарії вдалося до цільового залучення спонсорів, і саме завдяки доброчинності меценатів було реалізовано значну частину важливих заходів культурної сфери. Безперечно, проведення Днів України в Болгарії у 1996–1997 рр. та Днів української культури у 2013 р. займають особливе місце в історії українсько-болгарського міжкультурного обміну. Однак, без діяльності КІЦ на засадах окремої від посольства інституції, або ж відкриття філії Українського інституту в Болгарії досягти повноцінного і системного представлення української культури в Болгарії не вбачається за можливе.

3.2. Вплив штатних та позаштатних консульських установ України в Болгарії на формування іміджу України в болгарському суспільстві (2002–2018)

Інститут почесних консулів існує майже в усіх країнах світу, що дозволяє досягати кращих результатів у розвитку торговельно-економічних, освітніх та культурних відносин з конкретними державами-партнерами без державного фінансування. Першими важливість цього інституту в сфері культурної та публічної дипломатії усвідомили держави, у яких не вистачало ресурсу для забезпечення діяльності розгалуженої мережі дипломатичних представництв [236]. Нині почесні консули, або нештатні консульські установи, відіграють дедалі помітнішу роль у провадженні публічної дипломатії поспіль з закордонними дипломатичними установами. Ця тенденція притаманна й українській дипломатичній службі. Впродовж останнього десятиліття кількість почесних консулів помітно збільшилася. Так, 2011 р. Україна мала 89 почесних консулів в 61 країні світу [89, с. 12], а 2018 р. – 109 у 63 країнах [597]. У Болгарії станом на 2018 рік було акредитовано 74 почесних консули іноземних держав, з них – три консульства України. Протягом 2002–2014 рр. у м. Варна діяло Генеральне консульство України, яке, окрім власне консульських функцій, сприяло розвитку культурної та публічної дипломатії України у відносинах з Болгарією. Діяльність штатної консульської установи у м. Варна, а також почесних консулів України у мм. Бурас, Пловдив та Русе в сфері розвитку міжкультурної комунікації між українським і болгарським народом становить інтерес з точки зору вивчення потенціалу розширення міжкультурного обміну та активізації публічної дипломатії України. В Україні поспіль з посольством Республіки Болгарія¹⁶ діє Генеральне консульство Болгарії в Одесі¹⁷. До 2014 р. діяла канцелярія посольства

¹⁶ У лютому 1992 р. МЗС Болгарії трансформувало генеральне консульство в Києві у посольство Республіки Болгарія в Україні. Першим Надзвичайним і Повноважним Послом Болгарії в Україні було призначено П. Маркова, який вручив вірчі грамоти наприкінці 1992 р.

¹⁷ Народна Республіка Болгарія ініціювала відкриття Генерального консульства в Одесі у 1965 р. Після отримання згоди першим Генконсулом НРБ в Одесі було призначено С. Ралева у 1971 р. Генеральне консульство було трансформовано у консульство. У 1977 р. болгарська сторона знову підвищила статус консульської установи до Генерального консульства. Після відновлення незалежності України у 1991 р. діяльність Генерального консульства Болгарії в Одесі регламентується чинними українсько-болгарськими договорами.

Болгарії у Донецьку (припинило роботу внаслідок російської агресії проти України). На кінець 2018 р. Болгарію представляли в Україні почесні консули у Львові – В. Нотецький [596] та у Запоріжжі – С. Желев [633].

Після встановлення дипломатичних відносин з Болгарією у 1991 р. Україна не одразу вдалася до застосування практики відкриття додаткових консульських установ на території цієї держави. Певний час існувала диспропорція та невідповідність принципу взаємності, оскільки Болгарія не лише відкрила Посольство в Києві на базі Генерального консульства, але й зберегла Генеральне консульство в Одесі. Зважаючи на регіональні та інфраструктурні особливості Болгарії, а також враховуючи зростання міжрегіональних контактів МЗС України ухвалило рішення про створення консульської установи у Варні. Генеральне консульство у цьому місті було акредитовано 2002 р. (до консульського округу належали Варна, Добрич, Бургас, Слівен, Хасково, Сілістра, Разград, Шумен, Ямбол), генеральним консулом призначено О. Барановського [630].

Діяльність консульських установ, як і нештатних консульств регулюється положеннями Віденської конвенції про консульські зносини від 1963 р. [313], Консульським статутом України [322] та Консульською конвенцією між Україною та Республікою Болгарія [321], положення яких визначають, що консульські установи сприяють, окрім захисту прав та інтересів громадян, розвитку контактів у культурній, гуманітарній сферах та у галузі освіти [216, с. 149]. Окрім цього почесні консули керуються у своїй роботі національним законодавством і чинною договірно-правовою базою між Україною і Болгарією [218, с. 114-115].

З метою покращення інформування громадськості про свою роботу у лютому 2004 р. Генеральне консульство України у м. Варна створило власну інтернет-сторінку болгарською і українською мовами (www.consul-ua.com). Цей інформаційний ресурс існував до закриття установи 2014 р. внаслідок скорочення державних видатків у складних економічних умовах, в яких опинилася Україна після падіння режиму В. Януковича. За інформацією газети болгарського українця В. Жуківського «Україна–прес», сторінка українського генконсульства у Варні свого часу значно краще представляла Україну, аніж ресурс посольства України в Софії,

який повільно працював і був переобтяжений інформацією [524]. Важливим проектом у сфері публічної дипломатії стало видання українським генконсульством 2004 р. довідника «Україна отблизо» [523]. Упорядником видання став віце-консул В. Кирилич, а переклад допомогла здійснити викладачки Варненського технічного університету М. Палій. Наклад склав 1000 примірників, які були передані органам влади консульського округу, університетам, школам і бібліотекам. Довідник став надзвичайно актуальним після Помаранчевої революції, представляючи болгарам цікаву і корисну інформацію: про основні напрями зовнішньої політики України, її географію, наукові досягнення, культуру, історію, державний устрій, структуру економіки та опис найбільш вагомих галузей економічного розвитку. Окрема стаття інформувала про внесок українського народу у визволення Болгарії від османського ярма. Було представлено також основні страви української кухні та їхні рецепти. Наприкінці довідника подано переклад основних фраз у спілкування, які можуть стати у нагоді туристам. Такий формат поширення інформації про Україну був позитивно сприйнятий представниками регіональної влади і знайшов схвальні відгуки в місцевих ЗМІ.

З ініціативи Генерального консула України О. Барановського у 2006 р. у Варні було відкрито перший у Балканському регіоні пам'ятник українським воїнам, які загинули за свободу Болгарії. Закладення фундаменту відбулося у 2003 р., а будівництво комплексу проводилося завдяки спонсорській допомозі українських і болгарських доброчинників. З метою збору коштів та отримання необхідної дозвільної документації було створено ініціативний комітет на чолі з Н. Голуб, головою українсько-болгарського товариства «Чорноморіє» та В. Крачуною, директором болгарської національної гімназії гуманітарних наук і мистецтва ім. Константина Преславського [586]. В церемонії відкриття пам'ятника 14 квітня 2006 р. взяли участь мер Варни К. Йорданов, голова обласної адміністрації П. Кандиларов, представники політичних партій, неурядових організацій, громадськості міста та української діаспори. Під час виступу О. Барановський зазначив, що монумент увічнює пам'ять українських полків, які виявили героїзм у 1576 р. (козацькі загони атакували Османську імперію в дельті Дунаю), 1604 р.

(боротьба з османськими загонами за Варну), 1629 р. (проведення масштабної морської операції проти османської влади у м. Созополі), а також та під час битви на Шипці (в ході російсько-турецької війни 1877–1878 рр.) [587]. Автор проекту – болгарський архітектор С. Вейков. Після закриття генконсульства догляд за монументом здійснює українська діаспора у м. Варна. У 2017 р. за наполяганням громади і сприяння посольства України в Софії мерія Варни провела комплекс реставраційних робіт під наглядом автора проекту С. Вейкова [632].

Генеральне консульство України у Варні, окрім цих великих проектів публічної дипломатії здійснювало регулярну інформаційну роботу, налагодило співпрацю з освітніми і науковими установами Варни, зокрема з дирекцією з питань культури мерії Варни, та інституціями інших міст консульського округу. Надавалося сприяння міжкультурному обміну, проведенню художніх виставок, участі українських колективів у міжнародних фестивалях, презентації української культури та літератури [555].

Рішення про закриття української штатної консульської установи у 2014 р. було негативно сприйнято варненською українською громадою. Болгарська сторона з розумінням поставилася до такого рішення України, однак очевидно сподівається на відновлення консульської установи, оскільки вона досі зазначена у довіднику МЗС Болгарії [530]. Скорочення консульської присутності України у Варні можна вважати іміджевою втратою, оскільки у 2018 р. у м. Варна продовжувало діяти Генеральне консульство Російської Федерації (4 штатні консульські посадові особи) та 12 нештатних консульських установ¹⁸. Ліквідація консульської установи України у Варні, окрім погіршення умов отримання захисту прав та інтересів українців у цьому регіоні Болгарії, мала негативний вплив на рівень представленості української культури і розвиток міжкультурних взаємин. Значна територіальна віддаленість не дозволила українському посольству в Софії перебрати на себе увесь обсяг контактів, які були напрацьовані штатною консульською установою, відповідно спостерігається

¹⁸ У Варні діють Почесні консули Німеччини і Франції, Данії, Норвегії і Швеції, Ізраїлю, Індонезії, Іспанії, Казахстану, Південної Кореї, Угорщини, Словаччини, Фінляндії, Чехії та ПАР.

тенденція до зменшення іміджевих заходів у цьому регіоні Болгарії. Відтак виникає нагальна потреба призначення щонайменше почесного консула України у цьому місті як кроку подальшого розширення мережі нештатних українських консульських інституцій в Болгарії.

Розвивати інститут почесних консулів в Болгарії, діяльність яких регулюється Положенням про нештатних (почесних) консулів України [325], українське зовнішньополітичне відомство розпочало у 2008 р. Згідно зі статтею 2 цього положення почесними консулами України у зарубіжних країнах можуть бути громадяни Болгарії, які при виконанні своїх функцій діють у межах, що допускаються міжнародним правом, а також серед іншого сприяють розвитку культурних та наукових зв'язків між Україною та Болгарією, вивчають з'ясовують умови та події культурному та науковому житті. Відповідно до практики, яка існує у переважній більшості країн, почесний консул має за власні кошти організувати роботу нештатної консульської установи. Він не отримує винагороди за свою діяльність, що означає відсутність фінансових витрат при відкритті почесних консульств державою, яка акредитує нештатного консула. Цей фактор є одним з найвагоміших на користь розширення мережі почесних консульств в умовах економії бюджетних коштів зовнішньополітичними відомствами різних країн світу [89, с. 12].

Першим почесним консулом України в Болгарії було призначено П. Бобокова, співвласника компанії «Prista oil», який офіційно приступив до своїх обов'язків у місті Русе у липні 2008 р. [582]. До його консульського округу входять регіони Русе, Разград, Сілістра, Велико Тирново. Ще до призначення на посаду почесного консула П. Бобоков сприяв розвитку культурної співпраці між Україною та Болгарією, зокрема у травні 2007 р. за його фінансової допомоги в Одесі було встановлено пам'ятник слов'янським просвітителям Кирилу і Мефодію [585]. Відтоді Почесний консул України в Русе продовжив допомагати розвитку культурно-мистецьких зв'язків між Україною та Болгарією, а також популяризації української держави в болгарському інформаційному просторі. Одразу після відкриття, у серпні 2008 р., П. Бобоков забезпечив приїзд групи українських художників до м. Русе, які представили сучасний живопис України [642]. У листопаді 2010 р. він посприяв

проведенню виставки русенських художників в м. Одеса під назвою «Одеса – перлина Чорного моря, Русе – перлина на Дунаї» [612]. Таким чином діяльність почесного консульства у Русе виходила за рамки представлення лише української культури в Болгарії, а й допомагала двосторонньому українсько-болгарському культурному обміну.

Помітною є увага П. Бобокова до підтримки українсько-болгарських наукових контактів. 2011 р. він надав фінансову допомогу виданню збірника матеріалів конференції «Драгоманівські студії», яка проходила в Софійському університеті та була присвячена вивченню українсько-болгарських наукових зв'язків [75, с. 4], а також репринтного видання підручника української мови для болгарських студентів з нагоди 15-ї річниці запровадження спеціальності «Україністика» в Софійському університеті ім. Св. Климента Охридського. У грудні 2016 р. завдяки Почесному консулу в Русе побачив світ збірник архівних документів «Проф. М. Паращук – український скульптор і видатний громадський діяч», який полегшив доступ до систематизованої джерельної бази історикам-дослідникам України та Болгарії [16], що стало черговим заходом з інформування болгарської громадськості про творчий доробок видатного українського скульптора в Болгарії.

У 2011 р. з метою підтримки безпосередніх контактів та молодіжного обміну П. Бобоков виступив спонсором участі болгарського фольклорного ансамблю «Зорниця» у фестивалі «Змінимо світ на краще», який проходив в міжнародному дитячому центрі «Артек», АР Крим. Почесний консул двічі виступав організатором Днів українського кіно в Русе. У вересні 2011 р. в залі «Європа» в кінотеатрі «Доходно здание», культурно-мистецькому центрі м. Русе, були продемонстровані п'ять сучасних українських кінострічок, які напередодні були представлені посольством України софійській публіці: «Богдан-Зиновій Хмельницький», «Аврора», «За двома зайцями», «Голод-33» та «Тіні забутих предків». У травні 2014 р. Дні українського кіно в Русе були відкриті документальним фільмом про життя Т. Шевченка «Експедиція» [539]. Заходи відбувалися за присутності мерів міст, представників обласної адміністрації та провідних представників культурно-освітніх кіл м. Русе. Таким чином, Почесне консульство тісно співпрацювало з українським

диппредставництвом в Софії і поширювало українську кінопродукцію в болгарських регіонах.

Почесний консул у 2010 р. виступив спонсором видання окремого випуску журналу «Європа 2001», присвяченого Україні, її зовнішньополітичним пріоритетам, історії та культурі. Тематичний випуск журналу став знаковим видавничо-іміджевим проектом з популяризації України напередодні проведення футбольного чемпіонату «Євро – 2012» [491]. Окрім презентації економічного, інвестиційного та туристичного потенціалу й інформації про підготовку країни до «Євро-2012» випуск вмщував статті про українську громаду в Болгарії, болгарську меншину в Україні, діяльність М. Драгоманова у Софійському університеті, Болградську гімназію в Одеській області. Типовими прикладами публічної дипломатії стали матеріали про українського скульптора І. Гречаника, автора пам'ятника Тараса Шевченка в Софії, ознайомчі матеріали про Крим, Львів, про техніку петраківського розпису, різдвяні традиції української кухні. Окремий блок складала статті про українських поетів сучасності.

У липні 2015 р. ПКУ в Русе організувало виставку вишитих рушників Придніпров'я. Почесний консул фінансував перебування в Болгарії директора дому мистецтв м. Дніпропетровськ В. Слободи та відомих майстринь української вишивки [554]. Експозиція традиційної української вишивки у комбінації з майстер-класом проходила у найпрестижнішому виставковому просторі Русе – Прибутковому будинку сприяла підвищенню інтересу до народного промислу українців та популяризації культурних традицій українського народу в придунайському місті. Ініціатива П. Бобокова знайшла продовження у налагодженні співпраці Дому мистецтв м. Дніпропетровськ з Етнографічним музеєм м. Софія та у проведенні «ланцюгових виставок» українських вишитих рушників у Софії та Пловдиві.

Крім цього, П. Бобоков не залишався осторонь гострополітичних тем, він сприяв поширенню правдивої інформації про Україну після завершення Революції Гідності у лютому 2014 р., а також про наслідки російської збройної агресії. 25 лютого 2014 р. з ініціативи почесного консула в Кафедральному соборі Святої Трійці м. Русе відбулася літургія в пам'ять про героїв Небесної сотні за участі

представників місцевої влади та української громади, які в інтерв'ю для болгарської преси наголошували на європейському виборі українського народу та прагненні побудувати правову демократичну державу. У листопаді 2015 р. П. Бобоков долучився до організації гастролей театру переселенців з Донбасу. Вистави «Святий Миколай» Г. Жено та «Листи з фронту» Н. Ворожбит [660] представили страждання українців, що стали заручниками російської агресії. Ця культурна подія стала першою у своєму роді спробою донесення правди про події на Сході України через мистецтво і експериментальну драму.

У травні 2017 р. ПКУ в Русе, з огляду на наявні багаторічні контакти з культурно-освітнім товариством кримських татар, які проживають у с. Ветово Русенської області, організувало фотовиставку «Крим. Погляд з іншого боку». Фотороботи кримської журналістки Е. Зіятдінової, представлені у Регіональному історичному музеї, викликали значний інтерес серед регіональних мас-медіа як до теми і незаконної російської окупації Кримського півострова, так і до товариства кримських татар у Болгарії, предки яких пережили сталінський терор та депортацію 1944 р. [658]. Завдяки мистецтву фотографії громадськість дунайського міста мала змогу пересвідчитися у чисельних порушеннях прав корінного народу Криму з боку держави-агресора [652].

З нагоди 25-річчя відзначення українсько-болгарських дипломатичних відносин почесного консула П. Бобокова було нагороджено відзнакою «За вірну службу» за його внесок у розвиток українсько-болгарських відносин [442, с. 36].

Наступний етап розширення мережі позаштатних консульських установ України в Болгарії розпочався 2011 р., з призначенням почесного консула України в Пловдиві Д. Георгієва, власника косметичної компанії «Роза-Імпекс». До його консульського округу увійшли міста та області Пловдив, Пазарджик, Смолян, Кирджалі, Хасково, Стара Загора [584]. Почесний консул України в м. Пловдив активно долучився до популяризації України в Болгарії, організації українсько-болгарського міжкультурного обміну у сфері живопису, музики, театрального мистецтва.

У сфері підтримки літературного обміну Д. Георгієв сприяв виходу у світ у роману «Облога» болгарською мовою української письменниці К. Нгуен (березень 2011 р.) [565], роману «Труба» українського сатирика А. Крима (червень 2011 р.), організації творчого вечора Ю. Андруховича у Пловдиві, де було представлено болгарські видання «Московіади» і «Дванадцяти обручів» (червень 2013 р.) [661]. В рамках святкування 200-річчя з Дня народження Т. Шевченка Д. Георгієв надав фінансову підтримку виданню двомовного українсько-болгарського «Кобзаря», презентація якого відбулася у приміщенні Болгарської академії наук в Софії [494]. Таким чином він підтримав традицію, започатковану першими українськими дипломатами УНР в Царстві Болгарія, з вшанування Кобзаря і популяризації його творчості в Болгарії. Також у березні 2014 р. було організовано виставку архівних документів БАН, присвячених діяльності Т. Шевченка та його впливу на видатних болгарських просвітників Р. Жинзіфова, Л. Каравелова, болгарських поетів П. Р. Славейкова, П. П. Славейкова, письменників І. Вазова та Т. Влайкова, творчість болгарських публіцистів, журналістів, перекладачів С. Чилингирова, Х. Цанкова-Дерижана, Г. Мілева.

За особливий внесок у популяризацію творчої спадщини Тараса Шевченка в Болгарії за поданням Співки українських організацій Болгарії «Мати Україна» Д. Георгієва у вересні 2015 р. було нагороджено Ювілейною відзнакою СКУ. Він став єдиним іноземним громадянином неукраїнського походження, заслуги якого в такий спосіб відзначила впливова українська організація.

Новою формою привернення уваги до України стало проведення вікторин і літературних конкурсів. У 2011 р. ПКУ у Пловдиві виступило організатором вікторини в ефірі Болгарського національного телебачення до 20-ї річниці відновлення українсько-болгарських дипломатичних відносин. У 2015 р. почесний консул Д. Георгієв ініціював літературний конкурс «Древня і сучасна Україна», який мав на меті стимулювати болгарську молодь до літературних пошуків в сенсі ближчого ознайомлення з Україною. Переможцем конкурсу став болгарський студент Й. Граматиков з Пловдива, який у 2018 р. отримав премію в 1000 болгарських левів. Другу премію в розмірі 500 болгарських левів отримала А. Методієва з Софії, третє

місце і премія 400 левів дісталися О. Божековій зі Слівена. За підсумками конкурсу було видано збірку оповідань конкурсантів [569]. Окрім цього ПКУ до Міжнародного дня поезії підтримувало проведення вечорів української поезії за участі поетів і перекладачів, зокрема А. Багряної та Д. Хрїстова [637].

Регулярною з боку почесного консула Д. Георгієва була допомога участі українських музикантів у фестивалях музичного та театрального мистецтва, які проходять у Пловдиві. Завдяки його підтримці у Міжнародному фестивалі камерної музики взяли участь: піаніст А. Поляков (червень 2012 р.), квінтет «Київ» (2014 р.) [562], дует Павла та Анни Хмари (червень 2015 р.) [542], дует українських виконавців класичної музики М. Грінченка та Р. Лопатинського (травень 2016 р.) [643].

У сфері підтримки міжтеатральних контактів почесний консул Д. Георгієв сприяв участі Кирджалійського драматично-лялькового театру у фестивалі «Босфорські агони» в Сімферополі (липень 2007 р.) [568], а також гастролям музично-драматичного театру з м. Запоріжжя в Пловдиві (вересень 2011 р.) [620]. Завдяки підтримці Д. Георгієва у Пловдиві, відбулися гастролі Київського драматичного театру з виставою «Дзвоник з Минулого» В. Цівінського (вересень 2012 р.), Київського академічного театру драми і комедії на лівому березі з виставою «Дні відлітають з вітром» (вересень 2013 р.), Театру-мюзиклу «Comme il faut» з виставою «Мерлін Монро. Образ, що затьмарив життя» (вересень 2015 р.) [558], молодіжного театру ім. Леся Курбаса зі Львова з драматичною симфонією за поезію В. Стуса (вересень 2017 р.) [641], Національного академічного драматичного театру ім. М. Заньковецької з виставою «Чоловік моєї дружини» (вересень 2018 р.).

Не менш результативною була робота Почесного консула України в Пловдиві з організації виставок українського мистецтва. Так, у вересні 2011 р. у Культурному центрі «Радіо Пловдив» було проведено виставку малюнків українських дітей з нагоди 20-ї річниці незалежності України. Впродовж наступних п'яти років тематичні виставки в Пловдиві відбувалися щорічно: художніх виробів майстрині Г. Назаренко «Петриківський живопис» (Музейний центр сучасної історії, червень 2012 р.) [635]; фотовиставка «Українське село» художника А. Колобова (Почесне консульство України, січень 2013 р.) [655]; «Шевченко і Болгарія» та «Бессарабські і таврійські

болгари: хроніка 20 ст.» (Міська художня галерея, червень 2014 р.) [588]; виставка живопису художника Р. Гуменюка «Український наспів» (галерея «Енчо Пиронков», вересень 2016 р.); витинанок майстрині А. Дем'янчук «Мої міста» (Художня галерея, вересень 2017 р.) [644]. Ці культурні заходи різножанрово представили українське мистецтво широкій пловдивській аудиторії.

Почесний консул України у м. Пловдив надавав сприяння презентації українського кіно. Зокрема, у січні-лютому 2011 р. в ефірі регіонального телебачення «ПОТВ» пройшов місяць українського кіно, в рамках якого транслювалися фільми С. Параджанова «Тіні забутих предків», історична драма М. Мащенко «Богдан Хмельницький» та ін. За сприяння Д. Георгієва українська кінострічка «Експедиція», присвячена життю і творчості Т. Шевченка, була доступна для перегляду в програмі пловдивського телебачення у серпні 2014 р. [310]. Таким чином, контакти українського почесного консула забезпечили присутність української продукції на регіональних телеканалах і охоплення широкого глядацького кола.

Зближенню українського і болгарського народу сприяла й благодійна діяльність ПКУ Д. Георгієва. У липні 2012 року почесне консульство України в Пловдиві забезпечило оздоровлення групи дітей, що постраждали в наслідок аварії на Чорнобильській АЕС [492]. Висвітлення цієї події стало приводом для посилення українського нарративу у болгарських ЗМІ [493] та популяризації дружнього характеру відносин між Україною і Болгарією.

Підтримуючи розвиток інституційних відносин між музейними установами України і Болгарії та з нагоди 100-річчя археологічної знахідки місця поховання болгарського хана Кубрата в с. Мала Перещепина Полтавської області, Д. Георгієв став одним з меценатів будівництва меморіального комплексу, який передбачав будівництво пам'ятника, музею, церкви та готелю і мав стимулювати інтерес болгарських туристів до цього історичного значимого для них місця [528].

За сприяння ПКУ розвивалися також міжрегіональні контакти. Так, у березні 2013 р. він долучився до підготовки візиту української делегації та підписанню угоди про співробітництво між Донецьким національним медичним університетом ім. Максима Горького та Медичним університетом м. Пловдив [571]. У червні 2016 р.

з ініціативи Д. Георгієва Львів та Плодив стали містами-побратимами. Перебування чисельної болгарської делегації у Львові сприяло налагодженню безпосередніх контактів та активізації міжрегіонального співробітництва [589], включно й освітнього, гуманітарного і культурного співробітництва.

З початком російської збройної агресії проти України почесний консул Д. Георгієв виявив ініціативу долучитися до волонтерської допомоги українській армії. Так, з його згоди Спілка українських організацій Болгарії «Мати Україна» отримала 400 примірників українсько-болгарського видання «Кобзаря», кошти від реалізації яких йшли на благодійну діяльність українських волонтерів у Болгарії. Окрім цього Д. Георгієв надав гуманітарну допомогу українській армії, опікувався перебуванням на відпочинку в Болгарії дітей з прифронтових зон у 2015–2016 рр. Благодійна діяльність стала важливим внеском у українсько-болгарське гуманітарне співробітництво. Д. Георгієва було відзначено медаллю Української православної Церкви Київського патріархату «За жертвовність і любов до України» за сприяння волонтерській діяльності Спілки українських організацій Болгарії «Мати Україна» а також відзнакою МЗС України «За вірну службу» у 2016 р. [442, с. 36].

Відкриття ПКУ в болгарському м. Бургас на чолі з Д. Караненовим відбулося у грудні 2013 р. До його консульського округу належать міста та області Бургас, Слівен, Ямбол, Шумен, Тирговиште [583]. Д. Караненов є власником готелю «Приморец» в м. Бургас, а також низки закладів готельного бізнесу на курорті «Сонячний берег». Діяльність Почесного консула України в Бургасі зосереджена переважно на підтримці української діаспори в Бургасі, зокрема товариства «Діаспора – Україна» та «Балканська Січ». З початку своєї роботи в якості почесного консула Д. Караненов щорічно допомагає діаспорі проводити регіональні Дні української культури в Бургасі. Традиційно вони відбуваються у виставково-культурному центрі «Морско казино» у рамках представлення культур народів світу під час курортного сезону у чорноморському місті. Ця форма культурної дипломатії дозволила ознайомити мешканців болгарського курорту та його гостей з виставкою вишитих українських рушників (2014 р.) [626], виступами дитячих та професійних колективів українського танцю і пісні з Києва й Полтави, виставкою предметів побуту і культури

(2015 р.) [550], українськими народними піснями у виконанні К. Бужинської, концертами інструментального ансамблю «ConTRUST» зі Львова, ансамблю танцю з Прип'яті, вокалістки Н. Мазанович та бандуристки Л. Нечипорук (2016 р.) [535], українськими танцями колективів «Калинове гніздо» та «Мальви» Київської області, виступом інструментального ансамблю зі Львова, виставкою українського живопису (2017 р.) [534], вокальним виконанням українських пісень П. Склярова та творчістю фольклорного ансамблю «Перлина Петропавлівки» (2018 р.). У 2018 році українську культуру в Бургасі представили поетеса Г. Онацька, вокаліст П. Скляров, фольклорний ансамбль «Перлина Петропавлівки» [532]. За словами Д. Караненова, «з кожним разом Дні української культури в Бургасі набувають більш вагомого значення як форум взаєморозуміння і унікальна бургаська модель взаємодії української та болгарської культур. Нашою метою є показати молодому поколінню, що існують традиції між нашими двома народами» [529]. Заходи, організовані ПКУ спільно з активістами української громади традиційно відвідували керівництво міста Бургас та області, представники культурних і наукових кіл. Вони не залишалися поза увагою регіональної преси, яка анонсувала заходи та детально інформувала про їхню атмосферу своїх читачів.

У співпраці з посольством України в Болгарії Д. Караненов організував у Бургасі документальні фотовиставки, зокрема присвячені Голодомору в Україні 1932–1933 рр. [598], життю та творчості Т. Шевченка та його впливу на болгарських просвітників [494]. За активну участь у розбудові українсько-болгарських зв'язків Д. Караненова нагороджено в грудні 2016 р. відзнакою МЗС України [442, с. 37].

Аналіз діяльності штатного консульства у м. Варна та почесних консульств України у мм. Бургас, Пловдив та Русе свідчить про їхній значний внесок у розвиток міжкультурного обміну між Україною та Болгарією, популяризацію інформації про Україну, її культуру, історію, традиції, встановлення контактів між культурними і освітніми установами, сприяння молодіжному обміну, поширенню інформації про видатних українців в Болгарії та традиції давніх українсько-болгарських зв'язків у різних сферах. Закриття штатної консульської установи України у м. Варна у 2014 р. негативно позначилося на рівні інформаційної та культурної присутності України у

Варненському регіоні. Для виправлення такої несприятливої ситуації було б доцільно або повторно відкрити Генеральне консульство України або призначити почесного консула у Варні.

Загалом, усі почесні консульства України в Болгарії були залучені до організації регіональних виставок, присвячених внеску українського народу у визволення Європи від фашизму, причинам та наслідкам сталінського злочину – Голодомору в Україні 1932–1933 рр., а також наслідкам аварії на Чорнобильській АЕС. Зважаючи на традиційну орієнтованість на сприяння міжкультурним обмінам Почесні консули України в Русе та Пловдиві підтримали проведення Днів української культури України в Болгарії, які пройшли під патронатом Міністерств культури і мистецтв двох країн у квітні 2013 р. [536]. Вони профінансували витрати з реабілітації дев'яти груп поранених українських військових, які оздоровлювалися у військовому госпіталі «Колероя». Протягом 2015–2017 рр. зусиллями Почесних консулів України в м.м. Бургас, Пловдив та Русе курс реабілітації в Болгарії пройшли 75 українських військових [442, с.36-37]. Висвітлення цих гуманітарних проектів в інформаційному просторі Болгарії сприяло протидії антиукраїнській пропаганді та спростування російського нарративу в русофільських мас-медіа Болгарії.

З початком російської збройної агресії проти України почесні консули України в Болгарії сприяли поширенню правдивої інформації про події в окупованому Криму та на Сході України. Окрім інтерв'ю болгарській пресі вони проводили важливі заходи культурного характеру, які стали складовою публічної дипломатії України в Болгарії. Важливими були й їхні проекти з підтримки реабілітації поранених українських військових та дітей, що постраждали внаслідок російської агресії, що також сприяло поширенню проукраїнському нарративу в традиційно русофільському болгарському суспільстві.

Розділ IV. Українська діаспора Болгарії та болгарська національна меншина в Україні як чинник активізації сучасної публічної та культурної дипломатії (1991–2018).

4.1 Внесок українських громадських організацій Болгарії у популяризацію інформації про Україну.

Порівняно нечисленна українська громада в Болгарії відіграє важливу роль у культурній промоції України та розширює можливості застосування інструментів та методів публічної дипломатії з метою формування позитивного думки болгарського суспільства про Україну, що набуло особливого значення після Революції Гідності, в умовах російської збройної агресії та антиукраїнської діяльності проросійського чинника. Діяльність українських товариств у Болгарії, захист прав і свобод етнічних українців, збереження національної ідентичності представникам національних спільнот гарантується міжнародними документами, зокрема Рамковою конвенцією щодо захисту національних меншин, до якої Україна і Болгарія приєдналися 1995 р., та Європейська хартія регіональних мов і мов національних меншин, до якої Україна приєдналася 1996 р. Втім, Болгарія утрималася від ратифікації хартії з міркувань національної безпеки в контексті провадження політики інтеграції етнічних меншин та невизнання національних меншин, передусім турецької спільноти¹⁹. У Болгарії відсутній окремий закон, який регулює сферу державної політики щодо національних меншин. Відповідно до Конституції, Республіка Болгарія є унітарною державою і забороняє утворення автономних територіальних чи культурних одиниць.

На двосторонньому рівні питання меншин у відносинах України з Республікою Болгарія регламентується міждержавними угодами. Взаємні зобов'язання і гарантії українцям в Болгарії та етнічним болгарам в Україні гарантовані основоположними документами двосторонньої договірно-правової бази і є предметом пильної уваги [217]. Державна політика України щодо закордонних українців, включно й українців Болгарії, регламентується, насамперед, Конституцією України та Законом України

¹⁹ Прим. За даними перепису у Болгарії у 2011 р., представники турецького народу становлять 8,8% населення.

«Про правовий статус закордонних українців» від 4 березня 2004 р. Для збереження національно-культурної ідентичності, використання інтелектуального, культурного та духовного потенціалу для утвердження позитивного міжнародного іміджу України Уряд України ухвалював спеціальні державні програми.

Головними документами, які визначає права громадян неболгарського походження на вивчення рідної мови є стаття 36 Конституції Республіки Болгарія [320] та Закон Республіки Болгарія про захист від дискримінації, ухвалений у 2003 р. [369]. Починаючи з 1997 р. у Болгарії діє Національна рада з етнічних та демографічних питань (НРЕДП) при Раді Міністрів, яка опікується питаннями співпраці з національними меншинами та міжетнічних взаємин в Болгарії [579], однак, жодна українська організація не приєдналася до НРЕДП, попри неодноразові спроби. Основною причиною цього була законодавча вимога щодо наявності у представника етнічної громади болгарського громадянства, а українці не мали бажання зрікатися українського громадянства, оскільки статус члена родини болгарського громадянина гарантував їм усі необхідні права та дозволяв почувати себе при цьому повноцінними громадянами України.

На відміну від країн Західної Європи, Болгарія не була привабливою державою для масової хвилі українських трудових мігрантів, її більшу частину склали представники інтелігенції або представники «шлюбної еміграції», які не завжди мали сформовану українську ідентичність [87, с. 183]. Впродовж 1990-х рр. діяльність свідомих українців здебільшого обмежувалася участю у проведенні заходів посольства України в Софії з нагоди ювілейних дат, державних свят, відзначення річниць визначних українців, а також у культурних подіях: виставках, концертах, вечорах творчості. Втім, під впливом утвердження української державності, інформаційної роботи посольства України та громадської діяльності журналіста В. Жуківського, який видавав власну двомовну газету, розпочався процес створення українських громадських організацій та усвідомлення важливості громадської роботи та публічної активності.

Першим продемонстрував консолідованість софійський осередок українців. 19 червня 2000 р. було ухвалено статут фундації «Мати Україна». Ідея офіційно

zareestruvati organizaciu nalezala O. Kocevij, zastupnici golovi fundacii, яка працювала позаштатним перекладачем посольства України в Софії у 1994–2004 рр., а також у різні роки була власним кореспондентом української редакції ВВС, «Радіо Свобода», Національної радіокомпанії України. Ініціативу О. Коцевої підтримали інші українці болгарської столиці. Головою було обрано Ірину Сардареву, яка надала приміщення студії-ательє «Къща на шапките» (Софія, на вул. Владайска 44) для зборів українства та як офіційну адресу для реєстрації фундації. Цілями діяльності фундації визначено об'єднання українців Болгарії, збереження їхньої національної свідомості, мови і культури, залучення до культурних традицій болгарського народу з метою розвитку відносин між двома країнами, допомогу у розробці аналітичних досліджень, популяризацію зв'язків між Україною та Болгарією, інформаційне забезпечення видання творів української літератури болгарською мовою [306].

Перші культурні заходи фундації «Мати Україна» зосереджувалися на проведенні традиційних українських свят, вшануванні видатних українців, виставок. Спершу члени фундації збиралися в приватному будинку І. Сардаревої [480, с. 12]. За етнічною належністю члени фундації були не лише українцями: в роботі брали участь також болгари, росіяни, євреї. За соціальним статусом це були лікарі, вчителі, філологи, журналісти, службовці різних фірм, безробітні, пенсіонери, студенти. Фундація співпрацювала з секцією перекладачів-україністів Союзу болгарських перекладачів та кафедрою україністики Софійського університету ім. Климента Охридського. Було створену власну невелику бібліотеку, значну частину якої подарувала дружина болгарського вченого-україніста Петко Атанасова (після його смерті). Через відсутність приміщення книжковий фонд зберігався у приватному будинку одного з активістів. Фундація стала дійсним членом Європейського конгресу українців (ЄКУ) у 2002 р. Її представники брали участь щорічних нарадах керівників українських організацій ЄКУ. 2009 р. при фундації було створено Молодіжну організацію українців ²⁰, яку очолював К. Паньковський.

²⁰ Прим. Молодіжна організація СУОБ «Мати Україна» припинила своє існування у 2015 р. після від'їзду К. Паньковського на постійне проживання за кордон.

Приклад софійських українців став спонукав появу українських громадських в інших містах Болгарії. 2002 р. у Варні почала діяти фундація «Діти Чорнобиля», 2003 р. – товариство «Діаспора–Україна» у Бургасі, 2004 р. – «Черноморіє» у Варні; «Добруджа–Україна» у Добруджі та «Український дім» у Сілістрі. Цілі та завдання новостворених товариств декларувалися в статутних документах як збереження української культурної спадщини, традицій, мови, популяризація українських культурних цінностей в Болгарії, розвиток культурних відносин між українцями та болгарами. 2012 року було зареєстровано українсько-болгарське товариство «Пловдив» на чолі з М. Імреоровою за підтримки почесного консула України в цьому місті Д. Георгієва. Товариство співпрацює з мерією міста, Інформаційним центром мігрантів з неєвропейських країн, регіональними діаспорними організаціями різних національностей з метою популяризації та розвитку спільних громадських, культурних та економічних ініціатив [22].

За деякими неофіційними даними, чисельність українців в Болгарії у 2018 р. сягнула близько 10 тисяч осіб. Станом на 2001 р., коли відбувся національний перепис населення, у Болгарії українцями себе визнали 2489 осіб (0,03%), а результати перепису, проведеного у Болгарії у 2011 р. вказують, що українців у той період налічувалося 1789 осіб (0,02%). Однак варто врахувати, що ці показники далекі від реальних, оскільки у формулярах останнього перепису заповнення графі про національність не було обов'язковим. За приблизними даними в Болгарії станом на 2018 р., після останньої хвилі емігрантів з України (переважно представників болгарської національної меншини або ж українців, що залишили Україну як економічні мігранти) нараховувалося приблизно 3 тис. осіб. Українці з болгарським етнічним походженням, що впродовж останніх 10 років активно переселяються до Болгарії, гуртуються здебільше довкола Центру бессарабських болгар в Болгарії, який започаткував свою роботу в м. Софія у 2016 р. під керівництвом української болгарки Ж. Сусліної. З грудня 2006 р. на телебаченні «Скат» щосуботи виходить передача «Облаче ле бяло», яку веде бессарабська болгарка, уродженка Одеської області Р. Манжукова.

Кульмінаційним моментом процесу консолідації української громади в Болгарії можна вважати створення у березні 2013 р. загальноболгарської громадської організації «Спілка українських організацій в Республіці Болгарія «Мати Україна» (СУОБ), що є єдиною рамковою організацією українців, з якою співпрацюють державні органи Болгарії. Головою організації стала О. Коцева, а її заступницями – А. Якімова та О. Конова. До Спілки увійшли Фундація «Мати Україна» (Софія), «Діаспора–Україна» (Бургас), «Добруджа–Україна» (Добрич), «Український дім» (Сілістра), «Українсько-болгарське товариство «Пловдив». Після створення СУОБ «Мати України» успадкувала всі проекти Фундації «Мати Україна», яка відтоді перебуває у латентному стані, оскільки українці Софії долучаються до діяльності загальноболгарської організації [217]. Поява об'єднуючої організації українців мала ключове значення у процесі консолідації української громади та свідчила про відновлення тенденцій, які домінували серед українських емігрантів у 1930-х рр., наслідком чого стало заснування Союзу українських організацій Болгарії (СоУОБ), котра є прототипом СУОБ «Мати Україна». Цей позитивний досвід згуртування, попри складність взаємовідносин між тодішніми лідерами та їхні особисті амбіції, має стати й надалі імперативом для провідників українства в сучасній Болгарії.

Найбільш чисельними і одночасно «наймолодшими» українськими осередками в Болгарії є громади у містах Варна та Бургас. 24 серпня 2014 р. у Варні засновано товариство українців Болгарії «Українська діаспора Болгарії». співголовами якого є Є. Волкова та А. Орловська. Серед цілей організації, визначених у Статуті, об'єднання українців, що проживають в Болгарії; зміцнення національної самосвідомості, оберігання мови та культури українців у Болгарії; популяризація українських культурних цінностей в Болгарії. Практична робота товариства була спрямована на сприяння комунікації нових українських емігрантів з органами місцевої влади, що набуло особливої гостроти після закриття консульства України у Варні у грудні 2014 р. [647]. У серпні 2017 р. за фінансового сприяння меценатів товариство відкрило культурно-інформаційний центр «Український дім» у Варні [520], де проводяться зустрічі, заняття з дітьми та культурні події.

У жовтні 2014 р. в Бургасі було створено товариство «Українська Діаспора «Балканська січ» на чолі з С. Москальовим. Ціллю організації визначено об'єднання українців останньої хвилі еміграції, які живуть у Болгарії, підвищення національної свідомості, збереження мови та культури, популяризації українських культурних цінностей, розвиток інформаційної бази для українців про Болгарію та болгар про Україну. Активісти товариства одразу після створення проводили акції на знак протесту проти російської збройної агресії проти України, а також налагодили співпрацю з почесним консулом України в м. Бургас Д. Караненовим. Члени новоствореної організації активно долучилися до проведення Днів української культури в Бургасі, започаткованих «старим» товариством «Діаспора – Україна». Окрім цього, одним з головних напрямків їхньої роботи була допомога групам дітей-сиріт, дітей поранених українських військових та постраждалих від російської окупації, які з 2015 р. відпочивали на чорноморському узбережжі Болгарії за сприяння благодійної громадської організації «Народний тил». Організація подібних акцій здійснювалася у співпраці з місцевою владою, а висвітлення у пресі інформації про відпочинок дітей з родин поранених військовослужбовців сприяло поширенню правдивої інформації про російську агресію проти України.

2017 р. товариство «Українська Діаспора «Балканська січ» приєдналося до всеболгарської СУОБ «Мати Україна». Натомість варненський осередок українства утримується такого кроку, намагаючись позиціонувати себе як окрему організацію від «старої діаспори», що цілком перегукується із сучасними проблемами взаємовідносин старих та новіших хвиль переселенців з України в інших державах.

В інституалізації громадської діяльності українства Болгарії важливу роль відіграла співпраця з організаціями закордонного українства сусідніх країн: представники фундації «Мати Україна» брали участь у Форумах української діаспори в Греції [560], а у лютому 2010 р. в Болгарії відбулася Перша конференція молодіжних організацій української діаспори Європи у співпраці фундації «Мати Україна» та Конференції українських молодечих організацій Світового Конгресу Українців. Захід пройшов у м. Софія й Банско та зібрав 25 представників з десяти країн: України, Болгарії, Естонії, Сербії, Вірменії, Росії, Боснії та Герцеговини,

Угорщини й Словаччини [578]. У 2003 р. представник фундації за квотою ЄКУ брав участь у роботі VIII Світового Конгресу Українців у Києві. Вперше офіційно українську діаспору в Болгарії на урочистих зборах ЄКУ до 50-річчя організації, які пройшли в Києві 24-27 серпня 2017 р., представляла М. Імреорова, голова Українсько-болгарського товариства «Пловдив» [548]. Така участь мала значний вплив на формування цілей і пріоритетів подальшої діяльності осередків, їхньої інформаційної та культурної роботи.

Динаміки публічної активності української громади в Болгарії додало приєднання СУОБ «Мати Україна» у 2017 р. до Світового конгресу українців. Враховуючи соціально-економічне становище українців в Болгарії президія ЄКУ погодилася звільнити СУОБ «Мати Україна» від членських внесків. Неофіційна співпраця софійських українців з ЄКУ веде свій відлік від 2000 р., коли Болгарію відвідав Голова А. Лозинський [570]. Президент ЄКУ Є. Чолій перебував у Софії у жовтні 2012 р. на запрошення фундації «Мати Україна», а у листопаді 2017 р. він прибув до Болгарії на запрошення вже СУОБ «Мати Україна». Голова Європейського конгресу українців Ярослава Хортяні мала зустрічі з українцями Софії у 2010 р. [636]. Керівництво варненського і бургаського осередків українців мали зустріч з Я. Хортяні в якості Заступника Голови ЄКУ, у липні 2017 р. під час її перебування в Болгарії. Системна координація дій керівництва СУОБ «Мати Україна» з ЄКУ позитивно вплинуло на кількісні та якісні показники подальшої роботи українських осередків.

Внесок української громади в Болгарії у розвиток українсько-болгарських відносин та практичне значення взаємодії українського дипломатичного представництва з організаціями українців найкраще прослідковується через призму інструментів публічної та культурної дипломатії.

У цій сфері найбільш показовою є *робота української громади на інформаційному напрямку*, що відіграла ключову роль у гуртуванні українців Софії. У серпні 1994 р. зусиллями В. Жуківського як видавця і упорядника вийшов друком сигнальний примірник газети «Україна плюс» [467] (назва змінювалася: «Українсько-болгарські вісті», «Україна прес»), яка з січня 1995 р. почала виходити

як щомісячне видання накладом 500 примірників обсягом 8 сторінок (згодом – 16 стор.). У першому випуску «Україна плюс» редакція повідомила, що видання «має намір допомогти у заповненні інформаційної порожнечі між болгарами і українцями» [467, с. 1]. Вісник, що виходив болгарською мовою й українською мовою мав розділи: «Політика», «Економіка», «Історія», «Культура» та «Спорт». Видання з'явилося під впливом Інформаційного бюлетеня «Україна» посольства України в Болгарії, підготовці якого сприяв В. Жуківський на початковому етапі. Однак газета українського журналіста мала іншу концепцію, дещо іншу цільову аудиторію, інші акценти на більш детальному висвітленні життя українців в Болгарії та діяльності співробітників посольства України в Софії. Втім, редакція на сторінках вісника неодноразово підкреслювала відсутність зв'язків з посольством України [470, с. 11], оскільки редактор і упорядник В. Жуківський надавав власні оцінки перебігу політичних подій в Україні, подіям життя українців Болгарії та діяльності українського посольства загалом і окремих дипломатів зокрема. З червня 1998 р. «Україно-български вести» публікуються в цифровому форматі в мережі Інтернет – www.ukrpressbg.com. Останнє друковане число побачило світ у квітні 2001 р.

Упродовж 2015–2018 рр. член софійської громади українців О. Будніков готував електронне видання «Україна сьогодні» болгарською мовою – www.ukrainednes.bg. Пріоритет редакційної політики інформаційного ресурсу, створеного на початку гострої фази збройної агресії РФ проти України, полягав у висвітленні найактуальніших подій в Україні в контексті російської агресії та сприянні захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України. Значно меншу частину становили публікації про події українсько-болгарської співпраці цього періоду. Ресурс перестав оновлюватися наприкінці 2018 р. через недостатність фінансових і кадрових ресурсів, а також приватні мотиви упорядника, що є суттєвою іміджевою втратою, враховуючи політичну орієнтованість контенту видання на протидію російській гібридній війні.

У 2017 р. з ініціативи товариства «Українська діаспора Балканська Січ» та за підтримки СУОБ «Мати Україні» розпочав свою роботу україномовний сайт – www.ukr.bg як новинна платформа українською мовою про події в Болгарії.

Редагувала ресурс, розрахований на нову хвиля українців, які не встигли вивчити болгарську мову, заступниця голови товариства Л. Москальова. Окрім публікацій про ключові події в Україні та Болгарії, подавалася актуальна інформація про Бургас та Бургаську область, діяльність українського регіонального осередку, розміщувалися інтерв'ю з окремими його активістами. Це електронне видання є додатковою платформою висвітлення подій культурної та публічної дипломатії України в Болгарії, що об'єднує новоприбулих українських емігрантів та активістів громади.

Технологічний прогрес і процес цифровізації позитивно вплинули на комунікацію українських осередків в столиці та регіонах Болгарії. Українські товариства «Україні в Болгарії», «Українці м. Пловдив», «Україні в Софії», «Українці м. Варна та Варненської області», СУОБ «Мати Україна», «Недільна школа при фундації «Мати Україна» створили власні сторінки в соціальній мережі *Facebook*, завдяки чому відбувалося покращення взаємного інформування про важливі події, проведені культурні, освітні, мистецькі заходи тощо.

Українські організації сприяли розвитку двосторонніх науково-освітніх контактів та викладання української мови в Болгарії. Одним з перших кроків керівництва фундації «Мати Україна» 2000 р. стало внесення до порядку денного питання про відкриття Української недільної школи в Софії, що було включено до Національної програми «Закордонне українство» на період до 2005 р., затвердженої Указом президента України Л. Кучми № 892/2001 від 21 вересня 2001 р. [337]. Свою роботу Українська недільна школа розпочала восени 2002 р. за керівництва Антоніни Якімової. Перші заняття проходили у приміщенні приватної фірми, згодом у посольстві України, приміщенні комп'ютерної академії «ITStep». Згідно з Національною програмою «Закордонне українство» на період до 2005 р. школа забезпечувалася підручниками та необхідним навчальним матеріалом. Навчання здійснювалося безкоштовно, завдяки ентузіазму та добрій волі А. Якімової. Через недостатню кількість українських дітей шкільного віку школа працювала з перервами, згодом основним предметом викладання стало «Українознавство». Протягом 2015–2018 рр. в Українській недільній школі навчалися виключно діти дошкільного та молодшого шкільного віку. Поза навчальним процесом учні,

викладачка та батьки відвідували пам'ятні місця в м. Софія, пов'язані із видатними українцями (М. Драгомановим, Лесею Українкою, М. Паращуком), брали участь у тематичних майстер-класах з метою вивчення українських традицій народного мистецтва, а також у тематичних вечорах та урочистостях з нагоди національних свят. Гарною традицією стало проведення щогрудня свята Св. Миколая, що організовувалося у приміщенні посольства України.

З ініціативи Української недільної школи при фундації «Мати Україна» у 2006 р. було започатковано щорічну Міжнародну наукову конференцію «Драгоманівські студії» з метою збереження етнонаціональної ідентичності українців, вшановування видатних українців, відомих болгарських політиків, дослідження історії української діаспори в Болгарії [76, с. 4]. До підготовки та проведення Конференції залучалися викладачі української мови та літератури Софійського університету ім. Св. Климента Охридського та наукові співробітники Інституту етнології та фольклористики Болгарської академії наук. Упродовж 2006–2018 рр. відбулося 13 конференцій за участі українських і болгарських учених, а також представників української діаспори.

2004 р. Українська недільна школа відкрилася при Генеральному консульстві України у Варні. Основним організатором навчального процесу була дружина співробітника генконсульства Ніна Кирилич [619]. Школа проіснувала кілька років, а 2017 р. її робота була відновлена у приміщенні «Українського дому», де дітям молодшого шкільного віку викладалася народна творчість та було створено бібліотеку. Керує школою Аліна Орловська, заступник Голови громадської організації «Співдружність Українців у Болгарії Українська Діаспора».

2018 р. у Софії розпочав роботу Український дитячий клуб, який створила, за сприяння та фінансування СУОБ «Мати Україна», українська письменниця Анна Багряна. Робота клубу здійснювалася у приміщенні громадської організація «Атлантична Рада» у форматі тематичних зустрічей для наймолодших українців. Для дітей проводилися квести «Захалявна книжечка», присвячений 205-річчю від дня народження Тараса Шевченка, «Закликання весни», зустріч «Підготовка до Великодня». У травні 2018 р. здійснено колективну поїздку у с. Владая, неподалік від

Софії, де влітку 1894 р. жила й творила Леся Українка [649]. Вшанування Українським дитячим клубом пам'яті Лесі Українки, урочисте покладання квітів до меморіального знаку з короткою мистецькою програмою і декламуванням віршів стало продовженням традицій українсько-болгарського обміну, закладених у радянський період, а також продовженням популяризації творчості видатної поетки. Усі ці заходи сприяли популяризації української мови та культури в Болгарії.

Окремий напрям у діяльності українських організацій складає *догляд за пам'ятниками та вшанування пам'яті видатних українців*. Українці Софії щороку впорядковують меморіальний комплекс М. Драгоманова та скульптора М. Паращука [511]. Для вшанування пам'яті Лесі Українки українська громада регулярно приїздить у село Владая, де у 1970-х рр. було встановлено пам'ятний знак на її честь [648]. На таких зборах присутні місцеве керівництво, інтелігенція, а також болгарські поети й письменники. У сільській бібліотеці облаштовано куточок Лесі Українки з виданими її творами у перекладі болгарською мовою. Заходи на честь Лесі Українки гуртують представників місцевої та столичної інтелігенції, які цікавляться українсько-болгарськими літературними зв'язками.

Фундація «Мати Україна» підтримала ідею встановлення пам'ятника Тараса Шевченка в Софії та створила у 2006 р. ініціативний комітет за участі представників посольства. Актив громади був широко представлений на офіційній церемонії відкриття пам'ятника під час офіційного візиту президента України П. Порошенка до Болгарії 30 червня 2016 р. [510], який широко висвітлювався болгарською пресою.

Традицією стало й вшанування пам'яті перших дипломатів УНР та покладання квітів до меморіальної дошки на фасаді будинку, де у 1918–1921 рр. працювало посольство УНР. Церемонія відкриття знаку відбулася 22 квітня 2008 р. у присутності міністра закордонних справ України В. Огризка [628], що стало важливим кроком маркування української дипломатичної присутності та відновлення історичної правди про становлення дипломатичних відносин між УН та Царством Болгарія.

Збереження пам'яті про українців продовжили й регіональні українські осередки. Так, організація «Український дім» у Сілістрі самотужки зібрала

18 тисяч болгарських левів та відновила пам'ятник радянським льотчикам у с. Іршкове, де похований українець [23], намагаючись в такий спосіб акцентувати увагу болгарського суспільства на внеску українського народу у перемогу над фашизмом. Догляд за місцями поховання полеглих українців у Другій світовій війні також здійснюють активісти громади у Варні та Варненської області, що є важливим елементом гуртування місцевих українців довкола місць «національної сили». Окрім цього, фокусування на збереженні пам'яті про загиблих українців у Другій світовій війні стало своєрідною протидією спробам Російської Федерацією одноосібно привласнити перемогу над фашизмом.

Українські товариства долучаються до популяризації української історії та культури. Розуміючи важливість розширення культурно-інформаційної присутності України в Болгарії фундація «Мати Україна» з самого початку свого створення приділяла увагу створенню Українського культурно-інформаційного центру в Софії. На відміну від української політичної еміграції в Болгарії першої половини ХХ ст., яка розраховувала лише на власні сили та провадила діяльність у сфері культури у сподіванні на відновлення державності та недовготривале існування УРСР у складі СРСР, українська громада протягом 1990-х рр. прагнула отримувати сталу політичну і фінансову державну підтримку від уряду незалежної України. У квітні 2002 р. керівництво фундації «Мати Україна» офіційно звернулося до Міністерства культури України з проханням відкрити Український КІЦ та посилити культурну присутність нашої держави в Болгарії. Аргументуючи звернення виконавчий директор фундації О. Коцева зазначала, що у країнах колишнього соцтабору, де діаспора зазвичай бідна, порівняно з США і Канадою, та відсутня фінансова підтримка з боку Болгарії, відкриття КІЦ згуртувало би українське товариство. Як прогалини, котрі потребують реагування і виправлення, вона вказувала застарілість книжкового фонду перекладів українських письменників у болгарських бібліотеках, відсутність інформації про нову українську літературу, брак друкованих інформаційних видань українською мовою, невирішеність питання з трансляцією українського телебачення в Болгарії. Окрім цього, О. Коцева висловлювала прохання про проведення Днів української культури

України як вкрай необхідного заходу в умовах домінування російської культури в Болгарії «для гідного представлення української культури і мистецтва» [304].

Згодом, положення про відкриття українського культурно-інформаційного центру в Болгарії, поруч з подібними центрами в Греції, Бельгії, Молдові, Литві, Польщі та Російській Федерації, було включено до першої Національної програми «Закордонне українство» на період до 2005 року, яку було затверджено Указом президента України Л. Кучми [337]. На якнайшвидшому виконанні цього зобов'язання наполягала неформальна громадська рада української діаспори, створена при посольстві України в Болгарії. З огляду на затягування з вирішенням питання, керівництво фундації «Мати Україна» спробувало звернути увагу керівництва Болгарії. Через депутата Верховної Ради А. Кіссе активісти софійського осередку українців у лютому 2005 р. передали прем'єрові Болгарії листа з проханням посприяти вирішенню питання про відкриття в Софії державного Українського культурно-інформаційного центру, а у Києві – державного Болгарського КІЦ [242]. Ця ініціатива не була реалізована у повному обсязі, оскільки створення у 2006 р. Культурно-інформаційного центру у складі посольства України в Софії не задовольняла сучасних потреб популяризації України у світі, він не функціонував як окрема інституція з належним фінансуванням, власними виставковими приміщеннями, концепцією і програмою діяльності. Тому подібне прохання висловлювалося лідерами громади і під час неформальної зустрічі з президентом України П. Порошенком у червні 2016 р. під час його візиту до Болгарії.

Аналіз заходів, проведених українськими осередками в Болгарії за час свого консолідованого і офіційно оформленого існування, свідчить про активність у сфері представлення української історії, культури і традицій. Ключовими напрямками та форми роботи української громади у цій сфері можна вважати: а) організацію зустрічей Нового року, святкування Різдва Христового, Великодня та Масляниці; б) вшанування щоберезня та щотравня Кобзаря шляхом проведення виставок видань його творів та літератури про нього (із фонду бібліотеки фундації), а також міжнародних акцій GlobalShevchenko; в) проведення вечорів поезії за участю студентів-україністів, членів громади, перекладачів; г) організацію виставок

українських художників та фотографів, експозицій української вишиванки; г) відзначення національних свят України. З 2013 р. в Софії українці проводять ходу вишиванки, а також беруть участь у святкуванні Дня болгарської писемності та слов'янської культури, що проходить під патронатом президента Болгарії; д) вшанування жертв Голодомору в Україні 1932–1933 рр., проведення у софійському кафедральному Соборі Св. Неделя поминальної літургії, проведення публічних акцій, арт-інсталяцій, фотовиставок злочини сталінського режиму проти українського народу; е) проведення прес-конференцій, брифінгів, участь у радіо- і телепередачах з метою пропагування української ідеї та української культури; є) взаємодію з болгарськими інституціями та організаціями, в т.ч. з Асоціацією українсько-болгарської дружби на чолі з О. Коновою, яке сприяло популяризації культурних заходів громади і виступало спонсором окремих проєктів.

Серед регіональних спільнот українців на напрямку культурної дипломатії стали активність виявляє бургаське товариство «Діаспора – Україна», яке починаючи з 2008 р. проводило Дні української культури з нагоди Дня незалежності України на чорноморському узбережжі. Ця форма культурної репрезентації України стала можливою завдяки синергії зусиль місцевих українців, почесного консула України в м. Бургас Д. Караненова і органів місцевої влади, які підтримують виставкову та концертну діяльність іноземних митців і колективів для підвищення туристичної привабливості регіону в літній період.

Протидія зовнішній агресії проти України. Початок Революції Гідності в Україні не міг не вплинути на підвищення рівня самосвідомості українців Болгарії. У листопаді 2013 р. в Софії відбувся мітинг під гаслами «Україна – це Європа» [646], демонструючи свою підтримку європейському вибору українського народу. Хвилюючись за долю України, 23 січня 2014 р. керівництво СУОБ «Мати Україна» надіслало лист до посла та українських дипломатів у Болгарії з проханням проявити громадянську позицію та підтримати народ України [305]. У грудні 2014 р. українці у співпраці з посольством підтримали проведення фотовиставки С. Антонова та Т. Методієвої під назвою «Один рік після Майдану» [545], маючи на меті інформувати болгарську аудиторію про правдиві мотиви Революції гідності на тлі

продовження російської збройної агресії проти України і антиукраїнської дезінформації в Болгарії.

Активісти СУОБ «Мати Україна» розвинули благодійну, волонтерську та гуманітарну діяльність, ініціювали низку протестних акцій в Софії проти збройного нападу РФ проти України та незаконної російської окупації АР Крим. Свою небайдужість продемонстрували осередки українців в найбільших регіональних центрах Болгарії – Варні, Пловдиві та Бургасі, які також виходили на мітинги проти нападу Росії на Україну. Було відкрито благодійний рахунок для збору коштів на підтримку українських військових в АТО [519]. Представники громади давали численні інтерв'ю болгарським мас-медіа, роз'яснюючи суть та причини російської агресії проти України, що сприяло розширенню проукраїнського контенту в болгарському інформаційному просторі.

Українська громада надавала підтримку групам поранених українських військових, які починаючи з 2015 р. проходили реабілітацію в болгарському санаторно-курортному госпіталі м. Хісар в рамках благодійного проекту за сприяння почесних консулів України в мм. Пловдив, Русе та Бургас. За три роки в Болгарії оздоровилися 9 груп, 75 осіб. З 2018 р. болгарські українці допомагали пораненим військовослужбовцям, які проходили лікування в рамках реалізації Трастового фонду НАТО з питань медичної реабілітації, де Болгарія є провідною країною [500]. Поширення інформації про ці благодійні проекти, інтерв'ю з учасниками бойових дій на Сході України дозволяли розширити українську присутність у місцевих ЗМІ.

СУОБ «Мати Україна» проводила протягом 2014–2018 рр. регулярні акції протесту проти зовнішньої російської агресії як самоініціативно [645], так і в рамках міжнародних акцій #StopRussianAgression [606]. І хоча українство Болгарії не має своїх впливових представників у політичних колах Болгарії, всеболгарській організації СУОБ «Мати Україна» вдалося розвинути контакти з політичними партіями та громадськими організаціями, які симпатизують Україні та українцям. Так, голова СУОБ О. Коцева у 2017 р. стала одним із співзасновників та увійшла до складу Ради правління неурядової організації «Атлантична рада Болгарії». Підтримувалися контакти СУОБ з громадський рухом «Суспільний тиск», «Союзом

офіцерів запасу Болгарії – Атлантик». Важливе значення для публічної діяльності патріотичних українців у справі протидії російській гібридній війні мала підтримка з боку экс-голови Народних Зборів Болгарії А. Йорданова та публіциста І. Інджева, а також окремих депутатів болгарського парламенту – симпатиків України.

У липні 2014 р. українці Софії вийшли на мітинг проти міністра закордонних справ РФ С. Лаврова, який прибув з офіційним візитом до Болгарії, із закликами припинити агресію проти України та звільнити Олега Сенцова [607]. Акції на підтримку українського режисера та інших політв'язнів, яких незаконно утримує Російська Федерація проводилися в болгарській столиці з певною періодичністю, синхронно з міжнародними кампаніями #FreeSentsov та #FreeSushchenko. Керівництво СУОБ «Мати Україна», реагуючи на ініціативи СКУ та керуючись інтересами Української держави направляло листи до Адміністрації президента Болгарії, Народних Зборів Болгарії та Уряду Болгарії із закликами про підтримку державного суверенітету та територіальної цілісності, про посилення міжнародного тиску на РФ у питанні звільнення українських політичних заручників та ін.

Найбільш резонансною акцією української громади в Болгарії, яка отримала надзвичайно широке суспільне обговорення став флешмоб «Човник під ялинку». 23 грудня 2018 р. у Софії українці-активісти на знак підтримки полонених українських моряків під час російського збройного нападу в Керченській протоці прикрасили гілки різдвяної ялинки на центральній площі столиці жовто-блакитними паперовими човниками з прізвищами українських військовополонених моряків. Обурені «подарунком» РФ болгарській столиці – російською ялинкою із радянською символікою, «червоними зірками», учасники акції також розмістили плакати із закликами зупинити російську агресію проти України та зазіхання Кремля на Азовське і Чорне море [629]. Заходу намагалися перешкодити представники органів охорони правопорядку Болгарії, а також проросійської організації «Нічні вовки», які прибули згодом і намагалися спровокувати бійку з проукраїнськи налаштованими болгарськими громадянами. Завдяки присутності на заході болгарських журналістів інформація про охорону поліцією «російсько-радянської ялинки» активно обговорювалася в місцевих ЗМІ та соціальних мережах. Акція знайшла підтримку

світового українства та заклала основу для всесвітнього флешмобу «Підтримай українських моряків».

Така політична активність українців не залишилася без уваги російських дипломатів, які у соціальній мережі Фейсбук на сторінці посольства РФ в Софії поширили образливий коментар про учасників акції проти «подарунку Росії» [614]. Це обурило болгарську проєвропейську та демократичну громадськість, які вимагали вибачень від російського посольства. Політична партія «Так, Болгарія» звернулися до МЗС Болгарії з вимогою вжити відповідних заходів для «забезпечення прав та гідності болгарських громадян, а не покірною схилання голови перед ставлениками Путіна в Болгарії, що все більше стає схожою не на незалежну державу, а Задунайську губернію» [505]. Акція проти російської агресії не залишилася непоміченою і в Росії. Своє інформаційне висвітлення події в Софії знайшли в російській пресі, із цілком прогнозованим перекручуванням фактів та маніпуляцій в дусі кремлівської пропаганди [561], що загалом лише підсилило негативну реакцію болгарського суспільства та лідерів громадської думки, які виступали за обмеження традиційного російського впливу у Болгарії. У підсумку, 27 грудня 2018 р. на сайті МЗС Болгарії було розміщено повідомлення про те, що представник міністерства провів розмову з радником посольства РФ та висловив розчарування діями російського диппредставництва, враховуючи що передрук згаданого повідомлення містить образливі для болгарського народу кваліфікації, що «не сприяє розвитку двосторонніх відносин з Росією, а навпаки створює є гарне підґрунтя для антиросійських настроїв серед болгарських громадян» [623]. Таким чином, ініціатива української громади, підтримана активним прошарком громадянського суспільства, поруч із питанням захисту інтересів полонених моряків, привернула увагу болгарського політичного керівництва та суспільства до проявів російської гібридної війни й на території Болгарії. Внаслідок акції українців, під тиском громадськості, МЗС Болгарії вперше викликало російського дипломата для проведення демаршу через провокативну поведінку посольства РФ.

Небайдужа громадянська позиція та патріотизм лідерів української громади не лишився поза увагою правоохоронних органів Болгарії, що фактично перегукується

із контролем діяльності українських емігрантських організацій у Болгарії впродовж 1920–1930 рр. Мали місце навіть ознаки тиску на голову СУОБ «Мати Україна» О. Коцеву та інших активістів, яких у 2018 р. викликали до поліції за критику патріарха Російської православної церкви Кирила, котрий прибув до Болгарії з візитом [87, с. 190] з нагоди 140-річчя визволення Болгарії від османського ярма. Внаслідок публічного реагування посольства України в Софії на факт порушення права етнічної українки О. Коцевої на свободу слова, а також її інтерв'ю болгарській пресі, цей випадок потрапив до річного звіту Державного департаменту США про ситуацію з дотриманням прав людини в Болгарії «*2018 Country Reports on Human Rights Practices: Bulgaria*». В документі зазначалося, що уряд Болгарії перевищив свої юридичні повноваження щодо моніторингу приватних інтернет-комунікацій та допиті понад 25 осіб, які висловлюють глибоке обурення російською пропагандою та негативно коментують заяви російського патріарха [495]. Публікація звіту у болгарських ЗМІ спричинила критику болгарського уряду, в т.ч. й за спроби тиску на українських активістів, нерішучість у обмеженні залежності від Росії та неспроможність надати гідну відсіч маніпулятивним перекручуванням болгарської історії російським керівництвом і духовенством. В умовах неоголошеної українсько-російської війни залишається важливим захист прав українців в Болгарії, які можуть зазнавати тиску й переслідувань за свою патріотично-громадську роботу на напрямку протидії російській гібридній війні й антиукраїнській пропаганді. Це має першочергове значення для підтримки свідомих українців, які допомагають Україні відстоювати свої інтереси на міжнародній арені шляхом впливу на громадську думку країн, які стали їхньою другою батьківщиною. Особливо це стосується українців у державах, де традиційно домінують русофільські настрої. Зокрема Болгарії, де панує думка, що «українці та росіяни мають воювати поза межами болгарської території». Такі настрої знаходять своє відображення і у наукових дослідженнях. Болгарська науковець Л. Ревякіна зазначає, що «політики, політологи й історики не мали б перекидати складні міждержавні відносини між Україною та Росією на відносини між двома, українською і російською, діаспорами в Болгарії» [198, с. 393]. Це твердження лише в черговий раз доводить важливість української діаспори для просування

національних інтересів України в системі міждержавних відносин, як і її помітно зростаючу роль в умовах російської збройної агресії, що, привертаючи увагу США та Росії, виходить за межі площини суто українсько-болгарських відносин.

Загалом, прослідковується значний еволюційний шлях української громади: переважання українців з радянською ментальністю на початку 1990-х рр. до зростання активної громадської й політичної роботи на засадах патріотизму, а також сприяння розширенню співробітництва між незалежною Україною та Болгарською державою у 2000-х рр. Значний вплив на цей процес мали діяльність посольства України в Софії, а також самовіддана робота лідерів українських осередків, які вкладають свій ентузіазм та приватні фінансові ресурси заради допомоги та зближення українського та болгарського народів. Серед таких українців – сподвижників слід назвати О. Коцеву, В. Жуківського, О. Конову, В. Драгулеву, А. Якімову, О. Сороку, А. Багряну, М. Імреорову та ін.

Українці в Болгарії, незважаючи на свою малочисельність, з моменту відновлення дипломатичних відносин між Україною та Болгарією були в центрі уваги під час політичних контактів та процесу формування чинної договірно-правової бази. Основоположні права болгарських українців закріплені в Договорі про дружні відносини та співробітництво між Україною та Болгарією від 1992 р., а також у численних двосторонніх міждержавних та міжвідомчих документах.

В інтересах утвердження української ідеї в Болгарії корисним би було приєднання СУОБ «Мати Україна» до Національної ради з етнічних та демографічних питань при Раді Міністрів. Це сприяло б підняттю авторитету об'єднання та відкрило б шлях до її участі в урядових програмах співпраці Уряду Болгарії з етнічними спільнотами. Важливим для подальшого поглиблення інтеграційних процесів у громаді є посилення взаємної комунікації між з лідерами регіональних осередків, що дозволить унеможливити можливі відцентрові тенденції в СУОБ «Мати Україна» та запобігти ослабленню її товариств-співзасновників у регіонах.

Для збереження та підтримки українства Болгарії у контексті формування та удосконалення засад публічної дипломатії України передусім необхідне посилення

державного фінансування збереження національної ідентичності українців за кордоном. В цьому сенсі цікавим для подальших досліджень може бути досвід Болгарії, яка впродовж останніх років активно вдосконалює законодавство, а також механізми співпраці з болгарською діаспорою, у сенсі заохочення до вивчення рідної мови та збереження національної самобутності етнічних болгар. Окремої уваги заслуговує вивчення кроків болгарського уряду у напрямку створення передумов для повернення закордонних болгар на історичну батьківщину.

Як перспективний напрямок із значним потенціалом можна сприймати розширення співпраці між власне українськими організаціями та Центром бессарабських болгар, оскільки етнополітика України держави щодо національних меншин може і має використовуватися як елемент формування її позитивного іміджу в Болгарії.

Ще одним напрямком публічної дипломатії України в Болгарії має стати продовження традиції встановлення пам'ятників видатним українців за сприяння української громади для розширення української присутності в інформаційному та культурно-освітньому просторі цієї країни. Практичним кроком, що посилить комунікативно-інформаційну роботу з болгарською громадськістю та активізує діяльність української спільноти, має стати відкриття Українського культурно-інформаційного центру в Софії як окремої інституції відповідно до домовленостей досягнутих під час спільної робочої поїздки президента України П. Порошенка та прем'єр-міністра Болгарії Б. Борисова в Одеську область 5 жовтня 2018 р. [513].

4.2. Болгарська національна меншина в українсько-болгарських відносинах: вплив на імідж України

Болгарські поселення на території сучасної України почали з'являтися наприкінці XVII – початку XIX ст. як наслідок еміграційних процесів, спричинених перебуванням території Болгарії під османським ярмом, а також довготривалим протистоянням між Російською та Османською імперіями в Причорномор'ї. Залишивши рідні землі в пошуках кращого життя болгарські переселенці стали заручниками складних геополітичних процесів у XIX–XX ст., внаслідок чого регіон у різні періоди входив до складу Молдавського князівства, Російської імперії, Молдавської Демократичної Республіки, УНР, Румунії, СРСР, України і Молдови. Це відповідним чином впливало на соціально-економічне становище болгарських колоній в Бессарабії, ускладнювало збереження національно-культурної ідентичності.

Питання прав і свобод етнічних болгар в Бессарабії з'явилося вперше у двосторонніх відносинах між УНР та Царством Болгарія, в Додатковому протоколі до Брестського мирного договору [243]. Напередодні свого від'їзду до Києва перший посол Царства Болгарії в УНР проф. І. Шишманов у інтерв'ю болгарському віснику «Камбана» 13 квітня 1918 р., присвяченому перспективам українсько-болгарських відносин, висловив сподівання на прихильність української сторони до «болгарських колоній в Україні», бо «багатомільйонна держава не має потреби позбавити самотності один порівняно малий процент свого населення» [277; 489].

Для роз'яснення політики УНР стосовно національних меншин перше українське диппредставництво в Болгарії використовувало можливості свого періодичного видання «Украинско-български преглед». На його сторінках ніби в унісон зі сподіваннями болгарського посла стверджувалося, що «Український уряд зумів запровадити повністю новий принцип повної автономії для усякої народності. Така автономія дає кожній меншині юридичну і матеріальну основу розвивати і досягати свої культурно-національні цілі... З впровадженням в життя принципу культурно-національної автономії для усіх народів в Україні, український народ

достатньо продемонстрував, що він далеко від того аби зазіхати в який би не було спосіб на свободу інших народів» [434]. У розбудові державних інститутів влади УНР, здатних забезпечити справжній демократичний порядок, вбачалася можливість протистояти постімперським амбіціям сусідньої Росії, оскільки «ні денікінська «єдина і неділима Росія», ані більшовицька «радянська республіка» не принесуть справжнього демократичного режиму, а підживлять лише жахіття чорної реакції» [437]. Що саме і відбулося після окупації більшовиками української території: оголошена у 1923 р. політика коренізації для «втягнення болгарської етнічної меншини до радянської системи та її ідеологічної надбудови» тривала недовго [42, с. 246]. Вже протягом 1933–1937 р. відбулося згорання національної освітньої, літературної, театральної та іншої діяльності, що стосувалося етнічних болгар на українському Півдні.

Як стверджує болгарська дослідниця М. Білга, в часи соціалізму для Болгарії інтерес становили переважно закордонні болгар на Заході. Питанням етнічних болгар у СРСР Болгарія нехтувала заради «братніх відносин з СРСР та зобов'язань перед соціалістичним інтернаціоналізмом» [93, с. 451]. З початком демократичних змін 1989 р. зовнішня політика Болгарії звільнилася від нав'язаного їй «невтручання» у питання болгарської діаспори в Бессарабії, Таврії та Криму. Помітну роль у формуванні державної політики Болгарії стосовно закордонних болгар відіграв неурядовий сектор, зокрема низка провідних болгарських громадських діячів, які у період «перебудови» М. Горбачова розпочали відроджувати контакти бессарабських болгар з історичною батьківщиною. У січні 1990 р. вони створили товариство по зв'язках з бессарабськими і таврійськими болгарами «Родолюбец». Завдяки їхній ініціативі у Болгарії почала формуватися державна освітня політика стосовно своєї діаспори, в т.ч. стосовно надання права на безкоштовне навчання у вищих навчальних закладах молоді з числа закордонних болгар. Іншою метою діяльності товариства «Родолюбец» стала популяризація історичної долі, захисту прав та підтримка збереження національної ідентичності, мови, культури болгар, які проживають на території України, Молдови та інших держав пост-радянського простору [93, с. 467-468].

Після відновлення Україною державної незалежності 1991 р. етнічні болгари отримали право на вивчення рідної мови, відродження історії, збереження національної ідентичності [438]. Факт проживання найчисельнішої болгарської діаспори на українських землях українська дипломатія використовувала для формування позитивного іміджу держави у Болгарії. Під час візиту президента Л. Кравчука до Болгарії у жовтні 1992 р. болгарське керівництво позитивно оцінило відкритість України до діалогу та готовність дотримуватися міжнародних стандартів у цій сфері. Зокрема президент Болгарії Ж. Желев заявив, що питання меншин в Україні вирішується в такий демократичний спосіб, що як проблема просто не існує [362].

Україна і Болгарія стали підписантами Рамкової конвенції щодо захисту національних меншин (1995). При цьому через складну суспільно-політичну дискусію стосовно наявності «національних меншин», яка передувала ратифікації цього документу в Болгарії, болгарська держава утрималася від приєднання до Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Водночас, це не перешкоджало болгарському політичному керівництву з пильністю слідкувати за процесом ратифікації і застосування цього документу Україною (Україна підписала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин 2 травня 1996 р., яка набула чинності 1 січня 2006 р.). Болгарська сторона вітала Закон України про основи державної мовної політики, який набув чинності у серпні 1992 р. і надавав статусу регіональної усім мовам національних меншин в тих регіонах компактного проживання, де вони мали частку понад 10% населення. Болгарська мова отримала статус регіональної в Болградському та Арцизькому районах Одеської області, що давало право етнічним болгарам на використання рідної мови в державних інституціях та суспільних місцях.

Державна політика Болгарії стосовно закордонних болгар, формування інституційної вертикалі органів влади з відповідними повноваженнями, ухвалення відповідної законодавчої та нормативної бази тривало впродовж 1990-х рр., і продовжилось у 2000-х рр. Із посиленням уваги урядових болгарських інституцій до

потреб болгарської діаспори відбувалася й зростання уваги до цього питання у двосторонніх українсько-болгарських політичних взаєминах.

У 1992 р. було створено Агентство з питань болгар за кордоном (перейменована у 2000 р. в Державне Агентство), координуючий урядовий орган, до компетенції якого належить підтримання зв'язків з болгарами за кордоном, фінансування і координацію вивчення їхніх проблем, надання допомоги для болгарських спільнот та культурно-освітніх осередків, розробка нормативних і законодавчих актів, координація діяльності міністерств та відомств, проведення конкурсів, видання літератури, видання довідок/підтверджень про болгарське походження іноземних громадян для оформлення громадянства Болгарії за походженням. Агентство розробило проект Національної стратегії розвитку болгар і болгарських спільнот за кордоном, яку було ухвалено у 2014 р. [324]. Через суттєве погіршення демографічної ситуації в Болгарії агентство приділяє увагу питанням повернення болгарських емігрантів на Батьківщину та ініціює розробку відповідних нормативних актів для заохочення рееміграції болгарської діаспори, передусім з країн Східної Європи. Агентство створило реєстр організацій етнічних болгар за кордоном, який розміщено на її веб-сайті. Станом на кінець 2018 р. у реєстрі налічується 77 болгарських організацій, установ чи редакцій мас-медіа, які діють в Україні. При цьому серед них вказані товариства, зареєстровані до незаконної російської окупації Автономної Республіки Крим 2014 р. [501]. Разом з тим, єдиною всеукраїнською організацією болгар в Україні, у відповідності до визначень ст. 3 Закону про болгар, що проживають за межами території Болгарії, є Асоціація болгар в Україні, з реєстрацією в м. Одеса, на чолі з головою, народним депутатом України А. Кіссе [610]. Ця Асоціація розглядається як представник інтересів болгарської національної меншини в Україні у офіційних контактах з болгарськими державними органами. Такий законодавчо закріплений статус став наслідком негативного досвіду неузгоджених та несистемних контактів представників різних гілок влади з представниками чисельних товариств болгарської діаспори, що ускладнювало формування єдиного державного підходу до задоволення потреб болгарських осередків у різних країнах світу.

У вищому законодавчому органі, Народних Зборах Болгарії, діє Комісія з питань політики стосовно закордонних болгар. На рівні президентської інституції питання закордонних болгар належать до компетенції віце-президента Болгарії. Як стверджує болгарська дослідниця М. Білга, усі віце-президенти Болгарії відвідували місця компактного проживання етнічних болгар в Одеській і Запорізькій областях України, за винятком віце-президента А. Семерджієва (1990–1992) [93, с. 464]. Офіційно питання співпраці із закордонними болгарами до компетенції віце-президента передав президент Болгарії П. Стоянов (1997–2001). У 2018 р. в Адміністрації президента Болгарії з ініціативи віце-президентки Л. Йотової було створено громадську Раду по роботі з болгарами за кордоном [622], до складу якої серед інших увійшли активісти товариства «Родолубец» та представники Центру бессарабських болгар у Болгарії.

Сприяння етнічним болгарам – представникам історичних болгарських діаспор надає їй створена 2007 р. фундація «Българска памет» на чолі з М. Врабевським. Її метою є утвердження сучасної ідеї збереження національної ідентичності в площині європейської приналежності Болгарії через реалізацію «ініціатив у сфері європейської інтеграції молодих людей з Болгарії, Сербії, Північної Македонії, Албанії, Молдови і України», а також освітніх проектів соціалізації молоді – представників болгарських громад історичної діаспори [653]. Керівництво організації активно співпрацює з болгарськими депутатами в Європейському Парламенті. Завдяки співпраці фундації з Асоціацією болгар в Україні щорічно десятки українців болгарського походження беруть участь у семінарах, що проводяться у Варні за сприяння представництва ЄС у Болгарії.

На рівні виконавчої влади питаннями закордонних болгар опікуються міністерство закордонних справ та міністерство освіти і науки Болгарії. При цьому болгарське міністерство світи і науки перетворилося на ключовий орган впровадження державної політики стосовно збереження національної ідентичності болгар, зокрема й в Україні. За даними болгарського експерта з питань освіти закордонних болгар Е. Міланова (члена товариства «Родолубец»), завдяки удосконаленню державної політики стосовно болгарської діаспори у період з 1990 до

2015 р. у вступних кампаніях на навчання у болгарських вищих учбових закладах взяли участь 3308 випускників українських шкіл болгарського походження. З них на навчання було прийнято 2193 особи. При цьому прослідковується зростання інтересу серед українських громадян з болгарським походженням до отримання вищої освіти у Болгарії. Якщо у 1990–1991 н.р. було подано 62 заяви від потенційних вступників–шукачів державної болгарської стипендії (зараховано 50), у 1999–2000 н.р. було 135 бажуючих, а у 2015–2016 н.р. їхня кількість становила 213 [26]. За 25 років МОН Болгарії зарахувало на навчання в аспірантуру 54 українських громадян, а на спеціалізацію 122 особи з України. У період з 1988 до 2004 р. Міністерство освіти і науки Болгарії забезпечило проходження курсів підвищення кваліфікації для 4198 українських вчителів, які викладають болгарську мову за кордоном. Протягом 1989–2016 рр. міністерство освіти і науки Болгарії направило в якості лекторів болгарської мови, літератури та інших дисциплін до середніх та вищих навчальних закладів України 75 викладачів (30 осіб у Запорізьку область, 42 – в Одеську та 3 – в Київську область) [179, с. 95-100].

Через зростання запиту на навчання у болгарських вищих навчальних закладах уряд Болгарії збільшив у 2016 р. кількість квот для закордонних болгар, яких зараховують на безкоштовне навчання з 400 до 1000 місць. У 2018 р. кількість таких місць було подвоєно – до 2000. У навчальному 2017–2018 р. найбільше квот припадало саме на зарахованих студентів з України – 222 особи із загальної кількості 1000, а у 2018–2019 н.р. було передбачено квоту у 430 місць для українських етнічних болгар. За проведення процедури добору кандидатів на державні освітні стипендії відповідає дирекція «Освіта закордонних болгар та мережа шкіл» Міністерства освіти і науки Болгарії. Кошти на виплату стипендій і витрати на навчання студентів згідно з Постановою № 103/31.05.1993 виділяються із бюджетів вищих навчальних закладів системи освіти.

Окрім цього відбувається посилення державної підтримки діяльності лекторатів болгарської мови в іноземних університетах. Цим питанням у структурі МОН Болгарії опікується дирекція «Міжнародне співробітництво». Наприкінці 2018 р. болгарські лекторати діяли у Київському національному університеті

ім. Тараса Шевченка, у Львівському національному університеті ім. Івана Франка, Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова та Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького [213, с. 527-528]. МОН Болгарії надсилає до освітніх закладів із викладанням болгарської мови навчальну та методичну літературу, забезпечує оформлення і направлення на роботу лекторів болгарської мови, літератури, болгарської історії, болгарської музики і народних інструментів, організовує курси підвищення кваліфікації для педагогів та лінгвістичні практики для учнів та студентів, приймає на безоплатній основі дітей болгарських історичних діаспор у літні табори, які проводяться в Болгарії. За статистикою МОН Болгарії, наприкінці 2017 р. болгарська мова в Україні викладалася в 42 державних середніх школах, а також 57 недільних школах, які діють при об'єднаннях етнічних болгар та додатково надають можливість вивчати болгарську історію, фольклор і географію. У 2017 р. МОН Болгарії виділило на підтримку діяльності недільних болгарських шкіл в Україні понад 1,2 млн. левів (що в еквіваленті дорівнює орієнтовно 600 тис. євро) [93, с. 462]. При цьому МОН Болгарії підтримує проведення і позанавчальних заходів з метою стимулювання збереження національної самосвідомості, побуту, культури завдяки програмі «Рідна мова і культура за кордоном», яку було запроваджено у 2009 р. [611]. Програма реалізовується на конкурсній основі між аплікантами, які подають свої проекти на розгляд до МОН Болгарії.

Питання прав болгарської національної меншини в Україні як чинник українсько-болгарських відносин відіграє важливу роль у створенні атмосфери взаємної довіри та формування іміджу України. Після відкриття посольства України в Болгарії у травні 1993 р. українські дипломати активно використовували тему болгарської спільноти як елемент формування позитивного іміджу молодій державі. Українське диппредставництво в Софії розпочало системну інформаційно-комунікативну діяльність для підтвердження відкритості політики України стосовно національних меншин. Окрім активної інформаційно-роз'яснювальної роботи під час зустрічей з болгарськими політиками з певною періодичністю на сторінках щомісячного бюлетеня посольства [371-420] публікувалися матеріали про ухвалення

Верховною Радою України Закону про національні меншини [326], який презентувався в Болгарії як один з найбільш прогресивних Європі та такий, що створює болгарській національній меншині можливості для національно-культурного розвитку і відродження самобутності. З метою отримання більш докладної інформації посольство України в Софії налагодило співпрацю з новоствореною газетою болгарської меншини «Роден край» в м. Одеса (виходила друком як додаток до «Голосу України»), матеріали якої передруковувалися на сторінках Інформаційного бюлетеня української дипмісії. Завдяки цьому болгарські читачі могли отримати інформацію про такі важливі для українських етнічних болгар події: створення восьми національно-культурних товариств болгар у Запорізькій, Кіровоградській, Миколаївській, Одеській області, на території АР Крим та у м. Київ; заснування Асоціації болгарських товариств в Україні; запровадження викладання болгарської мови в Болградській гімназії; транслявання передач болгарською мовою на Одеському телебаченні; створення болгарських фольклорних колективів; відкриття фольклорно-етнографічного центру «Старовинна болгарська хата» в с. Делень, Одеської області [379, с. 4]; виділення коштів із запорізького обласного бюджету на потреби болгарських культурних товариств; проведення форуму болгаристів та Дріновських читань у Харкові [388, с. 5]. Друкувалися статті про історію переселення болгар на українські землі наприкінці XVIII ст., їхній внесок у соціально-економічний розвиток південних регіонів України, а також очікування етнічних болгар проактивної політики Болгарії стосовно своєї діаспори за кордоном.

Для посилення позитивного іміджу України в контексті теми бессарабських і таврійських болгар українська дипломатична установа застосовувала прийом підкресленого контрастування актуальної прихильної політики молодого держави у порівнянні з недружньою до національних меншин політикою СРСР [379, с. 5], керівництво якого починаючи з 30-х рр. XX ст. демонтувало механізм збереження національної ідентичності в т.ч. етнічних болгар. Українські дипломати брали участь у відзначенні Дня бессарабських болгар (відзначається 29 жовтня щороку), який було запроваджено товариством «Родолубец» з метою популяризації інформації про

українських болгар та привернення уваги болгарської громадськості до їхніх потреб та очікувань відновлення активних контактів з історичною батьківщиною.

У грудні 1995 р. у співпраці з софійським товариством «Родолубец» вийшла збірка болгарських народних казок «Везуча Неда», зібраних свого часу в Бессарабії та Таврії академіком Н. Державіним та опублікованих наприкінці XIX ст. Упорядники видання Ельза та Іван Стоянови підготували словник місцевих слів бессарабських і таврійських болгар, а народні приказки відображали трансформації, яких зазнали болгарські казки під впливом культури, мови та народної творчості народів, поруч з якими співіснували болгарські громади: українців, росіян і молдован. Книга мала резонанс у наукових, освітніх та культурно-мистецьких колах Болгарії, демонстрацією взаємопроникнення культур [385, с. 7] і шанобливого ставлення до спадщини й самобутності українців з етнічним болгарським походженням.

Впродовж 1990-х та початку 2000-х рр. питання національної болгарської меншини в Україні мало позитивну конотацію, фактор проживання численної етнічної болгарської громади розглядався як міст дружби і стимул розвитку дружніх двосторонніх відносин. Саме завдяки чиннику проживання найстарішої болгарської діаспори в Україні Болгарія підтримала європейський вибір українського народу і Революцію Гідності. 8-9 листопада 2013 р. міністр закордонних справ Болгарії К. Вігенін під час офіційного візиту в Україну та регіональних зустрічей з болгарами Одещини заявив, що Україна як стратегічний партнер займає «важливе місце у зовнішньополітичних пріоритетах Болгарії», а «двосторонні відносини не мають відкритих питань» [518].

Одразу після падіння режиму В. Януковича міністр закордонних справ К. Вігенін одним з перших привітав А. Дешицу з призначенням на посаду в.о. міністра закордонних справ України та зробив особливий акцент у вітальному листі на чисельній болгарській діаспорі, яка є інтегрованою в українське суспільство і зробила значний внесок в розвиток країни. «Ми прийняли з великою стурбованістю інформацію про скасування Закону про державну мовну політику... Болгарія очікує, що український парламент ближчим часом ухвалить альтернативний закон в цій сфері.... Він має враховувати інтереси різних етнічних груп і національних меншин,

включно й болгарської спільноти в Україні», – йшлося у листі глави болгарського зовнішньополітичного відомства, що відображало настрої та очікування тогочасного болгарського суспільства [517].

Проживання на території України численної болгарської діаспори було одним із ключових аргументів на користь формування проукраїнської позиції Болгарії стосовно окупації АР Крим та російської збройної агресії на Донбасі. Болгарська держава однією з перших підтримала державний суверенітет та територіальну цілісність української. 1 березня 2014 р. міністр К. Вігенін оприлюднив спеціальну заяву, висловивши занепокоєння через рішення Ради Федерації РФ дозволити використання російських збройних сил на території України, в Автономній Республіці Крим. Він застеріг від кроків, які б могли загрозити територіальну цілісність та суверенітет, а також дестабілізувати цілий регіон [557]. 2 березня 2014 р. в інтерв'ю Болгарському національному радіо міністр К. Вігенін повідомив, що потенційний військовий конфлікт може торкатися й інтересів Болгарії, яка є в безпосередній близькості до подій, окрім цього в Україні проживає 250 тисяч українців з болгарським походженням, а в Криму – п'ятитисячна болгарська спільнота, тому «Болгарія не може бути стороннім спостерігачем, а має займати активну позицію» [564].

Однак на тлі початку гібридної війни РФ проти України в українсько-болгарському політичному діалозі питання мовних прав етнічних болгар актуалізувалося, передусім під тиском патріотичних політичних сил Болгарії. Причиною цього стало рішення Верховної Ради України від 23 лютого 2014 р. [609] про скасування Закону «Про засади державної мовної політики», чинного з 10 серпня 2012 р. Болгарські патріоти сприйняли цей крок як недружній і такий, що обмежить мовні права українських етнічних болгар у умовах нібито поглибленої українізації. Під тиском таких суспільних настроїв, з одного боку, і демонструючи дотримання єдиної позиції ЄС 4-5 березня 2014 р., міністр К. Вігенін здійснив черговий візит до України, де провів зустрічі з в.о. президента О. Турчиновим та в.о. міністра закордонних справ А. Децицею. Питання дотримання мовних прав болгарської національної меншини було пріоритетом на переговорах та перебувало в центрі уваги

болгарських ЗМІ, які висвітлювали візит. Отримавши чіткі запевнення нової української влади про дотримання норм міжнародного права і гарантування прав національних меншин К. Вігенін зі свого боку робить категоричні заяви про підтримку єдиної і суверенної України. Під час перебування в Києві болгарський міністр вшанував пам'ять загиблих українських героїв під час Революції Гідності, а в Одесі, де компактно проживає болгарська громада, провів зустрічі з новопризначеним керівництвом області [516]. Питання мовних прав національних меншин в Україні порушував також президент Болгарії Р. Плевнелієв під час телефонної розмови з новообраним президентом України П. Порошенком 28 травня 2014 р. [544] Чіткі гарантії української сторони, відповідне висвітлення пресою результатів перемовин глав двох держав стали інструментом протидії антиукраїнській риторичі, яку намагалися насаджувати проросійські мас-медіа в Болгарії.

Сильним сигналом про підтримку України на тлі збройної агресії з боку РФ стало рішення уряду Болгарії від 19 листопада 2014 р. про виділення 50 тис. євро фінансової допомоги Україні через Міжнародний Червоний Хрест. Частина цих коштів була передбачена для болгар на Донбасі та в Одеській області [599]. Рішення Болгарії направити 8 своїх спостерігачів до Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні [613] стало ще одним кроком підтримки мирного плану врегулювання ситуації на Сході України.

Питання прав і свобод болгарської діаспори в Україні залишалося у фокусі подальших політичних контактів на рівні міністрів закордонних справ і мало відповідне висвітлення у місцевих ЗМІ, що сприяло формуванню належної думки про Україну в умовах потужної інформаційної антиукраїнської кампанії, яка розгорталася в Болгарії. Під час офіційного візиту до Болгарії у лютому 2015 р. міністру закордонних справ України П. Клімкіну довелося спростовувати фейки російської пропаганди про нібито примусову мобілізацію етнічних болгар. Його запевнення, що за час мобілізаційної кампанії до лав українського війська було мобілізовано лише 20 українців етнічного болгарського походження із загальної чисельності близько 200 тисяч осіб, зняли ознаки напруги у болгарському суспільстві довкола цього питання [650]. Нові гарантії щодо забезпечення прав болгарської національної

меншини болгарська держава отримала під час робочого та офіційного візитів президента Р. Плевнелієва в Україну 26 березня та 7-8 липня 2015 р. відповідно. Болгарський президент висловив вдячність Україні за політику сприяння вивченню болгарської мови [602], що мало позитивний вплив на імідж держави.

Ознайомленню зі станом задоволення прав болгарської національної меншини був присвячений спільний робочий візит міністрів закордонних справ України П. Клімкіна та Д. Мітова в Одеську область 5-6 липня 2015 р., де глави зовнішньополітичних відомств мали зустріч з обласним керівництвом, представниками болгарських товариств у Всеукраїнському центрі болгарської культури в Одесі, а також відвідали Болградську гімназію ім. Г. С. Раковського. Внаслідок конструктивного українсько-болгарського діалогу у 2015 р. національний болгарський канал БНТ розпочав свою трансляцію в Одесі та Ізмаїлі, що створило якісно нові умови для збереження духовної і культурного зв'язку етнічних болгар з історичною батьківщиною. За оцінками болгарської сторони, українські громадяни з болгарською самосвідомістю в такий спосіб отримали можливість підвищити свою інформованість стосовно ЄС і НАТО [592]. Ця подія також мала вплив на імідж України як відкритої та послідовної держави у дотриманні своїх зобов'язань у сфері забезпечення прав нацменшин.

Підтвердження цієї тези домінувало у висвітленні болгарськими мас-медіа офіційного візиту до Болгарії президента України П. Порошенка 30 червня 2016 р. президент Болгарії Р. Плевнелієв, поруч із запевненнями у підтримці територіальної цілісності України та євроінтеграційних прагнень українського народу, дав високу оцінку етнополітиці української держави. Він висловив вдячність українському урядові за повагу та добре ставлення до етнічних болгар. «Болгарська спільнота є природнім мостом між українським і болгарським народом, а представники болгарської національної меншини – працюючі лояльні громадяни України», – підкреслив глава болгарської держави та висловив сподівання, що робота з гарантування прав меншин в Україні продовжиться у відповідності до стандартів Ради Європи, як і їхнє подальше активне залучення в політичне та соціальне життя країни. Також Р. Плевнелієв висловив очікування, що Болградський район Одеської

області не буде розформований внаслідок адміністративної реформи в Україні, оскільки він є центром болгарського духу в Одеській області [603].

Втім, питання прав болгарської національної меншини почало набувати ознак проблемного після ухвалення Верховною Радою України 5 вересня 2017 р. Закону України «Про освіту». Під впливом проросійського чинника патріотичні сили Болгарії сприйняли реформування українського законодавства як обмеження прав на вивчення рідної мови після 4 класу в середніх школах та порушення норм українського законодавства, передбаченого Законом «Про національні меншини». Віце-прем'єр-міністерка, міністерка закордонних справ Болгарії Е. Захарієва приєдналася до листа своїх колег в Греції, Румунії та Угорщини, адресованого міністру закордонних справ України П. Клімкіну, із закликом не запроваджувати обмеження вивчення рідної мови. За дорученням міністерки Е. Захарієвої до МЗС Болгарії було викликано українського дипломата, якому було висловлено стурбованість болгарської сторони через згаданий закон у контексті його наслідків для болгарської національної меншини. У відповіді української сторони наголошувалося, що новий освітній закон не обмежує права болгарської національної меншин на вивчення рідної мови, а його ціллю є зміцнення української мови як державної [503].

Резонансною медійною подією в Болгарії стала спільна прес-конференція посла України М. Балтажи та голови Народних Зборів Болгарії Д. Главчева 19 вересня 2017 р. Болгарську громадськість було запевнено, що новий освітній закон не впливає на мовні права болгарської спільноти в Україні [499]. Особисто переконатися в тому, що новий Закон про освіту не обмежує прав болгарської меншини в Україні спікер болгарського парламенту Д. Главчев зміг під час свого робочого візиту до Запорізької та Одеської області 23-24 вересня 2017 р., де він взяв участь в урочистостях з нагоди 155-ї річниці переселення таврійських болгар та провів зустрічі із представниками регіональної влади та активістами болгарської спільноти [525]. За підсумком перебування в Україні парламентська делегація Болгарії публічно повідомила про отримані гарантії щодо прав болгарської меншини на навчання рідною мовою [590],

що знайшло потужний медійний резонанс у болгарському інформаційному просторі та стало черговим спростуванням фейків антиукраїнської пропаганди.

Ще одним прикладом конструктивного підходу України до діалогу навколо мовного питання стала домовленість про підписання відповідного двостороннього документу міністерки освіти і науки Л. Гриневич з болгарським колегою К. Вилчевим, досягнута 1 листопада 2017 р. в Одесі. Відповідно, 26 квітня 2018 р. у Софії було підписано міжвідомчу Декларацію про право болгарської національної меншини на вивчення рідної мови. Укладення документу болгарська сторона сприйняла як вияв сприятливої державної політики України у сфері збереження болгарської культурно-історичної спадщини, популяризації болгарської мови і сприяння її вивченню [576]. Деталізацію процесу викладання болгарської мови в середніх школах у місцях компактного проживання болгарської національної меншини було домовлено погодити у новому протоколі про співробітництво і обмін між МОН двох держав на наступний чотирирічний період [502]. Широке висвітлення у болгарських ЗМІ результатів перебування міністерки Л. Гриневич в Болгарії та її спільна прес-конференція з болгарським віце-прем'єр-міністром В. Сімеоновим дозволили нормалізувати українсько-болгарський політичний діалог та уникнути небажаних ускладнень для двосторонніх взаємовідносин.

Про успішність української дипломатії на цьому напрямку свідчить відсутність гострого реагування офіційних осіб Болгарії на новий Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 25 квітня 2019 р. [605]. Разом з тим, Болгарія, як держава-член Європейського Союзу, в рамках європейських інституцій, в цілому демонструючи послідовну підтримку державного суверенітету і територіальної цілісності України, продовжує відзначати важливість гарантування прав національних меншин, особливо при проведенні реформ у сфері освіти» [521]. Болгарський уряд надає важливого значення підтвердженню зобов'язань сторін щодо збереження статусу адміністративного центру за Болградським районом Одеської області та відкриття болгарської школи в м. Одеса. Це є частиною політики Болгарії з посилення уваги до проблем болгарської діаспори за кордоном і акцентування захисту прав етнічних болгар у двосторонніх відносинах з іншими державами,

передусім з кандидатами на членство в ЄС, в т.ч. з Сербією, Північною Македонією, Албанією.

Загалом, правове регулювання захисту прав національних меншин в Україні займає важливе місце у порядку денному відносин з Болгарією. Завдяки активному політичному діалогу та відкритості вищого українського керівництва до конструктивного діалогу з питань прав болгарської національної меншини України вдалося уникати небажаного негативного впливу на її імідж в Болгарії. Толерантність України стосовно національних меншин у порівнянні з репресивною політикою СРСР високо цінувалася болгарськими політиками, особливо у період становлення українсько-болгарських міждержавних взаємин упродовж 1990-х рр.

Як свідчить аналіз чинної договірно-правової бази українсько-болгарських відносин, а також оцінок стану та рівня задоволення прав і свобод болгарської національної меншини з боку болгарських посадовців та політиків, упродовж всього періоду двосторонніх відносин Україна демонструвала відкритість та готовність враховувати потреби болгарської етнічної спільноти. Позитивна оцінка етнополітики України неодноразово висловлювалася болгарськими лідерами та закріплена в Декларації про подальший розвиток та поглиблення співробітництва між Україною та Республікою Болгарія.

Після ухвалення Верховною Радою України Законів України «Про освіту» у 2017 р. Україні вдалося вибудувати послідовний діалог з болгарським керівництвом та упередити перетворення цього питання у проблемне та обтяжливе для двосторонніх відносин, що мало місце, наприклад, у відносинах з Угорщиною. Втім, з огляду на зростання націонал-патріотичних настроїв у болгарському суспільстві, а також з урахуванням збільшення фінансових зобов'язань уряду Болгарії у задоволенні культурно-освітніх потреб закордонної діаспори, можливо прогнозувати подальше посилення уваги до захисту прав етнічних болгар за кордоном.

Найбільш ефективним шляхом формування позитивного іміджу України в Болгарії як прихильної країни до болгарської історичної діаспори можна розглядати зміну підходів до практичної реалізації державної етнополітики в місцях компактного проживання національних меншин. Зокрема, враховуючи те, що історично

бессарабські болгари мають проросійські симпатії і є російськомовними, необхідним є впровадження малих тактичних кроків з метою поступового переходу на використання державної української мови, витіснення російського медійного контенту, який домінує в «болгарських селах». Варто звернути увагу на залучення представників болгарської національної меншини молодшого покоління до активної громадської та політичної роботи. Окремим напрямом роботи може стати проведення соціально-інформаційних кампаній з популяризації історії бессарабських болгар, репресивної політики радянського режиму стосовно національних меншин, трагічних наслідків Голодомору 1932–1933 рр. для таврійських болгар, депортацію болгар разом із кримськими татарами з Криму у 1944 р., штучного голоду 1946 р. для бессарабських болгар Одещини та примусове виселення болгарських родин до Середньої Азії та ін. Для недопущення відтоку української молоді болгарського походження на тлі сприятливої соціальної політики Болгарії, спрямованої на рееміграцію етнічних болгар, потребує особливої уваги сприяння соціально-економічного розвитку депресивних районів Одеської області. Комплексний підхід до врахування потреб та очікувань болгарської національної меншини в Україні дозволить унеможливити підбурювання третіми силами сепаратистських настроїв серед українських етнічних болгар [616].

Інтерес для подальших досліджень може становити поглиблене вивчення досвіду Болгарії у вдосконаленні державної політики стосовно збереження національної самобутності болгарської діаспори та підтримки викладання болгарської мови за кордоном як важливої складової її публічної дипломатії Болгарії.

ВИСНОВКИ

У висновках узагальнено основні положення дисертаційної роботи і викладено результати дослідження.

Зокрема зазначено, що джерела до вивчення публічної дипломатії в українсько-болгарських відносинах виявлено в 4-х українських та 10-ти болгарських архівах (6 з яких є недержавними). Встановлена інформація про розташування осередків української громади в міжвоєнний період вперше в дисертації залучена до наукового обігу. Практичним результатом дослідження авторки є встановлення адрес розміщення у 1920–1930 рр. осередків «Українська хата», «Українська громада», «Українська культурна організація», «Українсько-болгарського товариства», української хати-читальні тощо. Це дозволить у подальшому розширити маркування «українських місць» у Софії для сучасної української дипломатії, зокрема для доповнення проекту «Слідами видатних українців в Софії», реалізованого посольством України в Болгарії у 2017 р. Заслуговують на втілення проекти встановлення у болгарській столиці пам'ятника О. Шульгину (копії авторської роботи М. Паращука) як першому Послу УНР в Болгарії, погруддя видатного українського і болгарського скульптора М. Паращука, встановлення меморіальної плити на місці поховання Л. Драгоманової, а також відкриття меморіальних дошок на адресах розташування притулку «Українська хата», товариства «Українська громада», Українсько-болгарського товариства, Союзу українських організацій Болгарії.

В історіографії проблеми виявлено диспропорцію у кількості досліджень українських і болгарських науковців сфери культурних і гуманітарних контактів зі значною кількісною перевагою праць українських науковців. Така ситуація пояснюється наявністю чисельних славістичних болгарознавчих центрів у провідних українських університетах (Київському, Львівському, Одеському, Харківському), а також закладеним фундаментом історичної школи істориків-болгаристів, започаткованої П. Соханем. У Болгарії історична наука традиційно довгий час залишалася орієнтована на вивчення історії взаємовідносин з Росією, рушієм українознавчих студій здебільшого виступало відділення україністики в Софійському

університеті та оргкомітет конференції «Драгоманівські студії». Лише поодинокі болгарські історики спрямовують свій інтерес до теми українсько–болгарських дипломатичних взаємин першої половини ХХ ст., залишаючи поза увагою збереження номінальної присутності Уряду УНР на еміграції через інститут власних представників. Українська еміграція періоду першої половини ХХ ст. також продовжує розглядатися переважною більшістю болгарських вчених як частина «білогвардійської еміграції», а у сфері українсько-болгарських дипломатичних взаємин сучасного періоду переважає увага до болгарської національної меншини в Україні. Завданням українських наукових інституцій має стати продовження роботи з болгарськими колегами для підвищення інтересу до переосмислення історії українсько-болгарських взаємин ХХ ст., осучаснення історичного наукового понятійного апарату, об'єднання зусиль для проведення спільних комплексних досліджень двосторонньої співпраці та взаємного впливу тощо. Як перспективний напрям досліджень у сфері публічної дипломатії в українсько-болгарських відносинах окреслено спільні дослідження українських та болгарських науковців академічного рівня.

На підставі виявлених архівних документів реконструйовано процес становлення культурного та інформаційно-роз'яснювального напрямку діяльності посольства УНР початку ХХ ст.. Доведено, що саме співробітники диппредставництва займалися виданням болгарськомовних часописів «Украинско слово» та «Украинско-български преглед» як інформаційної платформи про Україну, українську культуру, історію та українсько-болгарські взаємини, яке фінансувалася Урядом УНР. Підтримання тісних зв'язків товариства «Українська громада», як мала розгалужену мережу представництв у болгарських регіонах, з Державним Центром УНР, Українською еміграційною радою, українськими осередками у Парижі, Празі, Відні дозволяло проводити скоординовані акції через інструменти культурної репрезентації для досягнення одночасно кількох цілей. По-перше, пропагування української державницької ідеї. По-друге, об'єднання українства в Болгарії та підвищення їхнього рівня національної самосвідомості. По-третє, продовження культурної та інформаційної політики Уряду УНР на еміграції, відповідно до

визначених стратегічних цілей та завдань, а також враховуючи нагальні потреби тогочасних реалій. Публікації активістів в українських емігрантських виданнях «Тризуб», «Воля», «Незалежність» та інших є своєрідними публічними звітами про організовану діяльність українців Болгарії. Виокремлено роль активістів В. Филоновича, Г. Крупицького, Б. Цибульського, М. Парашука, Я. Малиновського, як і окремих українських дипломатів, котрі залишилися проживати в Болгарії, у громадсько-політичному житті тогочасного українства та проведенні проукраїнських культурно-інформаційних акцій. За результатами дослідження підготовлено репринтне видання «Украинско-български преглед», що вийшло в Софії у 2020 р. як іміджевий проект посольства України.

Аналіз процесу формування інструментарію публічної дипломатії України та Болгарії упродовж 1991–2018 рр. дозволив виокремити три ключові етапи розвитку. *Перший* етап – становлення та напрацювання практик культурної та інформаційної репрезентації України в Болгарії у рамках успадкованої від радянської системи співпраці в культурно-гуманітарній галузі, який тривав упродовж 1990-х р. *Другий* етап розпочався після підписання у 2003 р. рамкового Протоколу про співпрацю між Міністерствами культури України і Республіки Болгарія, його основною характеристикою стало започаткування роботи Культурно-інформаційного центру у складі українського посольства в Софії у 2006 р. *Третій*, якісно новий етап, розпочався у 2014 р. з реформуванням МЗС України та запровадженням моделі публічної дипломатії, яка об'єднала напрямки роботи «іміджеві програми», «культурну дипломатію» та «зв'язки з медіа», а також отримала нові механізми бюджетного фінансування іміджевих заходів.

Доведено, що діяльність посольства України в Болгарії щодо забезпечення позитивного іміджу України розвивалася за такими основними напрямками: підтримання інформаційної присутності України в болгарських ЗМІ, увічнення пам'яті видатних українців, проведення організованих Днів української культури та Днів українського кіно, підтримка викладання української мови та літератури в навчальних закладах Болгарії, популяризація перекладів української літератури, промоція української культури та мистецтва, донесення історичної правди про

Голодомор в Україні 1932–1933 рр., захист державного суверенітету та територіальної цілісності України.

Встановлено основні форми і методи забезпечення позитивного іміджу України у Болгарії в діяльності посольства України в Болгарії, консульських установ, а також організацій української громади (проведення тематичних та комплексних культурно-мистецьких заходів, підтримка видавничої та перекладацької справи, викладання української мови, міжкультурного обміну, заходи з інформування болгарських громадян про історію, культуру та традиції українського народу, встановлення пам'ятників видатним українцям, протидія спробам дискредитації України, відстоювання незалежності та суверенітету України, розширення українських «місць сили» на території Болгарії). Доведено, що специфікою проведення іміджевої політики України в Болгарії є популяризація впливу Тараса Шевченка, М. Драгоманова, Лесі Українки та М. Паращука на болгарську культуру і науку.

З'ясовано, що напрацювання штатного консульства у м. Варна та почесних консульств України у містах Бургас, Пловдив та Русе мали значний вплив на розвиток міжкультурного обміну між Україною та Болгарією. Закриття штатної консульської установи України у Варні у 2014 р. негативно позначилося на рівні інформаційної та культурної присутності України у Варні, а також обмежило можливості інформаційної протидії російській гібридній війні у цьому регіоні Болгарії.

Наголошено, що винятково важливим напрямом публічної дипломатії є співпраця диппредставництва із осередками українців у Болгарії, котрі мають можливість опосередковано впливати на місцеву громадську думку. Зростання активності українських активістів, їхні заходи на підтримку державного суверенітету та територіальної цілісності є впливовим інструментом публічної дипломатії у протидії російській гібридній агресії.

Проаналізовано об'єднавчий процес української громади у Болгарії. Встановлено, що товариства «Українська Громада» та Українська культурна організація продовжили справу популяризації українського питання в Болгарії у 1920–1940-х рр., а створення Співки українських організацій Болгарії «Мати Україна» у 2013 р. консолідувало зусилля з промоції України.

Завдяки активному політичному діалогу та відкритості вищого українського керівництва до конструктивного діалогу з питань прав болгарської національної меншини впродовж 2000-х рр. Україні вдалося уникати небажаного негативного впливу цього питання на її імідж в Болгарії. Втім, з огляду на зростання націонал-патріотичних настроїв у болгарському суспільстві, а також з урахуванням збільшення фінансових зобов'язань уряду Болгарії у задоволенні культурно-освітніх потреб закордонної діаспори відбувається посилення уваги болгарської громадськості до захисту прав етнічних болгар за кордоном. Важливим напрямом публічної дипломатії видається популяризація результатів прозорої державної політики стосовно забезпечення прав і свобод національних меншин із акцентом на практичних формах збереження та розвитку ідентичності болгарської спільноти.

Особливість інформаційно-роз'яснювальної роботи посольства України в Болгарії в досліджуваній період полягає у виданні власного інформаційного бюлетеня «Україна» (1994–1998) та залученні новітніх технологій, створення веб-сайтів посольства та штатних і позаштатних консульських установ, їхніх акаунтів у соціальних мережах, публікаціях у електронних болгарських мас-медіа. Здійснено аналіз реакції болгарського суспільства на події в Україні, сприйняття державної політики стосовно болгарської національної меншини, а також її культурної промоції Болгарії.

Загалом, осмислення напрямів та інструментів публічної дипломатії дозволило встановити спадкоємність діяльності перших українських дипломатів в Царстві Болгарія та дипломатичного представництва сучасної України в Республіці Болгарії, а також подібності сприйняття України болгарським суспільством після повалення радянського ладу у 1990-х рр. та у міжвоєнний період ХХ ст.

Список використаної літератури і посилань:

Науково-довідкові видання

1. Кучмій О. П. Міжкультурні комунікації // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України, 2004. Т.2. 812 с.
2. Павлюк О. Дипломатія незалежних українських урядів (1917–1920) // Історія України. Київ, 2002. № 21/24. С. 1-48.
3. Піскіжова В. В. Болгарія, Республіка Болгарія // Україна в міжнародних відносинах: Енциклопед. слов.-довід. / за ред. М. М. Варварцева. К. Ін-т історії НАН України, 2009. Вип. 1: А–Г. С. 83-88.

Документальні видання

4. Антоненко В.В. Документи ЦДАГО України про діяльність українських громадських організацій в еміграції (за матеріалами “Колекції документів «Український музей у Празі») // Архіви України. 2015. № 5-6. С. 109-120.
5. Дипломатія УНР і Української Держави в документах та спогадах сучасників: У двох томах/ Упоряд. і передм. І.М. Гнатишина, О. С. Кучерука, О.О. Мавріна. К.: Укр. Письменник, 2008. Т.1. 369 с.; іл.; Т. 2. 379 с.
6. Духовност и свобода: избрани статии, дневник и писма на учения / М. Драгоманов; съставительство и превод П. Кънева. София : Полис, 2005. 157 с.
7. Збірник законів і постанов Українського правительства відносно закордонних інституцій / під ред. І. Храпка. Вид. неофіц. Відень, 1919. Ч.1. 151 с.
8. Зленко Г. При кому був послом міністр: [про історика І.Д.Шишманова, посла Болгарії при Центральній Раді] // Книжник. 1993. № 1. С. 10-11.
9. Історія української дипломатії : перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.) : документи і матеріали / Держкомархів України, Укр. НДІ архів. справи та документознавства ; [авт. передм., упоряд.: І. Б. Матяш та ін. ; редкол.: К. І. Грищенко (голова) та ін.]. Київ : Вид-во гуманіт. л-ри, 2010. 592 с.
10. Олександр Шульгин в українському державотворенні та міжнародній політиці: Зб. наук. праць та док. / Упор. В. Піскун. К., 2016. 432 с.

11. Томашівський С. Про ідеї, героїв і політику. Відкритий лист до В. Липинського з додатками. Львів, 1929. С. 62-85
12. Українската емиграция в България след Първата световна война. Документален каталог / Автори и съставители В. Москаленко и Е. Хакова. София: 2000. 151 с.
13. Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України; Центральний державний архів громадських об'єднань України. К.: Парламентське вид-во, 2008. 928 с.
14. Списание «Украинско-български преглед»: културна дипломация на Посолство на Украинската Народна Република в София (1919-1920). София, 2020. 328 с.
15. Хакова Е., Москаленко В. Проф. Михайло Иванович Парашчук украински скулптор и обществено-политически деец (1878–1963). Парадигма, 2007. 349 с.
16. Хакова Е., Москаленко В. Проф. Михайло Иванович Парашчук украински скулптор и виден обществен деец (1878–1963) / Сборник документи, снимки и публикации. София: Парадигма, 2016. 843 с.
17. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Путівник / Державний комітет архівів України, ЦДАГО України. К., 2001. 495 с.

Спогади

18. Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923. Київ: Темпора, 2002. Т. 2. 352 с.
19. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле, 1914–1920 : в 4 ч. / Д. Дорошенко. 2-е вид. Мюнхен, 1969. 542 с.
20. Драгулева В. Українці в Болгарії у 60–80-х рр. ХХ ст. // *Матеріали першої, другої та третьої наукових конференцій «Драгоманівські студії»*. Софія, 2008. С. 42-43.
21. Завдання української еміграції // С. Наріжний. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939 : матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої. Київ, 1999. 271 с.

22. Імреорова М. Про створення українсько-болгарського товариства «Пловдив». // *Матеріали шостої та сьомої міжнародних наукових конференцій «Драгоманівські студії»*. Софія: Бетапринт- Петрови и Сие, 2013. С. 195-196.
23. Коларова Т. «Український дім у Сілістрі». // *Матеріали четвертої та п'ятої наукових конференцій «Драгоманівські студії»*. Софія, 2011. С. 96.
24. Лотоцький О. Сторінки минулого. Ч. 4: В Царгороді. Б.м.: Українська Православна Церква в США, 1966. 78 с.
25. Манжукова Р. Български кръстопътища. Софія, 2009. 128 с.
26. Миланов Е. Двадесет години от приемането на постановление за осъществяване на образователна дейност сред българите в чужбина № 103/31.05.1993 г.// Миланов Е. Да не угасват българските огнища извън България. Кишенев: «Cu drag». 2016. С.79-80.
27. Налисник Ю. Перше посольство Української Держави в Болгарії (Спогад з-перед 20-ти років). Дипломатія УНР та Української Держави в документах і спогадах сучасників : у двох томах. Т. 1 / Упоряд.: І.М. Гнатишина, О.С. Кучерука, О.О. Мавріна. Київ : Укр. письменник, 2008. С. 252 -259.
28. Налисник Ю. Робота не пішла намарне: [спогади про посольство УНР в Болгарії 1919–1921 рр.]// *Україна дипломатична*. Вип. 1. К., 2000. С. 307-309.
29. Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. Ч. 1. 372 с.
30. Филонович В. З. Березневі дні Карпатської України / Підготовка тексту, передмова та примітки Олександра Пагірі. – Ужгород: Гражда, 2009. 96 с.
31. Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. Париж, 1934. 251 с.
32. Шульгин О. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. Київ, 1998. 342 с.
33. Шульгин О. Початки діяльності Міністерства Закордонних Справ України // *Український самостійник*. 1957. Ч. 4 (грудень). С. 29-32.
34. Шульгін О. Політика : (держ. буд-во України і міжнар. справи) : ст., док., промови / О. Шульгін. – К. : Друкаръ, 1918. 108 с.

Монографії

35. Бичваров М., Горський В. Українсько-болгарські філософські зв'язки (Друга половина ХІХ ст.). Київ: Наук. думка, 1966. 179 с.
36. Веденєєв Д. В. Дипломатична служба Української держави. 1917–1923 роки : навч. посіб. / К.: Наук.-вид. від. НА СБ України, 2007. 260 с.
37. Веденєєв Д. Міжнародно-інформаційна діяльність Української держави 1917–1923 рр. К.: Наук. Відділ НА СБУ, 2009. 164 с.
38. Веденєєв Д. Юність української дипломатії: становлення зовнішньополітичної служби Української держави 1917-1923 роки. Київ. 2006, 296 с.
39. Вогонь вічної дружби. Київ, 1966. 116 с.
40. Водотика Т., Магда Є. Ігри відображень. Якою бачить Україну світ / Гол. ред. О. С. Кандиба. Х.: Віват, 2016. 352 с.
41. Гай-Нижник П. П. Українська дипломатія й міжнародна фінансова політика урядів Центральної Ради, Української Держави (Гетьманату) та Директорії УНР (1917–1922 рр.). Київ: Дуліби, 2016. 532 с.
42. Грищенко Ю. Болгари в Україні 1920-х-1930-х рр.: між національними проектами влади й реаліями життя. Київ, 2018. 269 с.
43. Даскалов Д. Бялата емиграция в България. София : Университет. изд-во «Св. Климент Охридски», 1997. 182 с.
44. Дацків І. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917–1923 рр.: Монографія. Тернопіль : Астон, 2009. С. 520.
45. Держалюк М. С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 рр. / Київ: Оріяни, 1998. 240 с.
46. Дмитрук В. Сторінки вікової дружби. З історії українсько-болгарських зв'язків ХІХ - початку ХХ століття. Львів, 1958. 96 с.
47. Дорогами дружби. Київ, 1989. 314 с.
48. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. М.: Наука, 2003. С. 172–173.

49. Кьосева Ц. Руската емиграция в България. София : Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия, 2002. 591 с.
50. Луценко А. В., Піскорська Г. А. «М'яка сила» в сучасній геополітиці : монографія. Київ, 2011. 216 с.
51. Манганчев П. Украинската емиграция в България през периода между двете световни війни (1918 г. - 1944 г.). София: Колбис, 2011. 321 с.
52. Матвієнко В. Українська дипломатія 1917–1921 років: на теренах постімперської Росії. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2002. 373 с.
53. Мизов М. Българският етнически модел. Политическа митология или проблемна реалност? София: Авангард Прима, 2011. 388 с.
54. Минков И. Етноси и глобализационни общности. Етничните общности на България. Националната схема и в процесите на глобализация. София: ИК «Тип-топ прес», 2011. 435 с.
55. Москаленко В. Українсько-болгарські літературні та наукові зв'язки кінця ХІХ – початку ХХ ст. Київ: Наук. думка, 1986. 215 с.
56. Най Дж. Гибкая сила. Как добиться успеха в мировой политике. М.: Тренд, 2006. 397 с.
57. Очерки истории украинско-болгарских связей. Киев, 1976. 292 с.
58. Очерци по история на украинско-българските връзки. София, 1979. 266 с.
59. Павленко В. В. Українсько-болгарські взаємини, 1918–1939 рр. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1995. 224 с.
60. Петков С. В. Болгарская диаспора в Украине: правовое положение (XVII–XIX вв.). Запорожье, 1997. 66 с.
61. Пътища на дружбата. София, 1990. 472 с.
62. Семченко О. Іміджева політика України. Київ: ВЦ «Академія», 2014. 272 с.
63. Сестра моя, Софія...Бібліотека газети «День». Україна «Incognita». Київ, 2016. 487 с.
64. Сохань П. Історія, культура, фольклор та етнографія слов'янських народів. К.: Наукова думка, 1988. 256 с.

65. Спасов Л. Врангеловата армия в България 1919–1923. София : Университет. изд-во «Св. Климент Охридски», 1999. 244 с.
66. Степовик Д. Українсько-болгарські мистецькі зв'язки. Київ: Наук. думка, 1975. 215 с.
67. Степовик Д. Скульптор Михайло Паращук. Життя і творчість. Едмонтон; Торонто; К.: Вид-во КІУС, 1994. 227 с.
68. Якімова А. Українці в Болгарії: філософія історичного буття. Софія, 2011. 100 с.
69. Якімова А. Болгарський період життя професора Михайла Драгоманова. Київ, 2019. 279 с.
70. Nye J.S. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power / New York: Basic Books, 1990. 336 p.;
71. Nye J.S., Robert O. Keohane Power and Interdependence: World Politics in Transition / New York: Longman, 2000. 273 p.
72. Nye J.S. Soft Power. The Means to Success in World Politics / New York: Public Affairs, 2004. 192 p.
73. Nye J.S. The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone / New York: Oxford University Press, 2002. 240 p.

Збірники та матеріали конференцій

74. «Драгоманівські студії»: Матеріали першої, другої та третьої наукових конференцій. Софія, 2008. 103 с.
75. «Драгоманівські студії»: Матеріали четвертої та п'ятої наукових конференцій. Софія, 2011. 100 с.
76. «Драгоманівські студії»: Матеріали шостої та сьомої міжнародних наукових конференцій. Софія: Бетапринт – Петрови и Сие, 2013. 200 с.
77. «Драгоманівські студії»: Матеріали восьмої, дев'ятої та десятої міжнародних конференцій. Софія, 2016. 121 с.
78. «Драгоманівські студії»: Матеріали одинадцятої, дванадцятої, тринадцятої та чотирнадцятої наукових конференцій. Софія, 2020. 212 с.

79. Україна і Болгарія в історії Європи: зб. наук. праць. Київ-Софія, 2019. 559 с.

Автореферати і дисертації

80. Грушецький Б. П. Механізм формування та основні напрямки зовнішньої політики Болгарії (1989–2013 рр.): автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Дніпропетровськ, 2014. 20 с.

81. Дацків І.Б. Дипломатія українських національних урядів у захисті державності (1917–1923 рр.) дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.02; Дип. акад. України при М-ві закордон. справ України. К. 201. 474 с.

82. Павленко В. В. Українсько-болгарські взаємини 1918–1939 рр.: автореф. дис. ... докт. іст. наук. Київ, 1996. 46 с.

83. Тимошенко Ю. О. Українсько-болгарські відносини в 90-х роках ХХ століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ, 2004. 188 с.

84. Тищенко-Тишковець О. М. Публічна дипломатія у системі зовнішньої політики: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03. Київ, 2011. 20 с.

Наукові статті

85. Антонюк О.В. Сучасний стан стратегії просування бренда держави в Україні // *Економіка та держава*. 2011. № 8. С. 64-67.

86. Атаманенко А. Закордонне українство та Україна: проблеми та перспективи взаємовідносин // *Наукові Записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2015. Вип. 23. С.7-13.

87. Атаманенко А. Українці в Болгарії і Україна: потенціал співпраці // *Україна і Болгарія в історії Європи: зб. наук. праць*. Київ-Софія, 2019. С. 180-197.

88. Атанасов П. З минулого болгарсько-українських зв'язків // *Український історичний журнал*. Київ, 1960. № 4. С. 65-73.

89. Балабанов К. В., Трофименко М. В. Інститут нештатних (почесних) консулів в Україні // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Київ, 2012. Вип. 105. Ч. 1. С. 9-14.

90. Балабанов К.В., Трофименко М.В. «Публічна дипломатія» як відповідь на виклики сучасності // *Україна дипломатична: наук. щорічник*. 2014. С.989-1021.
91. Балтажи М. Українсько-българските отношения: Поглед в бъдещето // *Международни отношения*. 2012. № 1. С. 19-26.
92. Белоусова Н. Б. «М'яка» сила як потенціал зовнішньополітичного впливу держави // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: Зб. наук. пр. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2012. Вип. 107. Ч. I. С. 148-151.
93. Билга М. Політика на Българія спрямо българите в Україна през ХХІ век // *Україна і Болгарія в історії Європи*: Зб. наук. праць. Київ-Софія, 2019. С. 451-474.
94. Веденєєв Д. Становлення культурної дипломатії Української Народної Республіки періоду Директорії (1918–1920 рр.) // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Вип. 2. 2019. С.19-20.
95. Веденєєв Д. В. Дипломатична служба України 1917–1920 рр. : сучасний етап дослідження // *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. К., 1998. Вип. 1. С. 63–65.
96. Власенко В. Болгарія й українська політична еміграція в міжвоєнний період: форми взаємодії // *Україна і Болгарія в історії Європи*: зб. наук. праць. Київ-Софія, 2019. С. 327-345.
97. Власенко В. До громадсько-політичної діяльності Василя Филоновича у Болгарії у 1921-1922 рр. // *Київська старовина*. 2010. № VI. С. 97-115.
98. Власенко В. До історії українсько-българських дипломатичних відносин (березень 1921 р.) // *Сумська старовина*. 2018. № LIII. С. 5-21.
99. Власенко В. З історії встановлення пам'ятника М. Драгоманову в Софії // *Българска україністика Софійски университет «Св. Климент Охридски»*. Софія, 2012. Бр. 2. С. 126-135. URL:
<http://www.bgukrainistika.com/widgets/Filemanager/uploads/anon/ALMANAH2.pdf>.
100. Власенко В. Н. Шевченковские дни украинской политической эмиграции в Болгарии в межвоенный период (по материалам парижского еженедельника «Тризуб») // *Сумський історико-архівний журнал*. 2012. № XVIII-XIX. С. 18-24.

101. Власенко В. Натурализиция украинской эмиграции в Болгарии в межвоенный период // *Анамнеза*. София, 2015. Кн. 1. С. 18-33.
102. Власенко В. Перша хвиля міжвоєнної української політичної еміграції до Болгарії // *Българска украинистика*. София, 2013. Бр. 3. С. 172-184. URL: http://www.bgukrainistika.com/widgets/Filemanager/uploads/anon/Almanah_3.pdf.
103. Власенко В. Союз українських організацій в Болгарії // *Драгоманівські студії: Матеріали восьмої, дев'ятої та десятої міжнародних конференцій*. Софія, 2016. С. 116-117.
104. Власенко В. Третя хвиля міжвоєнної української еміграції до Болгарії // *Дриновський збірник*. Харків-Софія, 2015. Т. VIII. С. 184-195.
105. Власенко В. Українська громада в Болгарії (за матеріалами паризького тижневика «Тризуб») // *Сумська старовина*. 2011. № XXV. С. 14-27.
106. Власенко В. Філія Українського національного козацького товариства у Болгарії (1923-1936) за матеріалами болгарського і чеського архівів // *Дриновський збірник*. Харків-Софія, 2012. Т. V. С. 428-443.
107. Власенко В. Українське культурне об'єднання в Болгарії // *Дриновський збірник*. Харків-Софія, 2014. Т. 7. С. 87-97.
108. Власенко В. Союз українських організацій в Болгарії // *Драгоманівські студії: Матеріали восьмої, дев'ятої та десятої міжнародних конференцій*. Софія, 2016. С. 115-119.
109. Власенко В. Українська громада у Болгарії міжвоєнного періоду (за матеріалами паризького «Тризуба»). *Драгоманівські студії: Матеріали шостої та сьомої міжнародних наукових конференцій*. Софія: Бетапринт – Петрови и Сие, 2013. С. 77-93.
110. Власенко В. Українська емігрантська преса міжвоєнного періоду в Болгарії // *Сумська старовина*. 2017. № LI. С. 35-47.
111. Власенко В. Культурна діяльність міжвоєнної української еміграції в Болгарії (музика, танці, театр) // *Сумська старовина*. 2018. № LII. С. 38-50.

112. Власенко В. Українські емігранти в Болгарії і Л.М. Шишманова-Драгоманова: невідоме листування (За матеріалами Наукового архіву Болгарської академії наук) // *Сумський історико-архівний журнал*. 2011. № XIV-XV. С. 30-42.

113. Власенко В., Гузун В. Національно-демократичне середовище міжвоєнної української еміграції в країнах Південно-Східної Європи // *Сумська старовина*. 2016. № XLVIII. С. 25-49.

114. Власенко В. Українська політична еміграція в Болгарії: освіта і наука (1921-1939) // *Суспільно-політичні процеси на українських землях : історія, проблеми, перспективи*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 18 травня 2018 р.). Суми: СумДУ, 2018. С. 3-10.

115. Гай-Нижник П. П. Фінансові аспекти Берестейського договору 1918 р. для УНР // *Формування та діяльність українських національних урядів періоду Української революції 1917–1921 рр.*: Матеріали Всеукр. наук. конф. (Кам'янець-Подільський, 6–7 грудня 2007 р.). Кам'янець-Подільський, 2008. С. 200-21.

116. Гай-Нижник П.П. Українсько-болгарські міждержавні відносини: рік 1918-й // *Гілея*. 2017. Вип. 125 (№10). С. 47-58.

117. Ганчев А. Бессарабские болгары, обучающиеся в Болгарии в поисках идентичности // *Българите в Северното Причерноморие*. Изследовнаия и материали. Одеса - Велико Търново, 2006. Т. 9. С. 265–274.

118. Ганчев О.І. Між Україною та Болгарією: навчальні настрої та студентські міграції болгарської молоді Південної Бессарабії // *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. Соціологія і політичні науки. 2013. Т. 18. Вип. 2. Ч. I. С. 201-210.

119. Гапонова Я. М. Українська публічна дипломатія: нормативно-правова база // *Політикус*. 2017. Вип. 3. С. 137-140.

120. Гловацька С.І., Іваницька О.П. Публічна дипломатія як фактор поглиблення відносин між державами на сучасному етапі (на прикладі України) // *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2018. С.13-17.

121. Головченко В. І. Українська дипломатія 1917–1920 років: уроки історії // *Актуальні проблеми міжнародних відносин* : зб. наук. пр. К., 2008. Вип. 74, ч. 1. С. 22-26.
122. Горбатенко В. «М'яка сила» як основа сучасної геополітичної стратегії // *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2014. Вип. 4. С. 27-31.
123. Грачевська Т. О. Почесні консульства у двосторонньому співробітництві держав: функціональний вимір // *Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку*. Київ, 2018. С. 113-118.
124. Грищенко Ю. Болгари в Україні 1920-х – 1930-х рр.: між національними проектами влади й реаліями життя (В. Мільчев) // *Український історичний журнал*. 2018. № 5. С. 192-197.
125. Грушецький Б. П. Основні етапи розвитку українсько-болгарських відносин (1991-2013 рр.) // *Проблеми політичної історії України*. Дніпропетровськ, 2016. Вип. 11. С. 187-194.
126. Гуцал С.А. Публічна дипломатія як сучасний пріоритет зовнішньої політики держави // *Стратегічні пріоритети*. Київ, 2010. № 3 (16). С. 106-113.
127. Дацків І. Б. Брест-Литовський мирний договір як юридична база для встановлення українсько-болгарських дипломатичних відносин // *Україна і Болгарія в історії Європи*: зб. наук. праць. Київ-Софія, 2019. С. 458-466.
128. Дацків І. Утворення системи дипломатичних представництв і місій Української Народної Республіки // *Мандрівець*. 2014. № 1. С. 22-25.
130. Динева Д. Усилията за информиране на българската общественост за събития в Украйна. 1919-1920 г. (Украинско-български преглед и Украинско слово) // *Україна і Болгарія в історії Європи*: зб. наук. праць. Київ-Софія, 2019. С. 319-326.
131. Дихан М.Д. Болгари-політемігранти у соціалістичному будівництві на Україні в 1924–1929 рр. К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1973. 159 с.
132. Дубевски Х. Българо-украинско-руски литературни взаимоотношения в периода между две ветовни войни // *Литературна мисъл*. София, 1979. № 7. С. 122-126.

133. Жалоба І.В. Сучасні міжнародні відносини та виклики класичній дипломатії // *Зовнішні справи*. 2014. № 7. С. 36-39.
134. Жуківський В. Отразяване на погребването на Михайло Драгоманов в българския печат // *Драгоманівські студії. Матеріали шостої та сьомої міжнародних наукових конференцій*. Софія, 2013 С. 184-195.
135. Жуківський В. Паметната плоча на Драгоманов откриват по време на Дните на Украйна в България // *Драгоманівські студії. Матеріали першої другої та третьої наукових конференцій*. Софія, 2008. С. 36-37.
136. Жуківський В. Українска преса в България // *Матеріали шостої та сьомої міжнародних наукових конференцій «Драгоманівські студії»*. Софія: Бетапринт - Петрови и Сие, 2013. С. 62-68.
137. Жуківський В. Українська громада в Болгарії // *Матеріали першої, другої та третьої наукових конференцій «Драгоманівські студії»*. Софія, 2008. С. 18-23;
138. Знаменська М. В. З історії культурно-освітнянської роботи болгар України (20-ті–30-ті роки) // *Розбудова держави*. 1994, № 1. С. 15–17.
- Знаменська М.В. До 15-річчя українського відділення товариства радянсько-болгарської дружби // *Український історичний журнал*. 1973. № 12. С. 115-118.
139. Иванов М. Президентската институция и българите в чужбина (1990–1996) // *Родолюбец*. Софія, 1998. С. 259-260.
140. Иванов Є. Болгарська діаспора півдня України в контексті болгарсько-українських відносин // *Българите в Северното Причерноморие: Изследвания и материали*. Одеса - Велико Търново, 2009. Т. 10. С. 239-247/
141. Иванов Є. Національний розвиток болгарської діаспори в контексті болгарсько-українських взаємин // *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2006. Вип. 9. С. 114-126.
142. Иванов О. Класичний контент-аналіз та аналіз тексту: термінологічні та методологічні відмінності // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2013. № 1045, Вип. 30. С. 69-74.

143. Каковкіна О. Українська діаспора в розвитку українсько-болгарських відносин // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки». 2010. Вип. 15. С. 110-120.
144. Калакура Я. *Історизм української дипломатії* // Україна дипломатична: науковий щорічник. 2003. Вип. 3. С. 519-533.
145. Камберова Р. 20 років україністики в Софійському університеті імені Святого Климента Охридського // *Українська мова у світі*: Зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2016. С. 100-104.
146. Камберова Р. Преводът на украинска литература в България след 1989 година // *«Славистиката и българистиката днес: въпроси, идеи, посоки»*: Сборник с доклади от Международната конференция по повод 20-годишнината от създаването на специалност. Славянска филология в Благоевградския университет. Благоевград: УИ «Неофит Рилски», 2015. С. 477-481.
147. Камберова Р. Книгопреглед. Накратко за превода на украинската литература в България след 1989 г. // *Списание «Европа 2001»*. 2017. Брой 3-4. С. 66.
148. Королишин М. Україна й Болгарія 1918 р. й тепер // *У 60-річчя відновлення гетьманської Української Держави 29 квітня Р. Б. 1918*. Торонто: Батьківщина, 1978. С. 60-61.
149. Косенко О. В. Архівна україніка міжвоєнного періоду в Болгарії // *Архіви України*. 2011. № 2-3(273). С. 204-211.
150. Коцева О. Пам'яті Лесі Українки присвячуємо // *Матеріали першої, другої та третьої наукових конференцій «Драгоманівські студії»*. Софія. 2008. С. 84-87.
151. Коцева О. Украинските организации в България // *Европа 2001*. 2017. Брой 3-4. С. 38.
152. Коч С. В. Республика България и «болгары зарубежья»: формирование политики взаимодействия // *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. Соціологія і політичні науки. 2018. Т. 23. Вип. 2 (31). С. 128-148.
153. Кудряченко А. Дипломатична діяльність і погляди на зовнішню політику В. Липинського // *Studia Politologica Ucraino-Polona*. Житомир-Київ-Краків : Вид-во Євєнка О., 2011. Вип. 1. С. 100-108.

154. Кулеба О.В. Роль сучасних інформаційно-комунікативних технологій у формуванні міжнародного іміджу держав // *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 3. С. 104-107.

155. Кучмій О.П., Сербіна Н.Ф. Культурна дипломатія як інструмент зовнішньої політики сучасної європейської держави // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 100 (1). С. 122-131.

156. Луцишин Г., Гончарук А. Особливості розвитку культурної дипломатії України в сучасних умовах // *Humanitarian vision*. 2017. Vol. 3, Num. 1. С. 25-30.

157. Манасиева И. Болгаро-советские отношения в конце 1917–1918 гг. в контексте «украинского вопроса» // *Россия – Болгария: векторы взаимопонимания. XVIII–XXI вв. Российско-болгарские научные дискуссии*. Москва, 2010. С. 389-404.

158. Манасиева И. България и идеята за украинската независимост в годините на Първата световна война // *Първата световна война век по-късно*. София: Унив. изд. «Св. Климент Охридски», 2016. С. 264-270.

159. Манасиева И. Иван Шишманов и българите от Украйна // *Личността в историята*. Сборник с доклади и съобщения от Националната научна конференция, посветена на 200 г. от рождението на Александър Екзарх, Захарий Княжески и Атанас Иванов [Известия на старозагорския исторически музей, т. IV]. Ст. Загора, 2011. С. 430-436.

160. Манасиева И. Принципите на националната политика на независима Украйна и отражението ѝ върху българската общност там // *Българите от Молдова и Украйна – език, литература, история, култура и образование*. София, 2009. С. 125-130.

161. Манасиева И. Украинската народна република и България (дипломатически аспекти). 1918-1920 г. // *30 години секция «История на света и международните отношения в ново и най-ново време»*. София, 2010. С. 198-209.

162. Манасиева И. Украинската национална идея – модели и концепции. (XIX – началото на XX в.) // *Научни приноси (език, литература, история)*. Доклади и научни съобщения, изнесени на Първата национална конференция на тема: «Славянските народи: вчера, днес, утре». 14-15 април 2006 г. София, 2006. С. 226-230.

163. Манасиева И. Украинският въпрос в България в края на Първата Световна война (1917-1918 гг.) // *Україна і Болгарія в історії Європи*: зб. наук. праць. Київ-Софія, 2019. С. 235-241.
164. Манасієва І. Болгарія та Українська Народна Республіка на Брест-Литовській мирній конференції: відстоювання національних інтересів // *Дриновський збірник*. Харків-Софія, 2011. Т. IV. С. 230-238.
165. Матанова Т. Вишиванка в Україна и в България в XXI век // *Българска украинистика*. Софія, 2016. Брой 6. С. 82-94.
166. Матанова Т. Етнично себевъзприемане и локална принадлежност при деца от украино-български семейства // *Матеріали шостої та сьомої наукових конференцій «Драгоманівські студії»*. Софія: Бетапринт – Петрови и Сие, 2013. С. 55-60.
167. Матанова Т. Комуникационни пространства на украинците в България // *Българска украинистика*. Софія, 2013. Брой 3. С. 150-163.
168. Матанова Т. Носталгични връзки с Україна сред украински мигранти в община Сливен // *Матеріали восьмої, дев'ятої та десятої міжнародних наукових конференцій «Драгоманівські студії»*. Софія: ИД Принт, 2016. С. 105-109.
169. Матанова Т. Носталгични връзки, етнокултурна идентификация и евроинтеграционни възгледи сред украински емигранти в община Сливен в България // *Дриновський збірник*. Харків-Софія, 2016. Т. IX. С. 121-129.
170. Матяш И. Україна – България: начало на междудържание отношения // *Европа-2001*. 2017. № 3-4. Год. XXIV, бр. 142. С. 16-18.
171. Матяш І. Ukraine and Bulgaria: mission and role of the first diplomatic relationship in establishment of the inter-state relationship in 1918// *Списание дипломатия*. Софія: Дипломатически институт, 2019, № 22 (март). С. 80-98.
172. Матяш І. Перше дипломатичне представництво Болгарії в Україні: з інституційної історії // *Україна і Болгарія в історії Європи*: зб. наук. праць. Інститут історії України НАН України – Інститут історичних досліджень БАН. Київ–Софія, 2019. С. 283-304.

173. Матяш І. «Основною орієнтацією...мусить бути орієнтація українська»: (Протоколи віденської серпневої Наради послів і голів дипломатичних місій 1920 р. Джерело з історії української дипломатії) // *Україна дипломатична: науковий щорічник*. К., 2005. Вип. 6. С. 102-144.

174. Матяш І. Роль дипломатичних установ у започаткуванні українсько-болгарських міждержавних відносин (1918–1921 рр.) // *Український історичний журнал*. 2018. № 2. С. 53-75.

175. Матяш І. Заснування інституту почесних консулів України в 1918–1923 рр.: правові засади та ключові особи // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Київ, 2016. Вип. 127. Ч. I. С. 4-13.

176. Машевський О., Мінгазутдінова О. Українсько-болгарські відносини (1991–2018 рр.) // *Україна і Болгарія в історії Європи: зб. наук. праць*. Київ-Софія, 2019. С. 539-550.

177. Мельник С., Чуркіна В. Ключові аспекти українсько-болгарських культурних взаємин // *Българите в Северното Причрноморие*. Изследвания и материали. 2018. Т. XIII. Брой 1. 2018. С. 263-275.

178. Миланов Е. Българското просветно дело зад граница 1990–2005 // *Българите в Северното Причерноморие*. Изследования и материали. Одеса: Друк, 2006. Т. 9. С. 195-208.

179. Миланов Е. Да не угасват българските огнища извън България. Кишенев: «Cu drag». 2016. 180 с.

180. Мінгазутдінова Г. Основні напрямки сучасних українсько-болгарських відносин (1991–2018 рр.) // *Європейські історичні студії*. Київ, 2018. № 10. С. 116-138.

181. Москаленко В. «Възкресение на независимостта // *Отечествен вестник*. 24 авг. 1993. с. 1.

182. Нягулов Б. Държави, малцинства и политики: българо-украински сравнения и отношения // *Україна і Болгарія в історії Європи: Зб. наук. праць*. Київ-Софія, 2019. С. 243-257.

183. Нягулов Б. Малцинствата в етническата политика на България и Украйна: сравнителни аспекти // *Българите в Северното Причерноморие*. Изследования и материали. Т. 9. Одеса: Друк, 2006. С. 237-256.
184. Павленко В. В. Дипломатична місія Української Народної Республіки в Болгарії (1918–1920) // *Український історичний журнал*. Київ, 1992. № 12. С. 18-31.
185. Павленко В. Іван Шишманов – повноважний посол Болгарії в Україні // *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Київ, 2010. Вип. 19. С. 59-70.
186. Павленко В. Приносът на Украинска ССР в съветско-български културни връзки (20-30-те години) // *Пътища на дружба*. София, 1990. С. 99-119.
187. Павленко В., Павленко Н. Межвоенная украинская эмиграция в Болгарии // *ROSSICA*. Praha, 1996. Vol. I. Is. 2. P. 107-120.
188. Павленко В., Сохань П. Українська емігрантська преса в Болгарії міжвоєнного періоду // *Українська діаспора*. Київ-Чикаго, 1992. Ч. 1. С. 85-98.
189. Павленко В., Віднянський С. До 85-річчя члена-кореспондента НАН України П. С.Соханя // *Український історичний журнал*. 2011. № 5. С. 220-227.
190. Пенчиков К. Българо-українски дипломатически отношения 1918-1919 г. // *Българоукраїнски връзки през вековете*. София, 1983. С. 250-256.
191. Пересунько Т. Інститути культурної дипломатії як інструменти іміджевої і безпекової політики України в процесі євроінтеграції: досвід Польщі // *Європейська інтеграція та національна ідентичність: інституційний і ціннісний виміри*: Матеріали II українсько-польського наукового форуму (12–13 травня 2016, Львів). Львів-Olsztyn: ПП Сорока Т. Б., 2016. С. 353-357.
192. Пересунько Т. Інституціоналізація культурної дипломатії в Україні: до проблеми історичної тяглості // *Культурологічний альманах*. Вип. 5: Культурна дипломатія: стратегія, моделі, напрями. Київ, 2017. С. 103-107.
193. Петренко Є. Політико-дипломатична діяльність урядів УНР на Балканах на прикладі відносин з Българським царством (1918-1920 рр.) // *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 39. С. 113-115.

194. Піскіжова В. Роль родини Драгоманових-Шишманових в українсько-болгарських зв'язках (кінець XIX – перша половина XX ст.) // *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Київ, 2012. Вип. 21. С. 110-126.
195. Піскіжова В. Українсько-болгарські зв'язки в галузі образотворчого мистецтва другої половини XIX – початку XX ст. // *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Київ, 2013. Вип. 22. С. 52-67.
196. Піскіжова В. Особливості українсько-болгарських літературних зв'язків у XIX ст. // *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2011. Вип. 20. С. 129-145.
197. Процюк М. В. Публічна і культурна дипломатія як засіб «м'якої сили» України: запозичені моделі, реальні кроки та стратегічні пріоритети // *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Київ, 2016. Вип. 23 (2). С. 21-28.
198. Ревякина Л. Украинската емиграция в България. 20-те години на XX век – началото на XXI в. // *Україна і Болгарія в історії Європи: зб. наук. праць*. Київ Київ-Софія, 2019. С. 385-404.
199. Репина Л. Теоретические новации в современной историографии // *Харківський історіографічний збірник*. 2010. Вип. 10. С. 10-40.
200. Рижков М., Піскорська Г. Забезпечення національних інтересів України в контексті використання несилових впливів // *Збірник наук. праць / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнародних відносин*. Київ. Вип. 100, (ч. 2), 2011. С. 59-69.
201. Розумна О. Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи // *Політика культурної дипломатії: стратегічні пріоритети для України* : збірник науково-експертних матеріалів / за заг. ред. Оксани Розумної, Тетяни Черненко. К.: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2016. С. 3-42.
202. Руднева В. Публічна дипломатія: теоретичні основи застосування нової інформаційно-комунікаційної технології в державному управлінні // *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Київ, 2012. Вип. 1. С. 147-153.
203. Семченко О. «М'яка сила» держави як потенціал іміджу країни // *Політичний менеджмент*. №4-5. 2012. С. 265-272.

204. Силка О. М. Політична співпраця між Україною та Болгарією в 90-х роках ХХ століття // *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. Сер. «Історія». 2005. Вип. 80–81. С. 60-62.

205. Силка О. М. Українсько-болгарські політичні та економічні відносини в 90-х роках ХХ століття // *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*. Сер. «Історія». 2003. Вип. 68-70. С. 148-151.

206. Слісаренко І. Теорія і практика «м'якої сили» в міжнародних відносинах // *Social-science*. 2008. № 1–2. URL: <http://social-science.com.ua/article> (дата звернення: 20.08.2019).

207. Соловйова В. В. Зовнішньоінформаційна діяльність українських дипломатичних представництв у країнах Центральної Європи (1918–1920) // *Вісн. Київ. лінгв. ун-ту. Сер.: Історія, економіка, філософія*. 1999. Вип. 3. С. 155-161.

208. Соловйова В. В. Основні напрями діяльності дипломатичних представництв Директорії Української Народної Республіки // *Десять років незалежності України : минуле та сучасне державотворення* : наук. зб. К., 2003. С. 197-203.

209. Сохань П. С., Жук В. Н. Участь народних мас України у визволенні Болгарії // *Український історичний журнал*. Київ, 1978. № 2. С. 66-75.

210. Стаменова А. Періодичні видання Болгарії та України (остання чверть ХІХ ст.) // *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2009. Вип. 1 (17). С. 157-170.

211. Станчев М. Г. Участь Християна Раковського в українсько-російських переговорах 1918 р. // *Україна дипломатична*. Науковий щорічник. К. 2017, с. 694-706.

212. Танев П. Българската общност зад граница – мост между България и света в историята и съвременността: Мястото и ролята на българите като национално малцинство в развитието на Украйна като мултиетническа държава // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Київ, 2014. Вип. 24. С. 424-428.

213. Тертична А. Болгарська національна меншина в Україні в українсько-болгарських відносинах // *Україна дипломатична*. 2019. Вип. 20. С. 527-528

214. Тертична А. Публічна дипломатія в історії українсько-болгарських відносин. Інформаційна складова: витоки та перспективи // *Зовнішні справи*. 2019. № 6-7. С.49-53.

215. Тертична А. Сторіччя встановлення українсько-болгарських відносин в інформаційному просторі Болгарії. «Драгоманівські студії». *Матеріали одинадцятої, дванадцятої, тринадцятої та чотирнадцятої міжнародних наукових конференцій*. Софія, 2020. С. 139-142.

216. Тертична А. Штатні і позаштатні консульські установи України в Болгарії: внесок у розвиток публічної дипломатії // *Європейські історичні студії*. 2019. № 14. С. 147-169.

217. Тертична А. Внесок українських організацій у Республіці Болгарія в розвиток сучасних українсько-болгарських відносин // *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2019. Вип. 28. С. 144-173.

218. Тертична А. Культурна комунікація України з Болгарією у світлі публічної дипломатії 1990-х рр. // *Український історичний журнал*. 2020. Число 1. С. 112-125.

219. Тимошенко Ю. Українсько-болгарські взаємини у сфері освіти та науки в 90-х рр. ХХ ст. // *Україна в ХХ столітті: уроки, проблеми, перспективи*. Зб. доповідей Міжнар. наук. конф., присвяченої 10 річниці незалежності України, 25 квітня 2001 року. Київ: Укр. центр духовної культури, 2001. С. 189-198.

220. Трембіцький В. Україна й Болгарія в 1918-1921 роках // *Новий літопис*. Вінніпег, 1965. № 14. С. 71-8; № 15. С. 9-27; № 16. С. 24-29.

221. Трофименко М. В. Публічна дипломатія малих держав // *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія : Історія. Політологія. 2016. Вип. 16. С. 329–336

222. Хонін В.М. Методологічні принципи теорії міжнародних відносин // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 127 (частина 1). 2016. С. 104-115.

223. Ціватий В. Публічна дипломатія: традиції, тренди та виклики (досвід і пріоритети для України). // *Зовнішні справи*. 2014. Вип. 6. С. 32-36.

224. Ціватий В. Республіка Болгарія – Україна: інституціональна історія публічної та культурної дипломатії у міждержавних відносинах (1991-2020рр.) //

Україна. Європа. Світ. Історія та сучасність: зб. наукових статей. Київ, 2020. С. 66-72.

225. Ціватий В. Публічна дипломатія і професійне публічне мовлення в зовнішньополітичній і іміджевій сферах діяльності держави: інституціональний і теоретико-методологічний аспекти // *Гуманітарний корпус: зб. наукових праць.* – Випуск 35 (Том 2). Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. С. 151-154.

226. Ціватий В. Взаємовідносини Республіки Болгарія і закордонного болгарства (інституційно–дипломатичний аспект) // *Зовнішні справи.* 2015. № 12. С. 22-25.

227. Цюрупа М. Поняття «м'якої сили» держави та особливості її застосування в сучасній світовій політиці // *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.* Київ: Знання України, 2007. Вип. 36. С. 47-59.

228. Черник П., Лозинський П. Особливості сучасних українсько-болгарських двосторонніх відносин // *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія «Політологія, соціологія, філософія». 2009. Вип. 13. С. 244-248.

229. Шевченко Е., Писарева Г. Українсько-български културни връзки (1945-1985 г.) // *Пътища на дружба.* София, 1990. С. 295-320.

230. Юськів Б. Контент-аналіз. Історія розвитку і світовий досвід: Монографія. Рівне: «Перспектива», 2006. 203 с.

231. Бондар В. С., Допіра М. А. Розгляд методу контент-аналізу з погляду кількісно-якісних технік проведення // *Наукові записки наукама.* К.: Національний університет «Кієво-Могилянська академія», 2007. Т. 70, «Соціологічні науки». С. 17-26.

232. Якімова А. Внесок українців в науку і освіту Болгарії // *Друга Міжнародна науково-практична конференція «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації»* (У рамках Конгресу української діаспори): Зб. доповідей. Львів, 2008. С. 341-345.

233. Якімова А. М. Драгоманов і початки болгарської україністики в Софійському університеті // *Перші міжнародні драгомановські читання: матеріали* (30 вересня – 2 жовтня 2003 р.). Київ, 2003. Вип. 1. С. 264-268.

234. Якімова А. Просвітницька місія української еміграції в Болгарії // *Українознавство*. Київ, 2007. № 1. С. 308-311.

235. Якімова А. Українство в Болгарії // *Українознавство*. Київ, 2010. № 2. С. 227-232.

236. Kevin D. Stringer, Ph.D. Sovereign Liechtenstein: the Soft Power Projection of a Very Small State // Faculty of Business and International Relations Webster University Centre for Small State Studies Institute of International Affairs MMXIII. 2013. p. 37-41. URL: https://ams.hi.is/wp-content/uploads/old/liechtenstein_layout_final.pdf (дата звернення: 20.08.2019).

237. Matanova T. Identity Dynamics among Bulgarian-Ukrainians Living in Bulgaria in the 21st Century // Hristov, P., A. Kasabova, E. Troeva and D. Demski (Eds.). *Contextualizing Changes: Migration, Shifting Borders and New Identities in Eastern Europe*. Sofia: Paradigma Publishing House, 2015. P. 343-354.

238. Ross, C.W.S. (2002). Public Diplomacy Comes of Age. *The Washington Quarterly* 25(2), 75-83. URL: <https://www.muse.jhu.edu/article/36692> (дата звернення: 20.08.2019).

239. Tertychna A. Activities of the Embassy of the Ukrainian People's Republic to Bulgaria: Origins of Public Diplomacy in the Course of Establishing Diplomatic Relations / Intercultural communications / Межкультурные коммуникации. 2019. - № 32. p. 140.

240. Tertychna A. The Ukrainsko-Bulgarski Pregled (Ukrainian-Bulgarian Review) as a Tool of Cultural Diplomacy in the Relations between Ukraine and Bulgaria (1919–1920) // *Bulgarian Historical Review– Revue Bulgare d'histoire*, 3-4/2019. p. 235.

Архівні джерела

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

Ф. 1063. Генеральний секретаріат Центральної Ради, м. Київ, 1917–1918.

Оп. 3.

241. Спр. 15. Телеграма доктора Ватсхофта до УЦР з привітанням з нагоди підписання Брест-Литовського мирного договору. Арк. 1-3.

Ф. 1429. Канцелярія Директорії Української Народної Республіки, м. Київ, м. Кам'янець-Подільський, територія Польщі, Чехословаччина.

Оп. 2.

242. Спр. 154. Протоколи засідання Ради, міністра віросповідань і листування з ним про діяльність його і відділів, організацію автокефальної Української церкви та допомогу уряду УНР. Арк. 149-149 зв.

Ф. 2592. Генеральне секретарство міжнародних справ УЦР, м. Київ (1918–1919)

Оп.1.

243. Спр. 17. Додатковий протокол до Брест-Литовського мирного договору про встановлення дипломатичних відносин Арк. 16, 16 зв.

244. Спр. 70. Тексти Мирного договору з державами «четверного союзу» Німеччиною, Австро-Угорщиною, Турцією і Болгарією, підписаного 9 лютого 1918 р. Арк. 1-7 зв.

245. Спр. 71. Господарський договір України з державами Четверного союзу, підписаний 23 квітня 1918 р. Арк. 7.

Ф. 3541. Ревізор військових місій УНР за кордоном. (1919–1920).

Оп. 1.

246. Спр. 5. Документи ревізора військових місій УНР за кордоном, накази, посвідчення, обрахунки видатків, листування з членами Уряду УНР, дипломатичними місіями, представництвами її за кордоном у справах ревізії тощо. Арк. 67-68.

Ф. 3696. Міністерство закордонних справ Української Народної республіки, м. Київ, м. Кам'янець-Подільський, м. Вінниця, м. Тарнів (Польща) (1918–1924)

Оп. 2.

247. Спр. 1. Проекти законів та постанов уряду Української Народної Республіки про діяльність Міністерства закордонних справ та його місій за кордоном. Арк. 12.

248. Спр. 178. Листування з головою Місії УНР в Парижі про відношення уряду Франції до уряду УНР та про особовий склад місії. Копія біографії голови місії О. Шульгина. Арк. 27. зв. 86.

249. Спр. 194. Документи про ліквідацію посольства Української Республіки в Софії. Арк. 5.

250. Спр. 308. Листування з дипломатичною місією УНР в Румунії, з представниками чужих держав, про організацію військових секцій при місії та доповіді голови місії Мацієвича про міжнародне становище, становище на Україні та діяльність місії за кордоном. Арк. 51-56 зв.

251. Спр. 396. Штати та списки співробітників дипломатичних місій за кордоном, 1920. Арк. 23.

252. Спр. 404. Огляд сучасного міжнародного становища УНР і закордонної політики УНР, 1920–1921. 214 арк.

Ф. 3766. Міністерство закордонних справ Української держави, м. Київ (1918).

Оп. 1.

253. Спр. 22. Про персональний склад посольств Української Держави. Арк. 10.

Центральний державний архів громадських об'єднань України

Ф. 269. Документи і матеріали українських організацій, союзів, спілок, товариств і громадян на еміграції.

Оп. 2.

254. Спр. 277а. Листування В. Филоновича з державними, військовими, громадсько-політичними діячами, приватними особами, емігрантськими організаціями з суспільно-політичних та інших питань, життя і діяльності української еміграції, 12.08.1931-30.12.1931. Арк. 131.

255. Спр. 282. Листування В. Филоновича з державними, військовими, громадсько-політичними діячами, приватними особами, емігрантськими

організаціями з суспільно-політичних та інших питань, життя і діяльності української еміграції. 01.01.1936-31.12.1937. Арк. 55, 74.

Державний архів Одеської області.

Ф. Р-65. Управління особливо вповноваженого по евакуації полонених та біженців Одеського району при головнокомандуючому (денікінськими) усіма озброєними силами Півдня Росії, м. Одеса, 23.08.1919 – 07.02.1920 рр.

Оп. 1.

256. Спр. 15. Листування з військовим портовим управлінням, російським транспортним та страховим товариством. Арк. 14.

Науковий архів Болгарської академії наук (м.Софія)

Ф. 11 К. «Иван Шишманов» (1862–1928).

Оп. 2.

257. А. е. 58, Устав на Украинско-българското дружество; подписи на членовете на дружеството. Л. л. 23, 23г, 24, 25, 26.

Оп. 3.

258. А. е. 506. Писмо от Васил Драгомирецки до Иван Шишманов с покана за панихида за Тарас Шевченко. Софія. 10.03.1920. Л.1.

259. А. е. 1928. Писмо от Димитър Шишманов до родителите му Лидия и Иван Шишманов за откриване на общежитието с театрална зала на украинците-военнопленници и за проект за паметник на М. Драгоманов. Лл. 22, 23, 23г.

Оп. 5.

260. А. е. 200. Писмо от Юлиан Налисник, аташе в Украинското посолство в Софія до Димитър Шишманов за отрицателното отношение на българските власти и общественост към посолството, поради непризнаването на украинското правителство от България, за напускане на дипломатическата служба от Ол. Шулгин и отдаването му на научна работа Л. 2, 3.

261. А.е. 820. Украинско слово. № 1. 1919.

Ф. 58 К. «Михаил Арнаудов» (1868–2008).

Оп.1

262. А. е. 151. Писмо от Украинския научен институт във Варшава до проф. М. Арнаудов. Л 1.

263. А. е. 153. Покана от Украинско – българското дружество и дружеството Славянска беседа за тържествено събрание, посветено на 75 годишнината от смъртта на Т. Шевченко. Л.1.

Централний державний архів Болгарії (м. Софія).

Ф. 3 К. «Монархически институт в България». (1875 – 1946).

Оп. 1

264. А. е. 98. Информация за тържествената церемония по връчването на акредитивните писма на Александер Шулгин, украински извънреден пратеник и пълномощен министър на Украинската държава на цар Фердинанд I .«Държавен вестник». Брой 204. 12.09.1918. Л. л. 73, 73 г.

265. А. е. 278. Статут украинського культурно-просвітнього товариства «Українська громада». Л. 38-39.

Оп. 2

266. А.е. 1571. Покана-програма до Стилиян Чилингиров за възпоменателна вечер, посветена на Т. Шевченко. Л. л. 136, 136г., 137.

267. А. е. 1571. Писмо от Съюза на Украинските организации в България до Стилиян Чилингиров с благодарност за статията за Тарас Шевченко. Л. 104.

Оп. 3

268. А. е. 1035. Писмо от Украинската колония „Громада” в България до министър-председателя Александър Стамболийски за желанието на украинците да бъдат представлявани от техен украинския пълномощен представител – Васил Драгомирецкий, а не от агенти на Врангел. Л. л. 103, 103г., 104, 104г.

269. А.е. 1035. Допълнителен протокол към Брест-Литовския мирен договор. Л. 303.

Ф. 264 К. „Министерство на вътрешните работи и народното здраве (1881-1951)».

Оп. 6.

270. А. е. 1424. Писмо от Дмитро Майстренко, председател на УКО до Дирекция на националната пропаганда за получаване на разрешение за провеждане на благотворителна вечер. Л. 2.

271. А. е. 1424. Рапорт от разузнавач Б.Несторов до началника на отделение «А» за проведената от УКО шевченкова вечер. Л. 3.

272. А. е. 1424. Покана-програма от УКО за тържествено честване на 24 годишнината от обявяване на независимостта на Украйна. Л.л. 6, 7.

273. А. е. 1424. Рапорт от разузнавач Ст. Хайтьров до началника на отделение „А” за проведената сказка на презвитер Андрей на тема «Пътищата на националната Украинска църква». Л. 9.

Ф. 370 К. „Министерство на вътрешните работи и народното здраве (МВРHZ) – Дирекция на полицията» (1882–1954).

Оп. 6.

274. А. е. 1171. Доклад от Дирекцията на полицията, отдел Политическа полиция, IV секция за украинската емиграция в България. Л. л. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13.

Ф. 1179 К. „Димитрий Шелудко“ (1882–1954).

275. А. е. 22. Доклад за украинските организации в България от Дмитро Шелудко «Об Украинских организациях в Софии». Л. л. 1, 2, 3.

Ф. 1710 К. „Петко Атанасов“ (1885–2003).

Оп.1.

276. А. е. 793. Списък, съставен от Дмитро Степовик на скулптурните творби на Михайло Парашчук, намиращи се в къщата на ул. „Венера”, 6. София. Л. л. 100, 101.

277. А. е. 1546. Интервю на пълномощния министър проф. Д-р Иван Д.Шишманов за Украйна, отпечатано във в. «Камбана», бр. 3139 от 1918. Л. 1.

Ф. 1717 К. „Михайло Парашчук“ (1882–2003).

Оп.1.

278. А. е. 130. Бележка-отчет на М. Парашчук за дейността на Украинско-българското дружество за 1935-1936 гг. Л. 1г.

279. А. е. 250. Писмо от Михайло Парашчук, председател на Комитета УЧК в България до Маврикий Гери /Хери/, представител на Международния Червен Кръст в България за основаването на комитета. София. 05.12.1921. Л. 8.

280. А. е. 250. Писмо от Михайло Парашчук до министъра на ВРНЗ за начините на събиране на помощи от Комитета за събиране на помощи за гладуващото население в Украйна. Л. 21.

281. А. е. 257. Писмо от членове на Комитета за събиране помощи за гладуващото население на Украйна /от М. Парашчук/ до министъра на ВРНЗ за изпращане на помощите чрез Международния червен кръст или чрез Българския червен кръст. Л. 1.

282. А. е. 257. Протокол на организационно заседание на Украински Червен Кръст в България. София. 02.12.1921. Л. 7.

283. А. е. 262. Покана от проф. Иван Шишманов до проф. Михайло Парашчук за събрание за учредяване на Украинско-българско дружество. Л. 1.

284. А. е. 268. Протокол от учредително събрание на Украинско-българското дружество в София с председател проф. Михаил Арнаудов. Л. 2.

285. А. е. 287. Писмо от проф. Михаил Арнаудов до проф. Роман Смал-Стоцкий за връзките между украинския и българския народ. Л. 1.

286. А. е. 300. Заявление от Украинско-българското дружество до кмета на София за наименоване на една по-голяма улица в София на името на Т. Шевченко, по повод 120 годишнината от рождението му. Л. л.1, 1г.

287. А. е. 311. Отзив от [М. Парашчук] за сказката на проф. Григорий Омелченко за Ю. Венелин, изнесена по време на гостуването му в България през 1935. Л. 1.

288. А. е. 316. Доклад от Григорий Крупицки за дейността на украинските организации в България (1920-1927). Л. л. 11, 11г., 12.

289. А. е. 316. Писмо от ген. Владимир Салский до Михайло Парашчук за предаване на УКПД „Украинка громада в България” библиотека и пари. Л. 42.

290. А. е. 316. Доклад от Михайло Парашчук за Международния комитет за подпомагане на емиграцията при Лигата на нациите. Л. л. 59, 60, 61, 62, 63, 64.

291. А. е. 328. Покана от Комитета по организирането на Украинска благотворителна вечеринка в полза на гладуващите в Украйна. Л., л. 1г., 2.

292. А. е. 330. Информация от Михайло Парашчук за проведено честване (академия) по повод на 9-та годишнина от смъртта на Симон Петлюра на 9 юни 1935 година в София. Л. л. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.

293. А.е. 354. Съобщение за излъчен радиочас по радио София, посветен на украинския поет Тарас Шевченко, борец за независимостта на Украйна. Л. 18.

294. А. е. 368. Филонович В. Відношення Болгарських кол до Українців. Л. л. 1, 1г.

295. А. е. 398. Г. Крупицький. Становище Українського студентства в Болгарії. Л. л. 1, 1г.

296. А. е. 415. Доклад за украинската емиграция в България от проф. Михайло Парашчук. Л. л., 1, 2, 3, 4, 5.

297. А. е. 429. Писмо от Научното дружество „Тарас Шевченко” в Лвив до УС на Украинско-българското дружество в София за организирането на изложбата „Украина в карти и диаграми”. Л. л. 1, 2.

298. А. е. 555. Писмо от Михайло Парашчук до Андрий Крижанивский за размяна на статии и библиография за Тарас Шевченко. Л. 2.

299. А. е. 575. Писмо от шефа на украинската дипломатическа мисия във Франция Олександр Шулгин до Михайло Парашчук за размяна на информация. Париж. 09.03.1929. Л. 4.

300. А.е. 814. Информация за честването на 22 януари, годишнина от провъзгласяването на независимостта на Украйна от Украинския обществен комитет и Украинско-българското дружество в София. Л.17.

Оп.14.

301. А. е. 373. Доклад от полковник Васил Филонович, атаман на „Сич” и председател на «Украинска Громада». Л. л. 1, 1г., 2, 2г.

Архив Министерства внутренних дел Болгарии

Ф. 3. „АМВР“ (1944–1945).

Оп. 2.

302. А. е. 860 Дознание от Григорий Иванов Васько. Л. л. 7, 8.

Національний архів Чеської Республіки

Ф. «Український музей в Празі».

303. Картон 3. Инв. № 51. Фото могили М. Драгоманова, м. Софія. Арк. 1.

Архів Фондації «Мати Україна» (2002–2013) та СУОБ «Мати Україна» (2013–2018).

304. Лист Олени Коцевої заступнику Державного секретаря Міністерства культури України Г.П. Чміль від 19 квітня 2002 року.

305. Лист до Посла та представників дипломатичного корпусу України в Республіці Болгарія від 23 січня 2014 р.

306. Статут фундації «Мати Україна», Софія, 2000.

Архів українсько-болгарського товариства «Пловдив» (2012–2018)

307. Статут українсько-болгарського товариства «Пловдив».

Архів товариства «Балканська Січ» (2014–2018)

308. Статут товариства «Балканська Січ».

Архів українського об'єднання м. Варна та Варненської області (2014–2018).

309. Статут українського об'єднання м. Варна та Варненської області.

Архів Почесного консульства України в Русе.

310. Звіти про діяльність Почесного консульства України в Русе.

Архів Почесного консульства України в Пловдиві/

311. Звіти про діяльність Почесного консульства України в Пловдиві.

Архів Почесного консульства України в Бургасі.

312. Звіти про діяльність Почесного консульства України в Бургасі.

Законодавчі і нормативні акти, міжнародні договори

313. Венская Конвенция о консульских сношениях (Вена, 24 апреля 1963 года): База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047#Text (дата звернення 15.11.2020).

314. Декларація про подальший розвиток та поглиблення співробітництва між Україною та Республікою Болгарія. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_065 (дата звернення 15.11.2020).

315. Державна програма забезпечення позитивного міжнародного іміджу України на 2003 - 2006 роки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/3145664> (дата звернення 15.11.2020).

316. Державна цільова програма формування позитивного міжнародного іміджу України на період до 2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-2009-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.11.2020).

317. Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною і Республікою Болгарією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_003 (дата звернення: 15.11.2020).

318. Договор за приятелски отношения и сътрудничество между Република България и Украина. URL: <https://www.ciela.net/svobodna-zona-darjaven-vestnik/document/1059599360/issue/1375/dogovor-za-priyatelski-otnosheniya-i-satrudnichestvo-mezhdu-republika-balgariya-i-ukrayna> (дата звернення 15.11.2020).

319. Інформаційна довідка щодо фінансування Міністерства закордонних справ України в 2016–2020 рр. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/31.10.2017_mzs_publication_md.pdf (дата звернення 15.11.2020).

320. Конституция на Република България. URL: <https://www.parliament.bg/bg/const> (дата звернення 15.11.2020).

321. Консульська Конвенція між Україною і Республікою Болгарія URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_010 (дата звернення 15.11.2020).

322. Консульський статут. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/127/94> (дата звернення 15.11.2020).

323. Наредба за дългосрочните командировки в чужбина. URL: https://www.mod.bg/bg/doc/drugi/Dlajnosi_chujbina/20180104_Naredba_dulgosr_koman_dirovki_chuzhbina.pdf (дата звернення 15.11.2020).

324. Национална стратегия за българските граждани и историческите български общности по света. URL: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?Id=938>; (дата звернення 15.11.2020).

325. Положення про нештатних (почесних) консулів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0617-07> (дата звернення 15.11.2020).

326. Про національні меншини: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> (дата звернення 15.11.2020).

327. Протокол між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством культури Республіки Болгарія про співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_044 (дата звернення 15.11.2020).

328. Протокол між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти і науки Республіки Болгарія про Болградську гімназію імені Г. С. Раковського (Одеська область, Україна). URL: (https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/100_033) (дата звернення 15.11.2020).

329. Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Республікою Болгарія. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_006 (дата звернення: 15.11.2020).

330. Закон за защита от дискриминация. URL: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135472223> (дата звернення 15.11.2020).

331. Угода між Міністерством освіти України й Міністерством науки і освіти Республіки Болгарія. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_032 (дата звернення 15.11.2020).

332. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Болгарії про співробітництво в галузях освіти, науки і культури. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/100_001 (дата звернення 15.11.2020).

333. Угода про співробітництво між Державним інформаційним агентством України – ДІНАУ і Болгарським телеграфним агентством – БТА. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU98300> (дата звернення 15.11.2020).

334. Угода про співробітництво між Національною телекомпанією України і Болгарським національним телебаченням URL: <https://bulgaria.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/95-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-bolgarijeju> (дата звернення 15.11.2020).

335. Указ Президента України «Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/142/2006/sp:java-:max100.#Text> (дата звернення 15.11.2020).

336. Указ Президента України «Про встановлення пам'яті жертв голодоморів» від 26 листопада 1998 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U1310_98.html (дата звернення 15.11.2020).

337. Указ Президента України Л. Кучми № 892/2001 від 21 вересня 2001 року про затвердження Національної програми «Закордонне українство» на період до 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892/2001#Text> (дата звернення 15.11.2020).

Періодичні видання: газети, журнали, вісники

338. 75 години от смърта на Шевченко // *Дъга*. 09.03.1936.

339. 75 годишнина от смърта на Тараса Шевченко // *Зора*. 25. 04.1936.

340. Балабанов Н. Старі українсько- болгарські літературні відносини // *Украинско-български преглед*. 1919. Брой 5.

341. Болгарська преса про Україну // *Воля*. Відень. 1919. Т. 4. Ч. 3. С. 140-142.

342. В Болгарії. 22 січня в Софії // *Тризуб*. 18.01.1934.

343. В Болгарії. Концерт-вечерниці в Бургасі // *Тризуб*. 30.06.1935.

344. В Болгарії. Нова українська організація в Рущуку // *Тризуб*. 30.04.1933.

345. В Болгарії. Річниця смерти С.Петлюри в Софії // *Тризуб*. 07.07.1935.

346. В Болгарії. Свято 22 січня в Софії // *Гуртуймося*. Рік Х, січень-березень 1938.
347. В Болгарії. Свято незалежності в Софії // *Тризуб*. 16.04.1933.
348. В Болгарії. Свято Покрови в Українській громаді у Відні // *Тризуб*. 27.10.1935.
349. В Болгарії. Шевченківське свято в Софії // *Тризуб*. 16.04.1933.
350. Вместо програма // *Украинско-български преглед*. Софія, 15 октомври 1919. С. 1-2.
360. Воля. Відень, 1920. Т. 4, Ч. 1–13. 675 с.
361. Възпоменателно тържество за Петлюра // *Днес*. 29. 05.1936.
362. Демокрация. 1992. 238 (06.10).
363. Държавен весник (София). № 86. 30.09. 2009.
364. Европа – 2001. Софія, 2004. Брой 2.
365. Европа – 2001. Софія, 2010. Брой 6.
366. Европа – 2001. Софія, 2014. Брой 1.
367. Европа – 2001. Софія, 2017. Брой 3-4.
368. З життя еміграції. В Болгарії. Карпилівський Г. 1-й український конгрес у Софії // *Тризуб*. Париж, 1933. Ч. 41. С. 30-32.
369. З подорожі О.Шульгина // *Тризуб*. 1932. Ч. 49. С.11-13.
370. И украинците не мируват. Вместо с културна работа, политика // *Зора*. 26.10.1924.
371. Изнасяне на панахида за две годишнината от смъртта на Симон Петлюра // *Слово*. 30.05.1928.
372. Информационен бюлетин «Україна». 1994. Брой 1.
373. Информационен бюлетин «Україна». 1994. Брой 2.
374. Информационен бюлетин «Україна». 1994. Брой 3.
375. Информационен бюлетин «Україна». 1994. Брой 4.
376. Информационен бюлетин «Україна». 1994. Брой 5.
377. Информационен бюлетин «Україна». 1994. Брой 6.
378. Информационен бюлетин «Україна». 1994. Брой 7.

379. Інформаційний бюлетень «Україна». 1994. Брой 8.
380. Інформаційний бюлетень «Україна». 1994. Брой 9.
381. Інформаційний бюлетень «Україна». 1994. Брой 10.
382. Інформаційний бюлетень «Україна». 1994. Брой 11.
383. Інформаційний бюлетень «Україна». 1994. Брой. 12.
384. Інформаційний бюлетень «Україна». 1995. Брой 1.
385. Інформаційний бюлетень «Україна». 1995. Брой 2.
386. Інформаційний бюлетень «Україна». 1995. Брой 3.
387. Інформаційний бюлетень «Україна». 1995. Брой 4.
388. Інформаційний бюлетень «Україна». 1995. Брой 5.
389. Інформаційний бюлетень «Україна». 1995. Брой 6.
390. Інформаційний бюлетень «Україна». 1995. Брой 7.
391. Інформаційний бюлетень «Україна». 1995. Брой 8.
392. Інформаційний бюлетень «Україна». 1995. Брой 9.
393. Інформаційний бюлетень «Україна». 1995. Брой 10.
394. Інформаційний бюлетень «Україна». 1995. Брой 11.
395. Інформаційний бюлетень «Україна». 1995. Брой 12.
396. Інформаційний бюлетень «Україна». 1996. Брой 1.
397. Інформаційний бюлетень «Україна». 1996. Брой 2.
398. Інформаційний бюлетень «Україна». 1996. Брой 3.
399. Інформаційний бюлетень «Україна». 1996. Брой 4.
400. Інформаційний бюлетень «Україна». 1996. Брой 5.
401. Інформаційний бюлетень «Україна». 1996. Брой 6.
402. Інформаційний бюлетень «Україна». 1996. Брой 7.
403. Інформаційний бюлетень «Україна». 1996. Брой 8.
404. Інформаційний бюлетень «Україна». 1996. Брой 9.
405. Інформаційний бюлетень «Україна». 1996. Брой 10.
406. Інформаційний бюлетень «Україна». 1996. Брой 11.
407. Інформаційний бюлетень «Україна». 1996. Брой 12.
408. Інформаційний бюлетень «Україна». 1997 Брой 1.

409. Информационен бюлетин «Україна». 1997. Брой 2.
410. Информационен бюлетин «Україна». 1997. Брой 3.
411. Информационен бюлетин «Україна». 1997. Брой 4.
412. Информационен бюлетин «Україна». 1997. Брой 5.
413. Информационен бюлетин «Україна». 1997. Брой 6.
414. Информационен бюлетин «Україна». 1997. Брой 7.
415. Информационен бюлетин «Україна». 1997. Брой 8.
416. Информационен бюлетин «Україна». 1997. Брой 9.
417. Информационен бюлетин «Україна». 1997. Брой 10.
418. Информационен бюлетин «Україна». 1997. Брой 11.
419. Информационен бюлетин «Україна». 1997. Брой 12.
420. Информационен бюлетин «Україна». 1998. Август.
421. Листи до редакції // *Воля*. 1920. Т. 2. Ч. 9. 17 червня. С. 392.
422. Малинівський Я. 70-літній ювілей пані Лідії Шишманової-Драгоманової в Софії // *Тризуб*. 1935. № 46. С.12-13.
433. Дни на украинска култура // *Народна култура*. Год. III., брой 27, 21 ноември 1958,
434. Населення України // *Украинско-български преглед*. 15 ноември 1919 г. Брой 3, С. 26-27.
435. Незалежний. Лист із Болгарії // *Тризуб*. 1930. № 46. С.9-10.
436. Николов Д. «Наймичка» от Т. Шевченко // *Варненска поща*. 25.03.1933.
437. Отношенията на националните малцинства в Украйна към Украинската държава // *Украинско-български преглед*. 1919. Брой 2. С. 20.
438. Паламарчук О., Чмир О. Български език в Украйна: история и съвременост. // *Европа - 2001*. 2017. Брой 3-4. С. 40-41.
439. Парашчук М. Шевченко художник // *Литературен глас*. год. VI, бр. 238, 10.06.1934.
440. Перше монументално издание творів Шевченка // *Украинско-български весті*. 1935. С. 32.

441. Полупризнание дипломатов // *Одесские новости*. 1918, 14 (1) ноябрь. № 10841. С.3.
442. Почетните консули на Украйна в България // *Европа 2001*. 2017. Брой 3-4. С. 36-37.
443. Правда України. 1989. № 88. 15 квіт.
444. Представянето на украинската мелодрама «Наймичка» от Т. Шевченко // *Дъга*. 18.02.1935.
445. Радянська Україна. 1989. № 42. 19 лют.
446. Радянська Україна. 1989. № 88. 15 квіт.
447. Резолюция-проект на членовете на УКПД «Украинска Громада в България» // *Българска независимост*. София. 10.11.1933.
448. Розстріл українців у Києві // *Украинско-български вести*. Година I.1935. С.32.
449. Сказка за украинската музика // *Зора*. 08.12.1935.
450. Сказка за Ю.И.Венелин // *Зора*. 24.09.1935.
451. Славянските географи и етнографи за България // *Утро*. 20.08.1936.
452. Словянофільські залищання // *Воля*. 1919. Т.4. Частина 2. С.92
453. Софіянин. По смърти Михайла Грушевського в Болгарії // *Тризуб*. 03.02.1935.
454. Столични вести // *Слово*. 21.09.1935.
455. Тържественно събрание за Украйна // *Дневник*. 31.01.1938.
456. Украйна в картини и диаграми // *Зора*. 22.08.1936.
457. Украинско тържество посветено на 21 годишнината от независимостта на Украйна // *Мир*. 31.01.1939.
458. «Украйна България в миналото и сега» // *Светоглас*. Год. II. Май 1937. Бр.1. Стр. 5-6.
459. Украински празник // *Мир*. 18.01.1935
460. Украинско-български вести. 1932.
461. Украинско-български преглед. 1 октомври 1919 – 1 юни 1920.
462. Украинско-български преглед. 1 ноември 1919.

463. Українсько-български преглед. 15 януари 1920.

464. Українсько-български преглед. 15 март 1920.

465. Українсько-български преглед. 1 април 1920.

466. Українсько-български преглед. 1920. 1 юни.

467. Україна плюс. Сигнален брой. 1994. Август.

468. Україна- прес.1995. Брой 9. Септември.

469. Україна-прес. 1995. Брой 11. Ноември.

470. Україна прес. 1996. Брой 8 (20). Август.

471. Україна-прес. 1996. Брой 12 (24). Декември.

472. Україна-прес. 1997. Брой 7 (43). Юли.

473. Україна-прес. 1998. Брой 9 (45). Юли.

474. Україна-прес. 1998. Брой 11 (47). Ноември.

475. Україна-прес. 1999. Брой 1 (49). Януари.

476. Україна-прес. 1999. Брой 5 (53). Май.

477. Україна-прес. 1999. Брой 12 (60). Декември.

478. Україна-прес. 2000. Брой 7 (67). Юли.

479. Україна-прес. 2000. Брой 10 (70). Октомври.

480. Україна-прес. 2001. Брой 1 (73). Януари.

481. Утвърждаване на устава на Украинското културно-просветно дружество (УКПД) «Украинска Громада-украинско общество в България» // *Свободна реч*. 26.06.1926.

482. Филонович В. До історії будови пам'ятника на могилі М. Драгоманова в Софії // *Гуртуймося*. Год V. ян. 1933, С. 46-52.

483. Филонович В. Лідія Шишманова-Драгоманова. Лист із Болгарії // *Тризуб*. 1937. № 7-8. С.32.

484. Хроніка. З життя еміграції. В Болгарії. Незалежний. Річниця смерти проф. Шишманова // *Тризуб*. 1930. № 28. С.31.

485. Чествуване на паметта на Шевченко // *Мир*. 28.05.1938.

486. Чествуване паметта на Шевченко // *Зора*. 22.03.1935.

487. Шелудько Д. Українська справа в Болгарії // *Воля*. Відень, 1920. Т. 2. Ч. 3. С. 129-130.

488. Шелудько Д. Українська справа в Болгарії // *Воля*. Відень, 1920. Т. 2. Ч. 5. С. 214.

489. Шишманов Иван. Интервюто // *Камбана*. 13 април 1918 г.

Електронні ресурси

490. «По-силно от оръжието» – документален филм за Украйна ще има премиера в кино «Одеон». Българско национално радио. URL: <https://www.bnr.bg/post/100523243/po-silno-ot-orajieto-dokumentalen-film-za-ukraina-shte-ima-premiera-v-kino-odeon> (дата звернення 15.11.2020).

491. Сдружение за българо-украинска дружба и сътрудничество. URL: <http://www.sbuds.org/current.php?id=16&n=192> (дата звернення 15.11.2020).

492. 19 деца от Чернобил – на почивка в хотел «Хисаря». URL: <https://www.marica.bg/plovdiv/gradat/19-deca-ot-chernobil-na-pochivka-v-hotel-hisar> (дата звернення 15.11.2020).

493. 19 деца от Чернобил – на почивка в хотел «Хисар». Почетно консулство на Украйна в Пловдив. URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=98&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

494. 200 години от творчеството на Тарас Шевченко URL: <https://www.odk-burgas.com/content/200-godini-ot-tvorchestvoto-na-taras-shevchenko> (дата звернення 20.08.2019).

495. 2018 Country Reports on Human Rights Practices: Bulgaria. URL: <https://www.state.gov/reports/2018-country-reports-on-human-rights-practices/bulgaria> (дата звернення 20.08.2019).

496. What is cultural diplomacy? // Cultural diplomacy initiative. URL: http://www.culturaldiplomacy.org/index.php?en_culturaldiplomacy#_ftn3 (дата звернення 20.08.2019).

497. Анджелика Рудницка за първи път показва свои везма в Русе. Културни новини. URL: <https://kulturni-novini.info/sections/2/news/8175-andzhelika-rudnitska-za-parvi-pat-pokazva-svoi-vezma-v-ruse> (дата звернення 20.08.2019).

498. Артистичните внушения на Дядюра. Култура. URL: <http://old.duma.bg/2005/0405/080405/kultura/cul-6.html> (дата звернення 20.08.2019).

499. Балтажи: Законът за изучаване на майчиния език в Украйна няма да засегне българското малцинство. URL: <https://www.tvevropa.com/2017/09/baltazhi-zakonat-za-izuchavane-na-majchiniya-ezik-v-ukrajna-nyama-da-zasegne-balgarskoto-maltsinstvo> (дата звернення 20.08.2019).

500. Болгария лікує наших воїнів. URL: <http://www.golos.com.ua/article/304097> (дата звернення 20.08.2019).

501. Българи по света. URL: <http://www.aba.government.bg/?country=73> (дата звернення 20.08.2019).

502. България и Украйна се договориха за разширяване на изучаването на български език в украинските училища. URL: <https://www.mon.bg/bg/news/2812> (дата звернення 20.08.2019).

503. България, Гърция, Румъния и Унгария призоваха Украйна да не въвежда ограничения за обучението на майчин език. URL: <https://mfa.bg/bg/news/15429> (дата звернення 20.08.2019).

504. Българо-украинска парламентарна конференция ще се проведе в Народното събрание. URL: https://www.pan.bg/view_article-61-363754-Bylgaro-ukrainska-parlamentarna-konferenciya-shte-se-provede-v-Narodnoto-sybra.html (дата звернення 20.08.2019).

505. Българските институции да пазят правата и достойнството на българските граждани. URL: <https://dabulgaria.bg/balgarskite-institutsii-da-pazyat-pravata-i-dostojnstvoto-na-balgarskite-grazhdani/?fbclid=IwAR0JvREyCgeVisQdqGIWGEZpjKwBXP00-KoxDi4M3tEfO2DZ4HKFV7zIPf4> (дата звернення 20.08.2019).

506. Българският правен портал. URL: <https://lex.bg> (дата звернення 20.08.2019).

507. В «Сезони» Иван Кънев представи «Украински мотиви». Украински вести. URL: <http://www.ukrpressbg.com/ar-amb-2002.html> (дата звернення 20.08.2019).

508. В «Св.Неделя» почетоха жертвите на Голодомор в Украйна. Украински вести. URL: <http://www.ukrpressbg.com/dia-20171125-golodomor.html> (дата звернення 20.08.2019).

509. В БАН честват 200 години от рождение на Тарас Шевченко. Почетно консулство на Украйна в Пловдив. URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=178&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

510. В Болгарії буде перший пам'ятник Тарасу Шевченку. URL: <https://www.ukrpressbg.com/dia-070510Pametnik-Kobzar-Sofia.html> (дата звернення 20.08.2019).

511. В Софії увековечили українського скульптора. URL: <https://www.segodnya.ua/oldarchive/55be18c5507a7c8ac22566e900509491.html> (дата звернення 20.08.2019).

512. В Софії вшанували пам'ять жерт Голодомору. Украински вести. URL: <http://www.ukrpressbg.com/ar-amb-2002.html> (дата звернення 20.08.2019).

513. В Україні відкриють болгарську школу, в Болгарії - український культурний центр. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/10/5/7087824> (дата звернення 20.08.2019).

514. Вербицька Г. Міжнародний імідж України: проблеми та шляхи формування / URL: http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/1_1/knukim_zbirka_170x265mm_CMYK_part2_print.pdf (дата звернення 20.08.2019).

515. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/c> (дата звернення 20.08.2019).

516. Вигенин підкріпи ціла и независима Украйна. URL: <https://offnews.bg/politika/vigenin-podkrepi-tciala-i-nezavisima-ukrajna-306258.html> (дата звернення 20.08.2019).

517. Вигенин: България е готова да подкрепи Украйна. URL: <https://dnes.dir.bg/politika/ukrina-kristian-vigenin-andrey-deshtitza-16226082> (дата звернення 20.08.2019).

518. Вигенин: Подкрепяме интеграцията на Украйна в ЕС. URL: <https://fakti.bg/world/81085-vigenin-podkrepace-integraciata-na-ukraina-v-es> (дата звернення 20.08.2019).

519. Вони допомогли українській армії, що воює з Московією на Донбасі. URL: <http://www.ukrpressbg.com/UA-army-help-2014.html> (дата звернення 20.08.2019).

520. Във Варна откриват «Украински дим». URL: <http://www.bgnes.com/bylgariia/obshchestvo/4531348> (дата звернення 20.08.2019).

521. Външните министри от ЕС обсъдиха Украйна, Сирия и Венецуела. URL: <https://www.mfa.bg/bg/news/20565> (дата звернення 20.08.2019).

522. Върнахме на Украйна две икони. URL: <https://news.bg/culture/varnahme-na-ukrayna-dve-ikoni.html> (дата звернення 20.08.2019).

523. Генералното консулство във Варна издаде «Украйна отблизо». URL: <http://www.ukrpressbg.com/amb-varna-ukrotblizo.html> (дата звернення 20.08.2019).

524. Генералното консулство във Варна се сдоба със сайт. URL: <http://www.ukrpressbg.com/ar-amb-2004.html> (дата звернення 20.08.2019).

525. Главчев: Образователният закон в Украйна не ощетява българското малцинство. URL: <https://news.bg/int-politics/glavchev-obrazovatelniyat-zakon-v-ukrayna-ne-oshtetyava-balgarskoto-maltsinstvo.html> (дата звернення 20.08.2019).

526. Голодомор 1932-1933 років - геноцид українського народу. URL: <https://libya.mfa.gov.ua/pro-ukrayinu/4023-golodomor-1932-33-rokiv-cifri-ta-fakti> (дата звернення 20.08.2019).

527. Дантелено чудо от хартия – изложба в Етнографския музей. URL: <https://kulturni-novini.info/sections/2/news/24093-danteleno-chudo-ot-hartiya-izlozhba-v-natsionalniya-etnografski-muzey> (дата звернення 20.08.2019).

528. Димитър Георгиев – дарител за Мемориалния комплекс «Кан Кубрат». URL: <http://www.consulukr->

plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=111&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

529. Димитър Караненов: Украйна има трайно присъствие и перспектива в Бургаския регион. URL: <https://www.gramofona.com/intervyu/dimitar-karanenov-ukrayna-ima-trayno-prisastvie-i-perspektiva-v-burgaskiya-region> (дата звернення 20.08.2019).

530. Дипломатически корпус на Република България. URL: <https://www.mfa.bg/bg/aktualno/protokolen-spravochnik/diplomaticheski-korpus> (дата звернення 20.08.2019).

531. Днес се навършват 132 години от Плевенската епопея. URL: <https://www.bnr.bg/horizont/post/100016779/dnes-se-navyrshvat-132-godini-ot-plevenskata-epopeya> (дата звернення 20.08.2019).

532. Дни на Украинска култура в Бургас. URL: <https://www.fakel.bg/index.php?t=6433> (дата звернення 20.08.2019).

533. Дни на украинската култура за първи път в България. URL: <https://duma.bg/dni-na-ukrainskata-kultura-za-parvi-pat-v-balgariya-n49651?go=news&p=list&categoryId=6> (дата звернення 20.08.2019).

534. Дни на украинската култура започват от утре. URL: <https://www.burgas.bg/bg/news/details/1/31642> (дата звернення 20.08.2019).

535. Дни на украинската култура започнаха в Бургас. URL: <https://cherga.bg/bg/dni-na-ukrainskata-kultura-zapochnaha-v-burgas> (дата звернення 20.08.2019).

536. Дни на украинската култура за първи път в България. URL: <https://duma.bg/?go=news&p=detail&nodeId=49651> (дата звернення 20.08.2019).

537. Дни на украинското кино в София. URL: <https://kinoto.bg/bg/articles/novini-i-sabitiya/dni-na-ukrainskoto-kino-v-sofiya> (дата звернення 20.08.2019).

538. Дни на украинското кино в София. URL: <https://www.facebook.com/events/%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%BD-%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8A%D1%80-g8/%D0%B4%D0%BD%D0%B8-%D0%BD%D0%B0->

[%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%BA%D0%B8%D0%BD%D0%BE/445840522611548](http://www.ukrpressbg.com/dia-his-dia060501.html)

(дата звернення 20.08.2019).

539. Дни на українське кіно відкрили в Русе на 7 травня. URL: <http://radio-ruse.weebly.com/105310861074108010851080/-77> (дата звернення 20.08.2019).

540. До г-н Симеон Сакскобургготски, Прем'єр-міністр на Республіка Болгарія. URL: <http://www.ukrpressbg.com/dia-050217pismoSimeon.html> (дата звернення 20.08.2019).

541. Документальна виставка в Русе розповідає про Голодомор. URL: <https://kulturninovini.info/sections/2/news/8652-dokumentalna-izlozhba-v-ruse-razkazva-za-gladomora> (дата звернення 20.08.2019).

542. Дуєт Павел і Анна Хмара перевели публікувати класику до сучасної музики на ХХ століття. URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=182&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

543. Державний прийом по випадку відзначення на 21-ту річницю Незалежності України. URL: <http://www.sbuds.org/current.php?id=16&n=255> (дата звернення 20.08.2019).

544. Державний глава провів телефоні розмову з виборцями на президент України Петро Порошенко. URL: <https://www.bgkoleda.bg/new/president/bg/news1964/darzhavniyat-glava-provede-telefonen-razgovor-s-izbraniya-za-prezident-na-ukrayna-petro-poroshenko.html> (дата звернення 20.08.2019).

545. Одна річниця Євромайдан: Емоції з киевських бар'яд в знімки. URL: <https://offnews.bg/kultura/edna-godina-evromajdan-emotciite-ot-kievskite-barikadi-v-snimki-432079.html> (дата звернення 20.08.2019).

546. Жуковський В. З каталога «Українська еміграція в Болгарії» – деякі документи. URL: <http://www.ukrpressbg.com/dia-his-dia060501.html> (дата звернення 20.08.2019).

547. Жуківський В. Українська громада в Болгарії. URL: <http://www.ukrpressbg.com/dia-his-dia060501.html> (дата звернення 20.08.2019).

548. Звіт про участь СУОБ «Мати Україна» у ювілейному форумі СКУ в Києві та Львові, присвяченому 50-річчю Світового Конгресу Українців. URL: <http://www.ukrpressbg.com/Zvit-SKU-50%20rokiv%20-%20serpen%202017.html> (дата звернення 20.08.2019).

549. Започва Седмицата на съвременното украинско кино. URL: <https://offnews.bg/kultura/zapochva-sedmitcata-na-savremennoto-ukrainsko-kino-326632.html> (дата звернення 20.08.2019).

550. Започват дни на украинската култура с тържества в Бургас. URL: <https://www.gramofona.com/art/zapochvat-dni-na-ukrainskata-kultura-s-tarjestva-v-burgas> (дата звернення 20.08.2019).

551. Изложба в Етнографския музей отбелязва 24 години независима Україна. URL: <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=Exx2LxpATMU> (дата звернення 20.08.2019).

552. Изложба графика: Олег Денисенко (Україна). Етнографиния музей – БАН. URL: http://iefem.blogspot.com/2013/08/blog-post_20.html (дата звернення 20.08.2019).

553. Изложба за независимостта на Україна. URL: <https://dariknews.bg/regioni/ruse/izlozhba-za-nezavisimostta-na-ukrajna-779158> (дата звернення 20.08.2019).

554. Изложба представя един от символите на Україна. URL: <http://free-spirit-city.eu/izlojba-predstavya-edin-ot-simvolite-na-ukraina> (дата звернення 20.08.2019).

555. Изложба представя украинската писменост и култура. URL: <https://dariknews.bg/regioni/dobrich/izlozhba-predstavq-ukrainskata-pismenost-i-kultura-43426> (дата звернення 20.08.2019).

556. Изложба, посветена на 130 години от идването на Михайло Драгоманов в България. URL: <http://www.bas.bg/2019/12/18> (дата звернення 15.01.2020).

557. Изявление на министър Кристиан Вигенин по повод последните събития в Автономна република Крим. URL: <https://mfa.bg/bg/news/6497> (дата звернення 20.08.2019).

558. Инж. Георгиев посрещна украинската трупа. URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=187&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

559. Ирми съорганизира дискусия на тема «Україна и предизвикателствата пред съвременна Европа». URL: https://www.iris-bg.org/menu.php?i_id=461 (дата звернення 20.08.2019).

560. I Форум української діаспори у Греції (2006). URL: <https://ukrgrdumka.gr/2010/03/16/press-release> (дата звернення 20.08.2019).

561. Как украинцы в Болгарии пытались использовать подарок РФ против нее самой. URL: https://riafan.ru/1136479-kak-ukraincy-v-bolgarii-pytalis-ispolzovat-podarok-rf-protiv-nee-samoi-kolonka-vladimira-tulina?fbclid=IwAR0nojW228Coi2x7OdmjaBcrz_O1it6CW67vvigsTbeQ5YjiZvdXie-1QKM (дата звернення 20.08.2019).

562. Квинтет «Киев» в юбилейно издание на Камерен фестивал. URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=172&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

563. Колкото по-скоро русия се отърси от своите имперски амбиции, толкова ще е по-добре за руснаците. URL: <http://www.ukrpressbg.com/amb-20161025-Mustafa%20Dzhemilev.html> (дата звернення 20.08.2019).

564. Конфликт в Украина ще засегне и България. URL: <https://www.dnes.bg/politika/2014/03/02/konflikt-v-ukraina-shte-zasegne-i-bulgariia.217604> (дата звернення 20.08.2019).

565. Кристина Нгуен гостува в България. URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=46&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

566. Кръгла маса, посветена на украинца Михайло Драгоманов, в СУ «Св.Климент Охридски». URL: <http://www.ukrpressbg.com/amb-051122undragomanov.html> (дата звернення 20.08.2019).

567. Кулеба Д. Публічна дипломатія – нова зброя України в умовах гібридної війни. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/09/23/7038633> (дата звернення 20.08.2019).

568. Кърджалийски драматично – куклен театър «Димитър Димов» с награда от Украйна. URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=63&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

569. Литературен конкурс «Древна и съвременна Украйна». URL: <http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?lang=2&cat=165> (дата звернення 20.08.2019).

570. Лідер світового українства відвідав Софію. URL: <http://www.ukrpressbg.com/dia-20121003-06-Evgen-Choliy.html> (дата звернення 20.08.2019).

571. Медицински университет-Пловдив стартира договориране на академично споразумение с Донецкия национален медицински университет. URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=134&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

572. Международна конференция «Шевченково утро». URL: https://www.unisofia.bg/index.php/bul/novini/kalendar/mezhdunarodna_konferenciya_shevchenkovo_utro (дата звернення 20.08.2019).

573. Микола Балтажи: Потік українських туристів до Болгарії щороку зростає. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/mikola-baltazhi-potik-ukrayinskih-turistiv-do-bolg> (дата звернення 20.08.2019).

574. Михайло Парашчук - український скульптор, преобразил Софія. URL: <https://www.bnt.bg/bg/a/mikhaylo-parashchuk-ukrainskiyat-skulptor-preobrazil-sofiya> (дата звернення 20.08.2019).

575. Міністр Огризко відкрив меморіальну дошку на будинку посольства УНР. URL: <http://www.ukrpressbg.com/ar-amb-2008.htm> (дата звернення 20.08.2019).

576. Міністри освіти і науки України і Болгарії підписали Декларацію про права болгарської національної меншини навчатися рідною мовою. URL: <https://bulgaria.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/64580-ministri-osviti-i-nauki-ukrajini-i-bolgariji-pidpisali-deklaraciju-pro-prava-bolgarsykoji-nacionalynoji-menshini-navchatisya-ridnoju-movoju> (дата звернення 20.08.2019).

578. Молодь української діаспори Європи зібралася в Софії. URL: <http://www.ukrpressbg.com/dia-100226-konf-molod.html> (дата звернення 20.08.2019).

579. Национален съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси. URL: https://iisda.government.bg/ras/executive_power/council/222 (дата звернення 20.08.2019).

580. Националната библиотека представя изящни издания на Киево-печерската лавра от XVII–XIX век. URL: <https://www.ukrpressbg.com/amb-20181017-izlozhba-biblioteka.html> (дата звернення 20.08.2019).

581. Откриване на гостуваща изложба с художествени фотографии «Киево-Печорска Лавра – светиня на Украйна» URL: <http://nationallibrary.bg/wp/?p=1599>

582. Откриха Кабинет на почетния консул на Украйна в Русе. URL: <http://www.bulphoto.com/events/13446> (дата звернення 20.08.2019).

583. Откриха Почетното консулство на Украйна в Бургас. URL: <https://dariknews.bg/regioni/burgas/otkriha-pochetno-konsulstvo-na-ukrajna-v-burgas-1193450> (дата звернення 20.08.2019).

584. Официалното въвеждане в длъжност. URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=16&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

585. Паметник на Одеса даряват братя Бобокови. URL: <https://dariknews.bg/regioni/ruse/pametnik-na-odesa-darqv-at-bratq-bobokovi-142567> (дата звернення 20.08.2019).

586. Паметник на украинските войни. URL: https://kulturni-novini.info/news.php?page=news_show&nid=1791&sid=17 (дата звернення 20.08.2019).

587. Перший на Балканах пам'ятник українським воюкам відкрили у Варні . URL: <http://www.ukrpressbg.com/amb-060414Varna-monument.html> (дата звернення 20.08.2019).

587. Пет дни с украинското кино. URL: <http://www.ukrpressbg.com/digest-bol.html> (дата звернення 20.08.2019).

588. Пловдив с две изложби, посветени на Украйна. URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=171&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

589. Пловдив се побратими с украинския град Львов. URL: <https://www.bnt.bg/bg/a/izlachvane-ot-plovdiv-26> (дата звернення 20.08.2019).

590. Поддържането на връзката с българите, живеещи в чужбина, и защитата на техните интереси е сред приоритетите на Народното събрание, заяви Димитър Главчев в Украйна. URL: <https://www.parliament.bg/bg/news/ID/3979> (дата звернення 20.08.2019).

591 Покана. Атлантически съвет на България. URL: <http://atlantic-council.bg/wp-content/uploads/2018/12/%D0%9F%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B0-%D0%90%D0%A1%D0%91-%D0%93%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80.pdf> (дата звернення 20.08.2019).

592. Посещението на Даниел Митов в Одеса. URL: <https://www.eurochicago.com/2015/07/mitov-v-odesa> (дата звернення 20.08.2019).

593. Посланик Микола Балтажи: надяваме се, че Крим ще се върне в Украйна. URL: <https://www.24chasa.bg/region/article/6761964> (дата звернення 20.08.2019).

594. Посольство України в Республіці Болгарія. URL: <https://www.facebook.com/ukr.embassy.bg>

595. Договірнo-правова база. Посольство України в Республіці Болгарія. URL: <https://bulgaria.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/95-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-bolgarijeju> (дата звернення 20.08.2019).

596. Почесне консульство Республіки Болгарія у Львові. URL: <http://consul-bulgaria.com.ua/home.php> (дата звернення 20.08.2019).

597. Почесні консульства України. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/abroad/honorary-consulates> (дата звернення 20.08.2019).

598. Почетното консулство на Украйна в Бургас откри изложба в памет на жертвите на Сталин. URL: <https://nakratko.bg/category/58/99195> (дата звернення 20.08.2019).

599. Предоставяме на Украйна 50 000 евро хуманитарна помощ. URL: <https://fakti.bg/bulgaria/121223-predostavame-na-ukraina-50-000-evro-humanitarna-pomosht> (дата звернення 20.08.2019).

600. Представяне на книгата «Проф. Михайло Иванович Парашчук – украински скулптор и виден обществен деец (1878-1963)». URL: <http://iefem.blogspot.com/2016/12> (дата звернення 20.08.2019).

601. Презентація Міністерства інформаційної політики Концепції популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі. URL: <https://mip.gov.ua/ru/documents/81.html> (дата звернення 20.08.2019).

602. Президентът Плевнелиев в Киев: България подкрепя европейската перспектива на Украйна. URL: <https://www.president.bg/news2717/prezidentat-plevneliev-v-kiev-balgariya-podkrepya-evropeyskata-perspektiva-na-ukrayna.html> (дата звернення 20.08.2019).

603. Президентът Росен Плевнелиев препотвърди ясната, категорична и принципна подкрепа на България за европейското бъдеще на Украйна. URL: <https://www.president.bg/news3299/prezidentat-rosen-plevneliev-prepotvardi-yasnata-kategorichna-i-printsipna-podkrepa-na-balgariya-za-evropeyskoto-badeshte-na-ukrayna.html> (дата звернення 20.08.2019).

604. Приключиха дните на украинската култура в България. URL: <http://www.ukrpressbg.com/bol-20130319-22-Dni-UKR-v-BG.html> (дата звернення 20.08.2019).

605. Про забезпечення функціонування української мови як державної. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19> (дата звернення 20.08.2019).

606. Протест срещу руската агресия се проведе в София. URL: <https://dnes.dir.bg/obshtestvo/protest-ukrina-nato-18540741> (дата звернення 20.08.2019).

607. Протести посрещнаха Сергей Лавров в София. URL: <https://www.vesti.bg/bulgaria/politika/protesti-posreshtnaha-sergej-lavrov-v-sofiia-6016652> (дата звернення 20.08.2019).

608. Проф. Сергийчук: Ще разкажа истината за българите, загинали в Гладомора. URL: <https://news.bg/world/prof-sergiychuk-shte-razkazha-istinata-za-balgarite-zaginali-v-gladomora.html> (дата звернення 20.08.2019).

609. Рада скасувала закон про мови нацменшин. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25274216.html> (дата звернення 20.08.2019).

610. Регистър на организациите на българи. URL: <http://www.aba.government.bg/index.php?show=registur> (дата звернення 20.08.2019).

611. Роден език и култура зад граница. URL: <https://www.mon.bg/bg/175>

612. Русенски художници в Одеса. URL: http://www.arenamedia.net/news.php?newsandpromotion_id=10211 (дата звернення 20.08.2019).

613. Русия препъна декларацията на ОССЕ за Украйна. URL: https://www.actualno.com/europe/rusija-prepyuna-deklaracijata-na-osse-za-ukrajna-news_444648.html (дата звернення 20.08.2019).

614. Руското посолство реагира с обиди на рехав протест в София. URL: https://news.bg/politics/ruskoto-posolstvo-reagira-s-obidi-na-rehav-protest-v-sofiya.html?fbclid=IwAR2K548G6j_GP27m6bE_h-WlzHOZ9ewH29z0fw-SWGZAW4j1NGiamIWpEX0 (дата звернення 20.08.2019).

615. Сакрални украински кърпи в Етнографския музей. URL: <http://www.bgn.es.com/laifstail/kultura/4365104> (дата звернення 20.08.2019).

616. СБУ затримала нових учасників «Народної ради Бессарабії». URL: https://ukr.lb.ua/society/2015/06/17/308522_sbu_zatrimala_novih_uchasnikiv.html.

617. Светините на Киев са изложени на «Стамболийски». URL: <http://www.ukrpressbg.com/ar-amb-2002.html> (дата звернення 20.08.2019).

618. Седем украински филма дават в «Люмиер» и Дома на киното. URL: <http://www.ukrpressbg.com/ar-ukrtoday-2005.html> (дата звернення 20.08.2019).

619. Стан української громади (закордонних українців) в Болгарії. Звіт підготовлений для IV Всесвітнього форуму українців та Річної наради Світового конгресу українців. URL: <https://www.ukrpressbg.com/dia-060810zvit.html> (дата звернення 20.08.2019).

620. Сцена на кръстопът: Украинците показаха женската любов. URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=73&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

621. Събития по случай 30 години от Чернобилската авария. URL: https://nauka.offnews.bg/news/Novini_1/Sabitia-po-sluchaj-30-godini-ot-Chernobilskata-avariia_44675.html (дата звернення 20.08.2019).

622. Съвет за работа с българите в чужбина. URL: <https://www.president.bg/cat213/Savet-za-rabota-s-balgarite-v-chuzhbina/?fbclid=IwAR0059b3xV4ZcK3QrQdk7H9eUfq5cyuBkwvw1ZwAQWdnvgzBFqevfKrCtQw> (дата звернення 20.08.2019).

623. Съобщение на Министерство на външните работи. URL: https://www.mfa.bg/bg/news/20187?fbclid=IwAR0nojW228Coi2x7OdmjaBcrz_O1it6CW67vvigsTbeQ5YjiZvdXie-1QKM (дата звернення 20.08.2019).

624. Състоя междупарламентарен диалог на тема «Україна-България: 20 години приятелство, доверие и партньорство». URL: <https://bulgaria.mfa.gov.ua/bg/news/5035-vidbuvsya-mizhparlamentsykir-dialog-na-temu-ukrajina-bolgarija-20-rokiv-druzhibi-doviri-ta-partnerstva> (дата звернення 20.08.2019).

625. Тарас Шевченко и България: документална изложба. URL: <https://offnews.bg/kultura/taras-shevchenko-i-balgaria-dokumentalna-izlozhba-309903.html> (дата звернення 20.08.2019).

626. Традициите на Україна оживяват в Морското казино на Бургас. URL: <https://www.flagman.bg/article/64720> (дата звернення 20.08.2019).

627. У Болгарії відбулася наукова конференція, присвячена Михайлу Драгоманову. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1058218-u_bolgar_vdbulasya_naukova_konferentsya_prisvyachena_mihaylu_dragomanovu_945711.html (дата звернення 20.08.2019).

628. У Болгарії Огризко відкрив меморіальну дошку. URL: <https://for-ua.com/article/278424> (дата звернення 20.08.2019).

629. У Болгарії під подарованою Росією ялинкою влаштували акцію проти морської агресії РФ. URL: <https://www.unian.ua/society/10388271-u-bolgariji-pid-podarovanoyu-rosiyeyu-yalinkoyu-vlashtuvali-akciyu-proti-morskoji-agresiji-rf-foto.html> (дата звернення 20.08.2019).

630. У Варні уже працює генеральне консульство України. URL: <http://www.ukrpressbg.com/ar-amb-2002.html> (дата звернення 20.08.2019).

631. У грудні 2019 р. Україна вперше взяла участь у роботі Софійського книжкового ярмарку у співпраці з Українським інститутом книги. URL: <https://bulgaria.mfa.gov.ua/news/76543-ukrajinsykyj-stend-vpershe-predstavleno-na-sofijsykomu-mizhnarodnomu-knizhkovomu-jarmarku> (дата звернення 20.08.2019).

632. У День Незалежності України поклали квіти до пам'ятника українським воїнам. URL: <https://www.facebook.com/anna.tertychna.5/posts/497828757219280> (дата звернення 20.08.2019).

633. У Запоріжжі відкрили Почесне консульство Республіки Болгарія. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2458578-u-zaporizzi-vidkrili-pocesne-konsulstvo-bolgarii.html> (дата звернення 20.08.2019).

634. Українка є одна от най-добрите български детски илюстратори. URL: <http://www.ukrpressbg.com/p-ninova1999.html> (дата звернення 20.08.2019).

635. Українка представя Петрикивската живопис в Пловдив. URL: http://www.consulkr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=96&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

636. Українска диаспора в България. URL: <http://www.ukrpressbg.com/dia-his-dia20101231-bg.html> (дата звернення 20.08.2019).

637. Украинска поезия в световния ден на поезията. URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=194&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

638. Украинска самобитна живопис в центъра на София. URL: <http://www.ukrpressbg.com/ar-bulgtoday-2012.html> (дата звернення 20.08.2019).

639. Украинска художничка излага живопис в галерията. URL: http://www.arenamedia.net/news.php?newsandpromotion_id=9123 (дата звернення 20.08.2019).

640. Украинската общност в София отбелязва 85 години от геноцида над 7 милиона по време на Гладомора. URL: <http://www.bulfoto.com/events/52067> (дата звернення 20.08.2019).

641. Украински театър от Львов на «Сцена на Кръстопът». URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=220&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

642. Украински художници гостуват в Русе. URL: https://kulturninovini.info/news.php?page=news_show&nid=6298&sid=2 (дата звернення 20.08.2019).

643. Украинският дует Гринченко – Лопатински – магьосници в музикалната игра. URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=199&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

644. Украинско изкуство от хартия в града под тепетата. URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=221&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

645. Украинци и българи протестират срещу Путин пред посолството на Русия. URL: <http://www.bulphoto.com/events/39101> (дата звернення 20.08.2019).

646. Украинцы в Болгарии вышли на Евромайдан. URL: <https://www.segodnya.ua/politics/ukraincy-v-bolgarii-vyshli-na-evromaydan-478198.html> (дата звернення 20.08.2019).

647. Україна закриває 9 своїх консульств, 4 з них - в країнах ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2014/11/5/7027484> (дата звернення 20.08.2019).

648. Українці Болгарії зібрались на місці будинку, де жила Леся Українка. URL: <https://expres.online/archive/ukrsvit/2016/03/04/176184-pamyatnyy-kamin-vstanovyly-bolgariyi-misci-zhyly-lesya-ukrayinka> (дата звернення 20.08.2019).

649. Українці у Болгарії - розповідає письменниця Анна Багряна. URL: <https://westnews.info/news/Ukrayinci-u-Bolgariyi-rozpovidaye-pismennicya-Anna-Bagryana.html?fbclid=IwAR2s1ehndJe4QFyn-P1mx5wKooxtwYkJqd9Cp7Y1Kcqj8Y8e0YKmPWIMjz8> (дата звернення 20.08.2019).

650. Україна не провежда масова мобілізація на българи. URL: <http://www.europe.bg/bg/articles/news/2015/02/16/ukrayna-ne-provezhda-masova-mobilizaciya-na-bulgari> (дата звернення 20.08.2019).

651. Україна открива изложба «Петриківська живопис» в галерия «Мисията». URL: <http://vevesti.bg/141863/ukrayna-otkriva-izlozhba-petrikivska-zhivopis-v-galeria-misiata> (дата звернення 20.08.2019).

652. Утро. 26 май 2017. «Фотоизложба показва мрачните страници на живота в окупиранія Крим. URL: <https://utroruse.com/article/736139> (дата звернення 20.08.2019).

653. Фондация Българска памет. URL: <http://bgmf.eu/%d0%b5%d0%ba%d0%b8%d0%bf> (дата звернення 20.08.2019).

654. Фотоизложба «Градовете домакини на Евро-2012». URL: <http://www.sbuds.org/current.php?id=16&n=251> (дата звернення 20.08.2019).

655. Фотоизложба «Украинско село» в Пловдив. URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=125&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

656. Фотоизложба в чест на Независимостта на Киев е подредена в Художествената галерия-Русе. URL: <https://thesite.bg/fotoizlozhba-v-chest-na-nezavisimostta-na-kiev-e-podredena-v-hudozhestvenata-galeria-ruse> (дата звернення 20.08.2019).

657. Фотоизложба за една година от Евромайдан показват Тихомира Методиева и Сергей Антонов в Клуба на фоторепортера. URL: <http://bulfoto.com/events/40180> (дата звернення 20.08.2019).

658. Фотоизложба откриват в Русе. URL: <https://bnr.bg/shumen/post/100834864/fotoizlojba-otkrivat-v-ruse> (дата звернення 20.08.2019).

659. Фотоизложбата «Крим,Донбас.Война». URL: <https://www.facebook.com/ukr.embassy.bg/photos/a.1611090375781947/1814451288779187/?type=1&theater> (дата звернення 20.08.2019).

660. Център за култура и дебат «Червената къща» представя. URL: <https://www.facebook.com/ukr.embassy.bg/posts/1952292504995064> (дата звернення 20.08.2019).

661. Юрий Андрухович с романът «Дванадесетте обръча» в Пловдив. URL: http://www.consulukr-plovdiv.bg/index.php?step=module_action&modname=blog&modaction=view&blog_id=144&template=consul&lang=2 (дата звернення 20.08.2019).

Додатки

Додаток А

Склад першого посольства УНР в Царстві Болгарія. Софія, 1918 рік

Сидять (зліва направо): військовий аташе генерал Борис Бобровський, посол Олександр Шульгин, радник Федір Шульга.

Стоять (зліва на право): возний Юрій Драган, урядовці Юліан Налисник, урядовець Іоанікій Додул, стенографістка М. Пчелинська, секретар Василь Драгомирецький, урядовці Дмитро Шелудько і Петро Сікора

До роботи на культурному та інформаційному напрямі роботи залучалися В. Драгомирецький, Д. Шелудько, Ю. Налисник, П. Сікора

Інформація про перших дипломатів УНР в Софії у контексті увічнення їхньої пам'яті та популяризації діяльності в Болгарії

Олександр Шульгін (1889–1960) – політичний, громадський, культурний і науковий діяч. У 1917 році - член Центральної Ради, генеральний секретар міжнародних справ. З липня по жовтень 1918 року – посол УНР в Царстві Болгарія. Член делегації УНР на мирній конференції в Парижі. З 1920-х років - в еміграції, очолював Міністерство закордонних справ в еміграції у 1926 – 1936 рр., 1939–1940 рр. (тоді ж очолював уряд УНР у вигнанні) і 1945–1946 рр. Професор Українського вільного університету (УВУ) в Празі. Приїздив до Болгарії у жовтні 1932 р. з метою участі в урочистостях з нагоди відкриття пам'ятника Михайла Драгоманова у Софії, які організувало Українсько-Болгарське товариство та Болгарська академія наук.

Федір Шульга – лікар, український громадсько-політичний і дипломатичний діяч. Закінчив Харківський університет. У 1918–1919 рр. – секретар, радник Посольства УНР в Болгарії. З листопада 1918 р. по вересень 1919 р. очолював українське посольство в Софії. 1920 р. жив в Королівстві сербів, хорватів і словенців, потім повернувся Україну, проживав у Криму, звідки у листопаді 1920 р. разом з армією П. Врангеля виїхав до Стамбулу. У грудні того ж року повернувся до Софії. У 1921–1924 рр. - член Товариства єднання росіян в Болгарії. За непідтвердженими даними помер у 1924 р., місце поховання не встановлено.

Василь Драгомирецький – дипломат. У 1918 – 1921 рр. старший секретар, керуючий справами Посольства УНР в Болгарії, дипломатичний агент УНР в Болгарії. З 1918 р. член спеціальної комісії у справах репатріації українських військовополонених, у 1919–1920 рр. член тимчасового комітету Українського Червоного Хреста в Болгарії. У березні 1921 р. був представлений керівнику Міністерства закордонних справ Царства Болгарії Послом К. Мацієвичем як дипломатичний агент УНР у Царстві Болгарія. Сприяв створенню товариства «Українська громада» та відкриттю притулку для українських емігрантів «Хата» в Софії у 1921 р. Член низки українських громадських організацій у Болгарії. У 1925 р. як представник «Комітету допомоги українцям» проводив цикл лекцій «Українська література» в місцях компактного проживання українських емігрантів в регіонах Болгарії. Зберігав архів посольства УНР в Царстві Болгарія, який передав у 1925 р. коменданту «Української хати» в Софії напередодні переїзду до Бухаресту (потім до Чехії).

Дмитро Шелудько (1892–1963) – літератор, дипломат. Закінчив Київський університет. У 1919 р. одружився в Болгарії на доньці емігранта з Росії. У 1920 р.

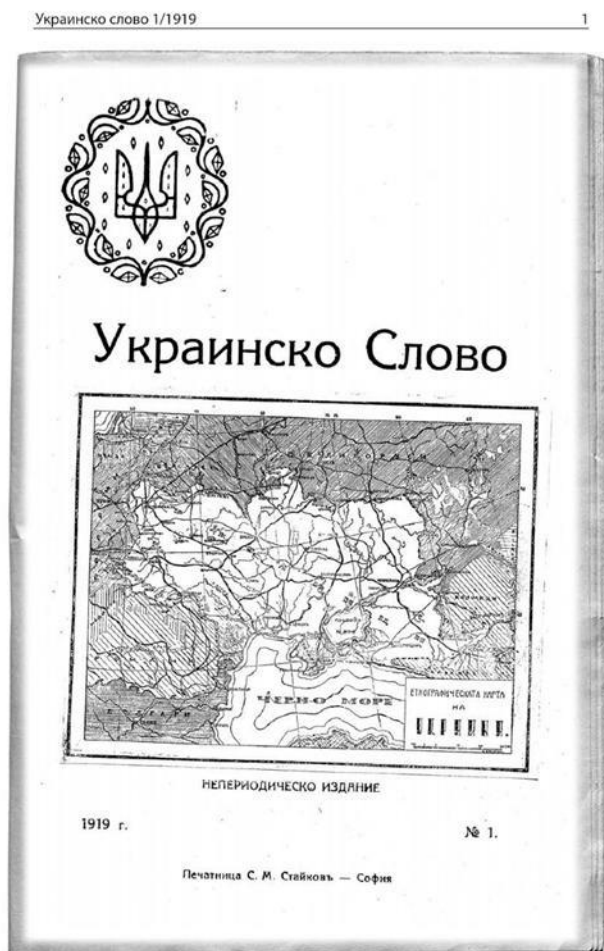
після припинення діяльності посольства виїхав до Німеччини, де в університеті м. Хале захистив дисертацію. У 1922–1927 рр. займався науковою роботою у Берліні. З 1927 р. жив у Болгарії, 1930–1933 рр. – доцент Кельнського університету. 1933 р. остаточно повернувся до Болгарії. Похований на Софійському центральному кладовищі (ділянка 36, ряд 26, місце 5). За могилою доглядає онука – Нора Шелудько, та правнуки.

Юліан Налісник (1890–1960) – дипломат, громадський діяч. Після закриття українського представництва в Софії у 1921 р. повернувся до Галичини. У Кракові закінчив правничі студії. У 1931 р. відкрив адвокатську канцелярію. У вересні 1939 р. арештований польською поліцією за активну громадську працю в рідному селі (заснування Товариства «Український Народний Дім», «Сільський Господар»). Під час німецької окупації працював адвокатом. 1944 р. виїхав до Австрії, 1949 р. – до Нью-Йорка. У 1950–1959 рр. керував Організацією Оборони Лемківщини в США.

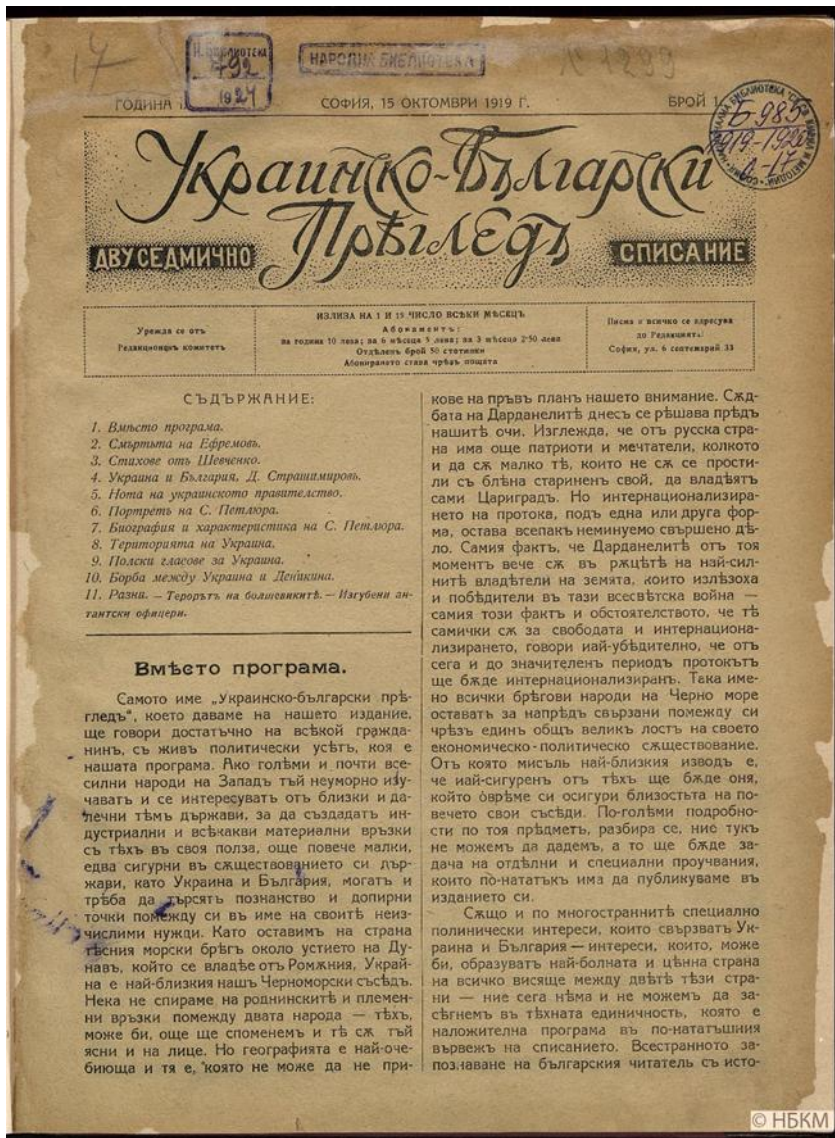
Друковані видання українських дипломатичних представництв як інструмент публічної дипломатії

1.

1. Неперіодичний журнал «Українсько слово». Випуск № 1 (липень 1919 р.). Упорядник - посольство УНР у Царстві Болгарія. Всього вийшло друком 4 випуски.

2. Периодичний, двотижневий журнал «Украинско-български преглед». Випуск № 1 (15 жовтня 1919 р.). Упорядники – посольство УНР в Царстві Болгарії та редакційний комітет за участі відомих болгарських письменників і науковців. Всього вийшло друком 17 випусків.

3. Периодичний, щомісячний інформаційний бюлетень Посольства України в Республіці Болгарія «Україна». Упорядник – перший секретар В. Москаленко. Бюлетень виходив з січня 1994 р. до серпня 1998 р.

УКРАЇНА

Информационен бюлетин на Посолството на Украина в България

ИМЕНА

182 години от рождението на Тарас Шевченко

Геннален украински поет, художник, демократ, рател за свобода на украинците

Тарас Шевченко е роден на 9 март 1814 г. в семейство на крепостни селяни. Талантът му е забелязан от руски и украински интелектуалци. През 1838 г. е освободен от крепостничество и започва да учи в Художествената академия в Петербург. През 1847 г. е един от организаторите на Кирило-Методиевско братство, което има за цел да освободи всички славянски народи. Същата година дружеството е разтурено, а Шевченко е изпратен като войник в средноазиатските пустини. През 1858 г. той се завръща в Петербург. Умира на 10 март 1861 г. Погребан е в Петербург, а след два месеца е пренесен във Украина около град Канев на брега на река Днепър.

За първ път през 1920 г. в българската отомисла се чества паметта на великия украински поет Тарас Григорович Шевченко. Понятието на незабравими песни на Украйна украинска панорама в изречията „Се. Седмолетията“ Присъства много видни български динители, сред които бива биле бившият български пълномощен министър в Украйна граф Иван Шиманков, членове на украинската мисия в България и много украински арменски преобладаващи нас. Панорама отолукия летима български духовници и един украински свещеник. Венерта в помашаното на Украинската и есияне беше устрона братски граници, на които присъстваха представители на българската литературна мисъл, почетатели на Шиманков украинци. Представител на Легацията г-н Драгомирски прочете слово, на което от българската страна с топли думи отговори граф. д-р Иван Шиманков.

ВИЗИТИ

МИНИСТЪРЪТ НА ОТБРАНАТА НА УКРАИНА ПОСЕТИ БЪЛГАРИЯ

През март министър Валерий Шиморов по покана на българския си колега направи официално посещение в София. Той си срещна с президента Ж. Желев, премиера Ж. Видраков, председателя на Народното събрание Бл. Сендров. Украинската военна делегация полчила венец на гроба на Неринайкин войк, посети храм-паметника „Св. Ап. Невски“, където

Валерий Шиморов е роден през 1945 г. във Венечка област в окръга на военномощия. През 1968 г. завършва Киевския техникум по разволявателство, а през 1972 г. – Киевския зариане-университет „Тарас Шевченко“. Мер 20 години работи в производственото обединение „Киевски радиоапарат“ като инженер, началник на лаборатория, на шеф и на голямоотделство. През 1987 г. назначен за директор на завода от отбранителната промишленост. През 1992 г. е първи зам. генерален директор на Националната военна служба в Украйна. През 1993 г. е назначен за зам. министър-председател на Украйна по въпросите на БВК. През август 1994 г. отбрани за министър на отбраната на Украйна. Желев е. Службата му припознава фелюс. Мера възврати, плавно. Семеи му отбвва развита си военна служба. бвесе отслужена лугуриня в парамет на украинските войски, загинали за Освобождението на България от османско иго. Украйна и България се договориха за сътрудничество във военнотехническата област, за участие на българските войски в ученията „Дит мирно“, което ще се провежда през лятото в Украйна в рамките на „Партньорство за мир“.

стр. 2

МАСМЕДИИ

В ПРЕДАВАНИЯТА СИ ЗАЛАГАМЕ НА НАЦИОНАЛНОТО

Volodymyr Rozdilko, президент на Националната радиостанция на Украйна

Нашата Национална радиостанция осъществява използването на три програмни на Украйна и предавания за чужбина. Три те програмни са с различен обект, за да задоволят разнообразни интереси. За едно денно издание подготвяме 100 часа излъчване. Националните програмни са си поставили за цел да съхранят националните ценности и идеали, затова и музикалното програмно много корпоративо, в сравнение с други страни, където на по-високо стъпало се поставя идеята за

внжациране на слушателската аудитория. 70% от музиката в националните програмни във всички жанрове в украинския от народната и забавната до оперната и симфоничната. Едва 30% се падат на чуждоинатна музика, но тя не включва само английската. Украинските радиожурналисти не подражават на западноевропейските или руските си колеги. Най-популярни у нас са информационните и политическите предавания. А най-добрият на журналисти са на възраст малко над 30 години и обединяват в себе си опита и младежката енергичност. В Украйна има частни радиостанции. Но те не могат да конкурират националните програмни защото нашите репортери превъзкождат колегите си от частните радиостанции. Простото не по добре програмираме, отчитайки интересите на слушателите.

стр. 2

Перелік основних місць «української пам'яті» в Болгарії у контексті популяризації України інструментами публічної дипломатії (1991-2018 рр.).

№	Назва	Адреса
1.	<p>Кафедра україністики ім. Михайла Драгоманова у Софійському університеті ім. Св.Климента Охридського. Заснована у 1996 р. за підтримки Посольства України.</p>	<p><i>м. Софія, ректорат Софійського університету, бульвар „Цар Освободител“, 15</i></p>
2.	<p>Меморіальна дошка проф. М.Драгоманову. Встановлена за кошти українських дипломатів на будівлі, де у 1894–1895 рр. проживав вчений з родиною. Урочиста відкрита у грудні 1996 роге під час Днів України в Болгарії. Демонтовано разом з будинком у 2016 р. Готується встановлення нової меморіальної дошки.</p>	<p><i>Софія, вул. Денкоглу, 40</i></p>
3.	<p>Меморіальна дошка скульптору М.Паращуку. Встановлена на місці розташування будинку, де проживав М.Паращук (не зберігся до наших днів). Урочисте відкриття відбулося 26 листопада 1998 р. з ініціативи посольства та активістів української громади у Болгарії.</p>	<p><i>м. Софія, вул. Дондуков, 37</i></p>
4.	<p>Меморіальна дошка в пам'ять про загиблих українських, фінських, російських вояків, які віддали своє життя за визволення Болгарії 1977–1878 рр.</p>	<p><i>м. Софія, Собор „Александр Невський“ пл. Св. Александър Невски</i></p>
5.	<p>Пам'ятна дошка першому Посольству Української Народної Республіки (1918-1923). Меморіальна дошка урочисто відкрита 22 квітня 2008 р. під час офіційного візиту Міністра закордонних справ України С. Огризка до Болгарії.</p>	<p><i>м. Софія, вул. Хан Крум, 11</i></p>
6.	<p>Пам'ятний знак Лесі Українці.</p>	<p><i>с. Владая (передмістя Софії), вул. Сребристи бор, 8</i></p>

	<p>Місце традиційних урочистих заходів, організованих Посольством України та СУОБ «Мати Україна».</p> <p>У 1894–1895 рр. У с. Владая відпочивала Леся Українка разом з родиною Драгоманових-Шишманових. Меморіальний знак встановлено у 1970 рр. У сільській бібліотеці створено окрему експозицію перекладів творів Лесі Українки болгарською мовою.</p>	
7.	<p>Пам'ятник проф.М.Драгоманову.</p> <p>Надгробний знак реставровано у 1999 р. за сприяння МЗС України. Пам'ятник встановлено 22 травня 1927 року на могилі проф. М. Драгоманова. Урочисте освячення пам'ятника відбулося 30 жовтня 1932 р. Пам'ятник доповнили медальйоном з барельєфом М. Драгоманова роботи скульптора М. Парашука</p>	<p><i>м.Софія, Центральне Софійське кладовище, ділянка 18</i></p>
8.	<p>Пам'ятник українському скульптору М.Парашуку.</p> <p>Автор – відомий болгарський скульптор Вежді Рашидов. Відкрито на могилі митця у грудні 1998 р.</p>	<p><i>м. Софія, Центральне Софійське кладовище, ділянка 18</i></p>
9.	<p>Пам'ятник Тараса Шевченка.</p> <p>Офіційно відкрито 30 червня 2016 року під час офіційного візиту Президента України П. Порошенка до республіки Болгарія. У церемонії відкриття взяв участь Президент Болгарії Р. Плевнелієв. Ініціатива встановлення пам'ятника виникла у 2006 р. Автор – український скульптор І. Гречаник.</p>	<p><i>м. Софія, пл. Възраждане</i></p>
10.	<p>Пам'ятник українським воїнам, які загинули за свободу Болгарії.</p> <p>Відкрито за сприяння Генерального консульства України у м. Варна у 2006 р. Автор – болгарський архітектор С. Вейков.</p>	<p><i>м.Варна, парк „Морска градина“</i></p>

Список українсько-болгарських двосторонніх договорів, які регулюють сферу публічної дипломатії.

1. Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною та Республікою Болгарія підписаний 13.12.1991 р.
2. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Болгарія про співробітництво в галузі освіти, науки і культури, підписана 5 жовтня 1992 р.
3. Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною і Республікою Болгарія чинний з 02.03.1994 р.
4. Угода між Міністерством освіти України і Міністерством науки і освіти Республіки Болгарія, підписана 9.12.1994 р.
5. Угода про співробітництво в галузі радіомовлення між Національною радіокомпанією України та Болгарським національним радіо, підписана 4.03.1996 р.
6. Угода про співробітництво між Державним інформаційним агентством України – ДІНАУ і Болгарським телеграфним агентством – БТА, підписана 24.03.1998 р.
7. Угода між Міністерством України у справах науки і технологій та Міністерством освіти і науки Республіки Болгарія в галузі науково-технічного співробітництва, підписана 24.03.1998 р.
8. Протокол між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти і науки Республіки Болгарія про Болградську гімназію імені Г.С.Раковського, підписана 29.07.2000 р.
9. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Болгарія про взаємне визнання документів про освіту, наукові ступені і вчені звання, підписана 24.06.2002 р.
10. Протокол між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством культури Республіки Болгарія про співробітництво у галузі культури, підписаний 30.01.2003 р.

11. Угода про співробітництво у сфері фізичної культури і спорту між Державним комітетом України з питань фізичної культури і спорту та Міністерством молоді і спорту Республіки Болгарія, підписана 21.05.2004 р.
12. Протокол про внесення змін до статті 5 Угоди між Міністерством освіти України і Міністерством освіти і науки Республіки Болгарія, підписана 04.06.2004 р.
13. Угода про співробітництво між Державним комітетом архівів України та Управлінням архівів Республіки Болгарія, підписана 13.09.2007 р.
14. Угода про співробітництво між Національною телекомпанією України і Болгарським національним телебаченням, підписана 26.07.2012 р.
15. Декларація про забезпечення прав особам, які належать до болгарської національної меншини та проживають на території України, вивчати рідну мову та навчатися рідною мовою від 25.04.2018 р.
16. Протокол про співробітництво і обмін між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти і науки Республіки Болгарія на 2020/2021, 2021/2022, 2022/2023 та 2023/2024 навчальні роки, підписаний 15.07.2020 р.